เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๙

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๕

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

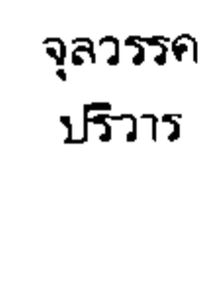
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

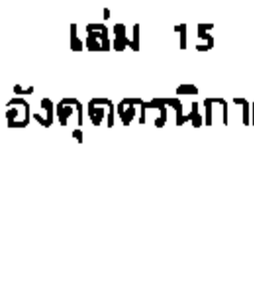
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระสุตตันตปิฎก(บาลี)เล่ม 5

มัชฌิมนิกาย

ฉบับบาลี เล่ม 13

มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)

ฉบับบาลี เล่ม 14

อุปริปัณณาสก์

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย

อุทัย บุญเย็น

ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา–พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุชพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน, วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

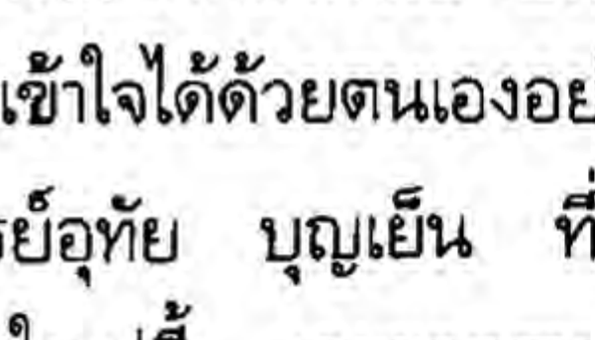
ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนดั้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม) ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543. ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น. เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี "ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก. เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม ๙)

พระสุตตันตปิฎกเล่มนี้ ยังอยู่ในมัชฌิมนิกาย ส่วนหนึ่งเป็นมัชฌิมปัณณาสก์ต่อจากเล่มที่แล้ว จบลงในเล่มนี้ อีกส่วนหนึ่งเริ่มเข้าสู่อุปริปัณณาสก์ อันเป็นปัณณาสก์สุดท้าย แต่อุปริปัณณาสก์ก็จะจบลงได้ในเล่มต่อไป

ในเล่มนี้บรรจุพระสูตรได้ทั้งสิ้น 36 พระสูตร มีหลายพระสูตรที่วงการผู้ศึกษาพระพุทธศาสนารู้จักดี เช่น โพธิราชกุมารสูตร อังคุลิมาล-สูตร วาเสฏฐสูตร เป็นต้น อังคุลิมาลสูตรนั้นน่าสนใจตรงที่ว่า มีทั้งเรื่องเล่าในชั้นพระบาลีและในชั้นอรรถกถา จึงถือโอกาสนำส่วนที่เป็นเรื่องเล่าเสริมในอรรถกถามาไว้ในภาคผนวกด้วย เพื่อให้ผู้ศึกษาได้อ่านประกอบกัน

เนื้อหาที่น่าจะถือว่าเป็นความรู้แปลกใหม่สำหรับชาวพุทธทั่วไปในเล่มนี้ ขอแนะนำให้ศึกษาเรื่ององค์ฌานและเจตสิกธรรมในฌาน ซึ่งปรากฏอยู่ในอนุปทสูตร เพราะโดยทั่วไป เข้าใจกันว่า ในฌานมีเพียงองค์ฌาน เช่น วิตก วิจาร ปีติ สุข เป็นต้นเท่านั้น แต่พระสูตรนี้เปิดเผยตามคำอธิบายของพระสารีบุตรว่า ในฌานมีเจตสิกธรรมอีกมากมายนอกเหนือจากองค์ฌานเด่นๆ ดังกล่าว

เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งที่เข้าใจได้ยาก แต่ก็น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และหาคำอธิบายจากผู้รู้ชัดๆ ก็ยังไม่ได้ คือเรื่องอาเนญชสมาบัติในสุนักขัตต-สูตรและในอาเนญชสัปปายสูตร ขอฝากให้ผู้ร่วมศึกษาทำความเข้าใจช่วยกันอีกทางหนึ่งด้วย

อนึ่ง งานชุดพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ตามโครงการกำหนดจำนวนไว้ 15 เล่ม ให้พระวินัยปิฎกจบใน 4 เล่ม พระอภิธรรม-

ปิฎกจบใน 2 เล่ม ซึ่งก็เป็นไปตามที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ส่วนพระสุตตันต-ปิฎก เดิมกำหนดให้จบใน 9 เล่ม แต่ในระหว่างที่ดำเนินงาน ได้พบว่าควรขยายเป็น 12 เล่ม เพื่อไม่ให้เกิดการรวบรัดตามข้อจำกัดของจำนวนเล่ม เมื่อขยายเป็น 12 เล่ม แนวทางการจัดทำพระสุตตันตปิฎกก็เป็นไปตามความตั้งใจเดิม คือสามารถเก็บร้อยเนื้อหาได้อย่างทั่วถึง ไม่ต้องเร่งรวบความหรือข้ามลัดเนื้อหาเพียงเพื่อให้จบในจำนวนเล่มที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การขยายจำนวนพระสุตตันตปิฎกดังกล่าวนี้ เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้น เพราะจะได้สัมผัสอรรถรสแห่งพระสุตตันต-ปิฎกอย่างถ้วนทั่วนั่นเอง

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน, หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรม-วินัยที่พระสาริบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้

จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ. ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ. แม้จะมุ่งย่อความ

ให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ. คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ. ฉบับหลวง. และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์. เปฏโกปเทสปกรณ์. และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม. และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า "อรรถกถา" ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4. ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1. และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1. การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็น

ศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว. ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดงมติ. หลักฐาน. และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร. ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ. ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ

ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุด เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน, ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล", ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา"

เป็นต้น

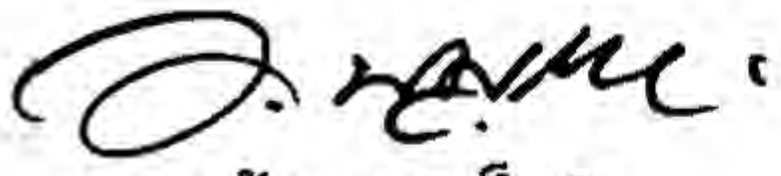
12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี. ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง. ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ* แห่งโปรคอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทาง

ธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493. อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อจากเล่ม 8) 1

ราชวรรค 2

ฆฏิการสูตร 2-8, แย้มพระโอษฐ์เมื่อทรงเห็นพุทธสถานในอดีต 2-3, ได้ฟังธรรมเพราะเพื่อนคะยั้นคะยอ 3-4, อิสิปตนมฤคทายวัน 4-6, ความคุ้นเคยของพระกัสสปพุทธเจ้ากับโยมอุปัฏฐาก 6-8.

รัฏฐปาลสูตร 8-18, รัฏฐปาละยอมตายถ้าไม่ได้บวช 8-10, เป็นพระอรหันต์แล้วกลับไปเยี่ยมบ้าน 10-12, ปฏิเสธกองมรดกและคู่เสน่หา 12-14, สนทนาธรรมระหว่างพระเจ้าโกรัพยะกับพระรัฏฐปาละ 14-15, หลักคำสอนที่จูงใจให้ออกบวช(ธัมมุเทส 4) 15-18

มฆเทวสูตร 19-25, เมืองมิถิลา 19-24, กัลยาณ-

วัตรของพระเจ้ามฆเทวะ 21-22, พระเจ้านิมิราช เป็นกษัตริย์ทรงกัลยาณวัตรองค์สุดท้าย 22-23, พระเจ้านิมิราชไปดาวดึงส์ด้วยเทวานุภาพ 23-24, กัลยาณวัตรของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเกิดในพรหมโลก 24-25.

มธุรสูตร 25-29, เมืองมธุรา-แคว้นสุรเสนะ 25-27, วรรณะ 4 ในทัศนะของพระมหากัจจานะ 27-28, ไม่ยกตนเป็นสรณะแทนพระศาสดา 28-29.

โพธิราชกุมารสูตร 30-37, เส้นทางตรัสรู้ทำให้บรรลุแท้จริง 31-34, คุณสมบัติของผู้ที่จะได้ตรัสรู้ 34-35, การบรรลุธรรมเกิดขึ้นได้ในชั่ววันชั่วคืน 35-36, โพธิราชกุมารเป็นอุบาสกตั้งแต่อยู่ในพระครรภ์ 36-37.

อังคุลิมาลสูตร 37-48, พระพุทธองค์เสด็จโปรดองคุลิมาล 38, ทรงใช้อิทธาภิสังขารปราบองคุลิมาล 38-39, องคุลิมาลได้บรรพชาอุปสมบทแทบพระบาท 39-40, พระเจ้าปเสนทิโกศลพบองคุลิมาลในวัด 40-43, เปล่งสัจจวาจาช่วยหญิงใกล้คลอดให้ปลอดภัย 43-46, อังคุลิมาลปริตต์ 44-45, แม้เป็นพระอรหันต์ก็ยังต้องรับผลกรรม 46-48.

ปิยชาติกสูตร 49-53, ที่ไหนมีรัก ที่นั่นมีทุกข์ 49-50, พระเจ้าปเสนทิโกศลขัดพระทัยมัลลิกาเทวี 50-51, พระเจ้าปเสนทิโกศลแจ้งพระทัยว่ารักเป็น

ทุกข์จริง 51-52, อาจเมหิพิธี-วัฒนธรรมของผู้สำนึกผิด 53.

พาหิติยสูตร 54-57, พระอานนท์ยืนยันในพุทธคุณไม่มีที่ติ 54-56, พระเจ้าปเสนทิโกศลถวายผ้าพาหิติกา 56-57.

ธัมมเจติยสูตร 58-69, พระเจ้าปเสนทิโกศลสวรรคตอย่างอนาถา 58-63, พระเจ้าปเสนทิโกศลรักและคุ้นเคยยิ่งในพระพุทธองค์ 63-65, เหตุที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพรักยิ่งในพระพุทธองค์ 65-68, พระชนมายุ 80 พรรษาเท่ากัน 68-69, ทรงยกย่องพระราชดำรัสว่าเป็นอาทิพรหมจรรย์ 69.

กัณณกัตถลสูตร 70-78, สัพพัญญูไม่ใช่รู้ทุกอย่างด้วยขณะจิตเดียว 71-73, วรรณะ 4 มีทั้งความแตกต่างและไม่แตกต่าง 73-75, ถาม-ตอบเรื่องเทวดาและพรหมกลับมาเกิดในโลก 75-78.

พราหมณวรรค 79

พรหมายุสูตร 79-89, พรหมายุให้ลูกศิษย์ไปสังเกตมหาบุรุษลักษณะ 80-81, ทรงบันดาลฤทธิ์ให้เห็นมหาบุรุษลักษณะเร้นลับ 81-82, พระพุทธองค์ที่อุตระได้เห็นใน 7 เดือน 82-85, เสวยเสร็จทรงอนุโมทนาและแสดงธรรมโปรด 85-86, พรหมายุพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ 87-88, พรหมายุ

พราหมณ์ได้สำเร็จเป็นอนาคามี 88-89.
เสลสูตร 90-94. นับถือพราหมณ์แต่เลื่อมใสพุทธ 90-91. เพราะได้ยินคำว่า "พุทธะ" เท่านั้น 91-93. พระเสละและกลุ่มศิษย์ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ 93-94.
อัสสลายนสูตร 95-100. พราหมณ์เด็กหนุ่มอายุ 16 ปี 95-96. ทรงต้อนพราหมณ์หนุ่มเข้ามุมอับเรื่องวรรณะ 4 96-98. ฤาษีสอนฤาษีให้เลิกงมงายเรื่องวรรณะ 99-100.
โฆฏมุขสูตร 101-105. เห็นว่าผู้บวชเป็นสมณะอย่างแท้จริงไม่มี 102. ผู้สงบส่วนมากมีอยู่ในหมู่บรรพชิต 102-104. ขออุปถัมภ์พระอุเทนะด้วยเงินเบี้ยเลี้ยงประจำ 104-105.
จังกีสูตร 105-116. พระพุทธองค์ที่จังกีพราหมณ์รู้จักก่อนได้เข้าเฝ้า 106-108. ทรงต้อนด้วยเรื่องที่มาของคัมภีร์พราหมณ์ 108-110. ธรรมที่เกิดผลได้ 2 ด้าน 110-111. ความแตกต่างระหว่างรักษาสัจจะกับหยั่งรู้สัจจะ 111-114. กระบวนธรรมหนุนส่งกันจนให้เข้าถึงสัจจะ 114-116.
เอสุการีสูตร 117-122. พราหมณ์ยกพราหมณ์สูงกว่าทุกวรรณะ 117-119. การรับใช้ขึ้นอยู่กับว่าดีหรือชั่ว 119-120. พราหมณ์เป็นผู้กำหนดอาชีพให้วรรณะทั้ง 4 120-122.

วาเสฏฐสูตร 129-134, มองต่างมุมเรื่องความบริสุทธิ์ของพราหมณ์ 130-131, ความแตกต่างระหว่างชาติกำเนิดของมนุษย์กับสัตว์ 131-134.

สุภสูตร 134-143, ว่าคฤหัสก์อยากพ้นทุกข์มากกว่าบรรพชิต 135-136, ระหว่างงานครองเรือนกับการประพฤติธรรมของบรรพชิต 136-137, บัญญัติ 5 ข้อเพื่อบุญกุศลของพราหมณ์ 137-139, ทรงชี้ให้เห็นว่าโปกขรสาติพูดผิดเพราะอะไร 139, ปีติอาศัยกามและปีติเพราะละกามได้ 139-140, ทรงเพิ่มธรรมที่ยังขาดในบัญญัติ 5 ของพราหมณ์ 140-141, บัญญัติของพราหมณ์เป็นเพียงส่วนเสริมของจิต 141-142, สุภมาณพขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ 142-143.

สคารวสูตร 144-147, อาทิพรหมจรรย์ของผู้รู้ 3 ประเภท 144-146, ทูลถามว่าเทวดามีจริงหรือไม่? 146-147.

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ 148

เทวทหวรรค 150

เทวทหสูตร 151-159, ลัทธิเชื่อกรรมเก่าของนิครนถ์ 151-153, เหตุที่พวกนิครนถ์นับถือศาสดาของตน 153-154, ทรงชี้ให้เห็นเวทนาที่เกิดจากกรรมในปัจจุบัน 154, ให้ผลกรรมเป็นไปตามความ

ต้องการได้หรือไม่? 154-155, ลัทธิกรรมเก่าแบบนิครนถ์ผิดทั้งขึ้นทั้งล่อง 155-156, วิธีทำความเพียรเพื่อดับทุกข์ 156-157, กุศลธรรมเจริญขึ้นคือเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม 157-159.

ปัญจัตตยสูตร 160-171, ประมวลความเห็นผิดเรื่องอัตตาหลังตาย 161, พวกเชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย-ประเภทมีสัญญา 162, พวกเชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย-ประเภทไม่มีสัญญา 162-163, พวกเชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย-ประเภทเนวสัญญีนาสัญญี 163-164, เห็นว่าตายแล้วสูญ เหตุใดจึงเป็นมิจฉาทิฐิ 165, ความเห็นผิดเรื่องอัตตาก่อนเกิด 165-167, ลำดับอุปาทานตั้งแต่หยาบไปถึงละเอียด 167-169, สำคัญตนว่าไม่มีอุปาทานก็ยังเป็นอุปาทาน 169-170, ก้าวล่วงสัมผัสทั้ง 6 ได้คือนิพพาน 170-171.

กินติสูตร โพธิปักขิยธรรมคืออภิธรรม 172-173, ให้อยู่ข้างภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่าย 173-174, วิธีคิดก่อนโจทอาบัติภิกษุอื่น 174-176, วิธีระงับการวิวาทบาดหมางระหว่างภิกษุด้วยกัน 176.

สามคามสูตร 177-181, ทรงให้ระวังการทะเลาะกันด้วยเรื่องมัคคปฏิปทา 178-179, มูลเหตุแห่งการวิวาทและวิธีละ 179-180, สาราณียธรรม-ธรรมเพื่อรักและปรารถนาดีต่อกัน 180-181.

สุนักขัตตสูตร 182-189, พระอรหันต์แท้-พระ

อรหันต์เทียม 182-183, ลักษณะของจิตต่างระดับ 183-186, อาเนญชสมาบัติ 183-185, อุปสรรคของใจที่น้อมไปในนิพพานแล้ว 186-188, ป้องกันกิเลสได้ด้วยการสำรวมอายตนะ 6 188-189.

อาเนญชสัปปายสูตร 190-201, กามเป็นอันตรายสำหรับอริยสาวก 190-191, อาเนญชสัปปายะ-วิธีปฏิบัติที่อาศัยฌานเกื้อหนุน 191-199, อาเนญช-สัปปายะ 191-193, กรณีอริยสาวกไปเกิดในเนว-สัญญานาสัญญายตนภพ 199-200, วิโมกข์(ทางหลุดพ้น)ของอริยบุคคล 200-201.

คณกโมคคัลลานสูตร 202-207, การปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามลำดับ 202-205, มีพระสาวกส่วนน้อยที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ 205-207.

โคปกโมคคัลลานสูตร 208-214, ไม่มีพระสาวกที่ทัดเทียมพระพุทธองค์โดยธรรม 209-210, ไม่มีการแต่งตั้งประมุขสงฆ์แทนพระพุทธองค์ 210, อริยสงฆ์เคารพนับถือกันโดยธรรม 211-212, ฌานที่ดีก็มี ฌานที่ไม่ดีก็มี 212-214.

มหาปุณณมสูตร 214-222, ฉันทะ(ตัณหา) คือที่เกิดของอุปาทานขันธ์ 214-216, ทรงแจกแจงความหมายของขันธ์ 5 216, ปัญหาเรื่องสักกาย-ทิฐิ-ความเห็นว่ามีตัวตน 217, คุณและโทษของขันธ์ 5 217-218, เห็นอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือใน

ตัวตน(มานานุสัย) 218. ไม่มีตัวตนแล้วใครจะรับผลกรรม 218-222. กรรมกับอนัตตา 218-221.

จูฬปุณณมสูตร 223-226. ลักษณะคนชั่ว(อสัตบุรุษ) และคนดี(สัตบุรุษ) 223-226.

อนุปทวรรค 227

อนุปทสูตร 227-237. ทรงยกย่องพระสาริบุตรว่าเลิศทางปัญญา 228. องค์ฌานและเจตสิกธรรมในฌาน 229-237. สภาพจิตในฌาน 229-232.

ฉวิโสธนสูตร 238-242. อย่าด่วนเชื่อด่วนค้านความเป็นพระอรหันต์ 239-242.

สัปปุริสสูตร 243-246. ลักษณะของภิกษุประเภทอสัตบุรุษและสัตบุรุษ 243-245. ไม่มีอสัตบุรุษในชั้นนิโรธสมาบัติขึ้นไป 245-246.

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร 247-252. ธรรมที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพ 247-248. พระสาริบุตรอธิบายเสวิตัพพธรรม 248-251. สิ่งที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพอีกส่วนหนึ่ง 251-252. รู้สิ่งที่ควรส้องเสพ-ไม่ควรส้องเสพมีแต่ประโยชน์เกื้อกูล 252.

พหุธาตุกสูตร 253-259. ความแตกต่างระหว่างคนโง่กับบัณฑิต 253-254. ทรงแจกแจงธาตุ-อายตนะ-ปฏิจจสมุปบาท 254-256. เรื่องที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ 28 กรณี 256-259.

อิสิคิลิสูตร 259-261. เบญจคีรี-ภูเขา 5 ลูก ณ กรุงราชคฤห์ 259. ภูเขาอิสิคิลิเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าในอดีต 260-261.

ภาคผนวก 262

เรื่ององคุลิมาลในอรรถกถา 263-277. บุตรพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล 263-264. ชื่อเดิมขององคุลิมาลคืออหิงสกะ 264. เป็นศิษย์อุปัฏฐากอาจารย์ทิศาปาโมกข์แห่งตักสิลา 264-265. ที่มาของสมญานาม "องคุลิมาล" 265-266. แม่อาสาออกไปยับยั้งองคุลิมาล 267. พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดองคุลิมาล 267-268. อิทธิฤทธิ์แห่งอิทธาภิสังขาร 268. ประเด็นต่าง ๆ ที่อรรถกถายกขึ้นอธิบาย 268-271. อธิบายกรรมของพระองคุลิมาล 271-277. กรรม 12 271-276.

ดรรชนี 278

นามานุกรม 299

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพถ่ายธัมเมกขสถูปที่สารนาถ(อิสิปตนมฤคทายวัน)	5
ภาพถ่ายทางเดินในวัดเชตวัน	41
ภาพจินตนาการแสดงลักษณะอาการของพระสาวก	66
ภาพจินตนาการแสดงพุทธอิริยาบถขณะเสด็จบิณฑบาต	83
ภาพถ่ายพราหมณ์ผู้เฒ่าที่ฝั่งคงคา	118
ภาพถ่ายทัศนียภาพอดีตถิ่นมาตุภูมิขององคุลิมาล	277

อักษรย่อที่ใช้ในเล่มนี้

ขุ.ชา.	ขุทฺทกนิกาย ชาตก
พุ.ธ.	หนังสือพุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ) โดยพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.อ.	มชฺฌิมนิกาย อฏฺฐกถา (คัมภีร์ปปัญจสูทนี)
วิสุทฺธิ.	คัมภีร์วิสุทธิมัคค์
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย ฉกฺกนิปาต
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย ติกนิปาต
MLS.	The Middle Length Sayings (หนังสือแปลมัชฌิมกายของสมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

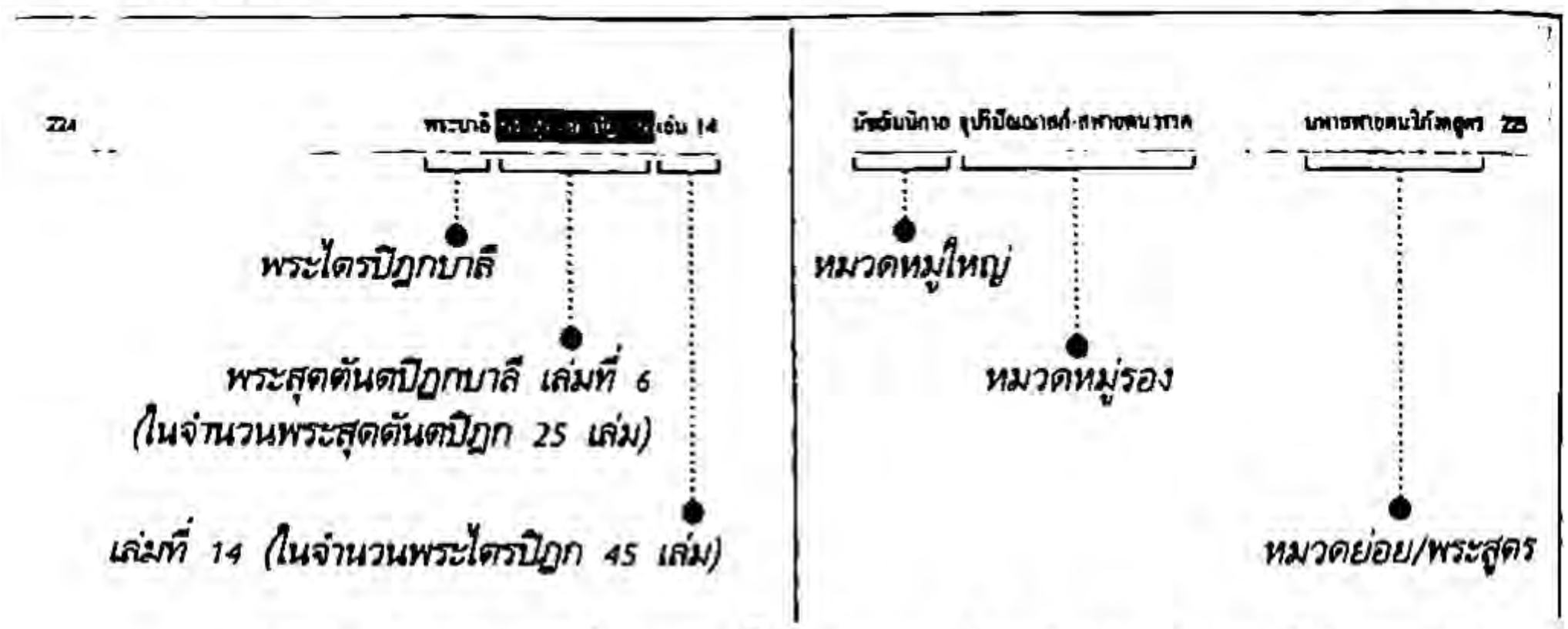
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(28) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ราชวรรค

พราหมณวรรค

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

ราชวรรค

ฆฏิการสูตร

ในราชวรรค มี 10 พระสูตร คือ 1. ฆฏิการสูตร 2. รัฏฐปาลสูตร 3. มมเทวสูตร 4. มธุรสูตร 5. โพธิราชกุมารสูตร 6. อังคุลิมาลสูตร 7. ปิยชาติกสูตร 8. พาหิติยสูตร 9. ธัมมเจติยสูตร 10. กัณณกัตถลสูตร

แย้มพระโอษฐ์เมื่อทรงเห็นพุทธสถานในอดีต

(403-404) คราวหนึ่งระหว่างเสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศล

พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อถึงที่แห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแวะออกจากเส้นทางจาริกตรงไปยังที่นั่นพร้อมกับแย้มพระโอษฐ์ พระอานนท์เห็นก็รู้ว่าต้องมีเหตุ จึงห่มอุตราสงค์(จีวร)เฉวียงบ่า ประนมมือทูลถามว่า มีอะไรหรือพระเจ้าข้า จึงทรงแย้มพระโอษฐ์? พระพุทธองค์ตรัสว่า ที่ตรงนี้เคยมีชื่อว่าเวภฬิคะในพุทธกาลสมัย พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เป็นเมือง(นิคม)มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ ประชากรหนาแน่น ที่ตรงนี้เป็นอารามซึ่งพระกัสสป-พุทธเจ้าเคยประทับแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย

เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนั้น พระอานนท์ก็จัดแจงปูสังฆาฏิพับ 4 ชั้นให้ประทับ หลังจากประทับแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงลำดับเรื่องซึ่งเคยเกิดขึ้น ณ ภูมิประเทศแห่งนี้ ดังนี้

ได้ฟังธรรมเพราะเพื่อนคะยั้นคะยอ

(405-412) กาลครั้งนั้น ณ เมืองเวภฬิคะ มีนายช่างหม้อ(กุมภกาโร)ชื่อฆฏิการะ เป็นโยมอุปัฏฐากชั้นยอดของพระกัสสป-พุทธเจ้า เขามีเพื่อนรักชื่อ โชติปาละ (พระโคดมพุทธเจ้าในปัจจุบัน) ฆฏิการะชวนเพื่อนครั้งแล้วครั้งเล่าให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน เพราะเชื่อว่า จะเป็นประโยชน์แก่เพื่อน แต่โชติปาละก็บ่ายเบี่ยงมาตลอด ซ้ำยังพูดว่าจะมีประโยชน์อะไรกับการได้เห็นสมณะโล้น

เมื่อชักชวนครบ 3 หนไม่ได้ผล ฆฏิการะจึงใช้แผนใหม่ โดยชวนเพื่อนเอาเครื่องขัดสีตัว(ผงหินบดสำหรับอาบน้ำ โดยใช้เชือกหรือเกลียวผ้าคลุกผงบดตรงกลาง เวลาอาบน้ำ จับปลายเชือกทั้ง 2 ข้างขัดสีตัว)ไปอาบน้ำที่แม่น้ำด้วยกัน อาบน้ำเสร็จ

ฆฏิการะก็ชวนเพื่อนอีก บอกว่าพระอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้าอยู่แค่นี้เอง ไปเข้าเฝ้าด้วยกันเถิด ทำอยู่อย่างนั้นครั้งแล้วครั้งเล่า ก็ไม่ได้ผล โชติปาละได้แต่ปฏิเสธอย่างเดียว

ครั้งที่ 3 ที่ชวนกันไปอาบน้ำ ซึ่งโชติปาละยังปฏิเสธอยู่เหมือนเดิม ฆฏิการะต้องจับที่ชายพกผ้านุ่งของเพื่อน คะยั้นคะยอจะให้ไปให้ได้ แต่ก็ไม่สำเร็จ คราวนี้เขาจับมวยผมของเพื่อนชักชวน(แกมบังคับ)อีก ทำให้โชติปาละฉุกคิด เพราะไม่เคยเห็นพฤติการณ์อย่างนี้ของเพื่อน น่าจะไม่ใช่เรื่องธรรมดาแน่แล้ว กล่าวขึ้นว่า ทั้งชวนด้วยวาจา ทั้งจับชายพก ทั้งล่วงเลยมาจับผมกันอย่างนี้ เพียงเพื่อจะให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเท่านั้นหรือ? เมื่อฆฏิการะยืนยันแข็งขัน โชติปาละก็จำต้องไป

พระพุทธองค์ทรงเล่าให้พระอานนท์ฟังต่อไปว่า

เมื่อเข้าเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้านั้น ฆฏิการะได้ทูลแนะนำว่าโชติปาละเป็นเพื่อนรักกัน หลังจากทั้งสองได้ฟังธรรมด้วยกันแล้วกลับจากวัด โชติปาละได้ถามฆฏิการะว่า ท่านจะออกบวชไหม? ฆฏิการะตอบว่า ท่านก็รู้มิใช่หรือว่า เราต้องเลี้ยงดูมารดาบิดาผู้เฒ่าตาบอดทั้งสองคน โชติปาละบอกว่า ถ้าอย่างนั้น เราก็จะบวชคนเดียว

อิสิปตนมฤคทายวันในอดีต

(413-416) ฆฏิการะเป็นคนพาโชติปาละไปขอบรรพชาอุปสมบทกับพระกัสสปพุทธเจ้าโดยตรง ประมาณครึ่งเดือนต่อมาพระกัสสปพุทธเจ้าก็เสด็จออกจากเมืองเวภฬิคะ ทรงจาริกไปโดย

ลำดับจนถึงเมืองพาราณสี เข้าประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งอยู่ใกล้เมือง

ธัมเมกขสถูปที่สารนาถ (อิสิปตนมฤคทายวัน)

พระเจ้าแผ่นดินแห่งเมืองพาราณสีครั้งนั้นทรงพระนามว่ากิกิ เมื่อทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับอยู่ที่นั่น จึงมีพระบัญชาให้เทียบราชยานโดยเสด็จ ไปเข้าเฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้าถึงที่ประทับ หลังจากได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาเป็นที่ดื่มด่ำ

พระทัยแล้ว ก็ทูลนิมนต์เพื่อเสวยที่พระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น รุ่งขึ้นวันนั้น หลังจากได้ถวายภัตตาหาร และพระพุทธเจ้าเสวยเสร็จแล้ว พระเจ้ากิกิก็ทูลนิมนต์ให้ทรงอยู่จำพรรษาที่เมืองพาราณสี แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ เพราะทรงรับนิมนต์ให้อยู่จำพรรษาที่อื่นก่อนแล้ว ทำให้พระเจ้ากิกิเสียพระทัย จนได้ทูลถามว่า มีใครอื่นที่เป็นโยมอุปัฏฐากดียิ่งกว่าหม่อมฉันหรือ?

ความคุ้นเคยของพระกัสสปพุทธเจ้ากับโยมอุปัฏฐาก

(417) พระกัสสปพุทธเจ้าตรัสแก่พระเจ้ากิกิว่า พระองค์มีโยมอุปัฏฐากที่ดีเลิศอยู่คนหนึ่ง ชื่อฆฏิการะ ถ้าทรงได้รู้จักเขา พระองค์ก็จะไม่เสียพระทัยเลย ทรงเล่าถึงฆฏิการะ ดังนี้

ฆฏิการะถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะมั่นคงในศีล 5 มีความเลื่อมใสอย่างแน่วแน่ในพระรัตนตรัย ไม่มีความสงสัยในอริยสัจ 4 ทานอาหารมื้อเดียว(เอกภตฺติโก) ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ครอบครองแก้วมณีและทองคำ ไม่ใช้เงินทอง ไม่ขุดแผ่นดินด้วยไม้ด้วยมือ ใช้แต่ดินเซาะพังตามตลิ่งหรือขุยดินที่รูหนู เอามาทำเป็นภาชนะ แล้วเอาไปวางไว้ให้คนเอาของมาแลกเอา เป็นข้าวสารก็ได้ ถั่วเขียวถั่วดำก็ได้ ฆฏิการะเลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่าตาบอดทั้งสองคน เขาเป็นอนาคามี(อุปปาติกะ) จักปรินิพพานในภพที่ไปเกิด ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก

(418-419) พระกัสสปพุทธเจ้าทรงเล่าถึงความคุ้นเคยที่พระองค์มีต่อฆฏิการะว่า ครั้งหนึ่งทรงไปบิณฑบาตที่บ้านฆฏิการะ เห็นแต่สองผู้เฒ่าตาบอด จึงตรัสถามว่า คนหาอาหารไปไหนกัน

สองเฒ่าทูลว่า โยมอุปัฏฐากของพระองค์ไม่อยู่ นิมนต์ตักข้าวและแกงจากหม้อฉันเองเถิด พระองค์ทรงทำตามคำทูลของผู้เฒ่า เสวยเสร็จแล้วก็เสด็จกลับ ฆฏิการะกลับมา ได้ทราบจากมารดาบิดาว่าเกิดอะไรขึ้น ก็แสนจะดีใจเป็นล้นพ้น บอกกับตัวเองว่าเป็นบุญของเราเหลือเกินที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้ความคุ้นเคยอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เรา ปีติและสุขเกิดแก่ฆฏิการะอยู่ครึ่งเดือนและเกิดแก่สองผู้เฒ่าอยู่ 7 วัน

อีกครั้งหนึ่ง พระกัสสปพุทธเจ้าทรงเล่าว่า เคยไปนั่งเสวยขนมสดและแกงที่บ้านฆฏิการะขณะที่มีเพียงสองผู้เฒ่าตาบอดอยู่บ้าน ในลักษณะเดียวกัน

(420) และอีกครั้งหนึ่ง ที่เมืองเวภฬิคะนี้เช่นกัน กุฏิที่ประทับรั่ว พระกัสสปพุทธเจ้ารับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายไปดูหญ้าที่เรือนของฆฏิการะว่ามีหรือไม่ พวกภิกษุไปดูแล้วเห็นแต่หญ้าที่มุงหลังคาเรือน จึงกลับมากราบทูล พระกัสสปพุทธเจ้าตรัสสั่งให้ภิกษุเหล่านั้นไปรื้อหญ้าบนหลังคาเรือนของฆฏิการะ สองผู้เฒ่าตาบอดได้ยินเสียงรื้อหลังคา ก็ร้องถาม เมื่อทราบว่ากุฏิที่ประทับรั่ว ก็ออกปากนิมนต์ให้ภิกษุรื้อเอาตามสะดวก ฆฏิการะกลับมาเห็นหลังคาบ้านถูกรื้อ เมื่อได้ทราบจากมารดาบิดาว่า ภิกษุมารื้อหลังคาไปซ่อมกุฏิที่ประทับก็ดีใจ เกิดปีติและสุขเหมือนในคราวก่อนครั้งนั้น เรือนที่อยู่ของฆฏิการะมีอากาศเป็นหลังคาอยู่ 3 เดือน แต่ฝนตกก็ไม่รั่วรด

พระเจ้ากิกิทรงสดับแล้ว ก็ทรงพลอยยินดีกับความมีลาภอันยิ่งใหญ่ของฆฏิการะนั้น

(421-422) พระพุทธองค์ตรัสเล่าต่อไปว่า ครั้งนั้นพระเจ้ากิกีได้ส่งข้าวสารปัณฑุมุทิกสาลี(ข้าวสาลีพันธุ์ดินเหลือง) จำนวนห้าร้อยเล่มเกวียนพร้อมกับเครื่องแกงไปพระราชทานแก่มฏิการะ โดยให้ราชบุรุษนำไปมอบให้ แต่มฏิการะไม่ขอรับ ด้วยเห็นว่าพระราชาจำเป็นต้องใช้มากกว่า เขาไม่ขอรับเป็นส่วนตัว ขอมอบคืนเป็นของหลวง

หลังจากทรงเล่าเรื่องนี้จบลง พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ชายหนุ่มชื่อโชติปาละนั้น ไม่ใช่ใครอื่น เขาคือพระองค์เอง

รัฏฐปาลสูตร

รัฏฐปาละยอมตายถ้าไม่ได้บวช

(423-425) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นกุรุพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อเสด็จถึงเมืองถุลลโกฏฐิตะ พวกพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายชาวเมืองนั้น พอได้ทราบข่าวก็ชวนกันไปเข้าเฝ้า เพราะได้ยินกิตติศัพท์ของพระองค์มาก่อนแล้ว พวกเขาได้รับความซาบซึ้งดื่มด่ำในรสพระธรรมที่ทรงแสดงโดยทั่วกัน ในจำนวนนั้น มีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อ รัฏฐปาละ เป็นคนในตระกูลใหญ่ที่สุดของเมือง ได้เข้าเฝ้าฟังธรรมด้วย เขาเกิด

ศรัทธาอย่างแรงกล้าจนมีความคิดว่า ชีวิตครองเรือนไม่สามารถที่จะทำให้การประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ จะต้องออกบวช

วันนั้น หลังจากชาวถุลลโกฏฐิตะทูลลากลับไปหมดแล้ว รัฏฐปาละได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถึงความประสงค์ของตนว่าอยากจะบวชเพื่อจะได้รู้ทั่วถึงคำสั่งสอนของพระองค์ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า มารดาบิดาอนุญาตให้บวชหรือยัง เมื่อเขากราบทูลว่า ยังไม่ได้ขออนุญาต จึงตรัสว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่บวชให้ลูกที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต ชายหนุ่มกราบทูลว่าจะไปขอให้มารดาบิดาอนุญาตให้จงได้

(426-432) เมื่อกลับไปถึงบ้าน รัฏฐปาละก็เข้าไปขออนุญาตมารดาบิดาตามที่ตั้งใจไว้ทันที มารดาบิดาไม่อนุญาตด้วยเหตุผลว่าเป็นบุตรคนเดียวซึ่งสุดแสนรัก เลี้ยงดูมาไม่เคยให้รู้จักความทุกข์เลย เป็นตายร้ายดีอย่างไรก็ให้บวชไม่ได้ รัฏฐปาละอ้อนวอนและยืนยันที่จะบวชอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดก็ใช้ไม้ตายโดยการนอนบนพื้นห้องไม่มีอะไรปูรอง ตั้งใจแน่วแน่ว่าที่นี่ไม่เป็นที่ตายก็ต้องเป็นที่บวช แล้วเริ่มอดอาหารวันแล้ววันเล่าจนล่วงเข้า 7 วัน

ฝ่ายมารดาบิดาก็ยังยืนยันมั่นคงในความรักที่มีต่อลูกเช่นกัน อุตส่าห์พูดให้เข้าใจว่า ไม่ว่าลูกจะบวชหรือตาย ก็ล้วนแต่เป็นความพลัดพรากจากกัน ยอมให้บวชไม่ได้หรอก แต่ไม่ว่ามารดาบิดาจะพูดอย่างไร รัฏฐปาละก็ไม่เปิดปากกล่าวอะไรทั้งสิ้น พวกมิตรสหายก็มาช่วยพูดให้เลิกล้มความตั้งใจด้วยเหตุผลเดียวกัน

รัฏฐปาละก็ได้แต่นิ่งอย่างเดียว เมื่อเห็นว่ารัฏฐปาละยอมตายแน่แล้ว จึงบอกผู้เป็นมารดาบิดาให้ยินยอมเสีย โดยพูดให้คิดว่า ถ้ารัฏฐปาละไม่ได้บวชเขาก็ต้องตายตรงนี้แหละ บวชแล้วยังมีโอกาสได้เห็นกันอยู่ หรือบวชไปแล้วทนไม่ได้ ก็จะสึกกลับมาอยู่บ้านนั่นเอง

ในที่สุด มารดาบิดาก็ยินยอมอนุญาตให้รัฏฐปาละบวช แต่ขอร้องว่า บวชแล้วให้มาเยี่ยมทางบ้านบ้าง

เมื่อได้ทราบจากเพื่อนๆ ว่า มารดาบิดายอมอนุญาตให้บวชแล้ว รัฏฐปาละก็ลุกขึ้นทันที หลังจากฟื้นสภาพร่างกายเป็นปกติแล้วก็ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถึงความพร้อมที่จะบวช เขาได้บรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์โดยตรง บวชได้ 15 วัน พระพุทธองค์(พร้อมด้วยภิกษุทั้งหลายรวมถึงพระรัฏฐปาละ)ก็เสด็จจาริกจากเมืองถุลลโกฏฐิตะสู่กรุงสาวัตถี เข้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน

เป็นพระอรหันต์แล้วกลับไปเยี่ยมบ้าน

(433-435) ขณะที่อยู่ในวัดเชตวันนั้น พระรัฏฐปาละปลีกตนมุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรอย่างจริงจัง ไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ วันหนึ่งท่านไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลขออนุญาต กลับไปเยี่ยมโยมมารดาบิดาที่เมืองถุลลโกฏฐิตะ พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้ใจ (เจตสา เจโต ปริจฺจ มนสากาสิ) ของท่านด้วยพระทัยว่าท่าน (เป็นพระอรหันต์) ไม่สามารถที่จะสึกได้แล้ว จึงทรงอนุญาต

พระรัฏฐปาละเก็บเสนาสนะแล้วถือบาตรจีวรออกจาริก

จนไปถึงเมืองถุลลโกฏฐิตะ เข้าพักที่พระราชอุทยานชื่อมิคาจีระของพระเจ้าโกรัพยะ (อรรถกถากล่าวว่า อุทยานนี้พระเจ้าโกรัพยะพระราชทานให้เป็นที่แวะพำนักของพวกนักบวช) รุ่งขึ้นท่านเข้าไปบิณฑบาตในเมือง เดินไปตามซอกซอยจนไปถึงบ้านของโยมบิดา ขณะนั้นโยมบิดากำลังให้ช่างตัดผมสางผมอยู่ที่ซุ้มประตูกลาง เห็นพระรัฏฐปาละเดินมาแต่ไกลก็บ่นขึ้นว่า พวกสมณะโล้นนี่แหละเอาลูกชายคนเดียวของเราไปบวช พระรัฏฐปาละไม่ได้ทั้งอาหารและคำต้อนรับจากโยมบิดา ได้แต่คำด่าว่า

(436-437) เวลาเดียวกันนั้น สาวใช้บ้านญาติของพระรัฏฐปาละนางหนึ่งกำลังเอาขนมกุมมาสบูดไปทิ้ง ท่านเห็นเข้าก็เอ่ยขึ้นว่า ถ้าจะทิ้งของนั้น ขอจงใส่บาตรแก่อาตมาเถิด ขณะที่กำลังเทขนมลงในบาตร สาวใช้จำลักษณะมือและเสียงของพระได้ จึงวิ่งไปบอกโยมมารดาว่า ท่านชายรัฏฐปาละกลับมาแล้ว โยมมารดาได้ยินก็ดีใจ หลุดปากไปว่า ถ้าเป็นจริงเจ้าจะได้เป็นไทเสียที (ไม่ต้องอยู่เป็นทาสีต่อไป) พลางก็วิ่งไปบอกข่าวดีแก่สามีด้วยความตื่นเต้นดีใจ

โยมบิดาตามไปเห็นพระรัฏฐปาละกำลังฉันขนมบูดอยู่ที่ข้างฝาเรือนหลังหนึ่ง เอ่ยขึ้นว่า ดูหรือมากินขนมบูดอยู่ที่นี่ บ้านของตัวเองก็มีให้ไปกินมิใช่หรือ พระรัฏฐปาละกล่าวแก่โยมว่า โยม! คนบวชแล้วจะมีบ้านเรือนที่ไหนกัน อาตมาไม่มีเรือน ไปหาที่เรือนของโยมก็ไม่ได้ทั้งอาหารและการต้อนรับ ได้แต่คำด่า

โยมบิดาชวนไปที่บ้าน พระรัฏฐปาละก็ปฏิเสธ บอกว่า

ฉันเสร็จแล้ว เมื่อโยมนิมนต์ไปฉันที่บ้านในวันรุ่งขึ้น ท่านรับนิมนต์ด้วยอาการนิ่ง

ปฏิเสธกองมรดกและคู่เสน่หา

(438) เมื่อทราบว่าพระรัฏฐปาละรับนิมนต์แล้ว โยมบิดาก็สั่งการให้ตกแต่งเทพื้นที่บริเวณคฤหาสน์ด้วยโคมัยสด(มูลโค) ขนเงินและทองมากองเป็น 2 กอง แต่ละกองสูงพันตา แล้วคลุมไว้ด้วยเสื่อลำแพน ปูอาสนะไว้ตรงกลางระหว่างกองเงินกองทองนั้น ขึงม่านไว้รอบด้าน และสั่งให้สาวงามบรรดาที่เคยเป็นภรรยาของรัฏฐปาละแต่งหน้าทาปาก ใส่เครื่องประดับให้สวยที่สุดอย่างที่รัฏฐปาละเคยชื่นชอบเมื่อก่อน เมื่อได้เวลา พระรัฏฐปาละมานั่งเพื่อฉันอาหาร โยมบิดาก็สั่งให้คนเปิดกองเงินกองทอง กล่าวมอบว่า กองมรดกทั้งของพ่อของแม่และของปู่ เป็นของลูกเพียงคนเดียว ขอให้สึกมาใช้สอยและเอาไว้ทำบุญตามที่ต้องการ

พระรัฏฐปาละกล่าวตอบว่า ถ้าโยมทำได้ ขอให้ขนกองเงินกองทองทั้งหมดนี้อาบรรทุกเกวียนไปทิ้งลงแม่น้ำคงคาเถิด เพราะอะไร? ก็เพราะทรัพย์นั่นเอง ทำให้โยมได้เศร้าโศก ได้พิไรรำพันได้ทุกข์โทมนัส ได้ความห่อเหี่ยวใจ

พวกอดีตภรรยาทั้งหลายได้ฟังดังนั้น ก็เข้าไปจับที่เท้าของพระรัฏฐปาละถามว่า พวกนางฟ้าที่ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อได้นางมาครองนั้น เป็นอะไรนักหนาเชียว พระรัฏฐปาละกล่าวแก่พวกนางว่า น้องสาวเอ๋ย เราประพฤติพรหมจรรย์เพื่อที่

จะได้นางฟ้าก็หาไม่ คำเรียกว่าน้องสาว (ภคินิ) ทำให้พวกอดีตภรรยาถึงกับเป็นลมไปตามๆ กัน

และพระรัฏฐปาละได้กล่าวกะโยมบิดาว่า จะให้ฉันก็จงให้เถิด อย่าให้อาตมาลำบากเลย โยมบิดาได้ถวายภัตตาหารแก่พระรัฏฐปาละ ดูแลการขบฉันด้วยตัวเองจนเสร็จพิธีทุกอย่าง

(439) เมื่อฉันเสร็จ พระรัฏฐปาละได้กล่าวธรรมด้วยบทกวี (คาถา) ว่า

- *ดูสิ...เรือนร่างเพริศพริ้งด้วยบาดแผล*
  สั่นเทิ้มไปทั้งตัว
  ใครๆ ก็ถวิลหา
  ทั้งที่ไม่มีความจีรังยั่งยืน
- *ดูสิ...เรือนร่างพริ้งพราวด้วยแก้วมณีและกุณฑล*
  แท้จริงคือหนังหุ้มกระดูก
  พรางไว้ด้วยแพรพรรณ
- *เท้าย้อมสีแดง หน้าลูบไล้ไว้ด้วยแป้งร่ำ*
  เรือนผมถักเป็นแปดลอน เยิ้มระยับด้วยน้ำมันหอม
  เรือนกายตระการด้วยเครื่องประดับ
  ก็ไม่ต่างอะไรกับกล่องยาสวยหรูงามตา
  หากหลอกได้แต่คนโง่
  ไม่มีวันหลอกคนผู้แสวงหาฝั่งแห่งนิพพานได้
- *เธอ...เหมือนนายพรานวางบ่วงดัก*
  หวัง กวางไพรไม่หลงติดบ่วง

เธอ...เหมือนนายพรานร่ำพันผิดหวัง
ขณะที่เรากินอิ่มแล้วจากไป

กล่าวจบ พระรัฏฐปาละก็กลับสู่พระราชอุทยานที่พำนัก นั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง

สนทนาธรรมระหว่างพระเจ้าโกรัพยะกับพระรัฏฐปาละ

(440-445) วันนั้น พระเจ้าโกรัพยะรับสั่งให้พนักงานไปปรับที่ ทำความสะอาดพระราชอุทยาน เจ้าพนักงานคนนั้นชื่อมิควะ ไปเห็นพระรัฏฐปาละนั่งอยู่ที่โคนไม้ จึงทูลรายงานให้ทรงทราบ พระเจ้าโกรัพยะเมื่อทรงทราบว่าเป็นภิกษุไปจากตระกูลใหญ่ของเมือง ก็ทรงให้ยกเลิกเครื่องเสวยที่เตรียมการไว้ทั้งหมด ให้จัดรถพระที่นั่งชุดใหญ่ไปพบพระรัฏฐปาละ หลังจากการทักทายเบื้องต้นผ่านไป ก็ประทับยืนอยู่ที่หนึ่ง นิมนต์ให้พระรัฏฐปาละนั่งบนเครื่องลาดที่ตกแต่งไว้รับรอง พระรัฏฐปาละขอนั่งอยู่ที่เดิม และเชื้อเชิญให้พระราชานั่งบนพระที่ส่วนพระองค์ แล้วการสนทนาธรรมก็เริ่มขึ้น โดยพระเจ้าโกรัพยะทรงยกเรื่องที่พระองค์ข้องพระทัยในการออกบวชของพระรัฏฐปาละว่า มีเหตุประการใดจึงได้ออกบวช

ทรงกล่าวถึงความเสื่อม 4 อย่างที่เป็นเหตุสำคัญทำให้คนออกบวช คือ 1. บางคนออกบวชเพราะชรา คิดว่าอายุมากแล้วอยู่ไปก็ตั้งเนื้อตั้งตัวเอาดีไม่ได้แล้ว บวชดีกว่า 2. บางคนออกบวชเพราะโรคภัยไข้เจ็บ คิดว่าตัวเองสุขภาพไม่ดี อยู่ไปก็ทำมาหาเลี้ยงชีพให้เจริญงอกงามไม่ได้ บวชดีกว่า 3. บางคน

ออกบวชเพราะฐานะตกต่ำล่มจม คิดว่าอยู่ไปก็ไม่มีทางพลิกฟื้นฐานะให้กลับมาดีดั้งเดิมได้อีก บวชดีกว่า 4. บางคนบวชเพราะสิ้นไร้ญาติมิตร คิดว่าอยู่ไปก็ไม่มีญาติมิตรช่วยเหลือเจือจุนให้ชีวิตประสบความสำเร็จได้ บวชดีกว่า

พระเจ้าโกรัพยะทรงถามพระรัฏฐปาละว่า ท่านไม่ได้มีความเสื่อมทั้ง 4 อย่างนั้นเลย ยังหนุ่มแน่นอยู่ในปฐมวัย ร่างกายก็แข็งแรงไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ฐานะครอบครัวก็ร่ำรวย ญาติมิตรก็พรั่งพร้อมอบอุ่น แล้วรู้เห็นอะไร หรือได้ฟังอะไร จึงออกบวช?

หลักคำสอนที่จูงใจให้ออกบวช (ธัมมุเทส 4)

(446-450) พระรัฏฐปาละถวายพระพรว่า เหตุที่ท่านออกบวชเพราะได้ฟังธัมมุเทส 4 อย่างจากพระพุทธองค์ คือ 1. ทรงสอนว่า โลกถูกชราไล่ต้อนอยู่เสมอ อยู่ได้ไม่นาน (อุปนียติ โลโก อทฺธุโว) 2. ทรงสอนว่า โลกไม่มีใครป้องกันได้ ไม่มีความเป็นใหญ่ในตัวเอง (อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร) 3. ทรงสอนว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน ต้องละสิ่งทั้งปวงไป (อสฺสโก โลโก สพฺพำ ปหาย คมนีย์) 4. ทรงสอนว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่มเป็นทาสของตัณหา (อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส)

(คำว่า โลก ในที่นี้หมายถึงเบญจขันธ์หรือสังขารร่างกาย)

ต่อจากนั้น พระรัฏฐปาละได้อธิบายความไปตามลำดับโดยวิธีให้พระราชาได้คำตอบด้วยพระองค์เอง ดังนี้

– โลกถูกชราไล่ต้อนอยู่เสมอ...ยกตัวอย่างองค์พระราชาเอง เมื่อยังทรงพระเยาว์ ร่างกายกำยำแข็งแรง ออกศึกสงคราม

ห้าวหาญ ทำได้ดังใจเหมือนมีฤทธิ์ ปัจจุบันพระองค์อยู่ในวัย 80 แค่ก้าวเดินให้ตรงทางก็ยังเอาแน่ไม่ได้

– โลกไม่มีใครป้องกันได้...ยกตัวอย่างองค์พระราชาเอง เคยเจ็บไข้ได้ป่วยแทบจะสิ้นพระชนม์ก็มี จะหามิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตมาช่วยแบ่งเบาเอาความเจ็บปวดไปสักนิดก็ไม่มี เงินทองมหาศาลก็ช่วยอะไรไม่ได้

– โลกไม่มีอะไรเป็นของตน...ยกตัวอย่างองค์พระราชาเอง ปัจจุบันทรงพรั่งพร้อมด้วยกามคุณทุกอย่าง แต่จะหวังความพรั่งพร้อมนี้ให้มีไปถึงโลกหน้า ก็เป็นไปไม่ได้ เมื่อละโลกนี้ไป ก็จะต้องไปตามยถากรรมองค์เดียว ราชสมบัติที่มีอยู่คนอื่นก็จะมาครอบครองแทน

– โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์...ยกตัวอย่างองค์พระราชาเองทั้งๆ ที่แคว้นกุรุที่ทรงปกครองอยู่ก็เจริญมั่งคั่งดีอยู่แล้ว แต่ถ้ามีคนมาบอกว่า ยังมีแคว้นอีกหลายแคว้นที่เจริญมั่งคั่งยิ่งกว่าและมีทางที่จะไปตีเอาได้อย่างง่ายดาย พระองค์ก็ต้องขวนขวายไปตีเอา ไม่มีการหยุดยั้งรั้งรอ

ทั้งหมดนี้ พระเจ้าโกรัพยะทรงเห็นจริงทุกข้อ ยอมรับว่าคำสอนของพระพุทธองค์ในเรื่องนี้เป็นความจริงอย่างน่าอัศจรรย์

(451) หลังจากอธิบายธัมมุเทสทั้ง 4 ข้อจบลง พระรัฏฐปาละก็กล่าวเป็นคาถา ถอดความได้ดังนี้

- *เราได้เห็นมนุษย์ในหล้าโลก*
  มีทรัพย์อยู่ก่ายกอง แต่ก็ไม่แบ่งปัน
  โลภไม่รู้จักพอ

หลงใหลใฝ่กามไม่รู้จักสิ้นสุด

- *ราชาได้ครองแผ่นดินจรดขอบฟ้ามหาสมุทร*
  ยังหวังแผ่อำนาจไปอีกฟากฝั่งหนึ่ง
  ทั้งราชาและคนเดินดินล้วนทะเยอทะยาน
  พร่องในความต้องการอยู่ตลอดเวลา
  จนตายก็ไม่มีใครอิ่มในกาม
- *กับคนตาย*
  ญาติๆ อาดูรอาลัยปิ่มจะขาดใจตามกัน
  ยกร่างห่อด้วยผ้าผืนเดียวขึ้นเชิงตะกอน
  ช่วยกันเผา ช่วยกันแหงด้วยหลาว
  ศพและผ้าห่อศพละลายลับ
  ไม่เห็นมีญาติมิตรใดๆ ยื้อยุดเอาไว้ได้
  มีแต่ทายาทได้รับมรดกสืบทอด
- *ปราชญ์สอนว่า*
  ชีวิตนี้น้อยนิด ไม่จีรัง...แปรปรวนอยู่เสมอ
  ไม่เลือกว่าเป็นคนมั่งมี คนยากจน
  ไม่เลือกว่าคนโง่ หรือบัณฑิต
  ต่างกันที่คนโง่สะทกสะท้านหวั่นหวาด
  ส่วนบัณฑิตนิ่งสงบ ไม่หวั่นไหว
  ปัญญาจึงประเสริฐกว่าทรัพย์
  ที่สุดในโลกนี้ ถึงได้ด้วยปัญญา
- *ผองชนทำบาปเพราะหลงอยู่ในภพ*
  ไม่มีปัญญาอันให้ถึงที่สุด

จึงวนเวียนเกิดในครรภ์
ระหกระเหินอยู่ในปรโลก
คนบาปตายไปรับผลบาป
เหมือนโจรทำชั่ว ต้องอาญา

- *จริงแล้ว*
กาม...เป็นของวิจิตร อร่อย รื่นรมย์
ย่ำยีดวงจิตด้วยรูปอาการต่างๆ
มหาบพิตร!
อาตมภาพเห็นโทษในกาม...จึงบวช
- *ขณะที่ผลไม้ยังไม่สุกหล่น*
ส่วนคน...ไม่ว่าหนุ่มหรือแก่
อาจปลิดปลงลับโลกไปก่อนกาล
มหาบพิตร!
รู้ฉะนี้ อาตมภาพ...จึงบวช
- *ภาวะแห่งสมณะ เป็นทางเดินที่ไม่ผิด*
เอื้อแต่คุณอันประเสริฐแล

มฆเทวสูตร

เมืองมิถิลา

ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองมิถิลาต่อไปนี้ ได้จากหนังสือ Buddhist Centres in Ancient India เรียบเรียงโดย Binayendra Nath Chaudhury (ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยกัลกัตตา ประเทศอินเดีย) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีทาง

พระพุทธศาสนา

มิถิลา เป็นเมืองหลวงของแคว้นวิเทหะ และเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งของสหชนบทแห่งวัชชี มีประวัติบอกเล่าอยู่ในชั้นวรรณคดีบาลี เป็นเมืองเก่าแก่แต่โบราณกาล กษัตริย์องค์แรกทรงพระนามว่า มฆเทวะ ทรงครองราชย์โดยธรรม ยึดมั่นในประเพณีกัลยาณวัตร มีรัชทายาทในราชวงศ์นี้สืบทอดราชสมบัติมายาวนานคู่กับความดำรงอยู่ของกัลยาณวัตร เมื่อกัลยาณวัตรเสื่อม ราชวงศ์นี้ก็ล่มสลาย

เมืองมิถิลาสร้างโดยนักสถาปัตย์ใหญ่นามว่ามหาโควินท์ มีอาณาเขตด้านละประมาณ 21 ไมล์ อยู่ห่างจากเมืองจัมปา (เมืองหลวงของแคว้นอังคะ) ราว 60 โยชน์ จึงสันนิษฐานกันว่า ปัจจุบันคือภูมิภาคบริเวณเมืองชนกปุรุในประเทศเนปาล ซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของอำเภอมุซาฟฟารปุรุและเมืองทารภังคะ

พระสูตรที่เกิดขึ้นในเมืองมิถิลา คือ มฆเทวสูตร และพรหมายุสูตร วาสิฏฐีซึ่งต่อมาได้บวชเป็นภิกษุณีได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ครั้งแรกที่เมืองมิถิลานี้

คัมภีร์พุทธวงส์กล่าวถึงกษัตริย์แห่งมิถิลาส่งทูตไปขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาด้วย และได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุสถูปไว้สักการะบูชาอีก

แห่งหนึ่ง อรรถกถาแห่งคัมภีร์พุทธวงส์กล่าวว่า เมืองมิถิลาเคยเป็นที่บำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ มีพระโกนาคมนพุทธเจ้า พระปทุมุตรพุทธเจ้า เป็นต้น

ส่วนอรรถกถาแห่งมฆเทวสูตรนี้ กล่าวถึงสวนมะม่วงที่เรียกกันว่ามฆเทวัมพวัน ว่าเป็นสวนที่ปลูกไว้โดยกษัตริย์ทรงพระนามว่ามฆเทวะ ต้นไม้ในสวนตายไปโดยอายุกาล ก็มีการปลูกไว้ทดแทนเรื่อยมา ชื่อมฆเทวัมพวันเรียกกันติดปากมาแต่โบราณกาล

พระสูตรนี้ พระไตรปิฎกของลังกาและยุโรป เรียกชื่อว่า มขาเทวสูตร (เรียกกษัตริย์มฆเทวะว่า มขาเทวะ)

กัลยาณวัตรของพระเจ้ามฆเทวะ

(452-453) คราวหนึ่ง ที่สวนมะม่วงชื่อมฆเทวัมพวัน ใกล้เมืองมิถิลา (ในพระบาลีไม่ระบุแคว้น) พระพุทธองค์ทรงแย้มพระโอษฐ์ขณะที่ประทับนั่งอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งในสวนนั้น พระอานนท์เห็นพระอาการก็ได้ห่มจีวรเฉวียงบ่าประนมมือทูลถามว่ามีอะไรให้ทรงแย้มพระโอษฐ์

พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงอดีตของเมืองมิถิลาว่า เคยมีกษัตริย์แห่งมิถิลาองค์หนึ่งทรงพระนามว่ามฆเทวะ (เป็นต้นราชวงศ์) ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม รักษาอุโบสถทุกวัน 14-15 ค่ำ และวัน 8 ค่ำ วันหนึ่งหลังจากหลายร้อยปีหลายพันปีผ่านไป รับสั่งกะช่างกัลบกว่า ถ้าเห็นเส้นพระเกศาหงอกขาว ขอให้

รายงานทันที จากนั้นอีกหลายร้อยปีหลายพันปี ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกบนพระเศียร จึงทูลรายงานว่าเทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว คือพระเกศาหงอกบนพระเศียรมีให้เห็นแล้ว พระเจ้ามฆเทวะให้บรรจงถอนพระเกศาหงอกวางบนกระพุ่มพระหัตถ์ แล้วพระราชทานบ้านส่วย(หมู่บ้านพรหมไทย)เป็นรางวัลแก่ช่างกัลบก และโปรดให้พระโอรสองค์ใหญ่เข้าเฝ้า มีรับสั่งมอบราชสมบัติให้ครองสืบต่อจากพระองค์ พระองค์เองจะออกผนวช ทรงพร่ำสอนพระโอรสว่า เมื่อใดที่เห็นผมหงอกบนศีรษะของตนเอง จงให้บ้านส่วยเป็นรางวัลแก่ช่างกัลบกผู้รายงาน และให้ปลงผมและหนวด ครองกาสาวพัสตร์ออกบวช นี่คือกัลยาณวัตรเพื่อให้องค์รัชทายาทปฏิบัติตาม อย่าได้เป็นคนสุดท้ายที่ถือปฏิบัติตามกัลยาณวัตรนี้ เมื่อใดที่มีการละเลยกัลยาณวัตรนี้ ถือว่าราชวงศ์นี้ล่มสลายแล้ว...

พระเจ้านิมิราชเป็นกษัตริย์ทรงกัลยาณวัตรองค์สุดท้าย

(454-457) พระเจ้ามฆเทวะ หลังจากทรงมอบราชสมบัติแก่พระโอรสองค์ใหญ่แล้ว ก็เสด็จออกผนวช ทรงเจริญพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันไม่มีขอบเขตจำกัด แผ่ไปทั่วทุกทิศทาง ชีวิตของพระองค์แบ่งเป็น 4 ช่วงวัย คือ เป็นพระกุมาร เป็นอุปราช เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นบรรพชิตประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่สวนมฆเทวัมพวันแห่งนี้ ช่วงละ 84,000 ปี สวรรคตแล้วไปเกิดในพรหมโลก

กษัตริย์แห่งมิถิลาต่อจากพระองค์ ก็ได้เจริญรอยตาม

ปฏิปทาแห่งกัลยาณวัตร เหมือนกันทุกพระองค์ นับได้ 84,000 ชั่ว กษัตริย์ ทุกพระองค์ล้วนเจริญพรหมวิหารธรรม ได้ไปเกิดในพรหมโลกทั้งหมด จนกระทั่งถึงองค์สุดท้าย คือพระเจ้านิมิราช

พระเจ้านิมิราชไปดาวดึงส์ด้วยเทวานุภาพ

(458-462) พระพุทธองค์ทรงเล่าให้พระอานนท์ฟังต่อไปว่า ในรัชสมัยของพระเจ้านิมิราชนั้น พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้พากันแสดงความยินดีชื่นชมในสุธัมมาเทวสภา ต่อชาววิเทหะที่ได้มีพระราชาผู้ทรงธรรมอย่างพระเจ้านิมิราช ท้าวสักกะเห็นดังนั้นก็ถามเทวดาเหล่านั้นว่า อยากเห็นพระเจ้านิมิราชหรือไม่ เทวดาทุกองค์ต่างทูลว่าอยากเห็น อยากได้รู้จักตัวจริง

วันนั้นเป็นวันอุโบสถ 15 ค่ำ พระเจ้านิมิราชทรงสนานพระกายแล้วรักษาอุโบสถอยู่ในพระปราสาทชั้นบน ท้าวสักกะหายวับไปจากดาวดึงส์ไปปรากฏพระองค์ ณ เบื้องพระพักตร์พระเจ้านิมิราช เล่าเรื่องที่ชาวดาวดึงส์มีความยินดีชื่นชมกับชาววิเทหะที่ได้มีพระองค์เป็นพระราชาผู้ทรงธรรมปกครองแผ่นดินอยู่ พวกเขาอยากจะเห็นพระองค์ จึงมาทูลเชิญเสด็จไปยังดาวดึงส์ โดยจะส่งยานทิพย์มารับเสด็จ มีให้ทรงลำบากพระทัย พระเจ้านิมิราชทรงรับการทูลเชิญด้วยพระอาการดุษณี

ท้าวสักกะกลับสู่ดาวดึงส์ ตรัสสั่งให้มาตลิเทพบุตรนำรถม้าอาชาไนยเทียมม้าพันหนึ่งไปรับเสด็จพระเจ้านิมิราช มาตลิเทพบุตรไปทูลเชิญพระเจ้านิมิราชตามพระบัญชาของจอมเทพกราบทูลตอนหนึ่งว่า มีทางสำหรับเสด็จอยู่ 2 ทาง คือ ทางสำหรับคน

ทำบาปและทางสำหรับคนทำความดี พระองค์จะทรงเลือกเสด็จไปทางไหน พระเจ้านิมิราชรับสั่งว่า พร้อมที่จะไปได้ทั้งสองทาง

ท้าวสักกะพร้อมด้วยหมู่เทพรอรับเสด็จด้วยความยินดียิ่ง ได้ทูลเชิญให้ประทับอยู่สำราญในดาวดึงส์ด้วยเทวานุภาพ (อภิรมมหาราช เทเวสุ เทวานุภาเวน) สักระยะหนึ่งจนพอพระทัย แต่พระเจ้านิมิราชขอกลับสู่เมืองมนุษย์ดังเดิม เพื่อจะได้ประพฤติธรรมรักษาอุโบสถต่อไป ซึ่งท้าวสักกะก็ได้มอบหมายให้มาตลิเทพบุตรทำหน้าที่ส่งเสด็จตามพระประสงค์

พระเจ้านิมิราชทรงรักษากัลยาณวัตรแห่งราชวงศ์จนสิ้นพระชนม์ ได้ไปเกิดในพรหมโลกด้วยอานิสงส์แห่งพรหมวิหารธรรมเช่นกัน พระองค์มีพระโอรสทรงพระนามว่ากฬารชนกะ รัชทายาทองค์นี้ไม่ประพฤติตามกัลยาณวัตรและไม่ได้ออกผนวช จึงเป็นพระราชาองค์สุดท้ายแห่งราชวงศ์นี้

กัลยาณวัตรของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพื่อเกิดในพรหมโลก

(463) เมื่อทรงเล่าเรื่องนี้จบลง พระพุทธองค์ตรัสกะพระอานนท์ว่า พระเจ้ามมเทวะนั้นมิใช่ใครอื่น คือพระองค์เอง กัลยาณวัตรแห่งราชวงศ์นั้นก็พระองค์เป็นผู้ตั้งไว้ แต่กัลยาณวัตรนั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ...เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน หากแต่เป็นไปเพื่อเกิดในพรหมโลก ส่วนกัลยาณวัตรที่ทรงตั้งไว้ในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ...เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว นั่นคืออริยมรรคมีองค์ 8 มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น

แล้วตรัสว่า

"อานนท์! ขอให้เธอทั้งหลายประพฤติตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้ เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นคนสุดท้ายของเราเลย ยุคของคนที่กัลยาณวัตร(อริยมรรค)นี้สูญไป เป็นยุคของคนสุดท้าย..."

มธุรสูตร

เมืองมธุรา-แคว้นสุรเสนะ

มธุราเป็นเมืองหลวงของแคว้นสุรเสนะ แคว้นสุรเสนะเป็นแคว้นระดับมหาชนบทใน 16 แคว้น อยู่ติดกับแคว้นมัจฉะ(มัตสยะ) ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ และอยู่ด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำยมุนา เมืองมธุราอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนาทั้ง 2 ฝั่ง กินพื้นที่ไปถึงเขตเมืองอัคระในอุตรประเทศ ตัวเมืองอยู่ห่างจากเมืองอัคระ

35 ไมล์ ห่างจากเมืองโกสัมพี 270 ไมล์ และห่างจากเมืองสังกัสสะ 4 โยชน์ มีถนนใหญ่เชื่อมระหว่างเมืองมธุรากับเมืองสาวัตถี มีการคมนาคมทางเรือถึงเมืองปาตลิบุตร ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเมืองมโหลิ

คำว่า มธุรา ออกเสียงเป็นมหุราก็ได้(ในภาษาบาลีและปรากฤต) หลวงจีนเฮี่ยนจังออกเสียงว่าโมตุโล หลวงจีนฟาเหียนเรียกเมืองนี้ว่ามะเตาโล (แปลว่าเมืองนกยูง)

หลวงจีนเฮี่ยนจังได้บรรยายสภาพของเมืองมธุราเมื่อจาริกไปเห็นว่า มีพื้นที่ 5,000 ลี้ เป็นบริเวณเมืองหลวง 20 ลี้ ตัวเมืองล้อมรอบด้วยเนินดินสูง โดยมากเป็นซากสิ่งปรักหักพังขนาดใหญ่ เป็นเมืองมั่งคั่ง...

พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ในเมืองมธุราหลายศตวรรษนับตั้งแต่พุทธปรินิพพานมาถึงสมัยคุปตะ เชื่อกันว่าพระพุทธองค์เคยเสด็จมาประทับประกาศคำสอนที่นี่ พระมหากัจจานะเป็นพระอรหันตสาวกองค์หนึ่งได้มาปักหลักเผยแผ่ธรรมอย่างจริงจัง ทำให้ชาวเมืองมธุราหันมานับถือพระรัตนตรัยเป็นจำนวนมาก

ได้มีการขุดค้นพบโบราณสถานของเมืองมธุราหลายแห่ง พบพระพุทธรูปและรูปพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก รวมไปถึงหินแกะสลักฝีมือสกุลช่างมธุ

ราบอกเล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ เช่น ตอนประสูติ ตอนตรัสรู้ ตอนแสดงปฐมเทศนา เป็นต้น

(ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองมธุรา ศึกษาเพิ่มเติมได้จากหนังสือ Buddhist Centres in Ancient India โดย B.N. Chaudhury)

วรรณะ 4 ในทัศนะของพระมหากัจจานะ

(464-482) คราวหนึ่ง (ภายหลังพุทธปรินิพพาน) พระมหากัจจานะอยู่ที่ป่าคุนธาวัน(ฉบับยุโรปเป็นคุนทาวัน)ใกล้เมืองมธุรา พระเจ้ามธุรราช โอรสแห่งพระราชธิดาของพระราชาแคว้นอวันตี(อวนฺติปุตฺโต)ได้ทราบข่าว ก็รับสั่งให้จัดกระบวนยานพระที่นั่งอย่างสมพระเกียรติไปนมัสการพระเถระถึงที่อยู่ ทรงปรารภถึงคำกล่าวของพวกพราหมณ์ที่ยกวรรณะพราหมณ์ข่มวรรณะอื่นทั้งหมดว่าพราหมณ์เป็นวรรณะขาว(บริสุทธิ์, สะอาด, สูงส่ง) วรรณะอื่นล้วนแต่เป็นวรรณะดำ (ต่ำต้อย สกปรก)...

พระมหากัจจานะถวายพระพรว่า คำกล่าวของพวกพราหมณ์เช่นนั้น เป็นแต่คำอวดอ้าง (โฆสเยว) เท่านั้น ขอมหาพิตรทรงตรองดู ไม่ว่าคนในวรรณะใด ถ้ามีทรัพย์สินเงินทองมากกว่า(รวยกว่า) คนในวรรณะอื่นก็จะต้องมาเป็นคนรับใช้ ให้เกียรติ พูดดีด้วย...ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร ถ้ามีการทำชั่ว (มีฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น) ตายไปก็ต้องตกอบายทุคติ วินิบาต นรก เหมือนกันหมด...ไม่ว่าจะเป็นวรรณะใด ถ้า

งดเว้นจากบาป(มีไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น) ตายไปก็ต้องไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้เหมือนกันหมด...

พระเจ้ามธุรราชทรงยอมรับว่าเป็นอย่างที่พระเถระกล่าว ทรงเห็นว่า ไม่เห็นจะมีอะไรแตกต่างกันในวรรณะทั้ง 4

พระมหากัจจานะยกกรณีให้ทรงพิจารณาต่อไปอีกว่า ถ้ามีกษัตริย์ตัดช่องย่องเบา ปล้นจี้ เป็นชู้กับภรรยาของคนอื่น แล้วถูกฝ่ายบ้านเมืองจับได้ นำตัวมามอบให้พระองค์เพื่อลงโทษ พระองค์จะทรงทำอย่างไร

พระราชาตรัสตอบว่า ก็ต้องประหารชีวิต หรือผ่าอก หรือเนรเทศ หรือลงโทษตามเหมาะสม ความเป็นกษัตริย์ของเขาก็เหลือแต่ความเป็นโจร (กับพราหมณ์ แพศย์ หรือศูทรก็เหมือนกัน) กรณีเช่นนี้ก็ทรงยอมรับว่าคนในวรรณะทั้ง 4 ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย

กรณีเมื่อคนในวรรณะใดก็ตามเมื่อออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ พระเจ้ามธุรราชก็ตรัสตอบยืนยันได้ทันทีว่า พระองค์จะต้องกราบไหว้ ต้อนรับ ถวายปัจจัย 4 ปกป้องคุ้มครองอย่างดี ทั้งนี้ เพราะชื่อกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ของผู้นั้นได้หายไปแล้ว มีแต่ความเป็นสมณะเท่านั้น

ไม่ยกตนเป็นสรณะแทนพระศาสดา

(483-485) หลังจากทรงสดับแนวคิดให้พิจารณาได้เองดังนี้แล้ว พระเจ้ามธุรราชก็ได้คำตอบแจ่มแจ้งไม่มีอะไรให้สงสัยอีกในเรื่องความแตกต่างทางวรรณะ ทรงขอถึงพระมหากัจจานะ

พร้อมพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต

พระมหากัจจานะเจริญพรว่า ขออย่าได้ทรงถึงตัวท่านเป็นสรณะเลย ขอจงถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ เช่นเดียวกับที่ท่านก็ถือเป็นสรณะอยู่เถิด

พระเจ้ามธุรราชนมัสการถามว่า ขณะนี้พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ไหน เมื่อทรงทราบจากพระเถระว่า พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว จึงมีพระดำรัสว่า ถ้ารู้ว่าพระพุทธองค์ยังประทับอยู่ ไม่ว่าจะไกลสัก 10 โยชน์...50 โยชน์...100 โยชน์ ก็จะไปเข้าเฝ้าให้จงได้ และแม้ได้ทราบว่า เสด็จปรินิพพานแล้ว ก็ขอถึงพระพุทธองค์ พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอให้พระเถระรับรู้ว่าพระองค์เป็นอุบาสกตลอดชีวิต นับแต่วันนี้เป็นต้นไป

โพธิราชกุมารสูตร

โพธิราชกุมารสูตร เป็นพระสูตรที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพุทธประวัติตั้งแต่ตอนจะเสด็จออกผนวชจนถึงโปรดปัญจวัคคีย์ เป็นที่อ้างถึงเสมอ แต่เนื่องจากพุทธประวัติในช่วงตอนนี้มีเนื้อหาตรงกันกับในพระสูตรอื่นๆ ที่ผ่านมาบ้างแล้ว จึงจะไม่เก็บเอาความโดยละเอียดอีก เนื้อหาที่พาดพิงถึงโพธิราชกุมารมาก่อนแล้ว มีอยู่ในเล่ม 1 หน้า 207, ในเล่ม 2 หน้า 147, ในเล่ม 4 หน้า 77 โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับแคว้นภัคคะและเมืองสุงสุมารคิระได้กล่าวไว้แล้วในเล่ม 1 หน้า 206

ปูผ้าขาวให้พระพุทธองค์ทรงเหยียบ

(486-788) ครั้งนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เภสกฬา มิคทายวันใกล้เมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ปราสาทโกกนท ของโพธิราชกุมารเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ยังไม่เคยมีการใช้สอย วันหนึ่ง โพธิราชกุมารเรียกพระสหายนามว่าสัญชิกาบุตร มามอบหมายให้ ไปทูลนิมนต์พระพุทธองค์ เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์ ในวันรุ่งขึ้นนั้น นอกจากจัดเตรียมภัตตาหารไว้อย่าง เพียบพร้อมแล้ว ราชกุมารยังรับสั่งให้ปูผ้าขาวไว้ที่บันไดตั้งแต่ขั้น ล่างสุดของปราสาทโกกนุท (โกกนุทำ ปาสาทำ โอทาเตหิ ทุสฺเสหิ สนฺถราเปตฺวา ยาว ปจฺฉิมโสปาณกเฬวรา) หวังจะให้พระพุทธองค์ ทรงเหยียบ (อรรถกถากล่าวว่า เพื่อจะได้เป็นมงคลให้พระองค์ได้ โอรส) แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงเหยียบ ได้แต่ประทับยืนอยู่ที่ทางขึ้น บันได ราชกุมารทูลขอให้ทรงเหยียบครั้งแล้วครั้งเล่าก็ไม่เป็นผล ใน ที่สุด พระพุทธองค์ทอดพระเนตรไปที่พระอานนท์ พระอานนท์จึง กล่าวแก่โพธิราชกุมารว่า เก็บผ้าขาวไว้เถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรง เหยียบผืนผ้า ทรงเห็นแก่ผู้เกิดภายหลัง (จะได้ถือเป็นแบบอย่าง)

วันนั้น หลังจากพระพุทธองค์เสวยเสร็จ โพธิราชกุมาร ประทับนั่งบนอาสนะต่ำ กราบทูลถึงความคิดของพระองค์เองว่า ไม่มีความสุขที่คนจะถึงได้ด้วยความสุข แต่จะถึงได้ด้วยความทุกข์ (ต้องบำเพ็ญตนให้ทุกข์ทรมาน จึงจะได้บรมสุข)

เส้นทางตรัสรู้ทำให้บรรลุสุขแท้จริง

(489-514) พระดำรัสตอบในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรง

เล่าเรื่องของพระองค์เอง(เป็นคำตอบ)จำเดิมแต่ยังเป็นโพธิสัตว์ ก่อนออกผนวชว่าพระองค์ก็มีความคิดเช่นเดียวกับโพธิราชกุมาร ขณะที่ยังอยู่ในปฐมวัย ทั้งที่พระมารดาและพระบิดา(พระมารดา หมายถึงพระนางโคตมี ซึ่งเป็นพระน้านางและพระมารดาเลี้ยง) ต่างกันแสงน้ำพระเนตรอาบพักตร์ ทรงปลงผมและหนวด นุ่งห่มกาสาวพัสตร์ออกผนวช...ไปขอเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมกับอาฬารดาบสกาลามโคตร สำเร็จถึงอรูปฌานชั้นอากิญจัญญายตนฌาน...ไปขอเป็นศิษย์ปฏิบัติธรรมกับอุทกดาบส รามบุตร สำเร็จถึงอรูปฌานชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน โดยใช้เวลาไม่นาน...ทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงขอลาจาก รอนแรมไปจนถึงตำบลอุรุเวลา เลือกที่นั่นเป็นที่บำเพ็ญเพียรแนวทางใหม่...

ที่นั่นทรงเกิดความคิดในรูปอุปมา 3 ข้อ คือ

1. ไม้สดชุ่มยาง ซ้ำยังแช่อยู่ในน้ำ เอามาสีให้เกิดไฟ ไฟย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เหมือนสมณพราหมณ์ซึ่งยังไม่ปลีกกายออกจากกาม ซ้ำยังหมกมุ่นอยู่ในกาม ถึงจะบำเพ็ญตบะเข้มงวดเพียงใด ก็ไม่มีทางที่จะตรัสรู้ได้

2. ไม้สดชุ่มยาง อยู่บนบกไกลน้ำ เอามาสีให้เกิดไฟ ไฟก็เกิดขึ้นไม่ได้ เหมือนสมณพราหมณ์ที่ปลีกกายออกจากกาม แต่ใจยังยินดีรักใคร่อยู่ในกาม ถึงจะบำเพ็ญตบะเข้มงวดอย่างไร ก็ไม่มีทางที่จะตรัสรู้ได้

3. ไม้แห้งและอยู่บนบกไกลน้ำ เอามาสีไฟ ย่อมเกิดไฟได้ เหมือนสมณพราหมณ์ที่ปลีกกายออกจากกาม ทั้งไม่ติดใจรักใคร่ในกาม บำเพ็ญเพียรได้รับทุกข์ทรมานหรือไม่ก็ตาม ก็ควรที่จะ

i 16958184

ตรัสรู้ได้

อุปมาทั้ง 3 ข้อ ทรงให้โพธิราชกุมารตอบ ซึ่งก็ได้คำตอบที่ถูกต้องด้วยพระองค์เอง หลังจากทรงเกิดความคิดทั้ง 3 ประการนั้น จึงได้เริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยา เริ่มจากกดฟันด้วยฟัน... เพ่งฌานกลั้นลมหายใจ...อดอาหาร...จนใครมาพบเห็นก็นึกว่าสิ้นพระชนม์แล้ว แน่พระทัยว่า ไม่มีสมณพราหมณ์อื่นใดจะบำเพ็ญทุกรกิริยาได้ยิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว แต่ก็เปล่าประโยชน์ ความตรัสรู้หาได้เกิดให้ประจักษ์แก่พระทัยไม่ จึงทรงคิดไปว่า น่าจะมีหนทางอื่นอีกกระมังที่จะทำให้ตรัสรู้ได้

จากนั้นทรงระลึกถึงการได้ปฐมฌานที่ใต้ร่มหว้าในงานพิธีของพระราชบิดา ฉุกคิดได้ว่า น่าจะเป็นทางตรัสรู้...จึงหันมาเสวยพระกระยาหารให้ร่างกายกลับมีเรี่ยวแรงปกติดังเดิม ทำให้ปัญจวัคคีย์หมดหวัง พากันหนีไป... ด้วยร่างกายที่เป็นปกติ ทรงบำเพ็ญเพียรทางจิต(เจริญสมาธิ) ได้ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌานตามลำดับ ณ จตุตถฌานนั้นเองทรงน้อมจิตไปเพื่อระลึกชาติหนหลัง(ปุพเพนิวาสานุสติญาณ) เพื่อหยั่งรู้การตายการเกิดของชาวโลก(จุตูปปาตญาณ) และเพื่อดับสิ้นอาสวะ(อาสวักขยญาณ)ตามลำดับ

แล้วทรงเล่าถึงพระดำริที่จะไม่แสดงธรรม...ท้าวสหัมบดีพรหมมาทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมอนุเคราะห์ชาวโลกด้วยเหตุด้วยผล...ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักษุ ก็ได้พบหมู่สัตว์ซึ่งมีอัธยาศัยต่างกัน เปรียบเหมือนบัว 3 เหล่า คนที่พร้อมจะตรัสรู้ตามก็มี... ทรงเล่าไปจบลงที่แสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่า

อิสิปตนมฤคทายวันและภิกษุทั้ง 5 รูปนั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในเวลาไม่ช้านาน

คุณสมบัติของผู้ที่จะได้ตรัสรู้

(515-517) โพธิราชกุมารทูลถามขึ้นว่า ภิกษุที่ทรงสั่งสอนใช้เวลานานเพียงใด จึงจะได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามนี้ด้วยการย้อนถามเกี่ยวกับความสำเร็จทางศิลปะที่โพธิราชกุมารชำชองอยู่แล้ว คือการขึ้นช้างการถือขอ ทรงให้คิดหาคำตอบเองว่า ถ้ามีใครสักคนมาที่เมืองนี้ด้วยหวังจะศึกษาศิลปวิทยาด้านการขึ้นช้างถือขอจากโพธิราชกุมารซึ่งมีความเชี่ยวชาญทางนี้ แต่...1. เขาไม่มีความเชื่อมั่น (ศรัทธา) 2. เขามีสุขภาพที่อ่อนแอ (มีโรคภัยไข้เจ็บ) 3. เขาเป็นคนโอ้อวดเจ้าเล่ห์ 4. เขาเป็นคนเกียจคร้าน 5. เขาเป็นคนไม่เฉลียวฉลาด ตรัสถามว่า คนประเภทนี้ ควรจะมาศึกษาศิลปวิทยาด้านการขึ้นช้างถือขอกับพระองค์หรือไม่

โพธิราชกุมารกราบทูลว่า แม้เป็นคนมีลักษณะเพียงข้อเดียวที่ตรัสถึงนั้น ก็ไม่สมควรที่จะมาร่ำเรียนการขึ้นช้างถือขอเลย พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามใหม่ในกรณีเดียวกัน แต่คนคนนั้นที่จะมาศึกษาศิลปวิทยาการขึ้นช้างถือขอ มีความพร้อมทั้ง 5 อย่าง คือ มีความเชื่อมั่น มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เป็นคนโอ้อวดเจ้าเล่ห์ มีความบากบั่นพากเพียร และมีความเฉลียวฉลาด ทรงถามว่า คนเช่นนี้สมควรมาฝึกปรือการขึ้นช้างถือขอหรือไม่ ซึ่งโพธิราชกุมารก็ทูลว่า ถึงมีคุณสมบัติเพียงอย่างเดียวใน 5 อย่างนั้น ก็

เพียงพอแล้วที่จะฝึกปรือการขึ้นช้างถือขอกับพระองค์

(518) พระพุทธองค์ตรัสว่า เช่นเดียวกัน ภิกษุก็ต้องมีองค์ธรรมแห่งความเพียร (ปธานิยังคะ) 5 ประการ คือ

1. มีศรัทธาในพระศาสดาว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. มีอาพาธน้อย ระบบย่อยอาหารเป็นปกติ ไม่เย็นจัดร้อนจัด พอเหมาะสำหรับความเพียร

3. เป็นคนไม่โอ้อวด(อสโฐ) ไม่เจ้าเล่ห์(อมายาวี) แสดงตนตรงไปตรงมาทั้งต่อพระศาสดาและเพื่อนภิกษุด้วยกัน

4. ระดมเพียรในการละอกุศลธรรม ยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีความเข้มแข็งมั่นคงไม่ท้อถอยในกุศลธรรม

5. เป็นคนมีปัญญา รู้ความเกิดความดับ อันจะเจาะทำลายกิเลสถึงความดับทุกข์อย่างอริยะได้

การบรรลุธรรมเกิดขึ้นได้ในชั่ววันชั่วคืน

ตรัสแก่โพธิราชกุมารต่อไปว่า เมื่อภิกษุมีองค์แห่งความเพียรทั้ง 5 นี้ โดยที่พระองค์ทรงแนะนำพร่ำสอน ย่อมสามารถที่จะตรัสรู้ธรรมได้ในชั่วเวลา 7 ปี 6 ปี 5 ปี 4 ปี 3 ปี 2 ปี 1 ปี หรืออาจจะภายใน 7 เดือน 6 เดือน 5 เดือน 4 เดือน 3 เดือน 2 เดือน 1 เดือน ครึ่งเดือน หรืออาจจะในชั่วเวลา 7 คืน 7 วัน - 6 คืน 6 วัน - 5 คืน 5 วัน - 4 คืน 4 วัน - 3 คืน 3 วัน - 2 คืน 2 วัน - 1 คืน 1 วัน

และตรัสว่า

"ราชกุมาร! อย่าว่าแต่ 1 คืน 1 วันเลย ภิกษุผู้มีองค์

ธรรมแห่งความเพียรทั้ง 5 นี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ ตถาคตสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเช้า ตถาคตสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเย็น"

โพธิราชกุมารได้สดับถึงตรงนี้ ก็ถึงกับหลุดพระวาจากราบทูลแสดงความชื่นชมในความน่าอัศจรรย์ของพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ที่สามารถให้การบรรลุธรรมเกิดขึ้นได้ภายในชั่วคืนชั่ววัน

โพธิราชกุมารเป็นอุบาสกตั้งแต่อยู่ในพระครรภ์

(519-520) พระสหายสัญชิกาบุตรเมื่อได้ฟังคำกราบทูลของโพธิราชกุมารอย่างนั้น ก็ทูลขึ้นว่า พระองค์ได้ตรัสซัดเจนถึงพระคุณอันน่าอัศจรรย์ของพระรัตนตรัย แต่ก็หาได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะไม่

โพธิราชกุมารจึงตรัสบอกพระสหายว่า อย่าได้พูดอย่างนั้น เราได้ฟังจากพระมารดาเองว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อทรงพระครรภ์เราพระแม่เจ้าได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่โฆสิตารามใกล้กรุงโกสัมพี ได้ทูลมอบลูกในครรภ์ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ให้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ขอให้พระพุทธองค์ทรงรับทราบว่าลูกในครรภ์เป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น และอีกครั้งหนึ่งที่เภสกฬามิคทายวันใกล้เมืองสุงสุมารคิระ แม่นมอุ้มเราเข้าสะเอว(มํ ธาตี องฺเกน ปายิตฺวา)เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ได้ยืนกราบทูลว่า โพธิราชกุมารนี้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำโพธิราชกุมารว่าเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

แล้วโพธิราชกุมารได้ตรัสกะพระสหายอีกว่า

"ครั้งนี้เป็นครั้งที่ 3 เพื่อน! เราถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต"

และได้กราบทูลพระพุทธองค์ ขอถวายชีวิตเป็นอุบาสกตลอดไป

อังคุลิมาลสูตร

เรื่องราวเกี่ยวกับมหาโจรองคุลิมาล เป็นที่เล่าขานกันทั่วไป ซึ่งเป็นไปในทางชวนตื่นเต้น ผสมกับความเหลือเชื่อในทางอิทธิปาฏิหาริย์มากมาย จนออกจะเป็นเรื่องเล่าในตำนาน ทั้งนี้ก็เพราะเรื่องขององคุลิมาลมีทั้งในพระบาลีและในอรรถกถา เพื่อให้เห็นเนื้อหาทั้งสองแหล่งที่มา ได้เก็บความไว้ ณ ที่นี้เท่าที่มีอยู่ในพระบาลีเท่านั้น และเพื่อให้เห็นที่มาของเรื่องราวอันพิสดารอีกส่วนหนึ่ง ได้เรียบเรียงความจากอรรถกถาโดยละเอียดเอาไปไว้ในภาคผนวกของเล่มนี้อีกต่างหาก

พระพุทธองค์เสด็จโปรดองคุลิมาล

(521-523) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน แคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีโจรร้าย เรียกชื่อกันว่าองคุลิมาล เป็นโจรโหดเหี้ยมเข่นฆ่าผู้คนไม่เลือกหน้า ทำให้บ้านเมืองระส่ำระสายไปทั่ว ฆ่าคนแล้วเก็บนิ้วร้อยเป็นพวงไว้ (องฺคุลึ มาลํ ธาเรติ)

วันหนึ่ง หลังจากเสด็จบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีและเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ทรงเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร เสด็จดำเนินไปตามทางที่องคุลิมาลซุ่มอาศัยอยู่ พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์และพวกชาวนาเห็นเข้า ก็พากันไปทูลทัดทานไม่ให้เสด็จ เกรงว่าจะทรงได้รับอันตรายจากโจรเหี้ยม กราบทูลว่า แม้แต่ชายฉกรรจ์เป็นสิบๆ คน เดินกันเป็นโขยงผ่านมาทางนี้ ก็ยังวางวายเพราะมีองคุลิมาลคนเดียว แต่ไม่ว่าจะทูลทัดทานอย่างไร พระพุทธองค์ก็มีแต่พระอาการนิ่งสงบเสด็จต่อไป

(524) องคุลิมาลเห็นพระพุทธองค์แต่ไกล ก็แปลกใจเพราะเส้นทางนี้ แม้แต่ชายฉกรรจ์เป็นสิบๆ มากันเป็นหมู่ ก็ยังเอาชีวิตมาสังเวยเรา นี่เป็นสมณะเพียงองค์เดียว ท่าจะมาลองดีข่มเรา เห็นจะต้องฆ่าสมณะเสียแล้ว คิดดังนั้นแล้วก็คว้าดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู วิ่งตามพระพุทธองค์

ทรงใช้อิทธาภิสังขารปราบองคุลิมาล

พระพุทธองค์ทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร (อิทฺธาภิสงฺขารํ อภิ

สงฺขาเรสิ - บันดาลด้วยฤทธิ์) ให้องคุลิมาลวิ่งไล่จนสุดแรงเกิด แต่ก็ไม่ทันพระองค์ ซึ่งทรงพระดำเนินอย่างปกติ

องคุลิมาลก็ยิ่งแปลกใจ เพราะตัวเองเคยวิ่งเร็ว ขนาดไล่จับช้าง ม้า รถ และกวางป่า ที่กำลังวิ่งได้อย่างง่ายดาย ส่วนสมณะองค์นี้ เห็นเดินปกติ แล้วเหตุใดเราจึงวิ่งไล่ไม่ทัน จึงหยุดยืนป้องปากเรียกให้พระองค์หยุดก่อน

พระพุทธองค์มีพระดำรัสตอบไปว่า

"เราหยุดแล้ว องคุลิมาล! เธอก็จงหยุดเถิด (ฐิโต อหํ องฺคุลิมาล ตฺวญฺจ ติฏฺฐ)"

องคุลิมาลได้บรรพชาอุปสมบทแทบพระบาท

(525) องคุลิมาลคิดในใจว่า พวกสมณะศากยบุตร (หมายถึงภิกษุทั้งหลายที่เคยเห็น) มักเป็นคนพูดจริง เป็นคนรักษาคำพูด แต่สมณะรูปนี้เดินอยู่แท้ๆ กลับพูดว่า "เราหยุดแล้ว องคุลิมาล! ท่านก็จงหยุดเถิด" จะลองถามดู

คำถาม-คำตอบระหว่างองคุลิมาลกับพระพุทธองค์ในตอนนี้อยู่ในรูปคาถา ถอดความได้ดังนี้

องคุลิมาล : *ท่านสมณะ! ท่านกำลังเดิน แต่ก็พูดว่าเราหยุดแล้ว ท่านยังไม่หยุด กลับพูดกะข้าพเจ้าซึ่งหยุดแล้วว่าข้าพเจ้ายังไม่หยุด คำว่าหยุด-ไม่หยุดของท่านหมายความว่าอย่างไร*

พระพุทธองค์ : *องคุลิมาล! เราวางสิ่งประหัตประหาร (อาชญา) ในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงเรียกว่าหยุดแล้วตลอด*

กาล ส่วนเธอไม่สำรวมระวังในชีวิตทั้งหลาย ฉะนั้น เราจึงได้ชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนเธอยังไม่หยุด (ฐิโตหำ ตุวมฏฐิโต)

องคุลิมาล : *ท่านสมณะ! ท่านผู้ซึ่งเทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว เป็นผู้แสวงหาคุณความดีอันยิ่งใหญ่ นานเหลือเกินกว่าจะเสด็จมาถึงป่าใหญ่เพื่อช่วยเหลือข้าพระองค์ ด้วยพระวาจาอันเปี่ยมธรรมของพระองค์ ข้าพระองค์จักเลิกทำบาป*

ในคาถากล่าวต่อเนื่องไปว่า เมื่อองคุลิมาลกราบทูลดังนี้แล้ว ก็ทิ้งดาบและอาวุธ(อสิมาวุธำ)ลงไปในเหวลึกโกรกชัน (โสพฺเภ ปปาเต นรเก มนฺวกาสิ - อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงในป่าทึบนั่นเอง) แล้วทรุดกายกราบลงแทบพระยุคลบาทพร้อมกับทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ตรัสกะองคุลิมาลด้วยพระกรุณา ณ เวลานั้นว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด..." นี้คือการบวชเป็นภิกษุขององคุลิมาล (เรียกว่าบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา)

พระเจ้าปเสนทิโกศลพบองคุลิมาลในวัด

หลังจากประทานบรรพชาอุปสมบทแก่องคุลิมาลแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงจาริกกลับไปยังกรุงสาวัตถี โดยมีภิกษุบวชใหม่คือพระองคุลิมาลตามเสด็จ (เป็นปัจฉาสมณะ)

(526-528) ขณะที่ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน วันหนึ่ง พวกชาวเมืองไปชุมนุมกันที่ประตูพระราชวัง ทูลร้องเรียนกันอื้อ

อึงเรื่องความเดือดร้อนที่ได้รับจากโจรองคุลิมาล เร่งให้ฝ่ายบ้านเมืองปราบปรามโดยเร็ว

ทางเดินในวัดเชตวัน

วันนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากกรุงสาวัตถีตั้งแต่กลางวันด้วยกำลังพลม้าจำนวน 500 เข้าไปยังวัดเชตวัน พอสุดเขตที่พระราชยานจะไปได้ก็เสด็จลง ทรงพระดำเนินเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ถึงที่ประทับ เมื่อทรงเห็นพระอาการ พระพุทธองค์ก็ตรัสถามว่า พระเจ้าพิมพิสาร หรือเจ้าลิจฉวี หรืออริราชศัตรูใดหรือทำให้เคืองพระทัยมา

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถึงเรื่องความเดือดร้อนของชาวสาวัตถี ซึ่งองคุลิมาลก่อเหตุ พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ถ้าทรงได้เห็นองคุลิมาลออกบวชเป็นภิกษุ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์

ไม่พูดเท็จ ฉันอาหารมื้อเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีลธรรมอันดี จะทรงกระทำอย่างไรกับเขา พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลว่า ก็ต้องไหว้ ต้องถวายเกียรติต้อนรับ ต้องอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย 4 ต้องดูแลคุ้มครองอย่างดี แต่โจรองคุลิมาลเป็นคนชั่วร้าย จะเป็นคนมีศีลธรรมได้อย่างไร

ขณะนั้น พระองคุลิมาลนั่งอยู่อีกด้านหนึ่งไม่ไกลจากที่ประทับ พระพุทธองค์ทรงยกพระหัตถ์ขวาชี้บอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า นั่นไงมหาบพิตร! องคุลิมาลนั่งอยู่นั่น

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสะดุ้งกลัวจนพระโลมชาติชูชัน พระพุทธองค์ดรัสชี้แจงจนหายพระอาการหวาดหวั่น แล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลจึงเสด็จลุกขึ้นไปหาพระองคุลิมาล ตรัสกะท่านว่า "พระคุณเจ้าองคุลิมาลของเรา" พระองคุลิมาลเจริญพรว่า "ใช่แล้ว มหาบพิตร!"

ทรงถามว่า บิดามารดาเป็นใคร พระองคุลิมาลเจริญพรว่า บิดาชื่อคัคคะ มารดาชื่อมันตานี (ฉะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงเปลี่ยนจากที่เรียกว่าองคุลิมาล เป็นคัคคมันตานิบุตร ซึ่งถือว่าเป็นการให้เกียรติตามธรรมเนียมทั่วไป เป็นที่น่าสังเกตว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงไม่รู้จักมาก่อนว่าองคุลิมาลเป็นใครมาจากไหน แต่อรรถกถาระบุว่า องคุลิมาลเป็นบุตรของพราหมณ์ปุโรหิตแห่งราชสำนักกรุงสาวัตถีนั่นเอง) แล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงปวารณาพระองค์เป็นโยมอุปัฏฐากด้วยปัจจัย 4 เอง แต่พระองคุลิมาลเจริญพรว่า ไตรจีวรของท่านมีพร้อมแล้ว มีให้ทรงเป็นภาระในเรื่องนี้ เพราะท่านถือธุดงค์อยู่ป่า ฉันแต่อาหารบิณฑบาต

และใช้แต่ไตรจีวรที่เป็นผ้าบังสุกุล

เปล่งสัจจวาจาช่วยหญิงใกล้คลอดให้ปลอดภัย

(529-231) ก่อนเสด็จกลับ พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์อีกครั้งหนึ่ง ทูลถึงความประทับพระทัยที่พระพุทธองค์สามารถกำราบคนซึ่งใครๆ กำราบไม่ได้ ยังคนซึ่งใครๆ ให้สงบไม่ได้ ให้สงบได้ ยังคนซึ่งใครๆ ให้เย็นไม่ได้ให้เย็นลงได้ เพราะคนที่พระองค์เองกำราบไม่ได้ด้วยการลงทัณฑ์และด้วยศาสตรา แต่พระพุทธองค์ทรงทำได้โดยไม่ต้องใช้อาชญา (การลงทัณฑ์) และศาสตรา...

เช้าวันหนึ่ง พระองคุลิมาลเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี กำลังเดินอยู่ในตรอกแห่งหนึ่ง เห็นสตรีครรภ์แก่ใกล้คลอดนางหนึ่ง ก็คิดในใจว่า สัตว์ทั้งหลายลำบากหนอ...สัตว์ทั้งหลายลำบากหนอ...ครั้นกลับจากบิณฑบาตและฉันเสร็จแล้วจึงเข้าเฝ้ากราบทูลถึงภาพที่ได้เห็นและความดำริที่เกิดขึ้น พระพุทธองค์ตรัสแก่ท่านว่า ถ้าอย่างนั้นขอให้ไปหาสตรีนางนั้น พูดกะนางว่า ตั้งแต่เกิดมา อาตมาไม่เคยมีเจตนาที่จะปลงชีวิตใครเลย ขอสัจจวาจานี้จงอำนวยความสวัสดีแก่เธอ ขอความสวัสดีจงมีแก่เธอ ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของเธอ

พระองคุลิมาลทูลแย้งว่า ถ้ากล่าวอย่างนั้น ก็คงเป็นการกล่าวเท็จทั้งที่รู้เป็นแน่ เพราะข้าพระองค์จงใจฆ่าใครต่อใครมามากแล้ว

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"องคุลิมาล! ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปหาสตรีนั้น แล้วกล่าวกะเธอว่า น้องหญิงเอ๋ย จำเดิมแต่เราเกิดแล้วในอริยชาติ ไม่เคยเลยที่จะได้รู้สึกว่า ตนได้มีเจตนาที่จะทำลายชีวิต ด้วยสัจจวาจานี้ ขอความสวัสดีจงมีแก่เธอ ขอความสวัสดีจงมีแก่ครรภ์ของเธอ (-ยโตห์ ภคินิ อริยาย ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณ์ ชีวิตา โวโรเปตา เตน สจฺเจน โสตฺถิ เต โหตุ โสตฺถิ คพฺภสฺส)"

อังคุลิมาลปริตต์

สัจจวาจาที่พระพุทธองค์ประทานให้พระองคุลิมาลไปกล่าวแก่หญิงใกล้คลอดนางนั้น-ในคราวนั้น ต่อมากลายเป็นพระปริตต์บทหนึ่งในเจ็ดตำนานและสิบสองตำนานสำหรับสวดในพิธีเจริญพระพุทธมนต์ ถือกันว่าเป็นบทสวดเพื่ออำนวยให้เกิดความปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อให้เด็กที่คลอดออกมาพ้นอันตราย

บันทึกแห่งความเชื่อในเรื่องนี้ อยู่ในบทขัดอังคุลิมาลปริตต์ ซึ่งเป็นบาลีคาถา ว่า

ปริตฺตำ ยมฺภณนฺตสฺส นิสินฺนฏฺฐานโธวนำ
อุทกมฺปิ วินาเสติ สพฺพเมว ปริสฺสยำ
โสตฺถินา คพฺภวุฏฺฐานำ ยญฺจ สาเธติ ตำขเณ
เถรสฺสงฺคุลิมาลสฺส โลกนาเถน ภาสิตำ

กปฺปฏฺฐายิมหาเตชำ ปริตฺตนฺตมฺภณาม เส.

คำแปล : "แม้แต่น้ำล้างตั่งรองนั่งของท่านองคุลิมาล เมื่อกล่าวพระปริตต์ใด ยังขจัดอันตรายทั้งปวงได้ และพระปริตต์ใดที่พระโลกนาถเจ้าตรัสประทานแก่ท่านองคุลิมาลเถระ ทำให้การคลอดบุตรสำเร็จได้อย่างปลอดภัย ขอเราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์ซึ่งมากด้วยเดชะ ดำรงอยู่ชั่วกัปนั้นเถิด"

ในเจ็ดตำนาน นิยมสวดอังคุลิมาลปริตต์ควบกับโพชฌังคปริตต์ (ที่ขึ้นต้นว่า โพชฺฌงฺโค สติสงฺขาโต...) โดยใช้บทขัดของอังคุลิมาลปริตต์ และจะบอกไว้ตอนท้ายโพชฌังคปริตต์ว่า "องฺคุลิมาลปริตฺตปุพฺพกำ โพชฺฌงฺคปริตฺตำ" ซึ่งแปลว่า โพชฌังคปริตต์ขึ้นต้นด้วยอังคุลิมาลปริตต์

ในสิบสองตำนาน กำหนดให้สวดอังคุลิมาลปริตต์หรือบทสัจจวาจาของพระองคุลิมาล 3 จบ

คำว่า บทขัด พูดเต็มว่า "บทขัดตำนาน" เป็นคาถาภาษาบาลีที่แต่งขึ้นโดยโบราณาจารย์ เป็นการเล่าประวัติย่อและบอกอานุภาพหรืออานิสงส์ของพระปริตต์นั้นๆ โดยย่อ บทขัดจะลงท้ายว่า ปริตฺตนฺตมฺภณาม เส (หรือ เห) ซึ่งแปลว่า ขอเราทั้งหลายจงสวดพระปริตต์นั้นเถิด ทุกพระปริตต์ล้วนแต่มีบทขัด ยกเว้นฉัททันตปริตต์

เมื่อพระองคุลิมาลรับเอาสัจจวาจาที่พระพุทธองค์ประทานแล้วก็ไปหาสตรีนางนั้นอีกครั้งหนึ่ง และได้กล่าวสัจจวาจานั้นกะนาง ยังผลให้ทั้งนางและครรภ์(เด็กที่คลอดออกมา)ปลอดภัยด้วยดี (เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนการบรรลุเป็นพระอรหันต์ของท่าน)

แม้เป็นพระอรหันต์ก็ยังต้องรับผลกรรม

(532-533) หลังจากนั้นไม่นานนัก ด้วยการปลีกตนอยู่เพียงลำพัง ไม่ประมาท และมีความมุ่งมั่นพากเพียรอย่างจริงจัง พระองคุลิมาลก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

เช้าวันหนึ่ง พระองคุลิมาลเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ระหว่างเดินบิณฑบาต มีทั้งก้อนดิน ท่อนไม้ และก้อนกรวด ไม่ว่าใครจะปาจะขว้างไปทางไหน ก็มาตกลงที่ตัวท่านหมด ทั้งศีรษะแตกเลือดอาบ บาตรก็แตก(เพราะเป็นบาตรดิน) ผ้าสังฆาฏิก็ฉีกขาด เดินเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ

พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล เมื่อท่านมาถึงก็ตรัสว่า อดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ อดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอได้รับผลกรรมซึ่งแทนที่จะหมกไหม้อยู่ในนรกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปีนัก ก็มารับเฉพาะในชาติปัจจุบันนี้เท่านั้น

(534) วันนั้น พระองคุลิมาลหลีกเร้นเป็นสุขอยู่ในความเป็นพระอรหันต์ ท่านเปล่งอุทานเป็นคาถา มีใจความดังนี้

- *คนเคยประมาท แล้วกลับตัวได้*
  ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง ดุจดวงจันทร์แผ้วพิลาสจากเมฆ
  ทำบาปแล้ว ปิดเสียด้วยกุศล ก็เช่นกัน

ภิกษุหนุ่มขวนขวายในพระพุทธศาสนา ก็ไม่แตกต่าง

- *ผองศัตรูแห่งข้าเอย*
  ฟังธรรมเถิด...ขวนขวายในพระพุทธศาสนาเถิด
  คบสัตบุรุษผู้ชี้ชวนทางธรรมเถิด
  ฟังคำสอนแล้วทำตามคำสอนเถิด
  มิพึงเบียดเบียนเราหรือใครอื่น
  คนผู้สงบยิ่งแล้ว มีแต่ถนอมชีวิตหวาดภัย...แน่วนิ่ง
- *คนทดน้ำ ชักน้ำไป*
  ช่างศร ดัดลูกศรไป
  คนถากไม้ ถากไม้ไป
  ส่วนบัณฑิต ย่อมฝึกตน
- *ฝึกสัตว์ ใช้ไม้ ใช้ขอ ใช้แส้*
  เปล่าเลย...สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ฝึกเรา
- *ชื่ออหิงสกะ...แต่เราเบียดเบียนชีวิต*
  วันนี้ เราไม่เบียดเบียนใครสมชื่อแล้ว
  เมื่อก่อน เราเป็นโจร คนเรียกองคุลิมาล
  ห้วงกิเลสพัดพามาได้ที่พึ่ง
  สิ้นแล้วตัณหาพัดพาให้ว่ายวนในภพ
- *กรรมเคยก่อมากมายล้วนทุคติรออยู่*
  ทว่า ผลกรรมตกต้องเราแล้ว
  คือหมดหนี้สิน...อิ่มสุข
- *คนพาลกอบเก็บไว้แต่ความประมาท*
  ส่วนปวงปราชญ์สั่งสมไว้ก็แต่ความไม่ประมาท

ประหนึ่งทรัพย์ล้ำค่า
ท่านทั้งหลายก็จงไม่ประมาทเถิด
ท่านทั้งหลายอย่าพิศเพลินอยู่กับกาม
คนไม่ประมาท นิ่งพินิจ ย่อมได้สุขอันไพบูลย์

- *ทางสายนี้ (พระพุทธศาสนา) ไม่ผิดแน่แล้ว*
มากด้วยประโยชน์ยิ่งแล้ว
เราเข้าถึงธรรมอันสุดประเสริฐแล้ว
วิชชา 3 เราได้บรรลุแล้ว
คำสอนของพระพุทธเจ้า...เราทำได้แล้ว

ปิยชาติกสูตร

ที่ไหนมีรัก ที่นั่นมีทุกข์

(535-537) ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน คราวหนึ่ง มีคฤหบดีคนหนึ่ง กำลังทุกข์โศกอย่างหนัก ไม่เป็นอันทำงาน กินไม่ได้นอนไม่หลับ เพราะลูกน้อยที่สุดแสนรักเสียชีวิต เขาเวียนไปที่ป่าช้า ร้องเรียกหาลูกว่า ลูกของพ่ออยู่ไหน ลูกของพ่ออยู่ไหน แล้ววันหนึ่งก็ได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ พระพุทธองค์ทรงทักว่า ท่านยังปกติดีหรือ ดูผิวพรรณเปลี่ยนไป คฤหบดีกราบทูลว่า จะไม่เปลี่ยนได้อย่างไร เพราะลูกน้อยที่สุด

รักมีอันเป็นไป กำลังทุกข์หนัก ไม่เป็นอันทำอะไรอยู่

พระพุทธองค์ตรัสกะเขาว่า ถูกแล้ว เพราะว่าความโศก ความพิไรรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ ล้วนแต่เกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มาจากสิ่งอันเป็นที่รัก

คฤหบดีมีความเห็นแย้ง ทูลว่า ไม่ใช่อย่างนั้นแน่ ความจริง สิ่งอันเป็นที่รักทำให้คนเราชื่นใจเป็นสุขใจต่างหาก เขารู้สึกไม่สบอารมณ์ แต่ก็ไม่กราบทูลอะไรอีก ลุกจากไป

ไม่ไกลจากที่ประทับตรงนั้น พวกนักเล่นสะกากำลังเล่นสะกากันอยู่ คฤหบดีเดินไปหาพวกเขา เล่าให้พวกเขาฟังเรื่องที่ตนไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เมื่อสักครู่ ว่าทรงเห็นสิ่งอันเป็นที่รักว่าเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ส่วนตนเห็นว่า สิ่งอันเป็นที่รักเป็นที่มาของความสุขต่างหาก พวกนักเล่นสะกาก็เห็นคล้อยตามคฤหบดี

พระเจ้าปเสนทิโกศลขัดพระทัยมัลลิกาเทวี

(538-542) เรื่องนี้ได้ยินไปถึงพระกรรณพระเจ้าปเสนทิโกศล มีรับสั่งให้พระนางมัลลิกา(พระมเหสีองค์หนึ่ง)เข้าเฝ้า ตรัสถามความเห็นในเรื่องนี้ พระนางมัลลิกากราบทูลว่า ถ้าพระพุทธองค์ตรัสอย่างนั้นจริง ก็ควรจะเป็นอย่างนั้น คำกราบทูลนี้ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเห็นไปว่าพระนางมัลลิกาดีแต่เชื่อตามพระพุทธองค์ ทรงขัดพระทัยรุนแรงถึงกับให้พระนางหลบพักตร์ไปเสียที่อื่น

พระนางมัลลิกาต้องตรัสเรียกพราหมณ์นาฬิชังฆะมาให้ช่วย โดยทรงขอให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ให้ทูลถามว่าได้ตรัส

จริงหรือไม่ ที่ว่าความทุกข์โศกล้วนมาจากสิ่งอันเป็นที่รัก พระพุทธองค์ตรัสอย่างไร ให้พราหมณ์จำมาอย่างนั้น เพราะพระนางเชื่อมั่นว่า พระพุทธดำรัสไม่เคยผิดไปจากความจริง

เมื่อพราหมณ์ไปเข้าเฝ้าทูลถามตามรับสั่ง พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าได้ตรัสอย่างนั้นจริง และทรงยกกรณีตัวอย่างของคนหลายคนในกรุงสาวัตถีเอง บางคนก็มารดาตาย บางคนก็บิดาตาย บางคนก็พี่น้อง บุตร สามีตาย คนเหล่านั้นถึงกับเป็นบ้าเสียสติเดินร้องเรียกหาคนตายไปตามท้องถนนก็มีอยู่มากมาย และมีอยู่ทั้งหญิงทั้งชาย

อีกกรณีหนึ่ง ทรงเล่าให้พราหมณ์ฟังว่า ในกรุงสาวัตถีนี้เอง มีหญิงคนหนึ่งถูกญาติๆ ให้หย่าจากสามีของนาง แล้วจะยกนางให้ชายอีกคนหนึ่ง หญิงนั้นปฏิเสธและได้ไปเล่าให้สามีฟัง ด้วยความรัก ไม่ปรารถนาจะแยกจากกัน สามีได้ตัดสินใจฆ่าภรรยาก่อน โดยทั่นร่างของนางเป็นสองท่อน แล้วแทงตัวเองตายตาม

ด้วยกรณีตัวอย่างเหล่านี้ ทรงย้ำว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ล้วนเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มาจากสิ่งอันเป็นที่รักทั้งสิ้น

พระเจ้าปเสนทิโกศลแจ้งพระทัยว่ารักเป็นทุกข์จริง

(543-547) พราหมณ์นาฬิชังฆะฟังพระพุทธดำรัสด้วยความรู้สึกประทับใจยิ่ง แล้วกลับไปทูลรายงานให้พระนางมัลลิกาทรงทราบ

และพระนางมัลลิกาได้เข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลเพื่อทูล

เรื่องนี้ให้เป็นที่เข้าพระทัยอีกครั้งหนึ่ง ครานี้ทรงใช้วิธีตั้งปัญหาทูลถามในเรื่องความรักที่พระเจ้าปเสนทิโกศลมีต่อบุคคลที่พระองค์ทรงรักอย่างยิ่งทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ราชกุมารีทรงพระนามว่าวชิรี (พระธิดา) พระนางวาสภขัตติยา(พระมเหสีอีกองค์หนึ่ง) และเสนาบดีชื่อวิฑูฑภะ(พระโอรสในพระเจ้าปเสนทิโกศลและพระนางวาสภขัตติยา) สุดท้ายคือพระนางมัลลิกาเอง โดยทรงทูลถามว่า ทรงรักหรือไม่ พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่าทรงรักทุกพระองค์ที่เอ่ยถึงเป็นอย่างยิ่ง ทูลถามต่อไปว่า ถ้าบุคคลเหล่านี้มีอันต้องพลัดพรากเป็นอื่นไป จะทรงเศร้าโศกเสียพระทัยหรือไม่ พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า ชีวิตของพระองค์ก็จะต้องเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ทำไมจะไม่เศร้าโศกเสียพระทัยเล่า

พระนางมัลลิกาทูลถามอีกว่า แคว้นกาสีและแคว้นโกศลเป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือไม่ พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่าแคว้นทั้งสองนั้นเป็นที่รักยิ่งของพระองค์ ที่ทรงได้ใช้สอยแก่นจันทน์และดอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้อยู่ทุกวันนี้ก็เพราะแคว้นทั้งสองนั้น ถ้าสูญเสียไป ชีวิตของพระองค์ก็จะต้องพลิกผันย่อมจะเป็นทุกข์เป็นโศกอย่างแน่นอน

ในแต่ละคำถาม-คำตอบนั้น พระนางมัลลิกาได้กราบทูลให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระลึกได้เองว่า พระพุทธองค์ทรงรู้ความจริงอย่างนั้น จึงตรัสสอนว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ล้วนเกิดจากสิ่งอันเป็นที่รัก มาจากสิ่งอันเป็นที่รักทั้งสิ้น (ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา ปิยปฺปภูติกา)

อาจเมหิพิธี - วัฒนธรรมของผู้สำนึกผิด

(548) พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยอมรับว่า คำสอนในเรื่องนี้ของพระพุทธองค์เป็นความจริง ทรงรู้เห็นได้ด้วยพระปัญญาตรัสรู้โดยแท้ แล้วรับสั่งให้พระนางมัลลิกายกน้ำมาถวายเพื่อทรงบ้วนพระโอษฐ์ล้างพระหัตถ์และล้างพระบาท ก่อนจะทรงลุกจากอาสน์ทรงพระภูษาเฉวียงพระอังสาข้างหนึ่ง แล้วทรงประนมอัญชลีไปทางที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ เปล่งพระวาจาว่า "นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส" 3 หน

(ข้อความว่า รับสั่งให้ยกน้ำมาถวายเพื่อทรงบ้วนพระโอษฐ์ล้างพระหัตต์และล้างพระบาทนั้น อยู่ในคำว่า อาจเมหิ แปลได้ว่าช่วยล้างมือให้ทีเถิด แต่อรรถกถาขยายความให้เห็นธรรมเนียมสมัยนั้นว่า เมื่อรู้สึกว่าผิดไปแล้ว ประสงค์จะแสดงความนอบน้อม ยอมรับผิด นิยมชำระสิ่งสกปรกออกจากตัวก่อน โดยการบ้วนปาก ล้างมือล้างเท้าให้สะอาด แล้วจึงประนมมือแสดงความนอบน้อม จะเห็นได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามธรรมเนียม(ceremonially) อย่างหนึ่ง)

พาหิติยสูตร

พระอานนท์ยืนยันในพุทธคุณไม่มีที่ติ

(549-555) เช้าวันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พระอานนท์หลังจากไปบิณฑบาตและฉันเสร็จแล้ว ได้บ่ายหน้าเดินทางไปยังวัดบุพพารามเพื่อพักผ่อนกลางวันที่มิคารมาตุปราสาท พระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังประทับอยู่บนคอช้างชื่อบุณฑรีกะ ทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล ทรงถามมหาอำมาตย์สุวัฑฒะได้ความแน่ชัดว่าเป็นพระอานนท์ ก็รับสั่งให้ไปนมัสการว่าถ้าไม่มีกิจรีบด่วน ขอได้โปรดอนุเคราะห์รอพระเจ้าอยู่หัวสักครู่เถิด

พระอานนท์ยืนสงบนิ่งแสดงอาการตอบรับ

พระเจ้าปเสนทิโกศลประทับช้างไปถึงที่ในระยะอันสมควร ก็เสด็จลงจากคอช้าง ทรงพระดำเนินเข้าไปอภิวาทพระอานนท์ แล้วประทับยืนตรัสนิมนต์ให้อนุเคราะห์เดินไปที่ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี พระอานนท์เดินไปตามพระประสงค์ นั่งบนอาสนะที่เขาจัดแต่งถวายที่โคนไม้ต้นหนึ่ง ณ ริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี พระเจ้าปเสนทิโกศลประทับช้างเสด็จตามไป พอใกล้จะถึงที่นั่นก็เสด็จลง ทรงพระดำเนินเข้าไปหาพระอานนท์ ตรัสนิมนต์ให้นั่งบนพื้นไม้ แต่พระอานนท์ขอนั่งอยู่ที่เดิมและเชื้อเชิญให้ประทับนั่งเช่นกัน

เรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกขึ้นตรัสถามพระอานนท์คือทรงอยากจะรู้ว่า พระพุทธองค์มีความประพฤติ(สมาจาร) ทางกายทางวาจาทางใจอะไรบ้างไหมที่สมณพราหมณ์ผู้รู้ยังอาจจะติเตียนได้บ้าง พระอานนท์เจริญพรว่าไม่มีเลย พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า คำติฉินนินทาของคนโง่ ไม่ได้ถือเป็นประมาณ แต่คำตำหนิติติงของบัณฑิต ก็ต้องรับฟัง แล้วตรัสถามว่า กายสมาจาร...วจีสมาจาร...มโนสมาจาร (ความประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจ) ที่ผู้รู้ติเตียนเป็นอย่างไร? พระอานนท์เจริญพรว่าคือสมาจารส่วนที่เป็นอกุศล ตรัสถามว่าอะไรคือสมาจารส่วนที่เป็นอกุศล? พระอานนท์เจริญพรว่า ได้แก่สมาจารที่มีโทษ... อะไรคือสมาจารที่มีโทษ?...ก็คือสมาจารที่มีความเบียดเบียน (สพฺยาปชฺโฌ)...สมาจารที่มีความเบียดเบียนคืออย่างไร?...คือสมาจารที่มีทุกข์เป็นผล...สมาจารที่มีทุกข์เป็นผลคืออย่างไร?...ก็คือสมาจารที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้

อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นบ้าง อกุศลธรรมของผู้นั้นเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง นี้แหละคือสมาจารที่ผู้รู้พึงดิเตียนได้

คำถาม-คำตอบเกี่ยวกับสมาจารฝ่ายกุศล มีนัยตรงกันข้าม

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามว่า พระพุทธองค์ทรงยกย่องการละอกุศลธรรมเท่านั้น หรือทรงยกย่องการมีกุศลธรรมด้วย พระอานนท์เจริญพรว่า พระพุทธองค์ทรงละอกุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงได้แล้ว และทรงเพียบพร้อมด้วยกุศลธรรม

พระเจ้าปเสนทิโกศลถวายผ้าพาหิติกา

(556-557) เมื่อได้ทรงสดับธรรมที่พระอานนท์อธิบายมาดังนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงแสดงความชื่นชมเป็นอย่างยิ่ง ทรงเกิดความเลื่อมใสในพระอานนท์เป็นอันมาก จนได้ตรัสว่า ถ้าถวายช้างแก้ว ม้าแก้ว หรือบ้านส่วย (คามวรำ) แก่พระอานนท์ได้ ก็ทรงยินดีที่จะถวาย แต่ก็ทรงรู้ว่าเป็นการไม่สมควร พลางก็ทรงหยิบผ้าผืนหนึ่งขึ้นมา ตรัสกะพระอานนท์ว่า ผ้าพาหิติกาผืนนี้ยาว 16 ศอกถ้วน กว้าง 8 ศอกถ้วน ในหลวงอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งแคว้นมคธ ทรงใส่พานกางฉัตรมาประทานแก่โยม ขอพระคุณเจ้าได้โปรดอนุเคราะห์รับผ้านี้ไว้เถิด (ผ้าพาหิติกาเป็นผ้าเนื้อดีจากนอกแคว้นโกศล น่าจะเหมือนผ้าชั้นดีจากต่างประเทศที่เราเรียกว่าผ้านอกทุกวันนี้ หรือคำว่าพาหิติกา จะเป็นชื่อของผ้าชนิดหนึ่งก็อาจเป็นไปได้)

เมื่อพระอานนท์ไม่ปรารถนาจะรับฉลองพระศรัทธาได้ เพราะมีไตรจีวรครบ 3 ผืนอยู่แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ยังมีวิธีให้พระเถระรับจนได้ โดยตรัสว่า เมฆฝนตกอยู่เหนือภูเขา แม่น้ำอจิรวดีก็ไหลล้นบนสองฝั่ง ฉันใด ท่านพระอานนท์ก็เหมือนกัน รับผ้านี้ไว้ทำไตรจีวรไว้ใช้สอยเอง แล้วเจือจานไตรจีวรผืนเก่าแก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นไป ทักษิณา(บุญทาน)ของพวกโยมก็จะแผ่ขยายเหมือนแม่น้ำล้นฝั่ง ขอได้โปรดอนุเคราะห์รับผ้าพาหิติกาเถิด ในที่สุดพระอานนท์ก็ได้รับถวายผ้านั้น

(558) หลังจากพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับไปไม่นาน พระอานนท์ได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ยังที่ประทับ ได้กราบทูลเรื่องที่เกิดขึ้นบนฝั่งแม่น้ำอจิรวดีทั้งหมด และได้น้อมผ้าพาหิติกาเข้าไปถวาย

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุหลาย ณ ที่นั้นว่า เป็นลาภเป็นบุญของพระเจ้าปเสนทิโกศลยิ่งแล้วที่พระองค์ได้พบพระอานนท์ ได้นั่งใกล้พระอานนท์อย่างนั้น

(อรรถกถากล่าวว่า ผ้าผืนนั้น หลังจากน้อมถวายแด่พระพุทธองค์แล้ว พระอานนท์และเพื่อนภิกษุก็ได้พากันขึงเป็นเพดานในพระคันธกุฎี ทำให้พระคันธกุฎีงดงามยิ่ง)

ธัมมเจติยสูตร

พระเจ้าปเสนทิโกศลสวรรคตอย่างอนาถา

กล่าวตามอรรถกถา ธัมมเจติยสูตรเกิดขึ้นในปีที่พระพุทธองค์และพระเจ้าปเสนทิโกศล มีพระชนมายุย่าง 80 พรรษา หลังจากได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ครั้งนี้แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่มีโอกาสเสด็จกลับพระราชวังที่กรุงสาวัตถีอีกเลย ได้เสด็จรอนแรมไปสวรรคตที่นอกกรุงราชคฤห์แคว้นมคธอย่างอนาถายิ่งกว่าปกติ

สามัญชน

ต่อไปนี้เป็นเรื่องเล่าประกอบในอรรถกถาแห่งธัมมเจติยสูตรนี้

เมือง(นิคม)ชื่อ นครกะ ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปในพระสูตรนี้ อยู่ในแคว้นสักกะ อยู่ห่างจากเมืองเมทฬุปะ(หรือเมทลุปะ)ที่พระพุทธองค์เสด็จประทับอยู่ในคราวเดียวกันนี้ราว 3 โยชน์ ใช้เวลาเดินทางถึงกันได้ภายใน 1 วัน เมืองเมทฬุปะก็อยู่ในแคว้นสักกะเหมือนกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าออกระหว่างแคว้นสักกะกับแคว้นมคธเหมือนเป็นแคว้นของพระองค์เอง เพราะแคว้นทั้งสองมีความเกี่ยวดองกันอยู่ คือ พระนางวาสภขัตติยา พระมเหสีองค์หนึ่งของพระองค์(เป็นทาสี)มาจากตระกูลศากยะแห่งแคว้นสักกะ ส่วนที่กรุงราชคฤห์แคว้นมคธนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นพระโอรสของพระนางเวเทหิ และพระนางเวเทหินั้นเป็นกนิษฐภคินี(น้องสาว)ของพระเจ้าปเสนทิโกศล ดังนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูจึงมีศักดิ์เป็นหลานของพระเจ้าปเสนทิโกศล (ดูเล่ม 1 หน้า 186)

อรรถกถาเล่าว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเมืองนครกะคราวนี้ หลังจากมีพระบัญชาให้ทหารของพระองค์ปลอมตัวเป็นโจรไปสังหารเสนาบดีของพระองค์เอง ชื่อพันธุละ พร้อมบุตรของเขา 32 คน

เสนาบดีพันธุละมีภริยาชื่อมัลลิกา(ชื่อพ้องกับพระนางมัลลิกาเทวี-พระมเหสีองค์หนึ่งของพระเจ้าปเสนทิโกศล) วันที่ได้ข่าวสามีและบุตรถูกโจร(ปลอม) สังหารนั้น นางมัลลิกากำลังทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์จำนวน 500 รูปที่บ้านของตนในกรุงสาวัตถี คนนำหนังสือมาแจ้งข่าว บอกนางว่าพระเจ้าอยู่หัวมีพระบัญชาให้ทำการครั้งนี้ นางมัลลิกาทราบเรื่องก็ไม่ให้คนส่งข่าวแพร่งพรายเรื่องนี้แก่ใครๆ นางเก็บหนังสือไว้ในห่อพก แล้วอังคาสพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์เป็นปกติ เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น พนักงานคนหนึ่งยกหม้อเนยใสเดินสะดุดธรณีประตู หม้อเนยใสหล่นแตก นางก็สั่งให้ไปยกหม้อเนยใสมาใหม่ หลังจากเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะแสดงธรรมโดยปรารภหม้อเนยใสหล่นแตกเป็นเหตุ จึงตรัสกะนางมัลลิกาว่า อย่าคิดอะไรไปเลยกับหม้อที่แตกไปแล้ว เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนั้น นางก็หยิบหนังสือจากพกวาง ณ เบื้องพระพักตร์ พร้อมกับกราบทูลว่า นี่คือข่าวการตายของสามีและลูกทั้ง 32 คน ข่าวร้ายนี้หม่อมฉันยังไม่คิด แล้วไฉนจะคิดถึงหม้อเนยใส (ที่หล่นแตก) นั้น...

ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งให้นางมัลลิกาเข้าเฝ้า ทรงถามนางว่า เสนาบดีพันธุละเคย

คิดร้ายต่อพระองค์ไหม นางกราบทูลว่าไม่เคยเลยแม้แต่น้อย เมื่อได้ทรงสดับดังนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ร้อนรุ่มในพระทัยมิรู้แล้ว ทรงสำนึกผิดว่าได้ทำลายเพื่อนที่แสนดีซึ่งไม่มีความผิดอะไรเลย ด้วยความกลัดกลุ้มรุ่มร้อนเพราะเรื่องนี้เอง จึงเสด็จไปไหนต่อไหนด้วยพระทัยที่เลื่อนลอย จนกระทั่งวันหนึ่งได้เสด็จมาถึงเมืองนครกะ (ตามเรื่องในพระสูตรนี้)

อรรถกถาเล่าขยายไปถึงเหตุการณ์ขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เมืองเมทฬุปะต่อไปว่า เสนาบดีคนใหม่ชื่อทีฆการายนะ ซึ่งได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งในฐานะเป็นหลานของพันธุละ ผูกแค้นในพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ฆ่าลุงของตนอยู่ไม่หาย เมื่อได้โอกาสเช่นนั้น ก็ยกกองพยุหยาตราทัพกลับกรุงสาวัตถี เหลือเพียงม้าไว้ตัวหนึ่ง ดาบเล่มหนึ่ง และพระสนมเพียงนางเดียวไว้ให้พระราชา ระหว่างทางได้ยกฉัตรสถาปนาวิฑูฑภราชกุมาร(พระโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่เกิดกับพระนางวาสภขัตติยา)ซึ่งเป็นเพื่อนกันเป็นพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่บัดนั้น

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกมาจากเข้าเฝ้าในพระคันธกุฏี ทรงพระดำเนินไปยังที่ที่ทีฆการายนะรออยู่ เมื่อไม่เห็นก็เสด็จไปที่ค่ายพักพล ทรงเห็นแต่พระสนมนางเดียว พระสนมกราบทูลเรื่องราวทั้งหมด

ก็ทรงรู้ทันทีว่าจะเสด็จกลับกรุงสาวัตถีไม่ได้แล้ว จำต้องเสด็จไปกรุงราชคฤห์ เพื่อชวนหลาน(คือพระเจ้าอชาตศัตรู)ไปยึดราชสมบัติคืนมา

เข้าเขตกรุงราชคฤห์ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสวยแต่พระกระยาหารข้าวปลายเกรียน(ปลายข้าวเมล็ดเล็กๆ) น้ำที่ทรงดื่มก็เป็นน้ำขุ่นระหว่างทาง ด้วยความที่เป็นสุขุมาลชาติ อาหารที่เสวยเข้าไปก็ย่อยยาก เสด็จถึงตัวเมืองก็เป็นเวลาค่ำมืด ประตูพระนครก็ปิดเสียแล้ว ต้องทรงบรรทมอยู่ที่ศาลานอกพระนคร ตลอดคืนนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกออกไปข้างนอกครั้งแล้วครั้งเล่า ที่สุดก็อ่อนล้า ทรงพระดำเนินไม่ได้ ทรงบรรทมหนุนตักพระสนมคู่ยาก และแล้วก็สวรรคตเมื่อใกล้รุ่ง

พอรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระสนมก็ร้องไห้ร่ำรำพันว่า พระสวามีเจ้าโกศล เป็นเจ้าแผ่นดิน 2 แคว้น มาสวรรคตอย่างอนาถาที่ศาลาคนยากของเมืองอื่น... คนทั้งหลายทราบเข้าก็ไปกราบทูลให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงทราบ เมื่อเสด็จมาทอดพระเนตรก็แน่พระทัยว่าเป็นพระเจ้าอยู่หัวแคว้นโกศล และได้ทรงทราบเรื่องราวความเป็นมาตั้งแต่ต้น ทรงจัดพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพอย่างสมพระเกียรติ เสร็จแล้วมีพระบัญชาให้ประกาศไปทั่วพระนครว่า จะมีการนำทัพไป

จับวิฑูฑภราชกุมาร แต่พวกอำมาตย์พากันกราบทูล
ยังยั้งด้วยเหตุผลว่า แม้ไม่มีพระโรคาพาธ พระเจ้า
โกศลก็ต้องสวรรคตอยู่ดี พระองค์ต่างหากควรได้ทรง
ยกฉัตรให้วิฑูฑภราชกุมารได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่ง
แคว้นโกศลสืบไป...

เรื่องราวตามแนวที่อรรถกถาเล่ามานี้ หาอ่านเพิ่มเติมได้จากหนังสือธัมมปทัฏฐกถาภาค 2 ว่าด้วยเรื่อง พระเจ้าวิฑูฑภะ (จัดพิมพ์โดยมหามกุฏราชวิทยาลัย) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า คำบอกเล่าของสองคัมภีร์นี้แตกต่างกันอยู่บ้าง เช่น คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถากล่าวว่า พระสาริบุตรเป็นผู้แสดงธรรมโปรดนางมัลลิกาตอนได้ข่าวสามีถูกสังหาร แต่อรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย(คือคัมภีร์ปปัญจสูทนีแต่งโดยพระพุทธโฆส)นี้กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด ชวนให้สงสัยว่า คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาที่มีผู้สันนิษฐานว่าแต่งโดยพระพุทธโฆสเหมือนกัน เหตุใดจึงเล่าความไว้ต่างกัน (มีผู้เห็นว่า คัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาน่าจะแต่งโดยพระธัมมรุจิแห่งอภัยคีรีวิหาร - ดูภาคผนวกเล่ม 15 หน้า 213)

พระเจ้าปเสนทิโกศลรักและคุ้นเคยยิ่งในพระพุทธองค์

(559-561) มีเมือง (นิคม) เมืองหนึ่งชื่อ เมทฬุปะ อยู่ใน

แคว้นสักกะ ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จไปประทับอยู่ที่นั่น เป็นเวลาเดียวกับที่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เสด็จไปธุระส่วนพระองค์ที่เมืองนครกะ (อรรถกถากล่าวว่า อยู่ในแคว้นสักกะเหมือนกัน ห่างกันราว 3 โยชน์) ณ ที่นั้น มีรับสั่งให้เสนาบดีชื่อทีฆการายนะจัดพระราชยานไปชมอุทยานแห่งหนึ่ง ซึ่งมีความร่มรื่นสวยงามเป็นอย่างยิ่ง เมื่อเสด็จถึงที่นั่น ทรงพระดำเนินไปทั่วบริเวณอุทยานเป็นการพักผ่อนพระอิริยาบถ แสนจะเพลินพระหฤทัยไปกับความงดงามความร่มรื่นและความสงบเงียบของอุทยาน เมื่ออยู่ในบรรยากาศอย่างนั้นก็เกิดปีติให้ทรงคิดถึงพระพุทธองค์ เพราะเคยเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในสภาพแวดล้อมอย่างนี้ ตรัสถามเสนาบดีว่า ขณะนี้พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ไหน เมื่อได้ทรงสดับว่า ประทับอยู่ที่เมืองเมทฬุปะ ห่างออกไปราว 3 โยชน์ เดินทางไม่ถึงวันก็ถึงแล้ว จึงรับสั่งให้เสนาบดีพาเสด็จไปเข้าเฝ้า

ขบวนพระราชยานไปถึงสวนที่ประทับ(ใกล้เมือง) สุดเขตที่จะเข้าสู่สวนพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลงจากพระราชยาน ทรงพระดำเนินเข้าไปในสวน ขณะที่ภิกษุทั้งหลายกำลังเดินจงกรมอยู่ตามบริเวณในสวน ทรงทราบจากภิกษุเหล่านั้นว่า พระพุทธองค์ประทับอยู่ในพระวิหารซึ่งเห็นประตูปิดแล้ว แต่ภิกษุก็แนะนำให้เสด็จไปทางระเบียง ให้ทรงกระแอมและเคาะประตูพระวิหาร

ก่อนเสด็จเข้าไปตามคำแนะนำของภิกษุ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบพระแสงขรรค์และพระอุณหิศ(กรอบพระพักตร์)ให้แก่เสนาบดี แล้วเสด็จย่องเข้าไปทางระเบียง ทรงกระแอมและเคาะประตูพระวิหาร ทันทีที่ประตูเปิด พระเจ้าปเสนทิโกศลก็เข้าไป

ซบพระเศียรลงแทบพระยุคลบาทพระพุทธองค์ ทรงจุมพิตและทรงนวดที่พระยุคลบาท พร้อมกับเอ่ยพระวาจาขานชื่อพระองค์เอง

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ทรงคิดอย่างไรจึงได้ทรงแสดงความเคารพนอบน้อมต่อสรีระและแสดงอาการฉันมิตรถึงเพียงนี้

เหตุที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพรักยิ่งในพระพุทธองค์

(562-567) พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลถึงเหตุผลที่ทำให้พระองค์มีความเคารพรักและเลื่อมใสบูชาในพระพุทธองค์ ดังนี้

– กราบทูลว่า ทรงเลื่อมใสในพระพุทธองค์ที่ทรงตรัสรู้เองโดยชอบ ในพระธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้อย่างดี ในพระสงฆ์ที่ล้วนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และตรัสว่า

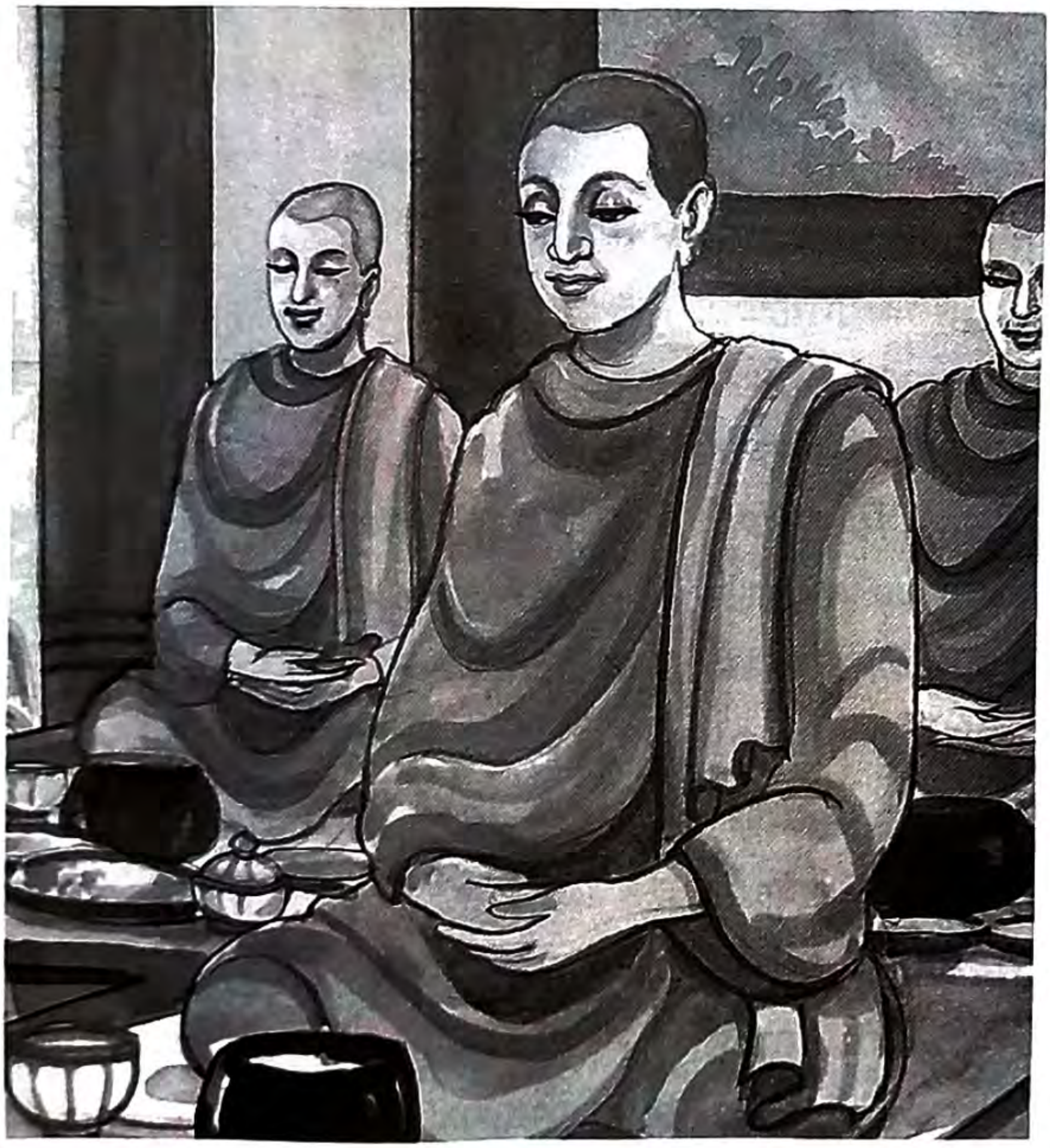
"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเห็นสมณพราหมณ์บางพวกประพฤติพรหมจรรย์ กำหนดสูงสุด 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง ต่อมาก็ได้เห็นพวกเขาอาบน้ำดำเกล้า ลูบหน้าทาแป้งอย่างดี แต่งผมแต่งหนวด ปรนเปรอตน เอิบอิ่มพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ 5... แต่ภิกษุทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ หม่อมฉันเห็นแต่ประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยชีวิตทั้งชีวิต..."

– กราบทูลว่า ระหว่างพระราชากับพระราชา ระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ ระหว่างพราหมณ์กับพราหมณ์ ระหว่างคฤหบดีกับคฤหบดี ระหว่างมารดากับบุตร...ระหว่างบิดากับบุตร ระหว่างพี่น้องกัน และระหว่างเพื่อนกับเพื่อน ก็ยังมีการทะเลาะกัน...แต่สำหรับภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ หม่อมฉันได้เห็นแต่

ความสมัครสมาน ชื่นชมยินดีต่อกัน ไม่มีการทะเลาะกัน กลมกลืนเป็นอันเดียวกันเหมือนน้ำกับน้ำนม สายตาที่มองกันมีแต่ความรักเต็มเปี่ยม...

– กราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ...หม่อมฉันเดินเที่ยวชมไปตามอาราม ต่างๆ ตามอุทยานต่างๆ อยู่เนืองๆ ณ ที่นั้นหม่อมฉันได้เห็น

ภาพจินตนาการ (ในหนังสือ "พระพุทธเจ้า-เอกบุรุษผู้งามพร้อม")

สมณพราหมณ์จำพวกหนึ่ง ซูบผอม เศร้าหมอง มีผิวพรรณไม่ผ่องใส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น ดูไม่ชวนให้อยากมอง (หรือดูเหมือนอยากจะหลบหน้าผู้คน) หม่อมฉันได้เข้าไปถามสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า ที่เป็นอย่างนั้นเพราะอะไร ท่านเหล่านั้นตอบว่า ท่านเป็นโรคตามเผ่าพันธุ์(พนฺธุโรโค-โรคพันธุกรรม) แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สดชื่นร่าเริง มีใจเบิกบาน มีรูปร่างท่าทางน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอิ่ม มีความขวนขวายน้อย (ไม่มากเรื่อง, ไม่วุ่น) มีขนตกราบ (ใจสงบไม่มีอาการดิ้นกลัว) เลี้ยงชีวิตตามแต่เขาจะให้(ปรทตฺตา) มีใจเหมือนเนื้อในป่า (เหมือนมฤค-มีใจอ่อนโยน ไม่รบกวนใคร ไม่หวังประโยชน์จากใคร รักอิสระ) หม่อมฉันได้มีความคิดว่า พระคุณเจ้าเหล่านี้คงรู้คุณวิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ (จึงเป็นอย่างนั้น)..."

– กราบทูลว่า หม่อมฉันเป็นเจ้าแผ่นดิน มีอำนาจที่จะสั่งประหารชีวิตคนได้...แต่เมื่อนั่งพิพากษาคดีในศาล ก็ยังมีคนพูดแทรกขึ้นได้ ห้ามไม่ให้พูดก็ไม่ฟัง....แต่ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ หม่อมฉันได้เห็นเวลาพระองค์ทรงแสดงธรรม ไม่มีแม้แต่เสียงไอเสียงจามให้ได้ยิน...เป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์ที่พระองค์ฝึกคนได้โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา...

– กราบทูลว่า หม่อมฉันได้เห็นกษัตริย์บัณฑิต...พราหมณ์บัณฑิต...คฤหบดีบัณฑิต...สมณะบัณฑิต บางพวกเก่งกาจในการเอาชนะฝ่ายตรงกันข้ามด้วยวาทะ ย่ำยีใครต่อใครมาทั่วแล้ว แต่เมื่อมาเผชิญหน้ากับพระองค์ ทั้งๆ ที่พวกเขาเตรียมการหักล้าง

เหตุผลไว้อย่างดี ก็กลับมาเลื่อมใสขอเป็นสาวกบวชประพฤติพรหมจรรย์ได้บรรลุธรรมอันสูงสุด พวกเขาพูดกันว่า ได้พ้นหายนะแล้ว เพราะเมื่อก่อนตนไม่ใช่สมณะก็ประกาศตนว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พราหมณ์ก็ประกาศตนว่าเป็นพราหมณ์ ไม่ใช่พระอรหันต์ก็ประกาศตนว่าเป็นพระอรหันต์...

พระชนมายุ 80 พรรษาเท่ากัน

(568) พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลต่อไปว่า

– มีช่างไม้ 2 คนที่หม่อมฉันชุบเลี้ยงไว้ คนหนึ่งชื่ออิสิทันตะ อีกคนหนึ่งชื่อปุราณะ เขาทั้งสองใช้ยวดยานของหม่อมฉันได้เงินเดือน ได้ยศจากหม่อมฉัน แต่เขาก็ไม่ได้แสดงความเคารพนบนอบต่อหม่อมฉันมากเท่ากับที่แสดงต่อพระองค์ เคยมีอยู่ครั้งหนึ่ง หม่อมฉันยกกองทัพออกไปเพื่อจะทดลองช่างไม้ทั้งสองคน พากันเข้าพักในที่พักแคบๆ สิ่งที่หม่อมฉันได้เห็นคือช่างไม้ทั้งสองสนทนาธรรมกันทั้งคืน และเมื่อทราบว่าพระพุทธองค์ประทับอยู่ทางทิศไหน พวกเขาก็นอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นและนอนเหยียดเท้ามาทางหม่อมฉัน...หม่อมฉันก็เลยคิดว่าช่างไม้ทั้งสองคงจะรู้คุณวิเศษอันยวดยิ่งในศาสนาของพระองค์เป็นแน่...

(569) และกราบทูลอีกว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ...พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์
แม้หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นชาวโกศล
แม้หม่อมฉันก็เป็นชาวโกศล พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระชนมายุ

80 พรรษา แม้หม่อมฉันก็มีชนมายุ 80 พรรษา...ด้วยเหตุฉะนี้ หม่อมฉันจึงได้ทำความเคารพนบนอบเป็นอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาคเจ้า และแสดงอาการฉันมิตรในพระองค์..."

เมื่อได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลลา (เสด็จออกจากพระคันธกุฏีที่เข้าเฝ้า - ตามพระสูตรนี้ ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์อื่นใดที่เกี่ยวกับพระเจ้าปเสนทิโกศลอีกเลย)

ทรงยกย่องพระราชดำรัสว่าเป็นอาทิพรหมจรรย์

(570) หลังจากพระราชาเสด็จออกจากพระคันธกุฏีไม่นาน พระพุทธองค์ได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสธรรมเจดีย์(พระวาจาเทิดทูนธรรม) แล้วเสด็จจากไป

"ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเรียนธรรมเจดีย์นี้ไว้ จงจดจำธรรมเจดีย์ไว้...ธรรมเจดีย์ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นอาทิพรหมจรรย์"

(อาทิพรหมจรรย์ หมายถึงหลักปฏิบัติเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์)

กัณณกัตถลสูตร

ชื่อเมืองอุทัญญาในพระสูตรนี้ ฉบับสิงหลและฉบับยุโรป เป็น อุชุญญา (บางฉบับเป็นอุรุญญาก็มี) ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าอยู่ในแคว้นใด การที่พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกิจเสด็จไปที่นั่นก็สันนิษฐานไว้ก่อนว่าอยู่ในแคว้นโกศล พระสูตรนี้ทำให้ได้ทราบอีกว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลมีภคินี (ไม่ระบุว่าเป็นพี่สาวหรือน้องสาว) 2 องค์ คือ พระนางโสมา และพระนางสกุลา แต่อรรถกถากล่าวว่า พระนางทั้งสองเป็นปชาบดีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ถ้าเป็นอย่างนั้นจริงก็น่าคิดสำหรับคำว่าปชาบดี น่าจะมีฐานะแตกต่างจากคำว่าบาทบริจาริกาหรือพระสนม หรือมีฐานะ

แตกต่างจากมเหสีหรือไม่ เพราะพระนางโคตมีก็มีคำนำหน้าว่า มหาปชาบดี? จะเป็นไปได้ไหมว่า ปชาบดีมีฐานะเป็นแม่เลี้ยงนางนมมากกว่าที่จะเรียกว่ามเหสีหรือพระสนม หรือไม่ก็สถาปนาให้มีศักดิ์เทียบเท่ามเหสี? (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ไม่ได้เก็บคำว่าปชาบดีไว้ มีแต่คำว่า "ประชาบดี" ที่แปลว่าเจ้าแห่งสัตว์ (ซึ่งหมายถึงพรหมจำพวกมาร)

สัพพัญญูไม่ใช่รู้ทุกอย่างด้วยขณะจิตเดียว

(571-573) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กัณณกัตถลมิคทายวัน ใกล้เมืองอุทัญญา เป็นเวลาเดียวกับที่พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกิจเสด็จไปที่เมืองนั้น มีรับสั่งให้ข้าราชบริพารคนหนึ่งนำความระลึกถึงของพระองค์ไปถวายนมัสการพระพุทธองค์ และให้กราบทูลว่า ตอนบ่ายพระองค์จะเสด็จไปเข้าเฝ้า

พระภคินีทั้งสอง คือพระนางโสมาและพระนางสกุลาได้ยินรับสั่ง ณ ที่เสวยพระกระยาหาร ก็ทูลฝากความระลึกถึงไปถวายบังคมพระพุทธองค์ด้วย

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าตอนบ่าย ก็ได้กราบทูลถึงถ้อยคำของภคินีที่ฝากถวายบังคมแทบพระยุคลบาทด้วยความระลึกถึงนั้น พระพุทธองค์ตรัสถาม(ด้วยความคุ้นเคยส่วนพระองค์)ว่า พระราชภคินีไม่มีผู้อื่นเป็นทูตแล้วหรือ...ก่อนที่จะทรงอำนวยพรถึงพระนางทั้งสอง

(574) ต่อจากนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามเรื่อง

สัพพัญญูตามที่ได้ทรงสดับมาจากสมณพราหมณ์เหล่าอื่น

พระเจ้าปเสนทิโกศล : เขาว่าพระองค์ทรงปฏิเสธว่า ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้รู้เห็นสิ่งทั้งปวง(สัพพัญญู)ที่มีญาณหยั่งรู้ทั่วถึงไปหมดทุกอย่าง (สพฺพญฺญู สพฺพทสฺสาวี อปริเสสं ญาณทสฺสนं ปฏิชานิสฺสติ) คำกล่าวเช่นนี้ พระองค์ได้ตรัสจริงหรือไม่?

พระพุทธองค์ : หามิได้ คำกล่าวเช่นนั้นเป็นการกล่าวตู่ (บิดเบือน)

(575) ครานั้น เสนาบดีวิฑูฑภะ(พระโอรส)ทรงเข้าเฝ้าอยู่ด้วย พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงหันไปตรัสถามว่า ใครเป็นคนพูดเรื่องนี้ในเมืองเรา องค์เสนาบดีกราบทูลว่า คนพูดคือพราหมณ์ชื่อสัญชัย อากาสโคตต์ พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งให้เจ้าพนักงานคนหนึ่งไปเชิญพราหมณ์สัญชัยมาเข้าเฝ้า เพื่อจะทรงซักไซ้ให้รู้แน่

ระหว่างที่พราหมณ์สัญชัย อากาสโคตต์ ยังไม่มา พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเริ่มบทสนทนาธรรมสืบไป ดังนี้

พระเจ้าปเสนทิโกศล : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระดำรัสที่เคยตรัสไว้อย่างหนึ่ง แต่คนเข้าใจไปอีกอย่างหนึ่ง มีหรือไม่ ทรงจำได้หรือไม่ว่าเคยตรัสไว้อย่างไร?

พระพุทธองค์ : มหาบพิตร! อาตมภาพยังจำได้ถึงคำที่ได้กล่าวว่า เป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้เห็นธรรมทั้งปวง (สัพพัญญู) จักรู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างในขณะจิตเดียวกันได้ (...สกิเทว สพฺพํ ญสฺสติ สพฺพํ ทกฺขติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติ.)

(หมายความว่า การรู้การเห็นด้วยญาณทัสสนะ อันเป็นความรู้ของผู้ตรัสรู้หรือพระอรหันต์ ก็รู้ได้เรื่องเดียวในขณะจิตหนึ่ง มิใช่ว่าในขณะจิตหนึ่งจะรู้หลายเรื่องได้พร้อมกัน เช่น เมื่อรู้เรื่องที่เป็นอดีต แล้วจะรู้เรื่องที่เป็นปัจจุบันและอนาคตพร้อมกันในขณะจิตเดียวกันนั้น หาได้ไม่ แสดงว่าจิตของสัพพัญญูก็ทำหน้าที่ไปตามธรรมชาติของจิตอยู่นั่นเอง)

วรรณะ 4 มีทั้งความแตกต่างและไม่แตกต่างกัน

(576-578) พระดำรัสตอบเช่นนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเข้าใจได้ว่าเป็นการตรัสไปถึงต้นสายปลายเหตุของความรู้อย่างแท้จริง ดังนั้น จึงทรงยกเรื่องวรรณะ 4 ขึ้นทูลถามว่าอะไรเป็นความแตกต่างกันของวรรณะทั้ง 4 คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ในด้านเป็นที่กราบไหว้ให้เกียรติลุกรับ เคารพนบนอบ กษัตริย์และพราหมณ์เป็นวรรณะสูงกว่าเขา

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า ทรงอยากรู้ถึงความแตก

ต่างกันของวรรณะทั้ง 4 ในสัมปรายภพ พระพุทธองค์จึงมีพระดำรัสดังนี้

ไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในวรรณะใด ถ้ามีองค์แห่งความเพียร (ปธานิยังคะ - ความพร้อมที่จะบำเพ็ญเพียรหรือประพฤติพรหมจรรย์) 5 อย่าง ก็จะได้รับประโยชน์เกื้อกูลและความสุขไปชั่วกาลนาน องค์แห่งความเพียรทั้ง 5 นั้น คือ 1. ศรัทธา (ความเชื่อมั่นในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 2. มีสุขภาพดี ระบบย่อยอาหารเป็นปกติ ไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำความเพียร 3. ไม่เป็นคนโอ้อวดเจ้าเล่ห์ เปิดเผยตนตรงไปตรงมา 4. มีความเพียรพยายามในการละอกุศลธรรม และเจริญกุศลธรรมไม่ย่อท้อ 5. มีปัญญา เข้าใจในความเกิดความดับอย่างอริยะ

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามว่า ถ้าคนในวรรณะทั้ง 4 ต่างก็มีองค์แห่งความเพียรทั้ง 5 นั้นครบทุกอย่างเหมือนกันแล้ว จะมีอะไรแตกต่างกันหรือไม่

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ก็เหมือนช้าง ม้า หรือโคที่มีคุณสมบัติพร้อมจะให้ฝึก แต่ช้างม้าโคเหล่านั้นที่ได้ถูกฝึกกับที่ไม่ได้ถูกฝึก ย่อมแตกต่างกัน คนมีองค์แห่งความเพียรพร้อมทั้ง 5 แล้ว ย่อมประสบความสำเร็จทั้งสิ้น (โดยไม่เลือกว่าจะอยู่ในวรรณะใด)

(579) พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลถามอีกว่า ถ้าคนในวรรณะทั้ง 4 มีทั้งองค์แห่งความเพียร 5 มีทั้งความเพียรชอบ (สัมมัปปธาน 4) เหมือนกัน จะมีอะไรทำให้แตกต่างกันหรือไม่

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า วิมุตติกับวิมุตติของวรรณะทั้ง 4 นั้นไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย ทรงอุปมาว่า

"มหาบพิตร! เหมือนคนเอาไม้สาละแห้งโยนเข้ากองไฟ ให้ไฟลุกโพลง ต่อมามีอีกคนหนึ่งเอาไม้มะม่วงแห้งโยนเข้ากองไฟให้ไฟลุกโพลง แล้วมีอีกคนหนึ่งเอาไม้มะเดื่อแห้งโยนเข้ากองไฟให้ไฟลุกโพลง ถามว่า เปลวต่อเปลว สีต่อสี แสงต่อแสงของไฟที่เกิดจากไม้ต่างกันนั้น จะมีความแตกต่างกันไหม?"

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย

พระพุทธองค์ตรัสว่า ฉันใดก็ฉันนั้น เดชอันเกิดจากความเพียร คือวิมุตติกับวิมุตติ อาตมภาพกล่าวว่า ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย

ถาม-ตอบเรื่องเทวดาและพรหมกลับมาเกิดในโลก

(580) ต่อจากนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกเรื่องเทวดาขึ้นทูลถาม

พระเจ้าปเสนทิโกศล : เทวดามีจริงหรือ?

พระพุทธองค์ : เพราะเหตุไร มหาบพิตรจึงตรัสถามอย่างนั้น

พระเจ้าปเสนทิโกศล ถ้าเทวดามีจริง เทวดาเหล่านั้นกลับมาเกิดในโลกอีกหรือไม่?

พระพุทธองค์ : เทวดาเหล่าใดมีใจเป็นทุกข์ (สพฺยาปชฺฌา) เทวดาเหล่านั้นก็เกิดในโลกได้อีก พวกที่ใจไม่เป็นทุกข์(อพฺยาปชฺฌา)

ก็ไม่มาเกิด (ภาวะของความเป็นเทวดา คือจิตใจที่เป็นสุขล้วนๆ)

(581-583) เสนาบดีวิฑูฑภะทูลถามขึ้นในตอนนี้ว่า พวกเทวดามีทุกข์ซึ่งจะมาเกิดในโลก จะทำให้เทวดาที่ไม่มีทุกข์-ที่ยังจะไม่มาเกิดในโลก ให้จุติหรือขับออกจากเทวโลกนั้นได้หรือไม่

เมื่อเสนาบดีวิฑูฑภะกราบทูลขึ้นอย่างนั้น พระอานนท์ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นด้วยก็นึกในใจว่า เสนาบดีเป็นโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล เราก็เป็นโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงตอนนี้น่าจะได้สนทนากันในเรื่องนี้

พระอานนท์ : อาตมภาพขอเจริญพรถามท่านเสนาบดีก่อน ถ้าสมควรตอบจึงค่อยตอบ ในพระราชอาณาจักรที่พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชอำนาจ ทรงสามารถที่จะยังสมณะหรือพราหมณ์ ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือไม่เป็นคนดี ไม่ว่าจะประพฤติพรหมจรรย์หรือไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ให้เปลี่ยนสถานภาพหรือให้พ้นไปจากพระราชอาณาจักรได้ ใช่หรือไม่?

วิฑูฑภะ : ใช่แล้ว ต้องเป็นอย่างนั้น พระคุณท่าน

พระอานนท์ : ท่านเห็นอย่างไร ถ้าเป็นนอกเขตพระ

ราชอาณาจักรของพระเจ้าอยู่หัว จะทรงทำอย่างนั้นได้หรือไม่?

วิฑูฑภะ : ทรงทำอย่างนั้นไม่ได้หรอก พระคุณท่าน

พระอานนท์ : ท่านเสนาบดีทราบ(จากคำบอกเล่า) ใช่ไหมว่า พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นอย่างไร

วิฑูฑภะ : เคยได้ยินได้ฟังมา แม้พระเจ้าอยู่หัวก็เหมือนกัน

พระอานนท์ : พระเจ้าอยู่หัวของเรา จะทรงสามารถใช้พระราชอำนาจไปเปลี่ยนแปลงสถานภาพของเทวดาชั้นดาวดึงส์หรือไป ทำให้เทวดาชั้นดาวดึงส์จุติได้หรือไม่?

วิฑูฑภะ : อย่าว่าแต่จะทรงทำอย่างนั้นได้เลย แม้แต่จะทอดพระเนตรเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าอยู่หัวก็ไม่สามารถจะทรงทำได้

พระอานนท์ : ฉันใดก็ฉันนั้น ท่านเสนาบดี! เทวดาพวกที่มีใจเป็นทุกข์ ซึ่งจะกลับมาเกิดในโลก ย่อมไม่สามารถแม้แต่จะมองเห็นเทวดาที่ใจไม่เป็นทุกข์ ไม่ต้องพูดถึงว่าจะไปทำให้จุติหรือขับออกจากเทวโลกได้

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทรงสดับคำสนทนาของท่านทั้งสอง

ก็ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ภิกษุรูปนี้ชื่ออะไร (อรรถกถากล่าวว่า ทรงรู้ดีว่าเป็นพระอานนท์ แต่ที่ตรัสถามก็เพื่อเป็นการยกย่องชื่นชม) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบว่าคือพระอานนท์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ตรัสว่า ช่างน่ายินดีสมชื่อ (อานนฺทรูโป วต โภ)

จากนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงยกเรื่องพรหมขึ้นทูลถาม เหมือนกับในเรื่องเทวดา พระพุทธองค์ตรัสว่า การกลับมาเกิดในโลกนี้ของพรหมก็เหมือนกับเทวดา คือเมื่อใจมีทุกข์ก็จุติมาเกิดในโลก

กำลังจะถาม-ตอบด้วยเรื่องพรหมต่อไป ก็มีเจ้าพนักงานนายหนึ่งเข้ามากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พราหมณ์สัญชัยอากาสโคตต์มาถึงแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพราหมณ์สัญชัยว่า ใครเป็นคนพูดเรื่องสัพพัญญู (โดยอ้างพระพุทธดำรัส) ในเมืองนี้ พราหมณ์สัญชัยโบ้ยไปทางเสนาบดีวิฑูฑภะ เสนาบดีก็โบ้ยกลับมาหาพราหมณ์สัญชัย เรื่องกำลังอยู่ระหว่างซัดทอดกันไปมา ก็พอดีเจ้าพนักงานเข้ามากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า พระราชพาหนะพร้อมแล้ว

ก่อนถวายอภิวาททูลลา พระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบทูลแสดงความพอพระทัยอย่างยิ่งในพระดำรัสตอบทุกปัญหาวันนี้

จบราชวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มัชฉิมนิกาย มัชฉิมปัณณาสก์

พราหมณวรรค

พรหมายุสูตร

พราหมณวรรคเป็นพระสูตรชุดสุดท้ายของมัชฉิมนิกาย มัชฉิมปัณณาสก์ มี 10 พระสูตร คือ 1. พรหมายุสูตร 2. เสลสูตร 3. อัสสลายนสูตร 4. โฆฏมุขสูตร 5. จังกีสูตร 6. เอสุการีสูตร 7. ธนัญชานิสูตร 8. วาเสฏฐสูตร 9. สุภสูตร 10. สคารวสูตร ทั้ง 10 พระสูตรอยู่ในช่วงสุดท้ายของพระไตรปิฎกบาลีเล่มที่ 13

พระสูตรนี้ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับมหาบุรุษลักษณะ (หรือมหาปุริสลักขณะ) 32 ประการอย่างสำคัญ คือลักษณะพระชิวหา(ลิ้น)ของพระพุทธองค์ ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้บันทึก

ความรู้ทางวิชาการไว้ในเล่ม 6 หน้า 171 (ในการพิมพ์ครั้งที่ 1) ว่า ลิ้นยาวไม่ใช่มหาบุรุษลักษณะ แต่หลักฐานชั้นพระบาลีในพระสูตรนี้กล่าวชัดว่า ทรงแลบพระชิวหาถึงช่องพระกรรณ...และแผ่พระชิวหาปิดบริเวณพระนลาฏ(หน้าผาก)ได้ แสดงว่า คำว่า ปหูตชิโวฺห แปลได้ว่าลิ้นใหญ่และยาว ข้อมูลเรื่องมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการอยู่ในลักขณสูตร (เล่ม 6 หน้า 161-171)

พรหมายุให้ลูกศิษย์ไปสังเกตมหาบุรุษลักษณะ

(584-586) มีพราหมณ์ผู้เฒ่าอายุ 120 ปีคนหนึ่งชื่อพรหมายุ เป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ของเมืองมิถิลา เจนจบไตรเพท... เชี่ยวชาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาบุรุษลักษณะ (โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุ อนวโย) ครั้งนั้นพระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นวิเทหะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณห้าร้อยรูป พราหมณ์พรหมายุซึ่งเคยได้ยินแต่พระกิตติศัพท์อันงดงามของพระพุทธองค์ เมื่อได้ทราบข่าวก็ตั้งความหวังว่าจะได้เข้าเฝ้า

ท่านพราหมณ์มีศิษย์หนุ่มคนหนึ่งชื่ออุตระ(อุตรมาณพ) ซึ่งมีความรู้ความเชี่ยวชาญในไตรเพททัดเทียมกัน ได้เรียกมาบอกเรื่องพระพุทธองค์เสด็จมาถึงแคว้นวิเทหะ และมอบหมายให้ไปเข้าเฝ้าเพื่อดูว่าพระพุทธองค์จะมีดีเหมือนพระกิตติศัพท์อันเลื่องลือหรือไม่ โดยกล่าวว่า มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการมีอยู่ในคัมภีร์(มีอยู่ในมนต์หรือบทสวด)ของเรา คนที่ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ จะมีคติเพียง 2 เท่านั้น คือถ้า

อยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวดังนี้แล้วท่านพราหมณ์ก็ให้อุตระเรียนมนต์(บทสวด)ซึ่งบรรยายมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการจากตน

หนุ่มอุตระออกเดินทางไปจนถึงที่ประทับของพระพุทธองค์ ได้เข้าเฝ้าและได้สังเกตเห็นมหาบุรุษลักษณะเกือบครบทุกประการ ขาดอยู่ 2 อย่างที่ยังไม่เห็น คือ 1. พระคุยหฐาน (องค์กำเนิด) ที่ว่าเร้นมิดชิดอยู่ในฝัก 2. พระชิวหาที่ว่าใหญ่และยาว(ปหูตชิโวฺห) จึงยังมีความแคลงใจไม่ปักใจเชื่อเต็มที่ว่าทรงประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ

ทรงบันดาลฤทธิ์ให้เห็นมหาบุรุษลักษณะเร้นลับ

(587) พระพุทธองค์ทรงทราบในความคิดของหนุ่มอุตระจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขารให้เขาเห็นพระคุยหฐาน และทรงแลบพระชิวหาถึงช่องพระกรรณและช่องพระนาสิกทั้งสอง (ชิวฺหํ นินฺนาเมตฺวา อุโภปิ กณฺณโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ อุโภปิ นาสิกโสตานิ อนุมสิ ปฏิมสิ) และทรงแผ่พระชิวหาปิดบริเวณพระนลาฏทั้งหมด (เกวลกปฺปํ นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิ)

(การอธิบายเรื่องที่ทรงเปิดเผยให้เห็นพระคุยหฐานหรือองค์กำเนิดนั้น อรรถกถาอ้างคำตอบที่พระนาคเสนตอบพระเจ้ามิลินท์ว่า พระพุทธองค์ไม่ได้เปิดองค์กำเนิดให้ดูหรอก ทรงแสดงให้เห็นเป็นเงาภาพด้วยฤทธิ์(อิทธาภิสังขาร) โดยมีอันตรวาสกและอุตราสงค์(สบง-จีวร)ห่มทับอยู่เป็นปกติ เมื่อพระเจ้า

มิลินท์ตรัสว่า เห็นเงาก็เท่ากับเห็นองค์กำเนิดมิใช่หรือ? พระนาคเสนตอบว่า ถ้าถึงขั้นว่าต้องได้ดูก้อนเนื้อหัวใจจึงจะตรัสรู้ได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิต้องควักหัวใจออกมาแสดงด้วยหรือ? หมายความว่าการที่ทรงแสดง(ด้วยฤทธิ์)ให้เห็นรูปเงาขององค์กำเนิด ก็เพียงเพื่อประโยชน์แก่ผู้เห็นเป็นสำคัญ การบันดาลอิทธาภิสังขารให้เห็นองค์กำเนิดและพระชิวหาเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดง 3 คราว คือทรงแสดงแก่อุตระคนนี้ แก่พราหมณ์ 16 คน (โสฬสพราหมณ์-ศิษย์ของพราหมณ์พาวรี) และแก่มาณพ 300 คน (ศิษย์ของเสลพราหมณ์)

พระพุทธองค์ที่อุตระได้เห็นใน 7 เดือน

(588-589) เมื่อได้เห็นมหาบุรุษลักษณะครบทั้ง 32 ประการแล้ว หนุ่มอุตระก็ตัดสินใจตามเสด็จเพื่อสังเกตพระอิริยาบถของพระพุทธองค์ เขาได้เดินทางตามเสด็จอยู่ 7 เดือนเหมือนเงาจนกระทั่งเสด็จถึงเมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะ

เมื่อไปถึง อุตระก็เข้าไปหาพราหมณ์พรหมายุ ท่านพราหมณ์ถามว่าเป็นอย่างไรบ้าง พระสมณโคดมเป็นอย่างคำเล่าลือหรือไม่

อุตระกล่าวกะท่านพราหมณ์ว่า เป็นจริงตามคำเล่าลือทุกประการ แล้วบรรยายลักษณะของพระพุทธองค์โดยละเอียด ตั้งแต่มหาบุรุษลักษณะ 32 ประการว่ามีครบถ้วนไม่มีอะไรขาดตกบกพร่อง ต่อจากนั้นบรรยายถึงพระอิริยาบถที่ตนได้เห็นมาตลอดเวลา 7 เดือนที่ตามเสด็จ ดังนี้

ภาพจินตนาการแสดงพุทธอิริยาบถขณะเสด็จบิณฑบาต
(จากหนังสือ "พระพุทธเจ้า-เอกบุรุษผู้งามพร้อม")

– เมื่อจะทรงพระดำเนิน ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน ระยะก้าวไม่ยาวไม่สั้น ทรงก้าวเดินไม่เร็วไม่ช้า พระชานุ (เข่า) ไม่เบียดกัน ข้อพระบาทไม่กระทบกัน

- ไม่ทรงดำเนินเชิดพระอุรุ(อก) หรือโยกพระอุรุไปมา พระกายส่วนบนไม่สาย หรือไม่ใช้พระกายส่วนบนออกแรงในการก้าวเดิน
- เมื่อทอดพระเนตร(มอง) ทรงหันไปทอดพระเนตรทั้งพระกาย ไม่แหงนไม่ก้มทอดพระเนตร ขณะทรงพระดำเนิน ไม่ทรงเหลียวซ้ายแลขวา ระยะทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก(ยุคมตฺตํ-แอกในที่นี้หมายถึงแอกเทียมม้า ระยะประมาณ ๑ คืบ คือ ทอดสายพระเนตรไปข้างหน้าในระยะประมาณ ๑ คืบ (วิทตฺถิ) แต่ก็ทรงเห็นไกลไม่มีอะไรขวางกั้นด้วยพระญาณทัสสนะ)
- เมื่อเสด็จเข้าสู่ละแวกบ้าน(ในที่นี้หมายถึงเข้าไปในบ้านเรือน) ไม่ยืด-ไม่ย่อ-ไม่ห่อ-ไม่สายพระกาย ไม่ทรงนั่งชิดด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ทรงนั่งเท้าพระหัตถ์ ไม่ทรงนั่งพิง พระหัตถ์และพระบาทสงบนิ่ง ไม่ทรงนั่งชันเข่า-ซ้อนพระบาท-เท้าคาง พระอาการสงบนิ่งมั่นคงไม่หวั่นไหว ถึงประทับอยู่ในบ้านเรือนก็เท่ากับอยู่ในที่วิเวก
- เมื่อทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ชูบาตรสูง ไม่น้อมบาตรต่ำ ไม่จ้องบาตรคอยรับ ไม่ส่ายบาตร ทรงรับน้ำล้างบาตรแต่พอประมาณ(ไม่มากไม่น้อยเกินไป) ไม่ทรงล้างบาตรให้มีเสียง ไม่หมุนบาตรล้าง ไม่วางบาตรที่พื้น ทรงล้างบาตรบนพระหัตถ์ ล้างบาตรกับล้างพระหัตถ์

เสร็จไปพร้อมกัน ไม่ให้น้ำกระเซ็น ทรงเทน้ำล้างบาตรในระยะพอดี

- เมื่อทรงรับข้าวสุก ล้างบาตร รับแต่พอดี ข้าวและกับพอสมควรกัน ทรงเคี้ยวคำข้าว 2-3 ครั้งแล้วกลืน แต่ละคำไม่เหลือเศษข้าวค้างอยู่ในพระโอษฐ์ ทรงรับรู้รสอาหารตั้งแต่อาหารเข้าพระโอษฐ์เพียงครึ่งคำ แต่ก็ไม่ติดในรส เสวยอาหารด้วยอาการ 8 อย่าง คือ 1. ไม่เสวยเล่น 2. ไม่เสวยอย่างมัวเมา 3. ไม่เสวยเพื่อประดับ (มณฺฑนาย) 4. ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง (วิภูสนาย) 5. เสวยเพียงเพื่อดำรงพระกาย 6. เสวยพอดำรงพระชนมชีพ 7. เสวยพอไม่ให้ลำบาก 8. เสวยเพื่ออนุเคราะห์ (ผู้ทำบุญ)...

เสวยเสร็จ ทรงอนุโมทนาและแสดงธรรมโปรด

อุตรมาณพพรรณนาถึงพุทธปฏิปทาภายหลังเสวยพระกระยาหารในบ้านเรือนเสร็จให้พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ฟังต่อไปอีกดังนี้

- เมื่อเสวยเสร็จ ก็ประทับนิ่งอยู่ครู่หนึ่งก่อนที่จะทรงอนุโมทนา ไม่ทรงติชมเรื่องอาหารที่เสวย หลังจากทรงอนุโมทนาแล้วก็โปรดเจ้าภาพด้วยการแสดงธรรมให้ได้แนวทางปฏิบัติ ถึงตอนเสด็จลุกจากอาสนะ ก็ไม่ทรงผลุนผลันเสด็จ

- ทรงนุ่มห่มจีวรไม่รั้งสูงไม่เลื้อยต่ำ ไม่นุ่งห่มคับพระกาย ไม่ทรงปล่อยให้จีวรรุ่มร่าม จีวรแม้ถูกลมพัดก็ไม่เวิกปลิวให้ฝุนละอองแปดเปื้อนได้
- ครั้นเสด็จกลับถึงพระอาราม ก็ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดแต่งไว้ แล้วล้างพระบาท ล้างแล้วก็ไม่มีอะไรสวมประดับพระบาท เริ่มประทับนั่งขัดสมาธิ (คู้บัลลังก์) ตั้งพระกายตรงมีสติจดจ่อ ปล่อยวางความคิดนึกในทางเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น(ทำให้จิตว่างจากทุกข์ทั้งปวง) คิดนึกแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ (คิดแต่เรื่องดีงาม)
- การแสดงธรรมในพระอาราม ไม่ทรงยกยอไม่ทรงดุด่าพุทธบริษัท มีแต่ชี้แจงให้เกิดความเข้าใจ ให้มีกำลังใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามคำสอน
- พระพุทธองค์มีพระสุรเสียงประกอบด้วยลักษณะ 8 ประการ คือ 1. ภาษาสละสลวย (วิสฏฺโจ) 2. ฟังเข้าใจชัด (วิญฺเญยฺโย) 3. ไพเราะ (มญฺชุ) 4. น่าฟัง (สวนีโย) 5. กลมกล่อม (วินฺทุ) 6. เสียงไม่แตกพร่า (อวิสารี) 7. มีความลึกซึ้ง (คมฺภีโร) 8. ทุ้มกังวาน (นินฺนาที) ไม่ว่าผู้ฟังจะนั่งอยู่ส่วนไหน ก็ได้ยินอย่างพอเหมาะพอดี พระสุรเสียงไม่ดังออกไปนอกเขต
- ผู้ได้ฟังธรรมที่ทรงแสดงแล้ว เมื่อจะลุกจากที่นั่ง ก็ยังแลเหลียวไปที่พระพุทธองค์ไม่อยากจากไป พากันรำพึงถึงการที่ได้เห็นพระพุทธองค์ในพระอิริยาบถต่างๆ...

พรหมายุพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์

(590-595) เมื่อได้ฟังลูกศิษย์พรรณนาถึงพระพุทธองค์ดังนี้ ท่านพราหมณ์พรหมายุก็ลุกขึ้นห่มผ้าเฉวียงบ่า ประนมมือไปทางที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ แล้วเปล่งวาจานอบน้อม (นโม ตสฺส ภควโต...) 3 จบ พลางคิดอยู่ในใจว่า ทำอย่างไรหนอจึงจะมีโอกาสได้เข้าหาสนทนากับพระสมณโคดมสักครั้ง

เมื่อเสด็จถึงมิถิลาคราวนั้น พระพุทธองค์เสด็จเข้าประทับอยู่ ณ สวนมฆเทวัมพวัน ซึ่งอยู่ใกล้เมือง พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวมิถิลาพอได้ทราบข่าวก็พากันไปเข้าเฝ้าโดยทั่วหน้า ส่วนท่านพราหมณ์พรหมายุเกิดความคิดว่า ถ้าจะไปเข้าเฝ้าโดยไม่ทูลแจ้งล่วงหน้าก่อน คงจะไม่เป็นการดี จึงเรียกเด็กหนุ่มคนหนึ่งนำความไปกราบทูลล่วงหน้าว่า พราหมณ์ใหญ่วัย 120 ปี เจนจบไตรเพท...ล้ำเลิศกว่าใครทั้งหมดในเมืองมิถิลา ไม่ว่าจะในด้านฐานะ อายุและเกียรติยศ ชื่อพรหมายุ จะมาเข้าเฝ้าท่านโคดม พระพุทธองค์ประทานโอกาสให้ท่านพราหมณ์ได้เข้าเฝ้า

เมื่อท่านพราหมณ์ไปถึงที่ประทับเพื่อจะเข้าเฝ้า คนทั้งหลายต่างลุกขึ้นให้เกียรติในฐานะเป็นพราหมณ์ผู้ใหญ่ของเมือง แต่ท่านพราหมณ์ก็ขอให้ทุกคนนั่งลงตามเดิม และขอเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

ครั้นได้เข้าเฝ้า ท่านพราหมณ์ก็จ้องสังเกตมหาบุรุษลักษณะเช่นเดียวกับอุตรมาณพผู้เป็นศิษย์ ในที่สุดก็ได้เห็นมหาบุรุษลักษณะครบทั้ง 32 ประการด้วยอิทธาภิสังขารเช่นกัน และพระ

พุทธองค์ก็ทรงยืนยันว่า พระองค์มีมหาบุรุษลักษณะครบถ้วนทุกประการ ทรงยืนยันในความเป็นพุทธะของพระองค์ แล้วตรัสเชื้อเชิญให้พราหมณ์ผู้เฒ่าทูลถามปัญหาเพื่อประโยชน์แก่ตัวท่านเอง

พรหมายุพราหมณ์ได้สำเร็จเป็นอนาคามี

(596) ท่านพราหมณ์คิดว่า เรื่องประโยชน์ในปัจจุบันตนรู้มากพอแล้ว ใครๆ ก็มาถามเรื่องประโยชน์ปัจจุบันกับตนอยู่แล้ว จึงเลือกเอาเรื่องประโยชน์ภายภาคหน้า(สัมปรายิกัตถะ)ขึ้นทูลถาม โดยผูกเป็นคาถามีใจความว่า คนเช่นไรจึงได้ชื่อว่าพราหมณ์ผู้จบเวทได้วิชชา 3 คนเช่นไรเรียกได้ว่ามีความสวัสดี เป็นพระอรหันต์บริบูรณ์ด้วยคุณงามความดี เป็นมุนี และคนเช่นไรคือพุทธะ?

(597) พระพุทธองค์ตรัสตอบเป็นคาถาเช่นกัน ว่า

"ผู้ใดระลึกชาติหนหลังได้ เห็นสวรรค์และอบาย บรรลุถึงความไม่เกิดอีก ผู้นั้นคือมุนีผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด มุนีนั้นรู้ถึงจิตบริสุทธิ์จากราคะทั้งปวง ละความเกิดความตายได้แล้ว เรียกได้ว่าบริบูรณ์ด้วยคุณของพรหมจรรย์ ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง บัณฑิตให้นามผู้เช่นนั้นแหละว่าพุทธะ"

(598-603) ได้ฟังพระดำรัสตอบดังนั้น ท่านพราหมณ์ก็ลุกขึ้นห่มผ้าเฉวียงบ่า ซบศีรษะลงจุมพิตที่พระยุคลบาท พร้อมกับเอามือนวดคลึงที่พระยุคลบาท และประกาศย้ำชื่อตนเองเพื่อทรงรับทราบ คนทั้งหลายเห็นท่านพราหมณ์ใหญ่ของเมืองทำอย่างนั้น

ก็ตกตะลึงไปตามๆ กัน เพราะนึกไม่ถึงว่า ท่านพราหมณ์ผู้ยิ่งใหญ่ที่ใครๆ ก็รู้จักและเคารพนับถือ จะแสดงความเคารพนบนอบต่อพระพุทธองค์ได้ถึงเพียงนั้น

พระพุทธองค์ทรงให้ท่านพราหมณ์ลุกขึ้นนั่งดังเดิม ตรัสว่าพอแล้ว เพราะจิตของท่านเลื่อมใสในเราแล้ว จากนั้นทรงแสดงธรรมโปรด โดยเริ่มจากอนุบุพพีกถา ให้ท่านพราหมณ์มีจิตหมดจดจากนิวรณ์ เป็นจิตที่บริสุทธิ์สูงส่ง แล้วตรัสสอนด้วยอริยสัจ 4

ท่านพราหมณ์ได้บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคล ณ ที่ตรงนั้นเอง หลังจากกราบทูลชื่นชมในคำสอนอันแจ่มแจ้งแล้ว ก็ได้ทูลนิมนต์เพื่อเสวยภัตตาหารที่เรือนของท่านพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ถึง 7 วันติดต่อกัน ครบ 7 วันนั้นแล้วพระพุทธองค์จึงเสด็จจาริกไปในแคว้นวิเทหะต่อไป

หลังจากนั้นไม่นาน ท่านพราหมณ์ผู้เฒ่าก็ถึงแก่กรรม ภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้าทูลถามถึงคติภพของท่าน พระพุทธองค์ตรัสว่าพราหมณ์พรหมายุเป็นบัณฑิต ได้บรรลุธรรมตามลำดับ ไม่ทำให้พระองค์ลำบากในการพร่ำสอนเลย ท่านเป็นอุปปาติกะ (อนาคามี) ไม่มีการกลับมาเกิดในโลกนี้อีกแล้ว

เสลสูตร

นับถือพราหมณ์แต่เลื่อมใสพุทธ

(604-605) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นอังคุตตราปะ(แคว้นอังคะ)พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป ไปถึงเมือง(นิคม)อาปณะ มีชฎิลองค์หนึ่งชื่อเกณิยะได้ยินพระกิตติศัพท์ว่าพระพุทธองค์เป็นชาวศากยวงศ์ ออกผนวชได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...เมื่อเสด็จมาถึงที่นี่ ก็ตั้งใจที่จะเข้าเฝ้าให้ได้ พอได้เข้าเฝ้าฟังธรรมก็เกิดความเลื่อมใส ได้ทูลนิมนต์พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทั้งหมดไปฉันที่

อาศรมของท่านในวันรุ่งขึ้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ภิกษุมีจำนวนถึง 1,250 รูป และท่านก็นับถือเลื่อมใสพราหมณ์อยู่ (ขอให้คิดให้ดี) ทรงให้ท่านชั่งใจคิดอยู่ถึง 3 หน จึงแสดงพระอาการรับนิมนต์

เมื่อทราบว่าทรงรับนิมนต์แล้ว ท่านเกณิยะก็กลับไปยังอาศรม เรียกญาติมิตรทั้งหลายมาแจ้งให้ทราบว่าพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์จะมาฉันที่สำนัก ขอให้ช่วยกันเตรียมงานทำบุญด้วยความพร้อมเพรียง บรรดาญาติมิตรเหล่านั้นต่างระดมกำลังมาเตรียมงาน พวกหนึ่งขุดเตา(อุทฺธนานิ ขนนฺติ) พวกหนึ่งผ่าฟืน พวกหนึ่งล้างภาชนะ พวกหนึ่งตั้งหม้อน้ำ พวกหนึ่งปูเสื่อสาดอาสนะ ส่วนท่านเกณิยะจัดแจงสร้างโรงปะรำด้วยตนเอง(สามญฺเญว มณฺฑลมาฬึ ปฏิยาเทติ)

เพราะได้ยินคำว่า “พุทธะ” เท่านั้น

(606-609) สมัยเดียวกันนั้น มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อเสละ เป็นผู้เจนจบเชี่ยวชาญในไตรเพท...มีศิษย์หนุ่ม(มาณพ) ร่ำเรียนมนต์อยู่ด้วยจำนวน 300 คน วันนั้นเสลพราหมณ์เดินผ่อนคลายอิริยาบถอยู่กับเหล่าศิษย์ ผ่านไปทางอาศรมของท่านเกณิยะเห็นกำลังเตรียมงานใหญ่กันคึกคักก็แวะถามท่านเกณิยะว่า ท่านคงจะมีงานอาวาห-วิวาหมงคล หรือไม่ก็งานบูชามหายัญ หรือว่ามีการทูลเชิญพระเจ้าพิมพิสารพร้อมไพร่พลมาเสวยพระกระยาหาร? (ความตอนนี้เป็นหลักฐานว่า แคว้นอังคุตตราปะหรือแคว้นอังคะขึ้นต่อแคว้นมคธ)

ท่านเกณิยะกล่าวตอบไปว่า ไม่ใช่จะมีงานอย่างที่ว่านั้นหรอก

แต่ข้าพเจ้าจะมีงานมหายัญ-ทำบุญให้ทานกับพระสมณโคดมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน 1,250 รูป พร้อมกันนั้นก็ได้บอกข่าวว่าพระสมณโคดมที่คนร่ำลือกันว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมาถึงเมืองอาปณะแล้ว พราหมณ์เสละได้ยินคำว่าพุทธะก็ถามย้ำอยู่ 2 หนว่า ท่านกล่าวคำว่าพุทธะหรือ? เมื่อได้ฟังชัดเจนแล้วก็บอกกับตัวเองว่า แม้แต่การออกเสียงว่าพุทธะ ก็หาฟังได้ยากยิ่งในโลกนี้ คิดไปถึงมนต์ทำนายมหาบุรุษลักษณะในคัมภีร์ของพราหมณ์ซึ่งกล่าวไว้ชัดว่า บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ ไม่ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็จะต้องได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยิ่งอยากจะเห็นพระพุทธองค์

ท่านเกณิยะยกแขนขวาชี้บอกพราหมณ์เสละว่า ที่ราวป่าเขียวครึ้มนั่นแหละ พระสมณโคดมประทับอยู่

พราหมณ์เสละได้พาลูกศิษย์ทั้ง 300 คนไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ก่อนจะไปได้ซักซ้อมเรื่องกิริยามารยาทกันอย่างดี คือให้พากันไปด้วยอาการสงบอย่าส่งเสียง ให้เดินเรียงแถวห่างระยะกันสักก้าวหนึ่ง วางตัวให้เหมือนราชสีห์ที่อยู่เพียงลำพัง ระหว่างการสนทนากับพระพุทธองค์ไม่ให้พูดสอดแทรกจนกว่าจะจบความ

และเมื่อได้เข้าเฝ้า พราหมณ์เสละก็จับตาสังเกตที่มหาบุรุษลักษณะของพระพุทธองค์ ได้เห็นเกือบครบทั้ง 32 ประการ ขาดอยู่แต่องค์กำเนิดและพระชิวหา ซึ่งในที่สุดก็ได้เห็นด้วยอิทธาภิสังขาร (เหมือนที่พราหมณ์พรหมายุได้เห็น) และแม้ได้เห็นมหาบุรุษลักษณะครบถ้วนแล้ว ก็ยังไม่มั่นใจว่าทรงเป็นพระ

สัมมาสัมพุทธเจ้าจริงหรือไม่ จึงกล่าวคำชื่นชมพระพุทธองค์เป็นคาถา เพื่อจะดูพระอาการ ซึ่งจบลงด้วยการทูลเชิญให้เลือกเป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองชมพูทวีป

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบด้วยคาถาเช่นกันว่า พระองค์เป็นธรรมราชาอยู่แล้ว ธรรมจักรที่ทรงประกาศแล้ว ยิ่งใหญ่กว่าราชอาณาจักรใดๆ พราหมณ์เสละจึงทูลถามว่า ในธรรมจักรของพระองค์มีใครเป็นเสนาบดี เป็นสาวกสนองงาน และมีใครประกาศธรรมจักรอย่างที่พระองค์ประกาศแล้วบ้าง

พระพุทธองค์ทรงเอ่ยอ้างถึงพระสารีบุตรว่าได้เจริญรอยตามและประกาศธรรมจักรสนองงานพระองค์ได้เป็นอย่างดี แล้วตรัสเตือนพราหมณ์เสละให้เลิกคลางแคลงใจในความเป็นพุทธะของพระองค์เสียเถิด ในที่สุดพราหมณ์เสละก็หมดความสงสัยในความเป็นพุทธะของพระพุทธองค์โดยสิ้นเชิง บอกกับพวกลูกศิษย์ว่าใครจะตามหรือไม่ตามก็ไม่ว่า แต่ตนขอบวชประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระพุทธองค์

ปรากฏว่า ศิษย์หนุ่มทั้ง 300 คนขอบวชตามท่านพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ และล้วนได้บรรพชาอุปสมบทจากพระพุทธองค์โดยตรง (โดยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา-โปรดสังเกตว่าพราหมณ์ทั่วไปและพวกชฎิลบวชเป็นภิกษุได้ทันที ไม่ต้องอยู่ปริวาส 4 เดือน เหมือนพวกปริพาชก พวกนิครนถ์ และนักบวชลัทธิอื่นๆ)

พระเสละและกลุ่มศิษย์ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

(610-612) วันนั้น ท่านชฎิลเกณิยะ หลังจากทำบุญถวาย

ภัตตาหารแด่พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ด้วยตัวเองตั้งแต่ต้นจนจบแล้ว ก็นั่งเฝ้าอยู่ไม่ห่าง พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถา ถอดความได้ดังนี้

การบูชาไฟ (อคฺคิหุตฺตํ) เป็นสุดยอดของยัญ
สาวิตรีฉันท์ (สาวิตฺติ) เป็นยอดของฉันท์
พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์
สาคร (มหาสมุทร) เป็นเจ้าแห่งแม่น้ำ
ดวงจันทร์เป็นจอมแห่งดารา
ดวงอาทิตย์เป็นที่สุดของความร้อน
สงฆ์เป็นใหญ่สุดสำหรับผู้หวังในบุญ

(พระดำรัสอนุโมทนาของพระพุทธองค์ก็คือคำสั่งสอนสำหรับเจ้าภาพผู้ทำบุญนั่นเอง ไม่ใช่บทสวดอนุโมทนาตามประเพณี ในพระคาถาอนุโมทนานี้ สาวิตรีฉันท์เป็นฉันท์ร่ายนำเมื่อจะสาธยายพระเวท จึงถือว่าเป็นยอดของฉันท์ คำว่าสงฆ์เป็นใหญ่สุดในที่นี้ เฉพาะอย่างยิ่งหมายถึงอริยสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นองค์ประธาน ซึ่งอำนวยให้เกิดอานิสงส์มากแก่ผู้ทำบุญ)

ส่วนพระเสละและภิกษุกลุ่มศิษย์ทั้ง 300 รูป เมื่อบวชแล้วต่างก็ปลีกตนบำเพ็ญเพียรอย่างมุ่งมั่น หลังจากนั้นไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ทุกรูป ในคาถาที่พระเสละกราบทูลพระพุทธองค์หลังจากสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว กล่าวตอนหนึ่งว่า การบรรลุธรรมสูงสุดเกิดขึ้นในวันที่ 8 นับแต่วันบวช

อัสสลายนสูตร

พราหมณ์เด็กหนุ่มอายุ 16 ปี

(613-614) ครั้งหนึ่ง พราหมณ์ประมาณห้าร้อยคนจากแคว้นต่างๆ ไปกรุงสาวัตถีด้วยงานอย่างหนึ่ง เวลานั้นพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน พวกพราหมณ์เหล่านั้นปรึกษากันว่า พระสมณโคดมสอนเรื่องความบริสุทธิ์ของวรรณะ 4 (ต่างออกไปจากความเชื่อเดิม) จะหาใครไปโต้ตอบเรื่องนี้ดี

ในกรุงสาวัตถีคราวนั้น มีพราหมณ์รุ่นเยาว์ (มาณพ) คนหนึ่งชื่ออัสสลายนะ ยังเป็นเด็กศีรษะโล้นอายุ 16 ปี เจนจบ

ไตรเพท (และคัมภีร์สำคัญๆ ของพราหมณ์) เป็นความหวังของพราหมณ์เหล่านั้น แต่เมื่อถูกทาบทาม พราหมณ์หนุ่มกลับไม่รับอาสา เพราะไม่มั่นใจว่าตนจะสู้ได้ ด้วยเห็นว่าพระพุทธองค์เป็นนักเทศน์(ธัมมวาที) ซึ่งยากที่ใครจะโต้ตอบได้ง่ายๆ เขาถูกรบเร้าถึง 3 หน หนที่ 3 พวกพราหมณ์ปลุกใจว่า เขาได้ศึกษารู้วิถีชีวิตนักบวชมาแล้ว ไยกลัวแพ้ทั้งๆ ที่ยังไม่ทันจะออกรบ ในที่สุดพราหมณ์หนุ่มก็จำต้องไปตามคำขอร้อง

ทรงต้อนพราหมณ์หนุ่มเข้ามุมอับเรื่องวรรณะ 4

(615-617) พราหมณ์หนุ่มอัสสลายนะได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์พร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่ ยกเรื่องความเห็นเกี่ยวกับวรรณะ 4 ขึ้นเป็นหัวข้อสนทนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าวรรณะพราหมณ์ก็เหมือนวรรณะอื่นๆ ไม่ใช่เกิดจากพรหมที่ไหน ล้วนแต่เกิดจากแม่คือนางพราหมณีทั้งนั้น ทรงกล่าวถึงแคว้นโยนก แคว้นกัมโพชะ และแคว้นต่างๆ ตามชายแดน (ปัจจันตชนบท) ว่ามีคนอยู่ 2 ชนชั้นเท่านั้น คือ พวกเจ้า(อยฺโย) กับพวกทาส คนสองพวกนี้เปลี่ยนกันเป็นเจ้าเป็นทาสกันอยู่ แล้ววรรณะพราหมณ์ไปมีบทบาทอะไรกับเขาไหม

(618-627) ทรงยกเหตุผลต่างๆ ให้อัสสลายนะไตร่ตรองจนเห็นคล้อยตาม ตามลำดับดังนี้

- *คนทำบาป(มีฆ่าสัตว์เป็นต้น) ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใด เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เหมือนกันหมด ในทางตรงกันข้าม คนที่งดเว้นจาก*

บาป(มีไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น) เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกันหมด

- *การเจริญเมตตาจิต คนในวรรณะไหนก็สามารถเจริญได้ทั้งนั้น ไม่ใช่แต่วรรณะพราหมณ์เท่านั้นที่ทำได้*
- *การเอาเครื่องขัดสีตัวอาบน้ำล้างฝุนละอองในแม่น้ำ คนในวรรณะไหนก็ย่อมทำได้ ไม่ใช่ทำได้แต่วรรณะพราหมณ์*
- *สมมติว่า พระเจ้าแผ่นดินเกณฑ์คนมา 100 คน ให้คนแต่ละวรรณะเอาไม้มาคนละประเภทมาก่อไฟ ไฟของพวกมาจากตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ตระกูลเจ้าเท่านั้นหรือที่จะลุกโพลงมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง ใช้ประโยชน์ได้ ไฟของพวกมาจากตระกูลจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลคนจักสาน ตระกูลช่างรถ ตระกูลคนกวาดถนน ไม่ลุกโพลงขึ้นมาได้หรือ? จะเป็นไฟไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีแสงสว่าง ใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้หรือ? คำตอบก็คือ ไม่ว่าคนในวรรณะไหนเอาไม้อะไรมาก่อไฟ ไฟย่อมลุกได้เหมือนกัน*
- *กษัตริย์กับนางพราหมณีแต่งงานกันได้บุตรด้วยกัน ย่อมละม้ายไปทางบิดาบ้าง ทางมารดาบ้าง บุตรนั้นย่อมเป็นได้ทั้งกษัตริย์และพราหมณ์ ในกรณีพราหมณ์แต่งงานกับราชธิดาก็เหมือนกัน บุตรย่อมมีเชื้อเป็นทั้งพราหมณ์และกษัตริย์ผสมกัน ซึ่งต่างจาก*

ม้าตัวเมียผสมพันธุ์กับลาตัวผู้ ที่ตกลูกออกมาเป็นม้าอัสดร ไม่ใช่เป็นทั้งม้าและลา

- *ในงานเลี้ยงฉลอง หรือในงานเลี้ยงรับรอง หรือในงานพิธีบูชายัญ มีพราหมณ์หนุ่ม 2 คนเป็นพี่น้องสายเลือดเดียวกัน คนหนึ่งได้รับการศึกษา อีกคนหนึ่งไม่ได้รับการศึกษา พวกพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าภาพงานจะเชิญคนไหนมากินเลี้ยงก่อน? คำตอบคือ เชิญคนผู้ได้รับการศึกษาก่อน*
- *ระหว่างพราหมณ์หนุ่ม 2 คน สายเลือดเดียวกัน คนหนึ่งได้รับการศึกษามาดี แต่เป็นคนทุศีล ความประพฤติเสียหาย อีกคนหนึ่งเป็นคนไม่ได้รับการศึกษา แต่เป็นคนดีมีศีลธรรม พวกพราหมณ์จะเชิญคนไหนมาร่วมกินดื่มในงานเลี้ยง...? คำตอบคือ เชิญคนที่มีศีลธรรม มีความประพฤติดีงาม*

เมื่ออัสสลายนะทูลตอบเองทุกข้อ ไม่ว่าจะในด้านชาติกำเนิดและด้านการศึกษาเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ตอนแรกเธอก็ให้ความสำคัญแก่ชาติกำเนิด ต่อมาก็ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเล่าเรียน(การเรียนมนต์ของพราหมณ์) แล้วก็มาทิ้งการศึกษาเล่าเรียนเสีย มาลงที่ความบริสุทธิ์ของวรรณะทั้ง 4 ตามที่เรากล่าวสอน

พราหมณ์หนุ่มไม่มีคำจะกราบทูล นั่งเคอะเขิน คอตก ก้มหน้าซึม หมดสิ้นปฏิภาณ

ฤาษีสอนฤาษีให้เลิกงมงายเรื่องวรรณะ

(628-629) เมื่อทรงเห็นอาการของพราหมณ์หนุ่มอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเล่าเรื่องฤาษีในอดีตกาลให้ฟังดังนี้

นานมาแล้ว มีพราหมณ์ฤาษี 7 ตนประชุมกันที่กระท่อมมุงใบไม้ (ปณฺณกุฏิ) ในราวป่า เกิดมีความคิดผิดเพี้ยนตรงกันว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐเกิดจากพรหม...แต่มีฤาษีตนหนึ่งนามว่าอสิตะ เทวัล เมื่อรู้ว่าฤาษีพวกนั้นมีความคิดกันเช่นนั้น ก็ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้าสีแดงอ่อน สวมรองเท้าสองชั้น ถือไม้เท้าเลี่ยมทองไปปรากฏกายให้ฤาษีเหล่านั้นเห็น โดยเดินวนเวียนอยู่แถวนั้น พลางร้องถามไปด้วยว่าพวกพราหมณ์ฤาษีไปไหนกันหมด

ฤาษีทั้ง 7 นึกว่าเป็นเด็กชาวบ้านมาเดินรบกวนก็พากันสาปแช่งหวังให้เป็นเถ้าถ่าน (อย่างที่เคยทำได้) แต่ไม่ได้ผล ฤาษีอสิตะ ยิ่งรูปงามเปล่งปลั่งขึ้น ทำให้ฤาษีทั้ง 7 เอะใจว่า หรือเป็นเพราะตบะของตนไม่ขลังเสียแล้ว เพราะการสาปแช่งไร้พิษสงไม่เหมือนเมื่อก่อน ฤาษีอสิตะบอกว่าตบะของพระคุณท่านทั้งหลายไม่ใช่เสื่อมไร้ฤทธิ์เดชอะไรหรอก พรหมจรรย์ของพวกท่านก็ยังทรงคุณค่าอยู่ ขอแต่เพียงเลิกคิดประทุษร้ายต่อเราก็พอ เมื่อถามว่าเป็นใคร อสิตฤาษีก็เปิดเผยชื่อตน ซึ่งฤาษีทั้งหลายรู้จักดี

เมื่อพราหมณ์ฤาษีทั้ง 7 เข้าไปคารวะ ฤาษีอสิตะจึงบอกว่าได้รู้ความคิดของพวกท่านที่คิดกันว่า พราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐเกิดจากพรหมแล้ว ขอถามหน่อยเถิดว่า พวกท่าน

ทราบหรือว่ามารดาบังเกิดเกล้าของพวกท่านแต่งงานกับพราหมณ์แท้ๆ จริงๆ? ฤาษีทั้ง 7 ตอบว่าไม่ทราบได้เลย

จากนั้น ฤาษีอสิตะก็ตั้งคำถามให้ฤาษีทั้ง 7 ตอบไปตามลำดับว่าพวกท่านรู้หรือว่ามารดาของมารดาตลอด 7 ชั่วย่ายายของมารดา แต่งงานกับชายที่เป็นพราหมณ์เท่านั้น? รู้หรือว่าบิดาบังเกิดเกล้า แต่งงานกับนางพราหมณีเท่านั้น? รู้หรือว่าบิดาของบิดาตลอด 7 ชั่วปู่ตาของบิดาได้แต่งงานกับนางพราหมณีเท่านั้น?

แต่ละคำถามนั้น ฤาษีทั้ง 7 ตอบว่าไม่อาจรู้ได้เลย แล้วถามต่อไปว่า ขณะที่มารดาตั้งครรภ์นั้น วิงวอนขอได้ไหมว่าขอให้เด็กในครรภ์จงเป็นกษัตริย์ จงเป็นพราหมณ์...เมื่อฤาษีทั้ง 7 ตอบว่าเป็นไปไม่ได้หรอก ฤาษีอสิตะจึงถามอีกว่า แล้วท่านทั้งหลายรู้หรือว่าท่านเป็นพวกไหน ฤาษีทั้ง 7 ตอบว่าไม่อาจจะรู้ได้แน่นอน

เมื่อทรงเล่าเรื่องนี้จบลง พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่พราหมณ์หนุ่มว่า ฤาษีทั้ง 7 นั้น ตอบคำถามฤาษีอสิตะ เทวัลไม่ได้สักข้อ ตอบได้แต่ว่าไม่รู้ เธอก็เหมือนกัน ถ้าเราซักไซ้ไล่เลียงถึงชาติกำเนิดของเธอจริงๆ เธอจะตอบได้อย่างไร เธอเป็นศิษย์เรียนกับอาจารย์ ยังเรียนไม่จบ เป็นแค่คนถือทัพพี (ทพฺพิคาโห-หมายถึงคนรับใช้ฤาษีทั้ง 7 ซึ่งมีชื่อว่าปุณณะ ทำหน้าที่ถือทัพพีคั่วใบไม้ให้ฤาษีเหล่านั้นฉัน)

พราหมณ์หนุ่มอัสสลายนะฟังพระพุทธดำรัสด้วยความซาบซึ้งยิ่ง หมดความสงสัยในเรื่องวรรณะโดยสิ้นเชิง ได้ขอถวายชีวิตเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

โฆฏมุขสูตร

โฆฏมุขสูตร เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน การแจกแจงเรื่องบุคคล 4 ประเภท เหมือนในกันทรกสูตร จะไม่ยกมาแสดงซ้ำอีก พระสูตรนี้ใช้คำคำหนึ่งว่า นิจฺจภิกขา แปลว่าเบี้ยเลี้ยงประจำ น่าจะเป็นที่มาของคำว่านิตยภัต ที่ใช้กับพระสงฆ์ในปัจจุบัน เมื่อโยมจะถวายนิจจภิกขาที่เป็นเงินทอง พระอุเทนะไม่ขอรับ ขอให้ไปสร้างหอฉันแก่พระสงฆ์แทน

เห็นว่าผู้บวชเป็นสมณะอย่างแท้จริงไม่มี

(630) คราวหนึ่ง พระอุเทนะ(น่าจะเป็นชาวเมืองปาตลิบุตร) พำนักอยู่ที่สวนมะม่วงชื่อเขมิยอัมพวันใกล้กรุงพาราณสี วันหนึ่ง พราหมณ์ชื่อโมฏมุขะ ซึ่งไปกรุงพาราณสีด้วยงานอย่างหนึ่ง ได้เดินผ่อนคลายอิริยาบถไปถึงสวนแห่งนั้นขณะที่พระอุเทนะกำลังเดินจงกรมอยู่ในบริเวณสวน พราหมณ์เข้าไปหาท่านทักทายปราศรัยกันครู่หนึ่งก็กล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าเห็นว่าการบวชเป็นสมณะอย่างแท้จริงไม่มี (นตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโช - การบวชที่ถูกต้องตามธรรมไม่มี) ทั้งนี้ เพราะผู้บวชเช่นพวกท่านก็ไม่เคยเห็น หรือไม่ก็เป็นเพราะธรรม(แห่งความเป็นสมณะที่แท้จริง)ไม่มีอยู่จริง กล่าวพลางก็เดินตามพระอุเทนะซึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่

(631) พระอุเทนะได้ฟังดังนั้นก็แวะออกจากที่จงกรมเข้าไปนั่งบนอาสนะในวิหาร พราหมณ์ก็เดินตามเข้าไป แต่ไปยืนอยู่จนกระทั่งพระอุเทนะเชิญให้นั่งจึงยอมนั่ง เพราะเป็นคนถือคติว่าเขาไม่ออกปากเชิญก็ไม่นั่ง และเมื่อนั่งแล้วก็ยังย้ำกล่าวด้วยคำพูดเดิม

ก่อนจะสนทนากันต่อไป พระอุเทนะตั้งกติกาก่อนว่า ขอให้ยอมรับหรือคัดค้านกันด้วยเหตุด้วยผล อะไรที่ไม่รู้ก็ต้องบอกว่าไม่รู้และให้ถาม จึงจะพูดคุยกันเรื่องนี้ได้ ซึ่งพราหมณ์ก็ตกลงตามนั้น

ผู้สงบส่วนมากมีอยู่ในหมู่บรรพชิต

(632) พระอุเทนะยกเรื่องบุคคล 4 ประเภทให้ฟังก่อน คือ

พวกหนึ่งทำตนให้เดือดร้อน พวกหนึ่งทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน พวกหนึ่งทั้งทำตนให้เดือดร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือดร้อน อีกพวกหนึ่งทั้งไม่ทำตนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน จำพวกสุดท้ายนี้ เป็นผู้ไม่มีความกระหายหิว เป็นคนมีจิตที่สงบเย็น มีแต่ความสุข อยู่เหมือนพรหม แล้วถามพราหมณ์ว่า ในบรรดาบุคคล 4 ประเภทนี้ ท่านชอบบุคคลประเภทไหน พราหมณ์ตอบว่าชอบบุคคลประเภทสุดท้าย

(633-643) ต่อจากนั้นพระอุเทนะกล่าวถึงบุคคลอีก 2 จำพวก คือ 1. พวกติดใจเพลินอยู่กับแก้วมณีและกุณฑล ไฝหาบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน 2. พวกไม่ติดใจเพลินกับแก้วมณีและกุณฑล สละบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต

แล้วตั้งคำถามให้พราหมณ์ตอบว่า

คนพวกสุดท้ายที่พราหมณ์บอกว่าชอบนั้น มีมากในกลุ่มบุคคลประเภทไหนใน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ติดใจเพลินอยู่กับแก้วมณีและกุณฑล...กับกลุ่มที่ไม่ติดใจเพลินอย่างนั้นและออกบวชเป็นบรรพชิต?

พราหมณ์ตอบว่า ก็ต้องมีมากในกลุ่มบุคคลประเภทที่ 2 คือพวกที่สละโลกออกบวชเป็นบรรพชิต

พระอุเทนะกล่าวว่า คำตอบของพราหมณ์เป็นการยอมรับอยู่ในตัวว่าการบวชเป็นสมณะแท้จริงมีหรือไม่มี นั่นก็คือพราหมณ์ยอมรับว่า คนที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่น

เดือดร้อน จิตใจสงบเย็น มีแต่ความสุขอยู่อย่างพรหม มีอยู่เป็นอันมากในหมู่ผู้ออกบวช มากกว่าที่มีอยู่ในพวกชาวบ้านทั่วไป

เมื่อยอมรับเช่นนี้แล้ว พราหมณ์ก็ขอให้พระอุเทนะแจกแจงเรื่องบุคคล 4 ประเภทให้ฟัง พระอุเทนะได้แจกแจงโดยละเอียด (เหมือนในกันทรกสูตร) ไปจบลงที่บุคคลประเภทที่ 4 อันหมายถึงบุคคลผู้ออกบวชเป็นภิกษุ ประพฤติตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนได้ฌานตามลำดับ และได้บรรลุธรรมสูงสุดคือสิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์

ขออุปถัมภ์พระอุเทนะด้วยเงินเบี้ยเลี้ยงประจำ

(644-645) ในที่สุด พราหมณ์โมฏมุขะก็แสดงความพอใจอย่างยิ่งในธรรมที่พระอุเทนะอธิบายให้ฟัง มีความเลื่อมใสขอถึงพระอุเทนะ พระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ แต่พระอุเทนะขอให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว พราหมณ์ก็ได้แต่เสียดายและได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตามคำแนะนำของพระอุเทนะอีกครั้งหนึ่ง ก่อนกราบลาเขาขอตั้งเงินเบี้ยเลี้ยงประจำ (นิจฺจภิกฺขา) ส่วนหนึ่งของตน (ที่ได้รับพระราชทานอยู่ประจำวันละ 500 กหาปณะ) ถวายแก่พระอุเทนะ เมื่อทราบว่า เบี้ยเลี้ยงประจำนั้นเป็นเงินทอง ท่านก็บอกพราหมณ์ว่า ภิกษุไม่รับเงินทอง พราหมณ์จึงขอสร้างวิหารถวาย

พระอุเทนะแนะนำให้สร้างหอฉัน(อุปฏฐานสาลา) แก่ภิกษุสงฆ์ในเมืองปาตลิบุตรแทนการสร้างวิหาร พราหมณ์ก็ยิ่งดีใจ ได้

สมทบเงินเบี้ยเลี้ยงของตนส่วนอื่นให้แก่การสร้างหอฉันเพิ่มอีก หอฉันหลังนั้นมีชื่อว่า หอโมฬิยผัคคุณี

จังกีสูตร

อรรถกถาแห่งจังกีสูตรนี้ ให้ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้านหรือเมืองประเภทพรหมไทย(พฺรหฺมเทยฺย)ไว้ชัดขึ้นว่า ที่เรียกว่าพรหมไทย (ทรัพย์อันประเสริฐที่ได้รับพระราชทาน) เพราะเมื่อได้รับพระราชทานให้เป็นหมู่บ้านหรือเมืองเพื่อครอบครองโดยสิทธิขาด บริหารภาษีเอง ใช้อำนาจปกครองได้เต็มที่แล้ว ผู้ได้รับพระราชทานก็จะทำพิธียกเศวตฉัตรแก่ตัวเองเพื่อทำหน้าที่เหมือนพระราชาทุกอย่าง หมู่บ้านหรือเมืองพรหมไทยเป็นรางวัลพระราชทาน เมื่อพระราชทานแล้วก็ไม่มีการเรียกคืน

พระพุทธองค์ที่จังกีพราหมณ์รู้จักก่อนได้เข้าเฝ้า

(646-649) ในแคว้นโกศล มีหมู่บ้านหนึ่งชื่อโอปาสาทะ เป็นหมู่บ้านพรหมไทยที่มั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลพระราชทานเป็นรางวัลแก่พราหมณ์ชื่อจังกี ทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้านนั้นมีป่าไม้สาละ เรียกกันว่าป่าเทพวัน(เป็นที่บวงสรวงอ้อนวอนเทวดาของชาวบ้าน) คราวหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงจาริกอยู่ในแคว้นมคธ เสด็จไปประทับอยู่ที่ป่าแห่งนี้

วันนั้น ทั้งพราหมณ์ คฤหบดีและชาวบ้านแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ เมื่อได้ทราบข่าวพระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่ที่นั่น ต่างก็ชวนกันออกไปเพื่อเข้าเฝ้า เพราะได้ยินพระกิตติศัพท์กันทั่วไป จังกีพราหมณ์นอนพักผ่อนอยู่บนปราสาท เห็นผู้คนกำลังเดินกันเป็นกลุ่มๆ ไปทางนั้น ก็เรียกที่ปรึกษา (ขตฺต) มาถาม ทราบว่าชาวบ้านกำลังพากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ จึงให้ไปบอกว่าจะขอไปเข้าเฝ้าด้วย

เวลานั้น พราหมณ์ต่างเมืองประมาณห้าร้อยคนมางานที่หมู่บ้านโอปาสาทะ พอได้ทราบว่าจังกีพราหมณ์จะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ก็ออกไปห้ามไว้ บอกว่าพระสมณโคดมต่างหากที่ควรเป็นฝ่ายมาหาท่านพราหมณ์ เพราะท่านพราหมณ์เหนือกว่าพระสมณโคดมในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความบริสุทธิ์ของตระกูลพราหมณ์ใน 7 ชั่วบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นด้านฐานะความเป็นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ความเชี่ยวชาญในไตรเพท ไม่ว่าจะเป็นด้านรูปโฉมผิวพรรณ การพูดจา ทั้งเป็นอาจารย์สอนลูกศิษย์ 300 คน พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงเคารพนับถือบูชา

แม้แต่พราหมณ์ใหญ่อย่างโปกขรสาติพราหมณ์เป็นต้น ก็ยังให้เกียรติเคารพบูชา...

(650) เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวจบ จังกีพราหมณ์ก็ขอพูดบ้าง ท่านบอกว่า ท่านเองต้องเป็นฝ่ายไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ไม่ใช่พระพุทธองค์เป็นฝ่ายเสด็จมาหาท่าน แล้วพรรณนาพระพุทธคุณเท่าที่ท่านทราบมา ดังนี้

ทรงสูงส่งด้วยพระชาติกำเนิด เป็นหน่อเนื้อกษัตริย์ทั้งฝ่ายพระมารดาและพระบิดาที่บริสุทธิ์ตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ-ทรงสละทรัพย์สินเงินทองทั้งในแผ่นดินและในอากาศออกผนวช-ทรงออกผนวชตั้งแต่อยู่ในปฐมวัยกำลังเป็นหนุ่มพระเกศาดำสนิท-ทรงออกผนวชท่ามกลางความอาลัยรักของพระมารดาและพระบิดา-มีพระรูปโฉมอันงดงาม พระฉวีวรรณผุดผ่องดังพรหม-ทรงเพียบพร้อมด้วยอริยศีลอันเป็นกุศล-มีพระวาจาไพเราะน่าฟัง ใช้ภาษาชาวเมือง (โปริยา วาจาย สมนฺนาคโต) สละสลวย เข้าใจง่าย-เป็นอาจารย์และปาจารย์(อาจารย์ของอาจารย์)ของมหาชน-ทรงปราศจากกามราคะ ไม่มีความเศร้าโศกทิ่มแทงพระทัยได้แล้ว-ทรงเป็นกัมมวาที เป็นกิริยวาที (เชื่อในเรื่องกรรม) ไม่มีจิตคิดร้ายต่อหมู่พราหมณ์ (อปาปปุเรกฺขาโร พฺรหฺมญฺญาย ปชาย-desiring no evil for the brahman race) - ทรงมาจากตระกูลกษัตริย์อันมั่งคั่ง-คนต่างแคว้นต่างถิ่นต่างนำปัญหามาให้พระองค์ตอบ-เทวดาหลายพัน (อเนกานิ เทวตาสหสฺสานิ) พากันถึงพระองค์เป็นสรณะ...

จังกีพราหมณ์กล่าวอีกตอนหนึ่งว่า พระเจ้าพิมพิสาร

พร้อมพระโอรสและพระมเหสี ก็ถึงพระพุทธองค์เป็นสรณะ พระเจ้าปเสนทิโกศล (บาลีไม่ระบุว่าพร้อมด้วยพระโอรสและพระมเหสี) ก็ถึงพระพุทธองค์เป็นสรณะ พราหมณ์โปกขรสาติพร้อมด้วยบุตรและภรรยา ก็ถึงพระพุทธองค์เป็นสรณะ (คือถวายชีวิตเป็นอุบาสก-อุบาสิกา)

แล้วกล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายที่มาสู่หมู่บ้านโอปาสาทะ ล้วนแต่เป็นแขกที่เราจะต้องเคารพบูชาต้อนรับ พระสมณโคดมก็ได้ชื่อว่าเป็นแขกที่เราจะต้องสักการะเคารพนับถือบูชา และเราจะต้องออกไปหาท่าน ไม่ใช่ให้ท่านมาหาเรา อันที่จริงแล้วพระองค์มีความดีงามอีกมากมายที่เราไม่สามารถจะพรรณนาให้จบสิ้นได้ แต่ถึงแม้พระองค์จะมีคุณความดีสักอย่างหนึ่งเท่านั้น ก็ไม่ควรให้พระองค์เสด็จมาหาเรา เราต่างหากควรจะออกไปเข้าเฝ้าพระองค์

ในที่สุด จังกีพราหมณ์ก็ได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์พร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่ ในจำนวนนั้น มีพราหมณ์เด็กศีรษะยังโล้นอยู่คนหนึ่งอายุ 16 ปี ชื่อกาปทิกะ เป็นคนเก่ง เจนจบไตรเพท...ได้ไปเข้าเฝ้าด้วย

ทรงต้อนด้วยเรื่องที่มาของคัมภีร์พราหมณ์

(651-654) ขณะที่พราหมณ์ผู้เฒ่าทั้งหลายกำลังสนทนาปราศรัยอยู่กับพระพุทธองค์ หนุ่มน้อยกาปทิกะก็พูดสอดขึ้นเป็นระยะๆ พระพุทธองค์ทรงปรามไม่ให้ทำอย่างนั้นระหว่างที่ผู้ใหญ่พูดคุยกันอยู่ ให้ผู้ใหญ่พูดกันจบก่อนค่อยถือโอกาส

เจรจา(ทรงเรียกกาปทิกะว่าภารทวาชะ ตามโคตร)

จังกีพราหมณ์กราบทูลว่า ปล่อยให้กาปทิกะพูดเถิด เพราะเขาเป็นคนมีสกุล เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิต พูดจาดี สามารถที่จะโต้ตอบกับพระองค์ได้ พระพุทธองค์ทรงรู้ว่า เด็กหนุ่มต้องเจนจบไตรเพทแน่นอน จึงได้รับยกย่องอย่างนั้น ส่วนกาปทิกะก็รอโอกาสที่พระพุทธองค์จะทอดพระเนตรมาสบตาตน จะได้ทูลถามปัญหาทันที พระพุทธองค์ทรงทราบว่าเขาคิดอะไรอยู่ จึงทอดพระเนตรไปทางเขา โอกาสนั้นเอง กาปทิกะได้ยกปัญหาขึ้นทูลถามว่า บทสวดแต่โบราณของพราหมณ์ ซึ่งตกทอดมายาวนานสืบๆ กันมา พราหมณ์ทั้งหลายเชื่อตรงกันว่า นี้ของจริงอย่างอื่นแปลกปลอม เรื่องนี้พระองค์ทรงมีความเห็นอย่างไร?

พระพุทธองค์ทรงย้อนถามว่า ในหมู่พราหมณ์ มีสักคนไหมที่ยืนยันว่าเรารู้เราเห็นแน่ๆ ว่าอันนี้จริงอันอื่นปลอม กาปทิกะทูลว่า ไม่มีใครยืนยันว่ารู้เห็นจริง ทรงถามต่อไปว่า มีไหมพราหมณ์ชั้นอาจารย์ อาจารย์ของอาจารย์ (ปาจารย์) ใน 7 ชั่วอาจารย์ที่ยืนยันการรู้เห็นว่าอย่างไหนจริงหรือไม่จริง? เด็กหนุ่มก็ทูลตอบว่าไม่มีใครยืนยันได้

จนไปถึงฤาษีทั้งหลาย ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ มีฤาษีอัฏฐกะ ฤาษีวามกะ เป็นต้น (รวม 10 ตน) ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์สอนมนต์(บทสวดในคัมภีร์พราหมณ์ทั้งหลาย) พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ฤาษีเหล่านั้นรู้ไหมว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง? (ทั้งๆ ที่ตนแต่งเองสอนเอง) กาปทิกะก็ยังกราบทูลเหมือนเดิมว่าไม่มีใครรู้เห็นว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง พระพุทธองค์

จึงตรัสว่า คนตาบอดเกาะหลังกันเดิน คนหน้าก็มองไม่เห็น คนกลางก็มองไม่เห็น คนรั้งท้ายก็มองไม่เห็น คำกล่าวสอนของพราหมณ์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ไม่ต่างอะไรกับคนตาบอดเดินเข้าแถวกัน คนชั้นต้นก็ไม่รู้ คนชั้นกลางก็ไม่รู้ คนชั้นหลังก็ไม่รู้ แล้วคิดอย่างไร? ความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายมีมูลหรือไม่?

เด็กหนุ่มกราบทูล(เลี่ยงไปอีกมุมหนึ่ง)ว่า พราหมณ์ไม่เล่าเรียนกันด้วยความเชื่ออย่างเดียว แต่เล่าเรียนโดยการสืบทอด (ฟังตามกัน) มา

ธรรมที่เกิดผลได้ 2 ด้าน

(655) พระพุทธองค์ตรัสแก่กาปทิกะในเรื่องนี้ว่า ตอนแรกเธออิงความเชื่อ(ศรัทธา) ตอนนี้เธออิงการฟังต่อ ๆ กันมา (อนุสฺสวฺ) แต่ธรรมที่มีผล 2 ด้าน (ทวิชาวิปากธรรม) เห็นได้ในชีวิตปัจจุบัน มี 5 อย่าง คือ 1.ศรัทธา (ความเชื่อ) 2. รุจิ (ความชอบใจ,ความถูกใจ) 3. อนุสวะ (การฟังหรือเรียนตามกัน) 4. อาการปริวิตักกะ (การคิดตรองตามแนวเหตุผล) 5. ทิฏฐินิชฌานักขันติ (ความเข้ากันได้กับความนึกคิดของตน)

ตรัสว่า

"ภารทวาชะ! สิ่งที่เชื่อสนิทที่เดียวกลับเป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่เชื่อเลย แต่กลับเป็นของจริงของแท้ ไม่เป็นอย่างอื่นเลยก็มี

สิ่งที่ถูกกับใจชอบที่เดียวกลับเป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี สิ่งที่ไม่ชอบใจเลย กลับเป็นของจริงของแท้ ไม่เป็น

อย่างอื่นเลยก็มี

สิ่งที่เรียนต่อ ๆ กันมาอย่างดี กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้เรียนตามกันมาเลย แต่กลับเป็นของจริงของแท้ไม่เป็นอย่างอื่นเลยก็มี

สิ่งที่คิดตรองอย่างดีแล้วกลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่ได้เป็นอย่างที่คิดตรองไว้เลย แต่กลับเป็นของจริงของแท้ ไม่เป็นอย่างอื่นเลยก็มี

สิ่งที่เห็นว่าตรงกับความคิดนึก(หรือทฤษฎี หรือหลักการ-หลักวิชา) กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปก็มี สิ่งที่ไม่เป็นไปตามหลักคิด แต่กลับเป็นของจริงของแท้ไม่เป็นอย่างอื่นเลยก็มี

ภารทวาชะ! คนที่รู้แจ้ง (วิญญูชน) เมื่อจะรักษาสัจจะไว้ ไม่ควรตัดสินชี้ขาดว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นใช้ไม่ได้"

ความแตกต่างระหว่างรักษาสัจจะกับหยั่งรู้สัจจะ

(656) เมื่อกาปทิกะทูลถามว่า ทำอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่ารักษาสัจจะ? ข้อปฏิบัติเพื่อการรักษาสัจจะ (สัจจานุรักษณ์ หรือ สัจจานุรักษ์) เป็นอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ภารทวาชะ! หากบุรุษมีความเชื่อ (มีศรัทธาอยู่อย่างหนึ่ง) ตราบที่เขายังพูดว่าข้าพเจ้ามีความเชื่ออย่างนี้ ก็ยังชื่อว่าตามรักษาสัจจะอยู่ แต่จะชี้ขาดลงไปว่านี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเหลวไหลหมด ยังไม่ได้ ปฏิบัติอย่างนี้ได้ชื่อว่าตามรักษาสัจจะ และเขาผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าผู้รักษาสัจจะ ด้วยข้อปฏิบัติเช่นนี้แหละเรา

เรียกว่าการตามรักษาสัจจะ แต่ยังไม่ชื่อว่าเป็นการหยั่งรู้สัจจะ (สัจจานุโพธ)"

ในเรื่องความถูกใจ(รุจิ) การเรียนต่อ ๆ กันมา(อนุสวะ) การคิดตรองตามเหตุผล(อาการปริวิตักกะ) และความเห็นที่ตรงกับหลักคิดของตน(ทิฏฐินิชฌานักขันติ)ก็เหมือนกัน ตราบใดที่ยังไม่ชี้ขาดลงไปว่า นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเหลวไหลหมด ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นสัจจานุรักษณ์-ยังรักษาคุ้มครองสัจจะอยู่ แต่ยังไม่ได้ชื่อว่าเป็นสัจจานุโพธ คือยังไม่เป็นการหยั่งรู้สัจจะ

ต่อจากนั้น กาปทิกะได้ทูลถามต่อไปว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าหยั่งรู้สัจจะ

(657) พระพุทธองค์ตรัสดังนี้

"ภารทวาชะ! คฤหบดีก็ดี บุตรคฤหบดีก็ดี เมื่อได้ทราบว่ามีภิกษุไปอยู่อาศัยใกล้บ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่ง ก็เข้าไปหาท่านแล้วใคร่ครวญดูธรรมประเภทโลภะ โทสะ หรือโมหะ ว่าภิกษุรูปนี้มีอกุศลธรรมจำพวกโลภะ ที่จะเป็นเหตุครอบงำจิตให้กล่าวว่ารู้ทั้งที่ไม่รู้ ว่าเห็นทั้งที่ไม่เห็น หรือทำให้เที่ยวชักนำคนอื่นไปในทางที่จะก่อทุกข์ไปชั่วกาลนานหรือไม่ เมื่อใคร่ครวญพิจารณาดูอยู่ก็รู้ว่า ภิกษุรูปนี้ไม่มีอกุศลธรรมจำพวกโลภะที่จะให้เป็นเช่นนั้น อนึ่งได้เห็นท่านมีกายสมาจาร วจีสมาจารอย่างคนไม่โลภ ธรรมที่ท่านแสดงก็ลึกซึ้ง หยั่งรู้หยั่งเห็นได้ยาก เป็นของสงบประณีต ไม่อาจหยั่งถึงได้ด้วยเหตุผล(ด้วยตรรก) มีความละเอียดอ่อน บัณฑิตเท่านั้นจะรู้ได้ ธรรม(ที่ท่านแสดง)นั้น มิใช่สิ่งที่คนโลภจะแสดงได้ง่ายๆ

"เมื่อเขาได้ใคร่ครวญดู เห็นว่าภิกษุรูปนั้นบริสุทธิ์จากอกุศลธรรมจำพวกโลภะแล้ว ก็ใคร่ครวญดูท่านยิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือดูที่อกุศลธรรมจำพวกโทสะ...โมหะ...ตามลำดับ เมื่อเห็นว่าท่านบริสุทธิ์จากโทสะ...โมหะ...ก็ฝังศรัทธาลงในท่าน (ตมฺหิ สทฺธํ นิเวเสติ-คือเกิดศรัทธา)

"เมื่อเกิดศรัทธา ก็เข้าไปหา (อุปสงฺกมติ)

เมื่อเข้าไปหา ก็นั่งอยู่ใกล้ (ปยิรุปาสติ-คบหา)

เมื่อได้นั่งอยู่ใกล้ก็เงี่ยโสต (โสตํ โอทหติ-ตั้งใจฟัง)

เมื่อเงี่ยโสต ก็ได้ฟังธรรม (ธมฺมํ สุณาติ)

เมื่อฟังธรรมแล้วก็จดจำใส่ใจ (ธมฺมํ ธาเรติ)

เมื่อได้จดจำใส่ใจ ก็เอามาไตร่ตรองเนื้อหา แล้วเห็นชอบตามที่เพ่งพินิจ (อตฺถํ อุปปริกฺขติ)

เมื่อไตร่ตรองเห็นชอบ ฉันทะก็เกิด (ฉนฺโท ชายติ)

เมื่อฉันทะเกิด ก็มีอุตสาหะ (อุสฺสหติ)

เมื่อมีอุตสาหะแล้ว ก็เอามาคิดทบทวนเทียบเคียง (ตุเลติ-ทบทวนข้อปฏิบัติให้แน่ใจว่าไม่ผิด)

เมื่อทบทวนเทียบเคียงแล้ว ก็ลงมือทำความเพียร (ปทหติ-ลงมือปฏิบัติ)

เมื่อได้ทุ่มเทจิตใจปฏิบัติแล้ว(ปหิตตฺโต) ย่อมทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งด้วยนามกาย (กาเยน ปรมตฺถสจฺจํ สจฺฉิกโรติ) และรู้แจ้งเห็นจริง(อติวิชฺฌ ปสฺสติ)ซึ่งปรมัตถสัจจะนั้นด้วยปัญญา

"ปฏิบัติจนถึงขั้นนี้แหละ ได้ชื่อว่ามีการหยั่งรู้สัจจะ...แต่

ก็ยังไม่ชื่อว่าเข้าถึงสัจจะ(สัจจานุปัตติ หรือสัจจานุบัติ-การบรรลุสัจจะ)"

กระบวนธรรมหนุนส่งกันจนให้เข้าถึงสัจจะ

(658-659) แล้วพราหมณ์กาปทิกะได้ทูลถามว่า ปฏิบัติอย่างไรจึงจะเข้าถึง(หรือบรรลุ)สัจจะ?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ภารทวาชะ! การเสพคุ้น (อาเสวนะ-following) การเจริญ (ภาวนา-developing) การทำให้มาก (continually practising) ซึ่งธรรมเหล่านั้นแหละ ชื่อว่าเป็นการเข้าถึงสัจจะ"

ต่อจากนี้ กาปทิกะได้ทูลถามถึงธรรมที่มีอุปการะมาก (พหุการธรรม) หรือธรรมที่จะช่วยหนุนส่งให้เกิดธรรมแต่ละอย่างนับตั้งแต่การเข้าถึงสัจจะลงไปตามลำดับ ซึ่งได้คำตอบจากพระพุทธองค์ ดังนี้

- ธรรมหนุนส่งให้เข้าถึงสัจจะ คือความเพียร (ปธาน-striving)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดความเพียร คือปัญญาสำหรับพิจารณา (ตุลนา-weighing)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดปัญญาพิจารณา คืออุตสาหะ (ความบากบั่น-effort)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดอุตสาหะ คือฉันทะ (ความพอใจที่จะปฏิบัติ-desire)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดฉันทะ คือธรรมที่ทนต่อการเพ่ง

พินิจ (ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติ-approving of the things)

- ธรรมหนุนส่งให้เกิดธรรมที่ทนต่อการเพ่งพินิจ คือ ปัญญาไตร่ตรองเนื้อหาของธรรม (อตฺถูปปริกฺขา - testing the meaning เป็นขั้นใช้โยนิโสมนสิการ)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดปัญญาไตร่ตรองเนื้อหาของธรรม คือความทรงจำธรรม (ธมฺมธารณา - remembering dhamma นึกถึงประเภทของธรรมได้ จึงจะใช้ปัญญาไตร่ตรองเนื้อหาของธรรมได้)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดการทรงจำธรรม คือการฟังธรรม (ธมฺมสฺสวนํ)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดการฟังธรรม คือการเงี่ยโสต (โสตาวธานํ - lending ear ตั้งใจจดจ่อ)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเงี่ยโสต คือการเข้าไปนั่งใกล้ (อุปสงฺกมนํ - drawing close)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเข้าไปนั่งใกล้ คือการเข้าไปหา (ปยิรุปาสนา- approaching คบหา)
- ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเข้าไปหา คือศรัทธา

(กระบวนการแห่งธรรมหนุนส่งหรือพหุการธรรมดังกล่าวมานี้ ถ้าเริ่มต้นจากการมีศรัทธา ลำดับของการก้าวไปข้างหน้าเพื่อเข้าถึงหรือบรรลุสัจจะก็จะเป็นดังนี้ ศรัทธา → อุปสังกมนะ (เข้าไปนั่งใกล้) → ปยิรุปาสนา (คบหา) → โสตาวธานะ (เงี่ยโสต-ตั้งใจคอยฟัง) → ธัมมัสสวนะ (ฟังธรรม) → ธัมมธารณา (จดจำธรรม) → อัตถุปปริกขา (พิจารณาเนื้อความของธรรม-ใช้โยนิโสมนสิการ) →

ธัมมนิชฌานักขันติ (เห็นชอบด้วยธรรมที่เพ่งพินิจ) → ฉันทะ (พอใจ) → อุตสาหะ (บาลีเป็นอุสสาหะ-บากบั่น) → ตุลนา (คิดทบทวนเทียบเคียง) → ปธานะ (ลงมือทำความเพียร) → สัจจานุปัตติ (หรือ อัญญาราธนา-เข้าถึงสัจจะ, ตรัสรู้สัจจะ)

(660) พราหมณ์หนุ่มน้อย เมื่อได้ฟังพระดำรัสตอบตามลำดับ ก็กราบทูลว่า ทุกคำถามที่ตนข้องใจ พระพุทธองค์ทรงตอบได้กระจ่าง จนหมดความสงสัย เป็นคำตอบที่ตนพอใจทั้งสิ้น และกราบทูลอีกว่า

"ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์รู้แต่ว่า พวกสมณะโล้นสายเลือดคฤทบดีกัณหโคตร เกิดมาจากพระบาทของพรหม(พนฺธุปาทปจฺจา) จะรู้ทั่วถึงธรรมมาจากไหน แต่ท่านโคดมทรงทำให้ข้าพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก..."

แล้วเขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

เอสุการีสูตร

พราหมณ์ยกพราหมณ์สูงกว่าทุกวรรณะ

(661-662) ในกรุงสาวัตถี มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อเอสุการี วันหนึ่งเขาได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ยังที่ประทับ ณ วัดเชตวัน ยกเรื่องการรับใช้(ปาริจริยา-การปรนเปรอ) ระหว่างวรรณะทั้ง 4 ว่าพราหมณ์ทั้งหลายได้บัญญัติหลักปฏิบัติไว้ 4 ประการ คือ 1. พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ทำหน้าที่รับใช้พราหมณ์ได้ 2. กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ทำหน้าที่รับใช้กษัตริย์ได้ (แต่พราหมณ์จะมาทำหน้าที่รับใช้วรรณะทั้ง 3 นี้ไม่ได้) 3. แพศย์ ศูทร ทำ

หน้าที่รับใช้แพศย์ได้ (3 วรรณะที่เหลือจะมารับใช้ศูทรไม่ได้)

เขาทูลถามว่า พราหมณ์ว่าไว้อย่างนี้ แล้วพระองค์ทรงเห็นอย่างไร?

พราหมณ์ผู้เฒ่าที่ฝั่งคงคา

(663) พระพุทธองค์ทรงย้อนถามว่า ชาวโลกเขายินยอมให้พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติอย่างนั้นไหมเล่า?

เมื่อเอสุการีทูลว่า ชาวโลกไม่ได้ยินยอมให้พราหมณ์บัญญัติอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ไม่ต่างอะไรกับคนยากไร้ที่ไม่มีทรัพย์สินเงินทองเลย มีคนเอาก้อนเนื้อมาแขวนขาย บอกให้เขาซื้อทั้งๆ ที่เขาไม่มีเงินจะซื้อ และไม่ต้องการเนื้อนั้น พวกพราหมณ์ที่บัญญัติเรื่องการรับใช้ก็เหมือนกัน เป็นการบัญญัติในสิ่งที่ไม่มีใครยอมรับ

การรับใช้ขึ้นอยู่กับว่าดีหรือชั่ว

ตรัสต่อไปว่า การรับใช้ ไม่ใช่ว่าควรทำทุกอย่างหรือไม่ควรทำเลย แต่ให้ดูว่า เมื่อทำการรับใช้ไปแล้ว มีแต่ให้ผลเป็นความชั่วไม่เป็นผลดี อย่างนั้นทรงเห็นว่าไม่ควรรับใช้ แต่เมื่อทำการรับใช้แล้วมีแต่ผลดีไม่มีผลชั่ว อย่างนั้นควรรับใช้ เรื่องนี้ไม่ว่าจะถามกษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร ก็จะต้องมีความเห็นอย่างนี้

(664) ตรัสอีกว่า คนจะดีหรือเลวไม่ได้อยู่ที่เกิดในสกุลสูงหรือเกิดในวรรณะใหญ่ (สกุลสูงหมายถึงเกิดในวรรณะพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ วรรณะใหญ่(อุฬารวรรณะ)หมายถึง วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ และวรรณะแพศย์) และไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะรวยหรือจน เพราะไม่ว่าจะเกิดในสกุลสูงหรือเกิดในวรรณะใหญ่ และไม่ว่าจะรวยหรือจน ก็ทำได้ทั้งชั่วและดี (มีฆ่าสัตว์-ไม่ฆ่าสัตว์ เป็นต้น) ฉะนั้น จึงไม่ทรงสอนให้ทำการรับใช้หรือไม่ให้ทำการรับใช้ไปเสียทุกอย่าง แต่ให้ดูว่า เมื่อทำไปแล้ว

ศรัทธา ศีล สุตะ (การศึกษา) จาคะ (ความเสียสละ) และปัญญา เจริญงอกงามขึ้นหรือไม่ ถ้าเห็นว่าเจริญงอกงามขึ้นก็ควรทำ

พราหมณ์เป็นผู้กำหนดอาชีพให้วรรณะทั้ง 4

(665) พราหมณ์เอสุการีกราบทูลเรื่องที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติทรัพย์ประจำวรรณะทั้ง 4 คือ 1. บัญญัติการภิกขาจาร (รับอาหารที่เขาบริจาคเป็นทาน) ให้เป็นทรัพย์ประจำตัวของพราหมณ์ (ให้ดำรงชีวิตอย่างพระ) 2. บัญญัติธนูกับแล่ง(ธนุกลาป-คำว่ากลาป ที่แปลว่าแล่ง หมายถึงที่เก็บกระสุนหรือลูกศร)ให้เป็นทรัพย์ประจำตัวของกษัตริย์ (ให้เป็นนักรบ) 3. บัญญัติกสิกรรมและการเลี้ยงโคให้เป็นทรัพย์ประจำตัวของแพศย์(ให้เป็นพ่อค้านักธุรกิจนายทุน) 4. บัญญัติเคียวและไม้คาน(อสิติ-เคียว, พฺยาภงฺคิ-ไม้คาน) ให้เป็นทรัพย์ประจำตัวของศูทร (ให้เป็นคนใช้แรงงาน-กรรมกร-ลูกจ้าง-คนใช้) ในแต่ละวรรณะนั้น ใครทอดทิ้งหรือดูแคลนทรัพย์ประจำวรรณะของตนดังกล่าว ถือว่าทำผิดหน้าที่ (อกิจฺจการี) เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคลักขโมยเขากิน

เรื่องนี้ เอสุการีทูลถามพระพุทธองค์ว่า ทรงมีความเห็นอย่างไร ซึ่งพระพุทธองค์ก็ตรัสถามเหมือนคำถามก่อนว่า มีใครยินยอมให้พวกพราหมณ์บัญญัติอย่างนั้นหรือไม่? คำตอบก็คือ "ไม่" เหมือนกัน และพระพุทธองค์ก็ทรงอุปมาพวกพราหมณ์ว่าเหมือนคนขายเนื้อให้แก่คนไม่มีเงินซื้อและไม่ต้องการเนื้อนั้นอีกเหมือนกัน

(666) ตรัสว่า โลกุตรธรรมอันเป็นอริยะ คือทรัพย์ (ที่มีอยู่

ในตัวของคน (อริยํ...โลกุตฺตรํ ธมฺมํ ปุริสสฺส สทฺธนํ ปญฺญเปมิ.) ส่วนชาติกำเนิดหรืออัตภาพของคนนั้น เกิดจากสกุลใดก็เป็นคนในสกุลนั้น เช่น เกิดจากสกุลกษัตริย์ก็เป็นกษัตริย์ เป็นต้น เหมือนไฟที่ได้ชื่อตามเชื้อไฟ เผาด้วยไม้ก็เป็นไฟเผาไม้ เผาด้วยหยากเยื่อก็เป็นไฟเผาหยากเยื่อ...

(667-668) ทรงชี้ให้เอสุการียอมรับว่า ไม่ว่าจะเป็นคนในวรรณะใดก็ตาม เมื่อออกบวชเป็นบรรพชิต ประพฤติตามคำสอนของพระองค์ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์... สามารถที่จะเจริญเมตตาจิตได้ทั้งสิ้น ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นพราหมณ์เท่านั้น...การเอาเครื่องขัดสีตัวไปอาบน้ำชำระคราบไคลออกจากตัวในแม่น้ำ ก็ไม่ใช่แต่พราหมณ์เท่านั้นที่ทำได้ คนในวรรณะไหนก็ทำได้เหมือนกัน

(669-671) ตรัสให้คิดต่อไปอีกว่า สมมติว่า พระเจ้าแผ่นดินรับสั่งให้คนในชาติตระกูลต่างๆ สัก 100 คน มาให้ก่อกองไฟ ให้พวกจากตระกูลกษัตริย์ จากตระกูลพราหมณ์ หรือจากตระกูลเจ้า ก่อไฟด้วยไม้สัก ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม (ซึ่งถือว่าเป็นไม้มีค่า) และให้พวกจากตระกูลจัณฑาล จากตระกูลนายพราน จากตระกูลช่างสาน จากตระกูลช่างรถ จากตระกูลคนเก็บขยะ ก่อไฟด้วยไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางย้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง (ซึ่งถือว่าเป็นไม้ไม่มีค่า) ถามว่า ไฟจากไม้สัก ไม้สน...เท่านั้นหรือที่มีเปลวมีสีมีแสง ใช้ประโยชน์ได้? แล้วไฟจากไม้รางสุนัขไม้รางสุกร...เป็นไฟที่ไม่มีเปลวไม่มีสีไม่มีแสง และใช้ประโยชน์ไม่ได้หรือ?

เมื่อเอสุการีทูลรับว่า ไฟจากคนวรรณะไหนและจากไม้ชนิดใด ก็มีเปลวมีสีแสงใช้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสย้ำว่า ฉันใดก็ฉันนั้น ไม่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือศูทร เมื่อออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ ละเว้นอกุศล มีสัมมาทิฐิ ก็ย่อมสามารถที่จะถึงความหลุดพ้นได้ด้วยกันทั้งสิ้น

วันนั้น พราหมณ์เอสุการีได้รับความแจ่มแจ้งจากพระพุทธดำรัสเป็นอย่างยิ่ง เขาได้ทูลขอเป็นอุบาสกตลอดชีวิตตั้งแต่บัดนั้น

ธนัญชานิสูตร

ทำชั่วด้วยเหตุใดๆ ก็ต้องตกนรก

(672-675) คราวนั้น พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเวฬุวันกรุงราชคฤห์ พระสารีบุตรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จาริกอยู่ในทักขิณาคีรีชนบท(ฟากภูเขาด้านทิศตะวันตกของกรุงราชคฤห์) มีภิกษุรูปหนึ่งซึ่งจำพรรษาอยู่แถวกรุงราชคฤห์ไปหาท่าน ท่านถามถึงสุขภาพความเป็นอยู่ของพระพุทธองค์ ของภิกษุสงฆ์ และของพราหมณ์ชื่อธนัญชานิ ซึ่งบ้านอยู่ใกล้ประตูตัณฑุลปาละ (เป็นชื่อประตูพระนครประตูหนึ่ง) ภิกษุรูปนั้นกราบเรียนว่าสุข

สบายดีทั่วกัน แต่เมื่อพระสาริบุตรถามว่า พราหมณ์ธนัญชานิยังประพฤติธรรมดีอยู่หรือ(เป็นผู้ไม่ประมาทหรือ)? ภิกษุนั้นตอบว่าที่ไหนได้ เขาอาศัยพระราชาคดโกงพวกพราหมณ์และคฤหบดีอาศัยพวกพราหมณ์คดโกงพระราชา(ทั้งฉ้อราษฎร์และเบียดบังหลวง) ภรรยาคนใจบุญ(ซึ่งมีศรัทธาในพระรัตนตรัย)ของเขาตายแล้ว เขาได้ภรรยาใหม่เป็นคนไม่ดี

พระสาริบุตรได้ฟังก็บอกว่านับเป็นข่าวไม่ดี ทำอย่างไรจะได้พบพูดคุยกับพราหมณ์ธนัญชานิสักหน่อย

หลังจากอยู่ในทักขิณาคีรีชนบทระยะหนึ่งแล้ว พระสาริบุตรก็ออกจาริกสู่กรุงราชคฤห์ เข้าพำนักที่วัดเวฬุวัน ตอนเช้าหลังจากออกบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์และฉันเสร็จแล้ว จึงเข้าไปหาพราหมณ์ธนัญชานิขณะที่เขากำลังให้คนรีดนมโคอยู่ที่คอกโคนอกเมือง พราหมณ์มองเห็นแต่ไกลก็ออกไปต้อนรับ นิมนต์พระเถระดื่มนมสด เพราะยังอยู่ในเวลาฉันอาหาร แต่พระสาริบุตรกล่าวปฏิเสธ บอกว่าฉันเสร็จมาแล้ว และขอไปนั่งพักผ่อนอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง ให้พราหมณ์ออกไปพบที่นั่น หลังจากทานอาหารเช้าแล้ว พราหมณ์ก็ได้ออกไปหาพระสาริบุตรที่โคนต้นไม้นั้น

เมื่อพระสาริบุตรถามว่า ยังเป็นผู้ไม่ประมาท(เหมือนเดิม)หรือไม่ พราหมณ์ธนัญชานิตอบว่า จะไม่ประมาทอยู่ได้อย่างไร ในเมื่อต้องเลี้ยงมารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ ต้องดูแลญาติมิตร ต้องต้อนรับแขก ต้องทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ต้องบวงสรวงเซ่นไหว้เทวดา ต้องสนองงานหลวง ไหนจะต้อง

ดูแลสุขภาพของตัวเองให้อยู่ดีมีสุขอีก

(676-685) พระสาริบุตรตั้งคำถามให้เขาตอบตามลำดับว่า การประพฤติผิดธรรม โดยอ้างว่าเพื่อมารดาบิดา...เพื่อบุตรภรรยา... เพื่อทาส กรรมกร คนใช้...เพื่อมิตรสหาย...เพื่อญาติสาโลหิต ผู้คุมนรก(นิรยบาล)เขาจะรับฟังไหมว่าเราประพฤติธรรมเพื่อบุคคลเหล่านั้น หรือบุคคลเหล่านั้นจะแก้ต่างแทนเราได้หรือไม่ว่า เราประพฤติผิดธรรมเพื่อบุคคลเหล่านั้น หรือบุคคลเหล่านั้นจะแก้ต่างแทนเราได้ไหมว่าเราประพฤติผิดธรรมก็เพื่อพวกเขา ขอนายนิรยบาลอย่าลงโทษเลย?

พราหมณ์ธนัญชานิยอมรับว่าเป็นไปไม่ได้ ถึงอย่างไรเสียเมื่อประพฤติผิดธรรม นายนิรยบาลก็ต้องโยนลงนรกอย่างแน่นอน (ไม่ว่าการประพฤติผิดธรรมจะเป็นการทำเพื่อมารดาบิดา...ทำเพื่ออุทิศแก่ผู้ตาย...หรือทำเพื่อเซ่นสรวงเทวดา ก็ไม่พ้นนรก)

ประพฤติธรรมดีกว่าประพฤติผิดธรรม

(686-695) พระสาริบุตรตั้งคำถามให้ตอบอีกว่า ระหว่างการประพฤติผิดธรรมกับการประพฤติให้ถูกธรรม เพื่อมารดาบิดา บุตรภรรยา เป็นต้น อย่างไหนประเสริฐกว่ากัน?

พราหมณ์ตอบว่า การประพฤติให้ถูกธรรมประเสริฐกว่า

พระสาริบุตรกล่าวว่า การงานที่ประกอบด้วยธรรม ที่จะช่วยมารดาบิดา บุตรภรรยา เป็นต้น มีอยู่ ไม่จำเป็นต้องทำบาปก็ได้...

วันนั้น พราหมณ์ธนัญชานิกราบลาพระสาริบุตรด้วยความ

เข้าใจซาบซึ้งในธรรมเป็นอย่างยิ่ง

ฟังธรรมก่อนตายไปเกิดในพรหมโลก

(696-699) ต่อมาพราหมณ์ธนัญชานิป่วยหนัก ให้คนไปกราบทูลพระพุทธองค์เพื่อทรงทราบ และให้ไปนมัสการนิมนต์พระสาริบุตรไปที่บ้าน วันนั้นพระสาริบุตรถือบาตรและจีวรไปตามคำนิมนต์ หลังจากนั่งบนอาสนะแล้วก็ถามอาการป่วยว่าเป็นอย่างไร ดีขึ้นบ้างหรือไม่ พราหมณ์นมัสการว่า ชีวิตคงไม่รอดแล้ว ทรมานเหลือเกิน อาการไม่มีทีท่าว่าจะดีขึ้นเลย...

(700) พระสาริบุตรชวนพราหมณ์ธนัญชานิสนทนาธรรมดังนี้

พระสาริบุตร : นรกกับกำเนิดเดรัจฉาน อย่างไหนดีกว่ากัน?

ธนัญชานิ : กำเนิดเดรัจฉานดีกว่านรก

พระสาริบุตร : กำเนิดเดรัจฉานกับภูมิเปรต (ปิตติวิสัย) อย่างไหนดีกว่ากัน?

ธนัญชานิ : ภูมิเปรตดีกว่ากำเนิดเดรัจฉาน

พระสาริบุตร : ภูมิเปรตกับมนุษย์ อย่างไหนดีกว่ากัน?

ธนัญชานิ : มนุษย์ดีกว่าภูมิเปรต

พระสาริบุตร : มนุษย์กับเทวดาชั้นจาตุมหาราช อย่างไหนดีกว่ากัน?

ธนัญชานิ : เทวดาชั้นจาตุมหาราชดีกว่ามนุษย์

จากนี้ พระสาริบุตรชวนถาม-ตอบเรื่องเทวดาตั้งแต่ชั้น

จาตุมหาราชว่าชั้นไหนดีกว่ากัน ไปตามลำดับ จนถึงคำถามว่า ระหว่างเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีกับพรหมโลกชั้นไหนดีกว่ากัน?

พราหมณ์ธนัญชานิถามขึ้นว่า ท่านสารีบุตรกล่าวคำว่า "พรหมโลก" หรือ? (ถามซ้ำอยู่ 2 หน)

พระสารีบุตรคิดในใจว่า พราหมณ์เหล่านี้มีจิตใฝ่อยู่กับพรหมโลก เห็นทีจะต้องบอกทางไปพรหมโลกแก่เขา จึงบอกให้พราหมณ์ธนัญชานิตั้งใจฟังเรื่องทางไปเกิดในพรหมโลก

(701) เรื่องทางไปเกิดในพรหมโลก (พฺรหฺมานํ สหพฺยตายมคฺโค)ที่พระสารีบุตรยกขึ้นกล่าวให้พราหมณ์ธนัญชานิฟังนั้น กล่าวถึงภิกษุเจริญพรหมวิหารธรรม 4 อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา โดยแผ่ไปทุกทิศทุกทาง ทุกโลกทุกหมู่สัตว์ไม่จำกัดขอบเขต...

ฟังจบ พราหมณ์ก็นมัสการฝากความกับพระสารีบุตร ขอให้ถวายบังคมแทบพระบาทพระพุทธองค์ด้วยเศียรเกล้า เพื่อทรงทราบอาการป่วยหนักของตนอีกครั้งหนึ่ง

จิตน้อมไปทางไหนก็ไปเกิดที่นั่น

(702-703) การแสดงธรรมของพระสารีบุตรครั้งนั้น เป็นการนำพราหมณ์ธนัญชานีไปเกิดในพรหมโลกชั้นต่ำ (หีนพรหมโลก) ทั้งๆ ที่สามารถจะช่วยได้ยิ่งกว่านั้น ท่านลุกจากอาสนะจากไปไม่นาน พราหมณ์ก็สิ้นใจ...ไปเกิดในพรหมโลก

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงการที่พระสารีบุตรทำอย่างนั้น และเมื่อพระสารีบุตรเข้าเฝ้า นำความที่พราหมณ์ขอ

ให้ถวายบังคมกราบทูล ก็ได้มีพระดำรัสถามว่า เหตุใดจึงช่วยพราหมณ์ธนัญชานีได้เพียงให้เกิดในพรหมโลกชั้นต่ำแล้วจากมา?

พระสารีบุตรกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์คิดว่า พราหมณ์เหล่านี้มีใจน้อมไปในพรหมโลก เราก็น่าจะบอกทางให้เขาไปเกิดในพรหมโลก"

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ธนัญชานิถึงแก่กรรมแล้ว เขาได้ไปเกิดในพรหมโลกแล้ว

วาเสฏฐสูตร

อรรถกถาแห่งวาเสฏฐสูตรนี้ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับพราหมณ์ใหญ่ 5 ท่านและหมู่บ้านอิจฉานังคละ (พร้อมหมู่บ้านอุกกัฏฐา)

พราหมณ์ใหญ่หรือพราหมณ์มหาศาลที่มีชื่อเสียงเป็นที่เคารพนับถือไปทั่วแคว้นโกศล โดดเด่นที่สุดในสมัยพุทธกาลมี 5 ท่าน คือ 1. จังกีพราหมณ์ 2. ตารุกขพราหมณ์ 3 โปกขรสาติพราหมณ์ 4. ชาณุสโสณิพราหมณ์ 5. โดเทยยพราหมณ์ (ความจริง ยังมีพราหมณ์ใหญ่อีกมากในแคว้นโกศล) พราหมณ์

ทั้ง 5 ท่านนี้ ล้วนแต่เป็นพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล (ปุโรหิตเป็นตำแหน่งที่ปรึกษาในราชสำนัก)

ทุก 6 เดือนจะมีการประชุมใหญ่(ระดับสันนิบาต)ของพวกพราหมณ์ คือในรอบ 6 เดือนหนึ่งประชุมสำรวจความบริสุทธิ์ของตระกูลพราหมณ์ต่างๆ การประชุมนี้จัดขึ้นเป็นประจำที่หมู่บ้านอุกกัฏฐา และในอีกรอบ 6 เดือนหนึ่งประชุมตรวจทานความถูกต้องของมนต์(คล้ายกับประชุมสังคายนา) โดยจัดประจำที่หมู่บ้านอิจฉานังคละ (หนังสือ Buddhist Centres in Ancient India กล่าวว่า อิจฉานังคละเป็นหมู่บ้านในเมืองอุกกัฏฐาแคว้นโกศล)

มาณพ (ชายหนุ่ม) ทั้ง 2 คนในพระสูตรนี้ คือวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีกล่าวถึงในคาถาว่า วาเสฏฐะเป็นศิษย์ท่านโปกขรสาติพราหมณ์ ส่วนภารทวาชะเป็นศิษย์ท่านตารุกขพราหมณ์

มองต่างมุมเรื่องความบริสุทธิ์ของพราหมณ์

(704-705) ดราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้อิจฉานังคลคาม พวกพราหมณ์มหาศาลชื่อดัง มีจังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรสาติพราหมณ์ ชาณุสโสณิพราหมณ์ โตเทยยพราหมณ์ เป็นต้น ไปพักอยู่ที่อิจฉานังคลคาม วันหนึ่งมาณพ 2 คน คือวาเสฏฐะและภารทวาชะเดินพักผ่อนพลางคุยกันเรื่องความเป็นพราหมณ์ด้วยความเห็นที่แตกต่างกัน ภารทวาชะมีความเห็นว่า ความบริสุทธิ์

ของพราหมณ์(คือเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง) วัดที่ชาติกำเนิด คือทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดาจะต้องเป็นพราหมณ์มาตลอด 7 ชั่วบรรพบุรุษ (ไม่มีวรรณะอื่นเจือปนเลยใน 7 ชั่วอายุคน) ส่วนวาเสฏฐะมีความเห็นว่า ความมีศีลมีวัตรที่ดีต่างหากทำให้บุคคลได้ชื่อว่าพราหมณ์อย่างแท้จริง

ทั้งสองหาข้อยุติในเรื่องนี้ไม่ได้ วาเสฏฐะจึงชวนภารทวาชะไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ราวป่าอิจฉานังคละด้วยกัน เพื่อขอให้ทรงตอบปัญหาเรื่องนี้

(706) คำถาม-คำตอบระหว่างวาเสฏฐะกับพระพุทธองค์อยู่ในรูปคาถาประพันธ์ ถอดความได้ดังนี้

วาเสฏฐะกราบทูลว่า เขาทั้งสองเรียนจบไตรเพทจากอาจารย์ตนเองเป็นศิษย์ของท่านโปกขรสาติพราหมณ์ ส่วนภารทวาชะเป็นศิษย์ของท่านตารุกขพราหมณ์ มีความแม่นยำในบทสวดเช่นเดียวกับอาจารย์ผู้สอน แต่กำลังมีความเห็นไปคนละทางในเรื่องความบริสุทธิ์ของพราหมณ์ว่าเกิดจากชาติกำเนิดหรือเกิดจากกรรม จึงได้มาขอให้ทรงวินิจฉัย

ความแตกต่างระหว่างชาติกำเนิดของมนุษย์กับสัตว์

(707) พระพุทธองค์ตรัสด้วยพระคาถา มีใจความดังต่อไปนี้

"หญ้า...ต้นไม้ มีชาติพันธุ์คนละอย่าง รู้กันได้ด้วยชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

ตั๊กแตน...ผีเสื้อ...มดดำมดแดง...รูปร่างหน้าตาก็

แตกต่างกันโดยชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

สัตว์ 4 เท้า...สัตว์เสือกคลาน...สัตว์น้ำ...สัตว์ปีก...ล้วนแตกต่างกันไปตามชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน

แต่มนุษย์ไม่ได้เหมือนพืชพรรณและสัตว์เหล่านั้น ความแตกต่างกันของมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่เส้นผม ศีรษะ หู ดวงตา หน้า จมูก ริมฝีปาก คิ้ว คอ บ่า ท้อง หลัง ตะโพก...สีผิว เสียง (มนุษย์ก็คือมนุษย์เหมือนกัน) ความแตกต่างระหว่างมนุษย์ด้วยกัน หมายรู้กันด้วยชื่อ(ที่ตั้งกันขึ้นมา)...คนมีอาชีพเลี้ยงโค เรียกว่าชาวนา ...คนเลี้ยงชีพด้วยศิลปะ เรียกว่าศิลปิน...คนค้าขาย เป็นอาชีพ เรียกว่าพ่อค้า...คนทำงานรับใช้ เรียกว่าคนใช้ ...คนลักปล้นเขากิน เรียกว่าโจร...คนดำรงชีพด้วยศัสตราวุธ เรียกว่าทหาร... คนทำงานในตำแหน่งปุโรหิต เรียกว่าเจ้าพิธี(ยาชโก)...คนปกครองบ้านเมือง เรียกว่าพระราชา ทั้งหมดนั้นไม่เรียกว่าพราหมณ์

และเราก็ไม่เรียกคนในชาติกำเนิดไหน ๆ หรือเกิดจากมารดาประเภทใดว่าเป็นพราหมณ์(ไม่ยอมรับความเป็นพราหมณ์โดยกำเนิด)...บุคคลผู้ซึ่งแม้เขาจะเรียกว่าท่านผู้เจริญ (โภวาที) แต่ก็ยังมีกิเลสวุ่นอยู่ในใจ"

ต่อจากนี้ ทรงแจกแจงประเภทของบุคคลที่เรียกได้ว่าเป็นพราหมณ์อย่างแท้จริง โดยชี้ไปที่คนละบาปละกิเลสต่างๆ ตั้งแต่ขั้นต่ำ (ขั้นศีลธรรม) ไปจนถึงขั้นสูงสุด คือเป็นพระอรหันต์ แล้วตรัสว่า

"อันชื่อแห่งนามและโคตรที่กำหนดตั้งขึ้นนั้น เป็นสักแต่ภาษาพูดในโลก เป็นไปตามยุคสมัยหนึ่งๆ สะสมไว้เป็นทิฐิแฝงอยู่ในจิตมายาวนาน คนที่ไม่รู้ความจริง ก็หลงพร่ำเพ้อว่า คนเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด

"บุคคลจะได้ชื่อว่าเป็นคนชั่ว เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ จะได้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์(ผู้ประเสริฐ)เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่ หากแต่เป็นคนชั่วก็เพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นชาวนา...เป็นศิลปิน...เป็นทหาร...เป็นปุโรหิต และแม้แต่เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม

"บัณฑิตทั้งหลายเข้าใจในปฏิจจสมุปบาท รู้ทั้งกรรมและวิบากของกรรม ย่อมเห็นกรรมแจ้งชัดตามความเป็นจริงว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม สัตว์ทั้งหลายถูกผูกมัดไว้ด้วยกรรม เหมือนลิ่มสลักรถที่กำลังวิ่ง

"กรรมสูงสุดของพรหมมี 4 อย่างคือ 1. ตบะ (ความเพียรอย่างจริงจัง (ถือธุดงควัตร) 2. พรหมจรรย์ (งดเว้นจากเมถุนธรรม–ไม่เสพกาม) 3. สัญญมะ (มีศีล) 4. ทมะ (ฝึกอินทรีย์ทั้ง 6) กรรม 4 อย่างนี้ ทำให้ผู้ประพฤติบรรลุวิชชา 3 ดับกิเลส สิ้นสุดการเกิดอีกได้

"วาเสฏฐะ! เธอจงรู้ว่า ผู้นั้นได้ชื่อว่าพรหม ได้ชื่อว่าท้าวสักกะของบัณฑิตผู้รู้แจ้งทั้งหลาย (ไม่ใช่แค่พราหมณ์ที่มนุษย์แต่งตั้งกันขึ้น)"

(708) การได้ฟังพระธรรมเทศนาครั้งนี้ ทำให้มาณพทั้งสองได้ขอถวายชีวิตเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

สุภสูตร

สุภสูตร ผ่านตามาครั้งหนึ่งแล้วในทีฆนิกาย (ดูเล่ม 5 หน้า 95) กล่าวถึงสุภมาณพ-บุตรของโตเทยยพราหมณ์แห่งกรุงสาวัตถีเหมือนกัน แต่เป็นคนละคราว ในทีฆนิกายเป็นเหตุการณ์หลังพุทธปรินิพพาน ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์นี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ในทีฆนิกายสุภมาณพสนทนากับพระอานนท์ ส่วนคราวนี้สุภมาณพเข้าเฝ้าสนทนาธรรมกับพระพุทธองค์

เป็นที่น่าสังเกตว่า สุภมาณพได้ถวายชีวิตเป็นอุบาสกกับ

พระพุทธองค์มาแล้ว(ตามพระสูตรนี้) ไม่ใช่เพิ่งเป็นอุบาสก เพราะเลื่อมใสในพระอานนท์ภายหลังพุทธปรินิพพาน เรื่องนี้ ไม่ใช่ความขัดแย้งในชั้นพระบาลี เพราะพระบาลีไม่ได้ระบุว่าสุภมาณพเพิ่งได้ฟังธรรมจากพระอานนท์เป็นครั้งแรก อีกอย่างหนึ่ง การประกาศตนเป็นอุบาสกนั้น สามารถที่จะกล่าวครั้งแล้วครั้งเล่าได้หลังจากการฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา เรื่องราวเกี่ยวกับสุภมาณพในทีฆนิกายตามอรรถกถา(ที่บันทึกไว้ในเล่ม 5) ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องเล่าประกอบในสมัยหลัง ไม่ใช่หลักฐานชั้นพระบาลี

ว่าคฤหัสถ์อยากพ้นทุกข์มากกว่าบรรพชิต

(709-710) ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในวัดเชตวัน สุภมาณพ-บุตรของโตเทยยพราหมณ์ไปธุระที่บ้านคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ชวนเจ้าของบ้านคุยกันเรื่องกรุงสาวัตถีที่มีพระอรหันต์มาอยู่ไม่เคยขาด น่าจะหาโอกาสเข้าไปหาสักท่าน คฤหบดีเจ้าของบ้านแนะนำให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน สุภมาณพจึงได้ไปตามคำแนะนำ

วันนั้น สุภมาณพยกเรื่องความเห็นของพวกพราหมณ์ขึ้นกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พราหมณ์พูดกันว่าคฤหัสถ์เท่านั้นยินดีในกุศลธรรมที่จะให้พ้นทุกข์(ญายธรรม) หาใช่พวกบรรพชิตไม่ ทูลถามว่า ทรงมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร?

พระพุทธองค์ตรัสว่า เรื่องนี้ต้องแยกประเด็นกล่าว(วิภชวาโท) ไม่ใช่ชี้ขาดไปทางเดียว(เอกังสวาโท) กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็น

คฤหัสถ์หรือบรรพชิต เมื่อประพฤติผิดก็ถือว่าเป็นผู้ไม่ยินดีในกุศลธรรมสำหรับพันทุกข์ได้ทั้งนั้น ซึ่งเกิดจากการทำหน้าที่(อธิกรณ์)ผิด ในทางตรงกันข้าม ไม่ว่าจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เมื่อประพฤติชอบก็หมายถึงเป็นผู้ยินดีในกุศลธรรมสำหรับพันทุกข์ได้ทั้งสองฝ่าย (การประพฤติธรรมไม่มีการผูกขาดด้วยเพศของบุคคล)

ระหว่างงานครองเรือนกับการประพฤติธรรมของบรรพชิต

(711-713) สุภมาณพยกคำกล่าวของพราหมณ์ให้ทรงพิจารณาอีกว่า พราหมณ์มีความเห็นว่า ผลที่เกิดจากการทำงานของคฤหัสถ์ เกิดได้มากกว่างานของฝ่ายบรรพชิต โดยวัดกันด้วยการลงทุนลงแรง(ทางวัตถุ)ที่มากกว่ากัน ทูลถามว่า เรื่องนี้ทรงมีความเห็นอย่างไร?

พระพุทธองค์ทรงตอบด้วยวิธีแยกแยะประเด็น (วิภชวาท) ว่า งานที่มีการลงทุนลงแรงมาก เมื่อล้มเหลว(วิบัติ)สูญเสียแต่น้อยก็มี เมื่อสำเร็จ(สมบัติ) เกิดผลมากก็มี งานที่ลงทุนลงแรงน้อย เมื่อล้มเหลว สูญเสียแต่น้อยก็มี เมื่อสำเร็จ เกิดผลมากก็มี

ทรงยกตัวอย่างว่า การทำนา ซึ่งมีการลงทุนลงแรงมาก เมื่อล้มเหลวมาย่อมเกิดความสูญเสียน้อย แต่เมื่อสำเร็จย่อมได้รับผลมาก ส่วนการค้าขาย ลงทุนลงแรงน้อย เมื่อล้มเหลวมาก็สูญเสียน้อย เมื่อสำเร็จก็ได้รับผลมาก (สรุปว่า ผลมากผลน้อยไม่ได้ขึ้นอยู่กับลงทุนลงแรงมากหรือน้อยเสมอไป)

ทรงเทียบให้เห็นว่า งานครองเรือนเหมือนงานทำนา ส่วน

งานของบรรพชิต(การประพฤติปฏิบัติธรรม)เหมือนงานค้าขาย กล่าวคือ งานครองเรือนของคฤหัสถ์ ลงทุนลงแรงมาก เมื่อล้มเหลวก็เสียหายแต่น้อย เมื่อสำเร็จ ได้ผลมาก ส่วนงานของบรรพชิต ลงทุนลงแรงน้อย เมื่อล้มเหลวก็สูญเสียแต่น้อย แต่เมื่อทำสำเร็จ ผลของงานก็มากมาย (ผลมากจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับการลงทุนลงแรงมากเสมอไป)

บัญญัติ 5 ข้อ เพื่อบุญกุศลของพราหมณ์

(714-717) สุภมาณพขอโอกาสทูลถามอีกว่า พราหมณ์ทั้งหลายได้บัญญัติธรรม 5 ประการ เพื่อการทำบุญ เพื่อการบรรลุคุณความดี คือ 1. สัจจะ 2. ตบะ 3. พรหมจรรย์ 4. การเรียนมนต์ (สาธยายมนต์) 5. จาคะ (การบริจาค, การเสียสละ) ว่าทรงมีความเห็นอย่างไร?

ทรงย้อนถามก่อนว่า แล้วมีพราหมณ์สักคนไหม ที่กล่าวยืนยันว่าเขาได้ตรัสรู้ด้วยตัวเองด้วยธรรม 5 ประการนั้น?

สุภมาณพกราบทูลว่า ไม่เคยเห็นใครกล่าวยืนยันเช่นนั้นเลย และเมื่อตรัสถามถึงชั้นอาจารย์ ชั้นอาจารย์ของอาจารย์สักคนหนึ่งใน 7 ชั่วอาจารย์ของพวกพราหมณ์ จนเลยไปถึงชั้นฤาษีซึ่งเป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ มีฤาษีอัฏฐกะเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์สอนมนต์แก่พวกพราหมณ์ ว่ามีใครไหมที่บอกว่าได้บรรลุธรรมด้วยบัญญัติ 5 ประการนั้น ก็ได้รับคำทูลตอบว่าไม่เคยมีเหมือนกัน เมื่อได้คำตอบเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่าพวกพราหมณ์ก็เหมือนคนตาบอดเกาะหลังกันเดิน...

(718) สุภมาณพได้ฟังพระดำรัสตอนนี้ก็โกรธ หาว่าพระพุทธองค์ตรัสเหมาว่าพราหมณ์ทั้งหมดเหมือนคนตาบอดเกาะหลังกันเดิน เขาอ้างคำพูดของพราหมณ์โปกขรสาติ โอปมัญญโคตรแห่งสุภควันที่เคยพูดว่า การบรรลุญาณทัสสนวิเศษของอริยะไม่มีใครทำได้จริง คำสอนของสมณพราหมณ์ทั้งหลายล้วนแต่เป็นเรื่องเหลวไหลน่าหัวเราะทั้งสิ้น(เท่ากับปฏิเสธว่านิพพานไม่มีอยู่จริง)

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า พราหมณ์โปกขรสาติหยั่งรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั้งหลายด้วยใจตนหรือ?

สุภมาณพกราบทูลว่า มิได้ พราหมณ์โปกขรสาติหยั่งรู้ได้แต่ใจนางปุณณิกา ซึ่งเป็นทาสีของตนเท่านั้นแหละ จะไปหยั่งรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั่วไปได้อย่างไร

(719) พระพุทธองค์ตรัสว่า พราหมณ์โปกขรสาติก็เหมือนคนตาบอดแต่กำเนิด ซึ่งไม่เคยเห็นรูปสีต่างๆ ไม่เคยเห็นหมู่ดาว ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ก็จะบอกว่ารูปสีต่างๆ ไม่มี หมู่ดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ไม่มี คนเห็นรูปสีต่างๆ ก็ไม่มี คนเห็นหมู่ดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็ไม่มี อย่างนี้ถือว่าคนตาบอดพูดถูกไหม?

เมื่อสุภมาณพทูลว่า คนตาบอดพูดไม่ถูก เพราะรูปสีต่างๆ มีอยู่จริง คนเห็นรูปสีต่างๆ ก็มีอยู่จริง หมู่ดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็มีอยู่จริง คนเห็นหมู่ดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ก็มีอยู่จริง เมื่อตัวเองมองไม่เห็น จะบอกว่าสิ่งนั้นๆ ไม่มีได้อย่างไร

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า พราหมณ์โปกขรสาติก็เหมือนกัน เขาเป็นคนมืดบอด ไม่มีปัญญา(จักษุ) จึงเป็นไปไม่ได้ที่เขาจักรู้

แจ้งเห็นจริงในญาณทัสสนวิเศษของอริยะอันยิ่งยวด

ทรงชี้ให้เห็นว่าโปกขรสาติพูดผิดเพราะอะไร

(720-723) แล้วตรัสถามสุภมาณพจนได้คำตอบว่า พราหมณ์ผู้ใหญ่ชาวโกศล คือ จังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรสาติพราหมณ์ ชาณุสโสณิพราหมณ์ หรือแม้แต่โตเทยยพราหมณ์ ซึ่งเป็นบิดาของเธอเอง เมื่อกล่าวอะไรก็กล่าวตามภาษาชาวโลก พิจารณาแล้วจึงกล่าว รู้แล้วจึงกล่าว เห็นว่ามีประโยชน์จึงกล่าว ส่วนพราหมณ์โปกขรสาติกล่าวด้วยภาษาชาวโลกเหมือนกัน แต่กล่าวโดยไม่พิจารณา กล่าวโดยที่ไม่รู้ กล่าวคำที่ไม่เป็นประโยชน์ (แสดงว่า แม้แต่ในหมู่พราหมณ์ผู้ใหญ่ก็ยังพูดไปคนละทาง)

เฉพาะพราหมณ์โปกขรสาติ พระพุทธองค์ตรัสว่า เขายังถูกนิวรณ์ 5 กลุ้มรุมจิตอยู่ แล้วยังมัวเมาหมกหมุ่นอยู่ในกามคุณ 5 จึงเป็นไปไม่ได้ที่เขาจักรู้แจ้งเห็นจริงในญาณทัสสนวิเศษของอริยะ

ปีติอาศัยกามและปีติเพราะละกามได้

(724) ทรงถามสุภมาณพว่า ระหว่างไฟที่อาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อ กับไฟที่ไม่ต้องอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อ อย่างไหนจะมีเปลว มีสีและมีแสง (มากกว่ากัน)?

สุภมาณพทูลตอบว่า ไฟที่ไม่ต้องอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อ ถ้ามีได้ก็ย่อมจะมีเปลว มีสีและมีแสงมากกว่า

พระพุทธองค์ตรัสว่า การก่อไฟโดยไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อ

เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เว้นแต่ผู้มีฤทธิ์บันดาล(คนสมัยโบราณทั่วไปเชื่อว่าดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เกิดจากฤทธิ์หรือเป็นเทพ) ไฟที่อาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อเปรียบเหมือนปีติที่อาศัยกามคุณ 5 เกิดขึ้น (เปลว สีและแสง สว่างได้ไม่มาก เพราะมีควันมีเขม่าคละคลุ้งอยู่ด้วย) ส่วนไฟที่ไม่อาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อ เปรียบเหมือนปีติที่ปลอดโปร่งจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย (ย่อมสว่างเจิดจ้ามากกว่า)

ปีติที่ปลอดโปร่งจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ทรงชี้ไปที่การเข้าถึงปฐมฌานซึ่งมีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก และทุติยฌานซึ่งมีความผ่องใสภายในจิตผุดเด่น ไม่มีวิตกวิจาร เพราะวิตกวิจารหายไป มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ

ทรงเพิ่มธรรมที่ยังขาดในบัญญัติ 5 ของพราหมณ์

(725-726) พระพุทธองค์ตรัสถามสุภมาณพว่า ในบัญญัติ 5 ประการของพราหมณ์เพื่อให้ได้บุญได้กุศลนั้น ข้อไหนมีอานิสงส์มากที่สุด สุภมาณพทูลว่า ได้แก่ข้อที่ 5 คือจาคะ (การทำบุญเลี้ยงอาหารแก่พราหมณ์)

พระพุทธองค์ตรัสว่า ในการทำบุญเลี้ยงอาหารพราหมณ์นั้น ก็จะต้องมีมหายัญ(ทานกองพิเศษ)เฉพาะแก่พราหมณ์คนหนึ่ง แต่เมื่อมีพราหมณ์ 2 คนจะมารับมหายัญนี้ ต่างคนต่างก็หวังว่าตนจะได้ ในที่สุดก็จะมีพราหมณ์คนหนึ่งไม่ได้ ซึ่งก็จะต้องเสียใจน้อยใจ เรื่องนี้พวกพราหมณ์สอนไว้อย่างไร?

สุภมาณพกราบทูลว่า พราหมณ์ไม่ให้กังวลว่ามีใครเสียใจ

น้อยใจเพราะใคร มุ่งแต่ให้ทานด้วยใจอนุเคราะห์ (อนุกมฺปชาติกำ ทานำ) เท่านั้น

พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น การให้ทานด้วยใจอนุเคราะห์ (มุ่งที่เจตนาในการให้) ก็เป็นบัญญัติเพื่อได้บุญกุศลข้อที่ 6 สิ?

สุภมาณพพลอยเห็นด้วยกับพระพุทธดำรัส

บัญญัติของพราหมณ์เป็นเพียงส่วนเสริมของจิต

(727) จากนั้น พระพุทธองค์ตรัสถามว่า บัญญัติ 5 ประการเพื่อได้บุญกุศลนั้น เห็นปฏิบัติกันมากในคนพวกไหน?

สุภมาณพกราบทูลว่า ตนเห็นว่าบรรพชิตปฏิบัติได้มากกว่าคฤหัสถ์ เพราะชีวิตคฤหัสถ์มีภารกิจมาก ต้องวุ่นวายอยู่กับหน้าที่การงาน การที่จะทำให้บริบูรณ์ในสัจจะ(พูดคำจริง) ในตบะ(ความเพียร) ในพรหมจรรย์(งดเว้นกิจกรรมทางเพศ) ในการสาธยายมนต์ และในจาคะ(ทำบุญให้ทาน) ย่อมทำได้ไม่สม่ำเสมอเหมือนบรรพชิต ซึ่งไม่ต้องวุ่นวายอยู่กับหน้าที่การงานอย่างชาวบ้าน

(728) พระพุทธองค์ตรัสว่า บัญญัติ 5 ประการของพราหมณ์นั้น ทรงเรียกว่าบริขารของจิต (เครื่องปรุงแต่งส่งเสริมจิต) เพื่อฝึกจิตไม่ให้มีเวรไม่ให้มีความเบียดเบียน และตรัสว่า

"มาณพ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อพูดคำสัตย์ เธอย่อมรู้สึกว่าเป็นผู้พูดคำสัตย์...เมื่อทำความเพียร(ตบะ) เธอย่อมรู้สึกว่าเป็นผู้ทำความเพียร...เมื่อประพฤติพรหมจรรย์ เธอย่อมรู้สึก

ว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์...เมื่อมากด้วยการสาธยาย เธอย่อมรู้สึกว่าเป็นผู้มากด้วยการสาธยาย...เมื่อมากด้วยการบริจาค (จาคะ) เธอย่อมรู้สึกว่าเป็นผู้มากด้วยการบริจาค (ด้วยความรู้สึกว่าตนเป็นเช่นนั้น)เธอย่อมรู้อรรถรู้ธรรม แล้วเกิดความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ความปราโมทย์ที่เป็นกุศลนี้เราเรียกว่าบริขารของจิต เพื่อฝึกจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน..."

(หมายความว่า บัญญัติ 5 ประการของพราหมณ์นั้น ไม่ใช่เป็นบุญเป็นกุศลในตัวมันเอง แต่เป็นเครื่องส่งเสริมให้จิตสงบ ไม่ให้มีความเร่าร้อนใด ๆ รบกวน เมื่อปฏิบัติตามบัญญัติ 5 ประการนั้น ก็จะต้องไม่ปฏิบัติอย่างพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น)

สุภมาณพขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

ต่อจากนั้น สุภมาณพได้ทูลถามถึงวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้ไปเกิดในพรหมโลก

(729-731) หลังจากตรัสว่า ทรงรู้จักหนทางไปสู่พรหมโลกดีเหมือนคนที่เกิดในหมู่บ้านนฬการะ(ใกล้กรุงสาวัตถี)แล้ว ทรงแนะนำสุภมาณพด้วยวิธีเจริญพรหมวิหารธรรมอันไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งการเจริญพรหมวิหารธรรมแต่ละอย่าง จะทำให้ได้บรรลุเจโตวิมุตติ (ฌานหรืออัปปนาสมาธิ) เข้าสู่รูปฌานได้ตามลำดับ (รูปฌาน-อรูปฌานทำให้ไปเกิดเป็นรูปพรหม-อรูปพรหม)

เมื่อได้ฟังพุทธดำรัสอธิบายธรรมมาตามลำดับ สุภมาณพก็กราบทูลชื่นชมพระธรรมเทศนาว่า ทรงแสดงได้แจ่มแจ้งชัดเจน

อย่างยิ่ง ไม่มีอะไรให้สงสัยอีกเลย และได้ทูลขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ถวายชีวิตเป็นอุบาสกตลอดไป

(732-733) วันนั้น ระหว่างเดินทางกลับจากเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ สุภมาณพสวนทางกับพราหมณ์ชาณุสโสณีซึ่งนั่งรถเทียมม้าสีขาวล้วนออกจากกรุงสาวัตถีตอนกลางวัน เมื่อพราหมณ์ชาณุสโสณีทักถามทราบว่ามาจากเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ก็เอ่ยขึ้นว่าคงหยั่งถึงพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดมได้ สุภมาณพกล่าวตอบว่า ตนเองไม่อยู่ในวิสัยที่จะเข้าถึงพระปัญญาของพระพุทธองค์ได้เลยแม้แต่น้อย คนที่จะเข้าถึงได้ เห็นจะเป็นคนประเภทเดียวกับพระพุทธองค์นั่นเอง และแม้ว่าท่านชาณุสโสณีจะแสดงความชื่นชมว่าเป็นการยกย่องพระพุทธองค์เหลือเกิน สุภมาณพก็ถ่อมตัวอีกว่า มิบังอาจที่ตนจะคิดเช่นนั้น เพราะทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายก็ล้วนยกย่องสรรเสริญพระพุทธองค์อยู่แล้ว และไม่ลืมที่จะทิ้งท้ายด้วยคำพูดว่า บัญญัติ 5 ประการเพื่อการทำบุญกุศลของพราหมณ์นั้น พระพุทธองค์ทรงเรียกว่าบริขารของจิต เพื่อฝึกจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน

คำพูดนี้ ทำให้พราหมณ์ชาณุสโสณีลงจากรถ ห่มผ้าเฉวียงบ่าประนมมือไปทางวัดเชตวัน พร้อมกับเปล่งวาจาว่า เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศลจริงหนอ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ในแว่นแคว้นของพระองค์

สคารวสูตร

อาทิพรหมจรรย์ของผู้รู้ 3 ประเภท

(734-736) ในแคว้นโกศล มีหมู่บ้านหนึ่งชื่อปัจจลกัปปะ นางพราหมณีชื่อธนัญชานีเป็นคนในหมู่บ้านนี้ นางมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง ทำอะไรพลั้งพลาดก็จะหลุดปากอุทานด้วย "นโม ตสฺส ภควโต..." จนครบ 3 จบทุกครั้งไป ในหมู่บ้านนี้มีเด็กหนุ่มคนหนึ่งเป็นพราหมณ์เจนจบไตรเพท...ชื่อสคารวะ (ภารทวาชโคตร) เมื่อเขาได้ยินคำอุทานนอบน้อมพระพุทธองค์อย่างนั้นก็ด่านางว่าพูดไม่เป็นมงคล บอกว่านาง

หายนะแล้ว เพราะแทนที่จะเทิดทูนพราหมณ์ผู้ทรงไตรเพท กลับไปเทิดทูนสมณะโล้น นางธนัญชานีได้แต่กล่าวว่า พ่อหนุ่ม ยังไม่รู้ว่าพระพุทธองค์มีศีลและปัญญาแค่ไหน ถ้าได้รู้จักก็จะไม่สบประมาทอย่างนี้

พราหมณ์หนุ่มจึงพูดว่า ถ้าอย่างนั้น เมื่อพระสมณะมาขอให้บอกทันที

เวลานั้น พระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เมื่อเสด็จไปถึงหมู่บ้านตุทิ (พราหมณ์มหาศาล คนหนึ่งชื่อโตเทยยะ-บิดาของสุภมาณพ เป็นคนหมู่บ้านนี้ และเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน จึงได้ชื่อว่าโตเทยยะ) ซึ่งอยู่ใกล้กับหมู่บ้าน ปัจจลกัปปะ ได้เข้าประทับอยู่ในสวนมะม่วงแห่งหนึ่ง ครั้นนางธนัญชานีทราบเข้าก็รีบไปบอกพ่อหนุ่มสคารวะตามที่ได้รับปาก

สคารวะได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ เรื่องที่ยกขึ้นทูลถามคือ มีสมณพราหมณ์อ้างว่าตนได้บรรลุธรรมสูงสุด ยืนยันว่าได้ประพฤติตามหลักอาทิพรหมจรรย์(หมายถึงมรรคอันเป็นทางตรัสรู้) อยากจะทราบว่าพระพุทธองค์เป็นสมณพราหมณ์จำพวกไหน?

(737) พระพุทธองค์ตรัสว่า มีสมณพราหมณ์ 3 ประเภทที่กล่าวถึงการบรรลุธรรมสูงสุดตามแนวอริยมรรค คือ 1. พวกฟังตามกันมา เช่นเดียวกับพราหมณ์ทรงไตรเพท 2. พวกที่มีแต่ความเชื่ออย่างเดียว เหมือนพวกพราหมณ์นักคิด 3. พวกได้ตรัสรู้ในธรรมซึ่งไม่เคยฟังจากใคร

ตรัสว่า พระองค์เป็นผู้หนึ่งในจำนวนสมณพราหมณ์ประเภทที่ 3 คือได้บรรลุธรรมสูงสุดด้วยปัญญาตรัสรู้เอง

(738-757) ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมโปรดสคารวะด้วยการเล่าประวัติของพระองค์ จำเดิมแต่ดำริออกผนวชจนกระทั่งได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ทูลถามว่าเทวดามีจริงหรือไม่?

(758-759) สคารวมาณพแสดงความประทับใจอย่างยิ่งในความเพียรไม่หยุดหย่อนตามที่พระองค์ทรงเล่า กราบทูลว่าสมควรแล้วที่ทรงตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และแล้วเขาได้ทูลถามว่า เทวดามีหรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ภารทวาชะ! ข้อที่ว่าเทวดามีนั้น รู้ได้โดยฐานะ (คือโดยเหตุแห่งความเป็นเทวดา) - ฐานโส โข ปเนตๆ ภารทวาช วิทิตๆ ยทิทๆ อตฺถิ เทวา"

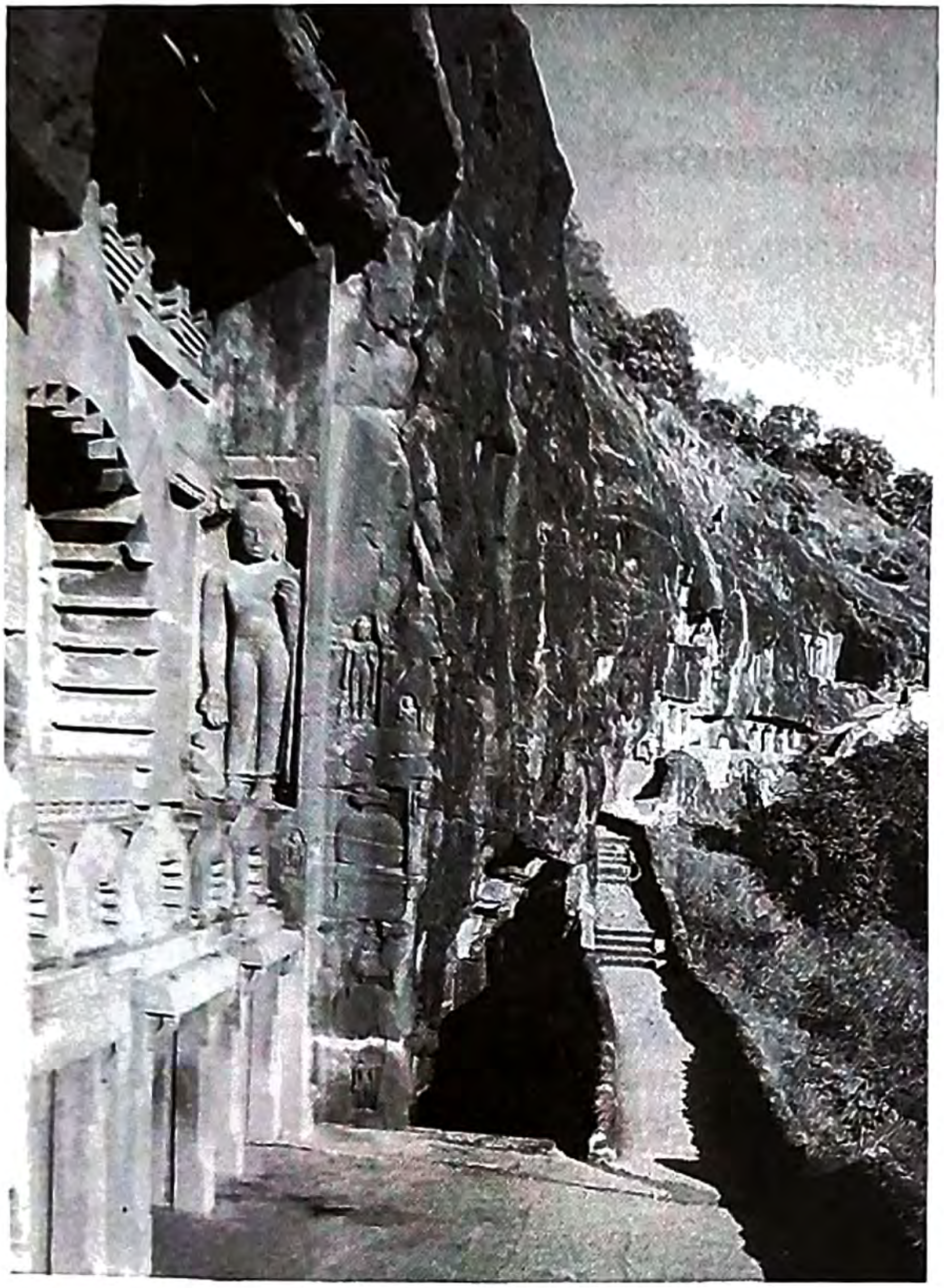
สคารวะกราบทูลว่า ถ้าทรงตอบอย่างนี้ก็เท่ากับไม่ได้ตอบ

พระพุทธองค์ตรัสว่า การกล่าวว่า ข้อที่ว่าเทวดามีอยู่ เป็นอันรู้ได้โดยฐานะ(โดยเหตุ) ก็เท่ากับกล่าวว่าเรารู้จักเทวดา เมื่อรู้จักเทวดา วิญญูชนก็รู้ได้ทันทีว่า เทวดามีอยู่อย่างแน่นอน

เมื่อสคารวะทูลถามว่า แล้วเหตุใดจึงไม่ทรงตอบตั้งแต่ในคำตอบแรก พระพุทธองค์จึงตรัสว่า คำที่ว่าเทวดานั้น เป็นคำยกย่องให้สูงในภาษาของชาวโลก (คือยกย่องบุคคลด้วยการใช้คำว่า

เทพหรือเทพี เป็นต้น)

จบพราหมณวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

เทวทหวรรค อนุปทวรรค สุญญตวรรค

วิภังควรรค สฬายตนวรรค

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

พระสุตตันตปิฎก-มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ อยู่ในพระไตรปิฎกบาลีเล่มที่ 14 ประกอบด้วย 5 หมวด (วรรค) คือ 1. เทวทหวรรค (10 พระสูตร) 2. อนุปทวรรค (10 พระสูตร) 3. สุญญตวรรค (10 พระสูตร) 4. วิภังควรรค (10 พระสูตร) 5. สฬายตนวรรค (12 พระสูตร) มีพระสูตรทั้งสิ้นจำนวน 52 พระสูตร (คำว่าปัณณาสก์ แปลว่าหมวดละ 50 เมื่อมีพระสูตรเกินมา 2 พระสูตรในสฬายตนวรรค จึงเป็นเหตุให้ตั้งชื่อหมวดว่าอุปริปัณณาสก์ ซึ่งมีความหมายว่าหมวดละ 50 เศษก็เป็นได้

แต่ความหมายโดยตรงของชื่อหมวดมีอยู่ว่า มูลปัณณาสก์คือหมวดต้น มัชฌิมปัณณาสก์คือหมวดกลาง อุปริปัณณาสก์คือหมวดปลาย โดยเทียบกับต้นไม้ที่มีอยู่ 3 ส่วน คือ โคนต้น กลางต้น และปลายยอด)

อรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ยังเป็นคัมภีร์ชื่อ "ปปัญจสูทนี" อยู่ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งอธิบายโดยพระพุทธโฆสะ

เทวทหวรรค

เทวทหวรรค (10 พระสูตร) ต่อไปนี้ ประกอบด้วย 1. เทวทหสูตร 2. ปัญจัตตยสูตร 3. กินติสูตร 4. สามคามสูตร 5. สุนักขัตตสูตร 6. อาเนญชสัปปายสูตร 7. คณกโมคคัลลานสูตร 8. โคปกโมคคัลลานสูตร 9. มหาปุณณมสูตร 10. จูฬปุณณมสูตร

ชื่อเทวทหวรรค ตั้งตามชื่อของพระสูตรแรกในหมวด คือ เทวทหสูตร

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

เทวทหวรรค

เทวทหสูตร

ลัทธิเชื่อกรรมเก่าของนิครนถ์

(1) เทวทหะเป็นชื่อเมืองประเภทนิคม(ระดับอำเภอ) เป็นเมืองของเจ้าศากยะในแคว้นสักกะ วันหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั่น (อรรถกถาระบุว่าประทับอยู่ที่ลุมพินีวัน) ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาประทานพระโอวาท ซึ่งสรุปใจความได้ดังนี้

(2) มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง(คือพวกนิครนถ์) สอนกันว่า การที่บุคคลคนหนึ่งได้รับเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าสุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม ก็เพราะเหตุแห่งกรรมที่ตนทำไว้แต่

ปางก่อน(ปุพฺเพ กตเหตุ) ดังนั้น เมื่อทำให้กรรมเก่าหมดไปด้วยตบะ ไม่ทำกรรมใหม่ ผลของกรรมก็จะไม่มี เป็นอันสิ้นกรรม เมื่อสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์ เมื่อสิ้นทุกข์ก็ไม่มีเวทนา เมื่อไม่มีเวทนาเลย ทุกข์ทั้งปวงก็หมดสิ้นไปเอง พวกนิครนถ์สอนกันอย่างนี้

(3-5) ทรงเล่าให้ภิกษุเหล่านั้นฟังว่า ได้เคยเข้าไปถามพวกนิครนถ์ว่ามีการสอนกันอย่างนั้นจริงหรือไม่ ได้รับคำตอบว่าจริง จึงได้ถามพวกเขาด้วยคำถามว่า

ทราบหรือว่าเราเคยมี(อัตภาพ)หรือไม่เคยมี? ทราบหรือว่าเราได้ทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน? ทราบหรือว่า เราเคยทำบาปกรรมไว้อย่างนี้ๆ ? ทราบหรือว่า ทุกข์เท่านี้เราสลัดได้แล้ว หรือทุกข์เท่านี้เราต้องสลัด หรือว่าเมื่อสลัดทุกข์เท่านี้ได้แล้ว ทุกข์ทั้งหมดก็เป็นอันจบสิ้นไม่มีต่อไปอีก? ทราบหรือว่า ในปัจจุบันมีการละอกุศลกรรม-เจริญกุศลกรรมได้อย่างไร?

ทุกคำถามนั้น พวกนิครนถ์ก็มีแต่คำตอบว่าไม่ทราบ

ได้บอกกับพวกเขาไปว่า ถ้าได้ทราบตามที่ถามมานั้น ก็จะตอบได้ว่า การที่บุคคลได้รับเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง...เป็นเพราะเหตุแห่งกรรมที่เคยทำไว้แต่ปางก่อน...

ได้บอกพวกเขาว่า อุปมาเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษอย่างจัง ได้รับความเจ็บปวดอย่างสาหัสจากลูกศรที่เสียบอยู่ ญาติมิตรพาไปหาหมอให้ผ่าตัด หมอก็ใช้มีดแหวะปากแผล เขาก็ได้รับความเจ็บปวดอย่างหนักจากการใช้เครื่องมือตรวจหาลูกศร เมื่อหมอผ่าตัดเอาลูกศรออก เขาก็ได้รับความเจ็บปวดอย่างหนักอีกเพราะการดึงลูกศรออก หมอผ่าตัดใส่ยาถอนพิษที่ปากแผล

เขาก็ได้รับความเจ็บแสบอย่างหนักเพราะการใส่ยาถอนพิษ หลังจากนั้นพอแผลหายดี เขาหายเจ็บปวดอยู่เป็นสุขเสรีคนเดียว แล้วมาระลึกได้ถึงสิ่งที่เคยเกิดตั้งแต่ถูกยิงด้วยลูกศรอาบยาพิษ...จนกระทั่งแผลหายสนิท มีแต่ความสุข พวกท่านก็ต้องระลึกได้อย่างนั้นจึงจะบอกได้ว่าใครได้รับเวทนาใดเพราะเหตุแห่งกรรมที่เคยทำไว้แต่ปางก่อนอย่างไร แต่ในเมื่อไม่รู้ว่าเคยทำบาปกรรมไว้ในชาติก่อน...ก็จึงไม่ควรให้คำตอบในเรื่องนี้(ไม่ควรสอนว่าเวทนาต่างๆ เกิดจากกรรมเก่า)

เหตุที่พวกนิครนถ์นับถือศาสดาของตน

(6-7) ทรงเล่าต่อไปว่า เมื่อบอกเขาไปอย่างนั้น พวกนิครนถ์ก็พูดว่า ศาสดานิครนถ์นาฏบุตรเป็นสัพพัญญู ยืนยันการรู้การเห็นทุกสิ่งทุกอย่างในทุกอิริยาบถต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ท่านสอนให้สลัดทิ้งบาปกรรมที่เคยทำในชาติก่อนด้วยการบำเพ็ญตบะอันกล้าแข็ง ให้สำรวมกายวาจาใจเพื่อจะได้ไม่ทำบาปกรรมอีกต่อไป เมื่อกรรมเก่าหมดไปและไม่มีกรรมใหม่ก็เป็นอันสิ้นกรรมสิ้นทุกข์สิ้นเวทนา ทุกข์ทั้งปวงไม่มีอีกต่อไป พวกเขาบอกว่าคำสอนเช่นนี้เป็นที่ถูกใจและสมควรสำหรับพวกเขา ได้บอกพวกเขาไปว่า มีธรรม 5 อย่างที่เกิดผลได้ 2 ด้าน (คือทั้งผิดและถูก) คือ 1. ศรัทธา (ความเชื่อ) 2. รุจิ (ความถูกใจ) 3. อนุสวะ (การเล่าเรียนหรือฟังต่อๆ กันมา) 4. อาการปริวิตักกะ (การคิดตรองตามเหตุผล) 5. ทิฏฐินิชฌานักขันติ (ความปลงใจเชื่อเพราะเห็นว่าตรงกับหลักคิดของตน) ต้องดูว่าเชื่ออย่างไร ถูกใจ

อย่างไร ฟังต่อๆ กันมาอย่างไร...การพูดจาโต้ตอบกับพวกนิครนถ์จึงไม่ชอบแก่เหตุ

ทรงชี้ให้เห็นเวทนาที่เกิดจากกรรมในปัจจุบัน

(8-9) ได้ตรัสกะพวกนิครนถ์ต่อไปว่า ขอให้คิดดู เมื่อพวกท่านใช้ความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า พวกท่านก็ได้รับทุกขเวทนาเจ็บปวดซึ่งเกิดจากความเพียรพยายามนั้น แต่เมื่อไม่ได้ใช้ความเพียรพยายามมากนัก ทุกขเวทนาที่พวกท่านได้รับก็ไม่มาก...เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรจะพูดว่าเวทนาต่างๆ ล้วนแต่เกิดจากกรรมในชาติก่อน...เว้นเสียแต่ว่าควรจะได้รับเวทนาอันแรงกล้า แต่ก็ไม่ได้รับเสียเฉยๆ จึงค่อยพูดว่าเป็นเวทนาที่เกิดจากกรรมเก่าในปางก่อน...แสดงว่า เวทนาต่างๆ จะแรงหรือไม่แรง ก็เกิดจากความเพียร(การกระทำ)ที่มากหรือน้อยนั่นเอง แต่พวกท่านมีความเชื่อที่ผิดเพราะอวิชชา คือหลงเชื่อไปว่าเวทนาต่างๆ เกิดเพราะเหตุแห่งกรรมในปางก่อนไปเสียทั้งหมด...

ให้ผลกรรมเป็นไปตามความต้องการได้หรือไม่?

(10-11) ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังต่อไปว่า ได้ตั้งคำถามให้พวกนิครนถ์ตอบเป็นข้อๆ ว่า กำหนดได้ไหมว่า กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบันจงให้ผลในชาติหน้า? กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า จงให้ผลในชาติปัจจุบัน? กรรมให้ผลเป็นสุข จงให้ผลเป็นทุกข์? กรรมให้ผลเป็นทุกข์จงให้ผลเป็นสุข? กรรมให้ผลเสร็จสิ้นแล้ว ผลกรรมอย่าเพิ่งเสร็จสิ้น? กรรมที่ให้ผลยังไม่เสร็จสิ้น จงให้ผล

เสร็จสิ้น? กรรมที่ให้ผลมากจงให้ผลน้อย? กรรมที่ให้ผลน้อยจงให้ผลมาก? กรรมที่ให้ผลจงอย่าให้ผล? กรรมที่ไม่ให้ผล จงให้ผล? ทั้งนี้ โดยสามารถที่จะกำหนดให้กรรมเป็นไปตามความต้องการ ด้วยความเพียรพยายาม (ด้วยตบะ)

ทุกข้อคำถามนั้น ได้รับคำตอบว่าเป็นไปไม่ได้ แสดงว่าความเพียรหรือตบะที่พวกนิครนถ์ถือปฏิบัติกันอยู่ก็ไม่มีผลอะไร (ไม่สามารถที่จะกำหนดให้ผลของกรรมเป็นไปตามความประสงค์ได้)

ลัทธิกรรมเก่าแบบนิครนถ์ผิดทั้งขึ้นทั้งล่อง

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า คำสอนของพวกนิครนถ์ที่สอนกันมาอย่างนี้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่พวกนิครนถ์เองถึง 10 ประการ คือ

1. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะกรรมที่ตนทำไว้ในชาติก่อน ก็แสดงว่า พวกนิครนถ์เป็นผู้ได้ทำกรรมชั่วไว้ในชาติก่อนแน่ ชาตินี้พวกเขาจึงได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส (ด้วยตบะ) เช่นนี้

2. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะมีเทพเจ้าบันดาลให้ (อิสฺสรนิมฺมานเหตุ) ก็แสดงว่า พวกนิครนถ์ถูกเทพเจ้าใจบาปบันดาลให้เป็นแน่ ชาตินี้พวกเขาจึงได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส (ด้วยตบะ) เช่นนี้

3. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะเคราะห์กรรม(สงฺคติภาวเหตุ-เพราะโชคเคราะห์หรือเหตุบังเอิญ) ก็แสดงว่า พวกนิครนถ์ต้องเป็นพวกมีบาปเคราะห์เป็นแน่ ชาตินี้พวกเขาจึงได้รับ

ทุกขเวทนาแสนสาหัส (ด้วยตบะ) เช่นนี้

4. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะชาติกำเนิด(อภิชาติ) ก็แสดงว่า พวกนิครนถ์ต้องมีชาติกำเนิดชั้นเลว(ปาปาภิชาติกา) เป็นแน่ ชาตินี้พวกเขาจึงได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส (ด้วยตบะ) เช่นนี้

5. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะความบากบั่นในปัจจุบัน(ทิฏฐธมฺมูปกฺกมเหตุ) ก็แสดงว่า พวกเขาต้องมีความบากบั่นอันเลวเป็นแน่ พวกเขาจึงได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส (ด้วยตบะ) เช่นนี้

6-10 ไม่ว่าหมู่สัตว์จะได้รับสุขและทุกข์ เพราะเหตุ 5 อย่างดังกล่าวแล้วหรือไม่ก็ตาม พวกนิครนถ์ก็ไม่พ้นถูกกล่าวโทษ (เพราะการทรมานตนอย่างนิครนถ์มีแต่ให้ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส)

แล้วตรัสว่า ความบากบั่นความเพียรอย่างที่พวกนิครนถ์ถือปฏิบัติอยู่นั้น ไม่เกิดผลอะไร (นอกจากทุกขเวทนา)

วิธีทำความเพียรเพื่อดับทุกข์

(12) สำหรับความเพียรพยายามที่จะให้เกิดผล(ในการดับทุกข์)นั้น พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1. เมื่อตนไม่มีทุกข์ ก็ไม่เอาทุกข์มาทับถมตน 2. เมื่อตนมีสุขที่เป็นธรรม ก็ไม่ทิ้งความสุขนั้น 3. ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในความสุขนั้น เธอตระหนักว่า เรายังมีเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ เมื่อ

เริ่มความเพียร วิราคะย่อมมีได้เพราะการเริ่มความเพียร อีกอย่างหนึ่ง ถึงเรามีเหตุให้เกิดทุกข์อยู่ แต่เมื่อเราวางเฉยมีอุเบกขา วิราคะก็ย่อมมีได้ แล้วเธอก็เริ่มความเพียรจนกว่าจะเกิดวิราคะ วางใจเป็นอุเบกขาจนเกิดวิราคะ...ทำได้อย่างนี้ ทุกข์นั้นก็จะดับไปได้..."

(13-14) ทรงยกตัวอย่างว่า เหมือนชายหลงรักหญิงสาวคนหนึ่ง เขาเห็นนางพร่ำพรอดอยู่กับชายอื่น ความทุกข์ใจแค้นใจจะมีแก่ชายผู้หลงรักนั้นหรือไม่? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่าย่อมมีแน่ ตรัสถามว่า เพราะเหตุใด? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าเพราะชายคนนั้นหลงรักหญิงสาวคนนั้น และได้เห็นนางไปพร่ำพรอดอยู่กับชายอื่น

พระพุทธองค์ตรัสว่า ต่อมา ชายคนนั้นคิดได้ว่าเป็นเพราะตนหลงรักหญิงคนนั้น เมื่อได้เห็นนางพรอดรักอยู่กับชายอื่น จึงทุกข์ใจแค้นใจ คิดได้อย่างนี้ก็ถอนใจไม่หลงรักนางอีก และเมื่อได้เห็นนางพรอดรักอยู่กับชายอื่น ก็ไม่ได้รู้สึกทุกข์ใจแค้นใจ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเขาคลายความรักความหลงในหญิงคนนั้นได้แล้ว ความทุกข์ใจความแค้นใจก็ไม่เกิดแก่เขา...

กุศลธรรมเจริญขึ้นคือเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม

(15) แล้วตรัสสอนภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุพิจารณาเห็นว่าตนอยู่ตามสบายแล้ว อกุศลธรรมเจริญขึ้น กุศลธรรมเสื่อมลง แต่เมื่อทำตนให้ลำบาก อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น

อย่ากระนั้นเลย เราพึงเริ่มทำตนให้ลำบากเถิด แล้วเธอก็เริ่ม... (ตามที่คิด) ทำให้กุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมเจริญขึ้น หลังจากนั้นเธอก็ไม่ต้องทำตนให้ลำบากอีก เพราะเหตุใด? ก็เพราะภิกษุนั้นได้ประโยชน์สมปรารถนาในการทำตนให้ลำบากแล้ว...

เปรียบเหมือนช่างศรเอาลูกศรลนไฟบนไม้ข่า 2 อัน (ไม้ที่วางพาดบนเตาไฟเพื่อย่างหรือปิ้ง เรียกว่าข่า) ดัดให้ตรงจนพอใจ เมื่อได้ลูกศรที่พอใจแล้ว หลังจากนั้นก็ไม่ต้องลนลูกศรบนไม้ข่าอีก เพราะอะไร? ก็เพราะช่างศรได้ประโยชน์สมปรารถนาในการดัดลูกศรแล้ว...ฉันใดก็ฉันนั้น

(16-26) ต่อจากนั้น ทรงลำดับการเข้ามาบวชประพฤติพรหมจรรย์ตั้งต้นแต่การมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นและแสดงธรรม มีผู้เลื่อมใสออกบวชตาม...จนกระทั่งได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วทรงสรุปว่า ความเพียรพยายามอย่างนี้ ย่อมเห็นผลได้จริง

(27) และตรัสในตอนท้ายว่า คำสอนของพระองค์ดังกล่าวมานี้ มีแต่ด้านที่ควรสรรเสริญ รวมได้ 10 ประการ (ตรงกันข้ามกับคำสอนของนิครนถ์) คือ 1. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะกรรมเก่า พระองค์ก็ต้องได้ทำกรรมดีมาก่อนเป็นแน่ ปัจจุบันจึงเสวยแต่สุขเวทนาอันปราศจากอาสวะเช่นนี้ 2. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะเทพเจ้าบันดาลให้ พระองค์ก็ต้องมีเทพเจ้าชั้นดีบันดาลให้เป็นแน่...3. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะเคราะห์กรรม พระองค์ก็ต้องเป็นผู้มีเคราะห์กรรมที่ดีเป็นแน่....4. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะชาติกำเนิด พระองค์

ก็ต้องเป็นผู้มีชาติกำเนิดที่ดีเป็นแน่... 5. ถ้าหมู่สัตว์ได้รับสุขและทุกข์เพราะความบากบั่นหมั่นเพียร พระองค์ก็ต้องเป็นผู้มีความบากบั่นหมั่นเพียรในปัจจุบันที่ดีเป็นแน่... 6-10. และไม่ว่าหมู่สัตว์จะได้รับสุขและทุกข์ด้วยเหตุต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้วหรือไม่ก็ตาม พระองค์ก็มีแต่ข้อให้ควรสรรเสริญทั้งสิ้น

ปัญจัตตยสูตร

คำว่า "สมณพราหมณ์" ที่ได้พบอยู่เสมอเมื่ออ่านพระไตรปิฎก ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้มีคำอธิบายว่า หมายถึงพราหมณ์ที่เป็นนักบวช คือเป็นพราหมณ์โดยชาติกำเนิด แล้วได้ออกบวชเป็นสมณะ จะเรียกเป็นคำเดียวว่า "สมณพราหมณ์" ก็ได้ หรือจะเรียกแยกเป็น 2 คำว่า "สมณะและพราหมณ์" ก็ได้ เรียกว่า "สมณะหรือพราหมณ์" ก็ได้ (ดูเชิงอรรถ MLS. เล่ม 3 หน้า 15)

พระสูตรที่ควรอ่านประกอบกับปัญจัตตยสูตรนี้ คือ

พรหมชาลสูตร (ในเล่ม 5 หน้า 6-30) และมหานิทานสูตร (ในเล่ม 5 หน้า 138-151)

ประมวลความเห็นผิดเรื่องอัตตาหลังตาย

(28-29) ที่วัดเชตวันคราวหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้า ทรงอธิบายเรื่องความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) เกี่ยวกับขันธ์ (หรืออัตตา หรืออัตภาพ) ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ดังนี้

มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยึดความเชื่อเกี่ยวกับขันธ์ในภพหน้า (อปรนฺตกปฺปิกา) จำแนกได้ 5 ทัศนะ คือ

1. เชื่อว่า อัตตาที่มีสัญญา(จิตใจ) เป็นภาวะอมตะนิรันดร์ (อโรโค)
2. เชื่อว่า อัตตาที่ไม่มีสัญญา เป็นภาวะอมตะนิรันดร์
3. เชื่อว่า อัตตาชนิดมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสญฺญี นาสญฺญี อตฺตา) เป็นภาวะอมตะนิรันดร์
4. เชื่อว่า ตายไปแล้วก็สูญ ไม่มีการเกิดอีก
5. เชื่อว่า นิพพาน(ความสิ้นกิเลสดับทุกข์)เกิดขึ้นในชีวิตปัจจุบัน(ทิฏฐธมฺมนิพฺพานํ-เข้าใจผิดว่าฌานเป็นภาวะแห่งนิพพาน)

รวมแล้วมีความเห็นผิดเป็น 5 ทัศนะ โดยมี 3 กลุ่มใหญ่ คือ 1. พวกเชื่อว่าตายแล้วมีอัตภาพอยู่ในภพอื่น 2. พวกเชื่อว่าตายแล้วก็ดับสูญ ไม่มีการเกิดอีก 3. พวกเชื่อว่า ภาวะไม่มีกิเลสในฌานคือนิพพาน

พวกเชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย-ประเภทมีสัญญา

(30) พระพุทธองค์ตรัสว่า พวกที่เห็นว่า มีอัตตาอมตะนิรันดรประเภทมีสัญญา(มีใจคิดนึก) จำแนกอัตตาออกเป็น 8 ชนิด คือ 1. ชนิดมีรูป 2. ชนิดไม่มีรูป 3. ชนิดทั้งมีรูปและไม่มีรูป (รูปี จ อรูปี จ) 4. ชนิดมีรูปก็ไม่ใช่ไม่มีรูปก็ไม่ใช่ (เนวรูปี นารูปี วา) 5. ชนิดมีสัญญาเป็นอันเดียวกัน (เอกตฺตสญฺญี) 6. ชนิดมีสัญญาต่างกัน (นานตฺตสญฺญี) 7. ชนิดมีสัญญาน้อยนิด (ปริตฺตสญฺญี) 8. ชนิดมีสัญญาไร้ขนาดจำกัด (อปฺปมาณสญฺญี)

ในบรรดาความเชื่อเหล่านี้ ยังมีพวกที่เชื่อว่ามีอัตตาละเอียดซึ่งเกิดจากการเพ่งวิญญาณเป็นอารมณ์(วิญญาณกสิณ) และอัตตาที่เกิดจากอากิญจัญญายตนะซึ่งละเอียดกว่าอัตตามีสัญญาดังกล่าวทั้งหมด (แต่ก็ยังนับเนื่องอยู่ในอัตตามีสัญญาอยู่นั่นเอง)

แต่ไม่ว่าจะเป็นสัญญาประเภทใดก็ตาม พระพุทธองค์ตรัสว่า

"เรื่องสัญญา (ของอัตตา) ดังกล่าวนี้ ล้วนมีปัจจัยปรุงแต่ง (สงฺขตๆ-มีปัจจัยสร้างสรรค์ขึ้นมา) เป็นภาวะที่หยาบ(โอฬาริกๆ) ความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งมีอยู่ (หมายถึงนิพพาน) ตถาคตทราบว่า ภาวะดังกล่าวนี้มีอยู่ จึงเห็นอุบายเพื่อสลัดทิ้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้"

พวกที่เชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย - ประเภทไม่มีสัญญา

(31) ตรัสถึงพวกที่มีความเชื่อว่า มีอัตตาอมตะนิรันดรประเภทที่ไม่มีสัญญาว่า พวกนี้ จำแนกอัตตาออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. ชนิดมีรูป 2. ชนิดไม่มีรูป 3. ชนิดทั้งมีรูปและไม่มีรูป 4. ชนิดมีรูปก็ไม่ใช่ไม่มีรูปก็ไม่ใช่

พวกที่เห็นว่าอัตตามีสัญญาเป็นภาวะอมตะนิรันดร ไม่เห็นด้วยกับพวกนี้(คือพวกอสัญญีวาทะ) โดยชี้ว่า สัญญาเหมือนหัวฝีเหมือนลูกศรเสียบแทง แต่เมื่อสัญญาละเอียดประณีตขึ้น นั่นแหละคือภาวะไม่มีสัญญา (แต่ความจริงมีสัญญา ไม่ใช่ว่าไม่มีสัญญาอย่างที่พวกอสัญญีวาทะเข้าใจ)

ในประเด็นนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ที่สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวว่าเราจักบัญญัติ(วางเป็นหลักคำสอน)ว่า มีการมาเกิดหรือการไปเกิด การจุติ การอุบัติ ความเจริญงอกงามไพบูลย์ โดยที่ไม่มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้น เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ภาวะไม่มีสัญญานี้ ก็มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นภาวะที่หยาบ ความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งมีอยู่(คือนิพพาน) ตถาคตทราบว่าสิ่งนี้มีอยู่ จึงเห็นอุบายเพื่อสลัดทิ้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น"

(ตามพระดำรัสนี้ ไม่ว่าอัตภาพประเภทใด ก็จะต้องประกอบด้วยขันธ์ 5 ความเชื่อในเรื่องอัตตามีสัญญาหรือไม่มีสัญญา...เป็นเพียงมิจฉาทิฐิแต่ละอย่าง)

พวกที่เชื่อว่ามีอัตตาหลังตาย-ประเภทเนวสัญญีนาสัญญี

(32) แล้วตรัสถึงพวกที่มีความเชื่อว่า มีอัตตาอมตะ

นิรันดรประเภทมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ว่า พวกนี้ก็จำแนกอัตตาเป็น 4 ชนิดเหมือนกับพวกอสัญญีวาทะ และพวกนี้ก็ถูกพวกสัญญีวาทะและพวกอสัญญีวาทะคัดค้านเช่นกัน โดยบอกว่า ภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ก็คือมีสัญญาอีกประเภทหนึ่งนั่นเอง แต่เป็นสัญญาที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้น และกล่าวว่า ภาวะไม่มีสัญญา(ของพวกอสัญญีวาทะ)ก็ยังมีสัญญาอยู่นั่นเอง แต่เป็นสัญญาที่ไม่รับรู้อะไร (สมฺโมโห-เป็นภาวะหลงของสัญญา พวกอสัญญีสัตว์อยู่ในภาวะอันนี้)

พระพุทธองค์ตรัสถึงมิจฉาทิฐิในกรณีนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! สมณพราหมณ์บางพวกสอนว่าการเข้าอายตนะนี้(เนวสัญญานาสัญญายตนะ) เข้าด้วยสังขาร(ความคิดนึก)ตามที่ตนเข้าใจหรือได้ยินได้ฟังมา คำสอนของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ผู้รู้ถือว่าเป็นหายนะ(ผิดพลาด, ย่อยยับ) เพราะอายตนะนี้ท่านไม่ยอมรับว่าเข้าถึงได้เมื่อยังมีสังขาร(ความนึกคิด) แต่เข้าถึงได้ด้วยขันธ์ที่เหลือ(คือ รูป เวทนา สัญญา และวิญญาณ) ยกเว้นสังขาร ภาวะแห่งเนวสัญญานาสัญญายตนะดังกล่าวนี้ก็ยังมีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นภาวะหยาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่(คือนิพพาน) ตถาคตทราบว่าภาวะนี้มีอยู่ จึงเห็นอุบายเพื่อสลัดทิ้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นเสีย"

เห็นว่าตายแล้วสูญ เหตุใดจึงเป็นมิจฉาทิฐิ?

(33) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่า พวกสมณพราหมณ์ทั้งฝ่ายที่เห็นว่าอัตตามีสัญญาและอัตตาไม่มีสัญญาเป็นอัตตาอมตะนิรันดร์ ต่างก็คัดค้านพวกที่เห็นว่าตายแล้วสูญไม่มีการเกิดอีก ทั้งนี้เพราะพวกเขามีความหวังข้างหน้าว่า เมื่อตายไปจะไปเกิดเป็นอะไร เหมือนพ่อค้าที่หวังผลกำไรจากการค้า

ส่วนพวกที่สอนว่าตายแล้วสูญไม่มีการเกิดอีก เป็นพวกที่กลัวสักกายะ เกลียดสักกายะ (คือเกลียดกลัวการมีอัตภาพหรือการเกิดอีก) แต่ก็ยังวนเวียนอยู่กับสักกายะนั่นแหละ เหมือนสุนัขที่เขาล่ามไว้กับหลัก ก็ได้แต่วิ่งวนอยู่ที่หลักนั่นแหละ...เรื่องสักกายะเช่นนั้นก็มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นภาวะที่หยาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ ทรงทราบว่าสิ่งนี้มี จึงเห็นอุบายเพื่อสลัดทิ้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นเสีย

เป็นอันว่า สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นในเรื่องขันธ์ในอนาคตต่างก็อ้างความเชื่อต่างๆ กัน ซึ่งก็อิงอยู่กับอายตนะ(เหตุ)ทั้ง 5 นั้น หรืออิงอยู่กับอายตนะใดอายตนะหนึ่ง (อายตนะหรือเหตุที่ 5 คือนิพพานในปัจจุบัน(ทิฏฐธัมมนิพพาน) อยู่ในกลุ่มเดียวกับเรื่องเอกัตตสัญญา(อัตตามีสัญญาเป็นอันเดียวกัน)และนานัตตสัญญา(อัตตามีสัญญาต่างกัน)

ความเห็นผิดเรื่องอัตตาก่อนเกิด

(34) ครั้นแล้วพระพุทธองค์ทรงแจกแจงความเห็นผิด

ของสมณพราหมณ์ในเรื่องอัตตาหรืออัตภาพส่วนอดีต(ปุพฺพนฺตกปฺปิกา) ว่ามีความเชื่อต่างๆ กันดังนี้

1. เชื่อว่า อัตตาและโลกเป็นอมตะนิรันดร์(สสฺสโต)
2. เชื่อว่า อัตตาและโลกไม่เป็นอมตะนิรันดร์(อสฺสสฺสโต)
3. เชื่อว่า อัตตาและโลกทั้งเป็นและไม่เป็นอมตะนิรันดร์ (สสฺสโต จ อสฺสสฺสโต จ)
4. เชื่อว่า อัตตาและโลกเป็นอมตะนิรันดร์ก็ไม่ใช่ ไม่เป็นอมตะนิรันดร์ก็ไม่ใช่ (เนวสสฺสโต นาสฺสสฺสโต)
5. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีที่สิ้นสุด (อนฺตวา)
6. เชื่อว่า อัตตาและโลกไม่มีที่สิ้นสุด (อนนฺตวา)
7. เชื่อว่า อัตตาและโลกทั้งมีและไม่มีที่สิ้นสุด (อนฺตวา จ อนนฺตวา จ)
8. เชื่อว่า อัตตาและโลกจะว่ามีที่สิ้นสุดก็ไม่ใช่ไม่มีที่สิ้นสุดก็ไม่ใช่ (เนวนฺตวา นานนฺตวา)
9. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีสัญญา (จิตใจ) เป็นอันเดียวกัน (เอกตฺตสญฺญี - perceptive of unity)
10. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีสัญญาต่างกัน(นานตฺตสญฺญี-มีจิตใจที่หลายหลาก perceptive of diversity)
11. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีสัญญาอันจำกัด (ปริตฺตสญฺญี-มีสัญญาเล็กน้อย)
12. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีสัญญาไม่มีขอบเขตจำกัด (อปฺปมาณสญฺญี-มีสัญญากว้างใหญ่สุดประมาณ)

13. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีสุขโดยส่วนเดียว (เอกนฺตสุขี)
14. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีทุกข์โดยส่วนเดียว (เอกนฺตทุกฺขี)
15. เชื่อว่า อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ (สุขทุกฺขี)
16. เชื่อว่า อัตตาและโลกไม่มีทั้งทุกข์และสุข (อทุกฺขมสุขี)

(คำว่า "อัตตาและโลก" หมายถึงอายตนะทั้งหลายมีรูปเป็นต้นที่ยึดถือว่าเป็นตัวตน หรืออัตภาพที่อุบัติขึ้น โลกในที่นี้ไม่เกี่ยวกับแผ่นดินที่เป็นหน่วยของจักรวาล คำว่า สสฺสโต- อสฺสสฺสโต แปลกันทั่วไปว่าเที่ยง-ไม่เที่ยง เพื่อให้ชัดขึ้นจึงใช้คำว่า อมตะนิรันดร์ แทนคำว่า เที่ยง อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ได้อธิบายทิฐิแต่ละข้อไว้อย่างละเอียด)

ลำดับอุปาทานตั้งแต่หยาบไปถึงละเอียด

(35-36) พระพุทธองค์ตรัสอธิบาย(เรื่องอุปาทาน)ให้ภิกษุเหล่านั้นฟังว่า สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า อัตตาและโลกเป็นอมตะนิรันดร์เป็นต้นนั้น เป็นไปไม่ได้ที่พวกเขาจะเกิดญาณประจักษ์จิตอันบริสุทธิ์หมดจด(ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณ์ ภวิสฺสติ ปริสุทฺธ์ ปริโยทาต่)ได้เอง โดยไม่อิงความเชื่อ (ศรัทธา) - ความถูกใจ (รุจิ) - การฟังตามกันมา (อนุสวะ) - การตรองตามแนวเหตุผล (อาการปริวิตักกะ) - ความเห็นชอบเพราะตรงกับหลักคิดของตน (ทิฏฐินิชฌานักขันติ) เมื่อเขาไม่มีญาณประจักษ์จิตอันบริสุทธิ์หมดจด เขาก็เข้าใจได้เฉพาะความรู้ในด้านนั้นเท่านั้น ส่วนแห่งความรู้เช่นนั้นเรียกว่าอุปาทาน (คือทิฏฐุปาทาน-ความยึดมั่นถือมั่นในความเห็น) อุปาทานเช่นนั้นมีปัจจัยปรุงแต่ง เป็น

ของหยาบ...พระองค์ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้แล้ว

(37-39) จากนั้น ทรงกล่าวถึงผู้ที่ไม่ติดอยู่ในความเห็นผิดในเรื่องอัตตาดังกล่าว แต่ก็ไปติดอยู่ในฌานตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน ดังนี้

– ไม่ติดอยู่ในกาม(กามสัญโญชน์)เพราะละความเห็นผิดในเรื่องอัตตาว่าเป็นอมตะหรือไม่เป็นอมตะเป็นต้น เจริญสมาธิจนได้ฌาน(ปฐมฌานหรือทุติยฌาน) ได้ปีติอันเกิดแต่วิเวก แต่ก็ไปหยุดอยู่ในฌานนั้น ด้วยสำคัญว่าได้อยู่ในภาวะที่ดีที่ประณีต พอปีติหายไป โทมนัส(ความเสียใจความเสียดาย)ก็เกิดขึ้นแทนที่ หรือโทมนัสหายไป ปีติก็เกิดขึ้นแทนที่ (สลับกันอยู่อย่างนั้น) เหมือนที่ใดมีร่มเงาที่นั่นก็ไม่มีแดด ที่ใดมีแดดที่นั่นก็มีร่มเงา ปีติอันเกิดแต่วิเวกเช่นนั้น มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ...

– ไม่ติดอยู่ในกามเพราะละความเห็นผิดในเรื่องอัตตา...เจริญสมาธิได้ฌาน ก้าวผ่านขั้นปีติอันเกิดแต่วิเวก(ปฐมฌาน-ทุติยฌาน) เข้าถึงสุขปราศจากอามิส(นิรามิสสุข-สุขไม่อิงกามคุณ เป็นสุขในตติยฌาน) สำคัญว่าเป็นภาวะที่ดีที่ประณีต แต่เมื่อสุขนั้นหายไป ปีติก็เกิดแทนที่ (คือจากที่ได้สัมผัสสุขมาเป็นความปลื้มใจ) และเมื่อปีติหายไปก็เกิดสุขแทนที่ สลับกันอยู่ เหมือนร่มเงากับแดด...สุข(ในกาม)อย่างนั้นก็มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ...

– ไม่ติดอยู่ในกามเพราะละความเห็นผิดในเรื่องอัตตา ...เจริญสมาธิได้ฌาน ก้าวผ่านขั้นนิรามิสสุข (ในตติยฌาณ) ถึงเวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข(อทุกขมสุข-อุเบกขาในจตุตถฌาน) สำคัญว่าเป็นภาวะที่ดีที่ประณีต แต่เวทนาเช่นนั้นก็ดับหายไปได้ กลับไปหานิรามิสสุขอีก พอนิรามิสสุขหายไป ก็เกิดอุเบกขาอีก สลับกันอยู่เหมือนร่มเงากับแดด...เวทนาที่ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุข(อุเบกขา)เช่นนั้น ก็มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ...ทรงก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นได้แล้ว

สำคัญตนว่าไม่มีอุปาทานก็ยังเป็นอุปาทาน

(40) ตรัสต่อไปว่า สมณะหรือพราหมณ์บางคน ไม่ติดอยู่ในกามสัญโญชน์ทุกอย่าง ไม่มีความเห็นผิดในเรื่องอัตตา... ไม่ติดอยู่ในปีติ(ปฐมฌาน-ทุติยฌาน) ไม่ติดอยู่ในนิรามิสสุข (ตติยฌาน) ไม่ติดอยู่ในอุเบกขา(จตุตถฌาน) เข้าใจว่าตัวเองเป็นผู้สงบแล้ว(สนฺโตหมสฺมิ) เป็นผู้ดับทุกข์ได้แล้ว(นิพฺพุโตหมสฺมิ) เป็นผู้ไม่มีอุปาทาน (อนุปาทาโนหมิสฺมิ) เรื่องนี้ทรงทราบดี แต่...

– เมื่อยังถือมั่นอยู่ในเรื่องอัตตาแต่ทนหลังหรืออัตตาหลังตาย ก็ชื่อว่ายังมีอุปาทานอยู่

– เมื่อยังถือมั่นกามสังโยชน์ (ติดใจกามคุณ) ก็ยังชื่อว่ามีอุปาทานอยู่

– เมื่อยังถือมั่นปีติอันเกิดแต่วิเวก (ปฐมฌาน-ทุติยฌาน) ก็ยังชื่อว่ามีอุปาทานอยู่

– เมื่อยังถือมั่นสุขไม่อิงกามคุณ (นิรามิสสุขในตติยฌาน) ก็ยังชื่อว่ามีอุปาทานอยู่

– เมื่อยังถือมั่นอุเบกขา (เวทนาไม่ทุกข์ไม่สุขในจตุตถฌาน) ก็ยังชื่อว่ามีอุปาทานอยู่

แล้วตรัสว่า

"แม้การที่ท่านผู้นี้เข้าใจว่าตัวเองเป็นผู้สงบแล้วดับกิเลสดับทุกข์ได้แล้วไม่มีอุปาทานแล้ว ก็ยังเรียกว่า เขามีอุปาทานอยู่ (ยญฺจ โข อยมายสฺมา, สนฺโตหมสฺมิ นิพฺพุโตหมสฺมิ อนุปาทาโนหมสฺมีติ สมนุปสฺสติ, ตทปิ อิมสฺส โกโต สมณพฺราหฺมณสฺส อุปาทานมกฺขายติ.) อุปาทานดังกล่าวนี้มีปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ และความดับของสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งก็มีอยู่ (คือนิพพาน) ตถาคตทราบว่าสิ่งนี้มีอยู่ จึงเห็นอุบายเพื่อสลัดทิ้งสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้น ก้าวล่วงสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งนั้นเสีย"

ก้าวล่วงสัมผัสทั้ง 6 ได้คือนิพพาน

(คำว่า สัมผัสทั้ง 6 ในที่นี้ หมายถึงผัสสายตนะ ซึ่งแปลว่าบ่อเกิดหรือที่มาแห่งผัสสะ อันได้แก่ ตาเห็นรูป เป็นจักขุสัมผัส-หูได้ยินเสียง เป็นโสตสัมผัส-จมูกได้ดมกลิ่น เป็นฆานสัมผัส-ลิ้นได้ลิ้มรส เป็นชิวหาสัมผัส-กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะ(สิ่งสัมผัส) เป็นกายสัมผัส-ใจมีเรื่องให้นึกคิด(ธัมมารมณ์) เป็นมโนสัมผัส การก้าวล่วงสัมผัสทั้ง 6 คือไม่ต้องติดอยู่กับความรู้สึกนึกคิดที่เกิดจากตาเห็นรูปเป็นต้น)

(41) ท้ายพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! สันติวรบทอันยวดยิ่งที่ตถาคตได้ตรัสรู้นี้ คือการที่รู้เหตุเกิด(สมุทยं) ความดับ(อตฺถงฺคมं) คุณ (อสฺสาทं) โทษ(อาทีนวं) และวิธีสลัดทิ้ง (นิสฺสรณं) แห่งผัสสายตนะ ๖ ตามความเป็นจริง แล้วหลุดพ้นด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น (อนุปาทาวิโมกฺโข)..."

(อรรถกถาตั้งข้อสังเกตว่า โดยทั่วไปทรงอธิบายภาวะนิพพานว่า เป็นภาวะที่ไม่มีสังขาร คือในนิพพานไม่มีดิน น้ำ ไฟ ลม ภพที่เกิด นามรูป(ขันธ์ 5) แต่ในพระสูตรนี้ทรงอธิบายภาวะนิพพานว่า ไม่ใช่สิ่งที่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึกนึกคิดอันเกิดจากผัสสายตนะทั้ง ๖ หมายความว่า ความรู้สึกที่เกิดจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย และความคิดนึกทางใจ เป็นคนละเรื่องกับภาวะแห่งนิพพาน)

กินติสูตร

โพธิปักขิยธรรมคืออภิธรรม

(42-43) คราวหนึ่ง เมื่อประทับอยู่ที่ป่าชัฏ (วนสณฺเฑ) ซึ่งเป็นที่บวงสรวงทวยเทพใกล้เมืองกุสินารา พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้าเพื่อรับฟังพระโอวาท ทรงเริ่มด้วยพระดำรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า มีความคิดอยู่ในใจบ้างไหมว่าพระองค์ทรงแสดงธรรมก็เพื่อให้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะหรือเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่(ภวาภวเหตุ) ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่เคยมีความคิดในใจกันเช่นนั้นเลย มีแต่คิดกันว่า ทรงแสดง

ธรรมก็เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล เพื่ออนุเคราะห์เป็นสำคัญ

(44) เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเช่นนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ธรรมที่ทรงแสดงเพื่อการตรัสรู้ คือ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 สำหรับธรรมเหล่านั้น ขอให้ยินดีพร้อมเพรียงกัน อย่าทะเลาะกัน จงใฝ่ใจศึกษา (ให้ดี)

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อพวกเธอนั้นสามัคคีกัน ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน ใฝ่ใจศึกษาธรรม(เหล่านั้น)อยู่ ก็อาจจะมีภิกษุ 2 ฝ่ายพูดต่างกันในอภิธรรม"

(บาลีตอนนี้กล่าวว่า เตสญฺจ โว ภิกฺขเว สมคฺคานํ สมฺโมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ สิยุ. เทฺว ภิกฺขู อภิธมฺเม นานาวาทา-คำว่า อภิธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรม 7 หมวด มี สติปัฏฐาน 4 เป็นต้น ซึ่งมีชื่อว่าโพธิปักขิยธรรม(ธรรมฝ่ายปัญญาตรัสรู้) จะเห็นได้ว่า ความหมายเดิมของคำว่าอภิธรรม หมายถึงธรรมอันยิ่ง(อภิ-ยิ่ง) ซึ่งได้แก่ธรรมส่วนพิเศษหรือธรรมส่วนพิสดาร ทำหน้าที่แจกแจงแนวทางปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้ ถ้าถือว่าอริยสัจ 4 เป็นปัญญาตรัสรู้ ธรรม 7 หมวดนี้ก็คือหนทางไปสู่อริยสัจ 4 นั้น)

ให้อยู่ข้างภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่าย

(45-48) เมื่อภิกษุมีความเห็นแตกต่างกัน(ในธรรม 7 หมวดนั้น)เป็น 2 รูป(หรือ 2 ฝ่าย) ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างกันโดยอรรถหรือโดยพยัญชนะ ทรงแนะนำว่า ถ้าเห็นว่ารูปใด

เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายกว่า ให้เข้าไปหาภิกษุรูปนั้น (คำว่า ว่าง่ายสอนง่ายกว่า แปลจากคำบาลีว่า สุวจตโร หมายถึงภิกษุผู้มีลักษณะเชื่อฟังคำสอนด้วยความเคารพ ไม่หัวดื้อไม่โอ้อวด) แล้วบอกกล่าวเธอว่า อะไรที่เป็นความเห็นแตกต่างกันโดยอรรถและโดยพยัญชนะ ก็ให้ถือว่าเป็นความเห็นที่แตกต่างกัน อย่าถึงกับต้องวิวาทกันเลย กับภิกษุรูปอื่นๆ ก็เหมือนกัน ให้เลือกเข้าหาภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่ายเข้าไว้ แล้วบอกกล่าวอย่างเดียวกัน...

"โดยวิธีนี้ ขอให้พวกเธอจำข้อที่ภิกษุทั้งสองฝ่ายนั้นถือผิด ว่าเป็นข้อผิด เมื่อจำไว้(ถูกต้อง)แล้ว ก็พึงกล่าวแต่ข้อที่เป็นธรรมเป็นวินัย"

ในกรณีที่ภิกษุสองฝ่ายมีความคิดเห็นต่างกันโดยอรรถ แต่ลงกันได้โดยพยัญชนะ หรือมีความเห็นตรงกันโดยอรรถแต่ต่างกันโดยพยัญชนะ ก็ทรงแนะนำให้เข้าหาภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่ายกว่าและปฏิบัติอย่างเดียวกัน (สรุปว่า ทรงให้หลีกเลี่ยงการวิวาทกันด้วยความคิดเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องพระธรรมวินัยโดยประการทั้งปวง)

วิธีคิดก่อนโจทอาบัติภิกษุอื่น

(49) เมื่อมีภิกษุรูปหนึ่งต้องอาบัติ ก่อนจะโจทอาบัติภิกษุรูปนั้น ทรงแนะนำว่า อย่าเพิ่งโจทในทันทีทันใด ให้พิจารณาดูภิกษุรูปนั้นก่อนว่าเป็นบุคคลเช่นใด โดยประทานหลักการไว้ 5 ข้อ คือ

1. โจทไปแล้ว ไม่เกิดความยุ่งยากแก่ตัวเองและไม่ขัดข้อง

หมองใจแก่ผู้ถูกโจท เพราะเธอไม่เป็นคนมักโกรธไม่ผูกโกรธไม่ถือทิฐิ ยอมออกจากอาบัติแต่โดยดี สามารถที่จะช่วยให้ออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลได้ อย่างนี้ควรโจท

2. โจทไปแล้ว จะเกิดความยุ่งยากแก่ตัวเอง ผู้ต้องอาบัติจะขัดเคืองใจ เพราะเธอเป็นคนมักโกรธ...แต่เธอก็จะออกจากอาบัติแต่โดยดี สามารถที่จะช่วยให้ออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลได้ ความยุ่งยากของตัวเองและความขัดเคืองใจของผู้ต้องอาบัตินั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย การที่ช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลเป็นเรื่องใหญ่กว่า อย่างนี้ก็ควรโจท

3. โจทไปแล้ว ความยุ่งยากจะเกิดแก่ตัวเอง และผู้ต้องอาบัติจะไม่ขัดเคืองใจ เพราะเธอเป็นคนไม่มักโกรธ...สามารถจะช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลได้ ความยุ่งยากที่จะเกิดแก่ตัวเองนั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย เรื่องที่จะช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลยิ่งใหญ่กว่า อย่างนี้ก็ควรโจท

4. โจทไปแล้ว ความยุ่งยากจะเกิดแก่ตัวเอง ทั้งผู้ถูกโจทก็จะขัดเคืองใจ เพราะเธอเป็นคนมักโกรธ...ยากที่จะออกจากอาบัติ แต่ก็คิดว่าจะสามารถช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลได้ ความยุ่งยากที่จะเกิดแก่ตัวเองและความขัดเคืองใจของผู้ถูกโจทเป็นเรื่องเล็กน้อย เรื่องที่ยิ่งใหญ่กว่าคือการช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศล อย่างนี้ก็ควรโจท

5. โจทไปแล้ว ความยุ่งยากจะเกิดแก่ตัวเอง และผู้ถูกโจทก็จะขัดเคืองใจ เพราะเธอเป็นคนมักโกรธ...ยากที่จะออกจากอาบัติ ทั้งคิดว่าไม่สามารถจะช่วยให้เธอออกจากอกุศลมาอยู่ใน

กุศลได้ อย่างนี้ต้องไม่ละเลยอุเบกขา(อุเปกฺขา นาติมญฺญิตพฺพา)ในภิกษุประเภทนี้ (คือให้วางใจเป็นกลาง- not be disdained)

วิธีระงับการวิวาทบาดหมางระหว่างภิกษุด้วยกัน

(50) ตรัสสอนต่อไปว่า เมื่อเกิดการพูดยุแหย่ ตีเสมอกันด้วยทิฐิ ผูกใจเจ็บกัน ไม่เชื่อถือกัน ไม่ยินดีต่อกัน ให้เข้าไปหาภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่าย แล้วบอกกล่าวว่า การที่เป็นกันเช่นนั้น ถ้าพระสมณะ(หมายถึงพระพุทธองค์)ทราบเข้า ก็จะทรงดิเตียนเอาได้ เมื่อมีภิกษุอื่นๆ ถามว่าการที่ภิกษุเป็นกันเช่นนี้ จะทำนิพพานให้แจ้งได้หรือไม่ ก็จะต้องตอบว่า เป็นไปไม่ได้

และเมื่อภิกษุสามารถทำให้ภิกษุด้วยกัน (ซึ่งมีความบาดหมางต่อกัน) ให้ออกจากอกุศลมาอยู่ในกุศลได้สำเร็จแล้ว เมื่อถูกถามว่าทำสำเร็จแล้วหรือ ทรงแนะนำให้ตอบว่า เรื่องนี้ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทรงแสดงธรรมแก่ข้าพเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่านั้นได้ฟังแล้วก็ออกจากอกุศลดำรงอยู่ในกุศล

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุตอบอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ยกตน ไม่ข่มคนอื่น เป็นการกล่าวธรรมที่ถูกต้องตามธรรม และการกล่าวตามกันอันชอบด้วยธรรมใดๆ ก็จะไม่ถูกตำหนิได้"

สามคามสูตร

ในพระสูตรนี้กล่าวถึงการตายของนิครนถ์นาฏบุตรที่เมืองปาวา แล้วเกิดการทะเลาะวิวาทกันในหมู่สาวก หลังเหตุการณ์นี้ไม่นาน พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่หมู่บ้านสามคามในแคว้นสักกะ พระจุนทะ(สมณุเทศ) นำเรื่องนี้ไปเล่าให้พระอานนท์ฟัง พระอานนท์จึงชวนไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์และกราบทูลรายงานให้ทรงทราบ

ข้อความเบื้องต้นของพระสูตรนี้หมือนในปาสาทิกสูตรในเล่ม 6 (หน้า 144) จึงจะไม่ขยายความซ้ำอีก

ทรงให้ระวังการทะเลาะกันด้วยเรื่องมัคคปฏิปทา

(51-54) หลังจากนิครนถ์นาฏบุตรถึงแก่กรรมที่เมืองปาวาไม่นาน ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่หมู่บ้านสามคามในแคว้นสักกะ พระจุนทะเดินทางจากเมืองปาวาไปเล่าเรื่องความแตกแยกกันของชาวนิครนถ์ให้พระอานนท์ฟัง พระอานนท์จึงชวนไปเข้าเฝ้ากราบทูลรายงานให้ทรงทราบด้วยความห่วงใย ไม่อยากให้ภิกษุสงฆ์เป็นอย่างนั้นหลังพุทธปรินิพพาน

พระพุทธองค์ตรัสถามพระอานนท์ว่า โพธิปักขิยธรรม (หรืออภิญญาเทสิตธรรม) ทั้ง 7 หมวด มีสติปัฏฐาน 4 เป็นต้น มีภิกษุเกิดความเห็นแตกต่างกันหรือไม่ พระอานนท์กราบทูลว่ายังไม่เคยเห็นภิกษุแม้แต่เพียง 2 รูป ที่มีความคิดเห็นในธรรม 7 หมวดนั้นแตกต่างกัน แต่ก็ห่วงว่า ในอนาคตเมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานจากไป อาจจะเกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่สงฆ์ได้ อันมีสาเหตุมาจากการเลี้ยงชีวิตหรือการละเมิดสิกขาบท

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"อานนท์! ความวิวาทที่เกิดเพราะเหตุอาชีวะอันยิ่ง (อชฺฌาชีเว) หรือเพราะเหตุปาติโมกข์อันยิ่ง(อธิปาติโมกฺเข)นั้นเป็นเรื่องเล็กน้อย ส่วนความวิวาทที่เกิดในสงฆ์ที่เกิดเพราะเหตุมรรคหรือปฏิปทานั้น มีแต่เพื่อไม่เกื้อกูลแก่มหาชน ไม่ใช่เพื่อสุขของมหาชน ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของมหาชน มีแต่เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์"

(อรรถกถาอธิบายว่า ในหมู่ผู้บรรลุอริยมรรค ไม่มีการวิวาทกัน การวิวาทด้วยเรื่องอริยมรรคเป็นเรื่องของปุถุชน มีแต่

โทษแก่ผู้ก่อการวิวาทเอง คำว่าปาติโมข์อันยิ่ง(อธิปาติโมกข์) หมายถึงสิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเอง การวิวาทที่เกิดขึ้นเพราะเหตุแห่งการเลี้ยงชีพและปาติโมกข์ ที่เป็นเรื่องเล็กน้อย เพราะละได้ง่าย อาจจะด้วยคำพูดของคนอื่นหรือด้วยการคิดได้เอง ส่วนการวิวาทด้วยเรื่องมรรคหรือข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค(ปฏิปทา) เป็นเรื่องที่ละได้ยากกว่า)

มูลเหตุแห่งการวิวาทและวิธีละ

(55-56) ตรัสแก่พระอานนท์ว่า มีกิเลส 6 อย่างที่เป็นมูลเหตุให้เกิดความวิวาทในหมู่สงฆ์ เรียกว่าวิวาทมูล ซึ่งเมื่อมีอยู่ในผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่มีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรมและในพระสงฆ์ ทั้งทำให้บริบูรณ์ในสิกขาไม่ได้ เมื่อเป็นอย่างนั้นก็ย่อมก่อการวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล...

วิวาทมูล 6 อย่างนั้น คือ

1. เป็นคนมักโกรธ (โกธโน) มีความผูกโกรธ (อุปนาที)
2. เป็นคนลบหลู่ (มกฺขี) เป็นคนตีเสมอ (ปฬาสี)
3. เป็นคนริษยา (อิสฺสุกี) มีความตระหนี่ (มจฺฉรี)
4. เป็นคนโอ้อวด (สโฐ) มีมารยา-เจ้าเล่ห์ (มายาวี)
5. เป็นคนมีความปรารถนาชั่วร้าย(ปาปิจฺโฉ) มีความเห็นผิด (มิจฺฉาทิฏฺฐี)
6. เป็นคนยึดถือความเห็นของตัวเอง (สนฺทิฏฺฐีปรามาสี) ถือรั้นไม่เลิกรา (อาธานคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี)

แล้วตรัสว่า

"อานนท์! หากพวกเธอพิจารณาเห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทดังกล่าว ไม่ว่าจะอยู่ภายในหรือภายนอก พึงพยายามละมูลเหตุแห่งการวิวาทอันชั่วร้ายนั้น ณ ที่นั้นให้ได้ ถ้าพิจารณาไม่เห็นมูลเหตุแห่งการวิวาทดังกล่าว ไม่ว่าจะอยู่ภายในหรือภายนอก พึงปฏิบัติไม่ให้มูลเหตุแห่งการวิวาทอันชั่วร้ายนั้นลุกลามต่อไปในที่นั้น โดยวิธีนี้ การละมูลเหตุแห่งการวิวาทอันชั่วร้ายนี้ย่อมมีได้ ความไม่ลุกลามต่อไปของมูลเหตุแห่งการวิวาทอันชั่วร้ายนี้ย่อมมีได้"

สาราณียธรรม - ธรรมเพื่อรักและปรารถนาดีต่อกัน

(57-64) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแจกแจงเรื่องอธิกรณ์ 4 และอธิกรณสมถะ (วิธีระงับอธิกรณ์) 7 ซึ่งได้อธิบายโดยละเอียดแล้วในเล่ม 4 (สมถขันธกะ หน้า 33-50)

(65-66) แล้วตรัสถึงธรรม 6 อย่าง ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ทำให้รัก เคารพและสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน เป็นธรรมสร้างความพร้อมเพรียงกัน เป็นอันเหนึ่งอันเดียวกัน ธรรม 6 อย่างนั้น เรียกว่าสาราณียธรรม (หรือสารณียธรรม แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) คือ

1. **เมตตากายกรรม** มีกายกรรม (เช่น ช่วยกิจธุระแสดงกิริยาอาการ)ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. **เมตตาวจีกรรม** มีวจีกรรม (เช่น บอกกล่าว แนะนำ

สั่งสอน)ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. **เมตตามโนกรรม** มีมโนกรรม (เช่น ปรารถนาดี คิดทำประโยชน์)ที่ประกอบด้วยเมตตาในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

4. **สาธารณโภคี** ได้ลาภ (ปัจจัย) มาก็แจกจ่ายเจือจานแก่เพื่อนพรหมจรรย์ ไม่บริโภคแต่ผู้เดียว

5. **สีลสามัญญตา** มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง (เป็นศีลเพื่อสมาธิ ไม่แผงตัณหาและทิฐิ)

6. **ทิฏฐิสามัญญตา** มีทิฐิเพื่อความสิ้นทุกข์เสมอกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ถ้าถือปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรมดังกล่าวแล้ว จะเป็นไปได้หรือที่ภิกษุทั้งหลายจะว่ากล่าวกันไม่ได้ ไม่ว่ามากหรือน้อย ซึ่งพระอานนท์ก็ได้กราบทูลว่า เป็นไปไม่ได้เลย

สุนักขัตตสูตร

เรื่องราวของสุนักขัตตะ ลิจฉวิบุตร ปรากฏอยู่ในปาฏิกสูตร (เล่ม 6 หน้า 71) และในมหาสีหนาทสูตร (เล่ม 7 หน้า 66) เขาเคยบวชเป็นภิกษุ แต่ภายหลังได้เลิกนับถือพระรัตนตรัย และลาสิกขาออกไป เรื่องราวของเขาในพระสูตรนี้น่าจะเกิดขึ้นก่อนลาสิกขา แต่เมื่อในสองพระสูตรก่อนไม่ใช้คำเรียกพระ จึงขอเรียกแต่ชื่อต่อไป

พระอรหันต์แท้-พระอรหันต์เทียม

(67-69) ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลา ป่า

มหาวัน กรุงเวสาลี คราวหนึ่ง มีภิกษุเป็นจำนวนมาก กราบทูลรายงานว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล เมื่อสุนักขัตตะทราบก็เข้าเฝ้ากราบทูลถามว่า การที่ภิกษุเหล่านั้นทูลว่าตนได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์อย่างนั้น เป็นจริงหรือว่าสำคัญผิดไปเอง?

พระพุทธองค์ตรัสว่า มีทั้งได้บรรลุจริงและสำคัญว่าตนได้บรรลุ ที่ได้บรรลุจริงก็เป็นพระอรหันต์จริง สำหรับภิกษุที่สำคัญว่าตนได้บรรลุ (ทั้งๆ ที่ไม่บรรลุจริง) ทรงพระดำริว่า จักแสดงธรรมสั่งสอนเธอ ส่วนโมฆบุรุษบางพวกที่แสร้งตั้งปัญหาถามพระองค์(เพื่อหยั่งดูท่าที) ทรงคิดว่าจักแสดงธรรมสั่งสอน ก็จะไม่แสดง

แล้วสุนักขัตตะก็ทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมโปรด

ลักษณะของจิตต่างระดับ

อาเนญชสมาบัติ

ก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาในหัวข้อนี้ ขอให้ความหมายของคำบางคำไว้เป็นพื้นความรู้ก่อน

คำว่าโลกามิส หมายถึงเหยื่อล่อของโลก ซึ่งได้แก่ กามคุณทั้ง 5 คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่ารักใคร่พอใจ จิตที่ยินดีในชั้นโลกามิส คือจิตที่ยังไม่เข้าถึงฌานชั้นใดๆ

คำว่าอาเนญชสมาบัติ หมายถึงสมาบัติซึ่งมีสภาวะไม่หวั่นไหวเป็นลักษณะ(อาเนญชะ หรืออเนญชะ แปลว่าไม่หวั่นไหว)

ในพระสูตรนี้ อาเนญชสมาบัติได้แก่รูปฌาน 4 (ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน) และอรูปฌาน 2 เบื้องต้น (อากาสานัญจายตนะ-วิญญาณัญจายตนะ)

สมาบัติทั้ง ๖ ชั้นนี้ ที่เรียกว่าอาเนญชสมาบัติ เพราะไม่มีกิเลส(นิวรณ์)ทำให้หวั่นไหว หมายความว่า จิตมีความหวั่นไหวก็เพราะกิเลส เมื่อจิตไม่มีความหวั่นไหวก็แสดงว่าจิตไม่มีกิเลส หรือจิตปราศจากกิเลสด้วยกำลังแห่งฌาน

ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงจำแนกจิตเป็น 5 ระดับ คือ

1. ระดับโลกามิส (กามคุณ)
2. ระดับอาเนญชสมาบัติ (ฌาน ๖ เบื้องต้น)
3. ระดับอากิญจัญญายตนสมาบัติ (อรูปฌานที่ 3)
4. ระดับเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ (อรูปฌานที่ 4)
5. ระดับนิพพาน (จิตของพระอรหันต์)

ส่วนในจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย(พระบาลีเล่ม

21) พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า อาเนญชะหมายถึงอรูปฌาน 4 สอดคล้องกับคำอธิบายคำว่าอเนญชาภิสังขารในอรรถกถาที่กล่าวว่า ได้แก่เจตนาในอรูปฌาน 4 โดยให้ปุญญาภิสังขารหมายถึงเจตนาในรูปฌาน 4

(70-75) ทรงแจกแจงให้เห็นลักษณะของบุคคล 5 ระดับดังนี้

– บางคนมีใจน้อมไปในโลกามิส(กามคุณ 5) ก็ถนัดแต่เรื่องที่เหมาะแกโลกามิส ย่อมตรึกย่อมตรองธรรมที่เข้ากับโลกามิส คบแต่คนชนิดเดียวกัน ใฝ่ใจอยู่กับคนชนิดเดียวกัน เมื่อมีใครพูดเรื่องเกี่ยวกับอาเนญชสมาบัติ ย่อมไม่สนใจฟัง ไม่ตั้งจิตรับรู้ ไม่คบหาไม่ใฝใจกับคนเช่นนั้น เหมือนคนจากบ้านไปนาน พอได้พบคนบ้านเดียวกันก็จะถามถึงแต่เรื่องความปลอดภัย การทำมาหากิน และเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ(ของคนในหมู่บ้าน) ซึ่งเมื่อคนบ้านเดียวกันเล่าเรื่องความเป็นไปในหมู่บ้านให้ฟัง เขาก็ย่อมจะตั้งใจฟังและรู้สึกเป็นมิตรกับคนคนนั้น

– บางคนมีใจน้อมไปในอาเนญชสมาบัติ ถนัดแต่เรื่องที่เหมาะแก่อาเนญชสมาบัติ ตรึกและตรองแต่ธรรมที่เข้ากับอาเนญชสมาบัติ คบและชอบใจแต่คนประเภทเดียวกัน เมื่อมีใครพูดเรื่องที่เกี่ยวกับโลกามิสก็ไม่สนใจฟัง ไม่สนใจที่จะรับรู้ ไม่คบไม่สนใจคนประเภทนั้น เปรียบเหมือนใบไม้เหลืองหล่นจากขั้วเป็นของเขียวสดอีกไม่ได้

"สุนักขัตตะ! เช่นเดียวกัน เมื่อความเกี่ยวข้องในโลกา

มิสของบุคคลผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติหลุดขาดไปแล้ว คนเช่นนี้พึงทราบเถิดว่า เป็นบุคคลผู้น้อมใจไปในอาเนญชสมาบัติ พรากแล้วจากความเกี่ยวข้องในโลกามิส"

– บางคนมีใจน้อมไปในอากิญจัญญายตนสมาบัติ ถนัดแต่เรื่องที่เหมาะแก่อากิญจัญญายตนสมาบัติ ตรึกและตรองแต่เรื่องที่เข้ากันได้กับอากิญจัญญายตนสมาบัติ คบแต่คนประเภทเดียวกัน เมื่อมีใครพูดเรื่องเกี่ยวกับอาเนญชสมาบัติ ก็ไม่สนใจที่จะฟัง ไม่สนใจที่จะรับรู้ ไม่คบไม่ใฝ่ใจกับคนประเภทนั้น เปรียบเสมือนก้อนศิลาแตกเป็น 2 เสี่ยงแล้ว ไม่อาจจะเชื่อมกันให้สนิทได้...

– บางคนมีใจน้อมไปในเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ถนัดแต่เรื่องที่เหมาะแก่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ตรึกและตรองแต่ธรรมที่เข้ากันได้กับเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ คบแต่คนประเภทเดียวกัน เมื่อมีใครพูดถึงเรื่องที่เกี่ยวกับอากิญจัญญายตนสมาบัติ ก็ไม่สนใจฟัง... ไม่คบคนประเภทนั้น ไม่ต่างอะไรกับคนกินอาหารจนอิ่มแปร้แล้ว ก็มีแต่จะเททิ้ง

ในข้อนี้ พระพุทธองค์ตรัสถามสุนักขัตตะว่า คนที่กินอาหารจนอิ่มแล้ว จะยังต้องกินอาหารนั้นอยู่อีกไหม? สุนักขัตตะกราบทูลว่าไม่กินอีกแล้ว มีแต่จะรู้สึกว่าอาหารนั้นเป็นของเน่าเสีย(ปฏิกูล)แล้ว

อุปสรรคของใจที่น้อมไปในนิพพานแล้ว

(76) สำหรับบุคคลประเภทที่ 5 ทรงชี้ไปที่ภิกษุบางรูป ซึ่งเกิดความคิดว่า พระพุทธองค์ทรงสอนว่า ตัณหาเปรียบเสมือน

ลูกศร อวิชชาเปรียบเสมือนสิ่งที่เป็นพิษ ตัณหาและอวิชชานั้น กำเริบได้ด้วยฉันทราคะ(ความชอบใจอย่างแรงจนติดใจ) และพยาบาท เราละได้แล้วทั้งตัณหาและอวิชชา จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานอันดี(สัมมานิพพาน) สิ่งที่จะเกิดได้เป็นเบื้องต้นก็คือ เธอหมกมุ่น(ประกอบเนืองๆ)อยู่กับอารมณ์ที่ไม่เอื้อ(อสปฺปายา นิ)ต่อใจที่น้อมไปในนิพพานนั้น คือ

- หมกมุ่นอยู่กับการเห็นรูปที่เป็นอสัปปายะ
- หมกมุ่นอยู่กับการฟังเสียงที่เป็นอสัปปายะ
- หมกมุ่นอยู่กับการดมกลิ่นที่เป็นอสัปปายะ
- หมกมุ่นอยู่กับการลิ้มรสที่เป็นอสัปปายะ
- หมกมุ่นอยู่กับการได้สัมผัส(โผฏฐัพพะ)ที่เป็นอสัปปายะ
- หมกมุ่นอยู่กับธัมมารมณ์(ความคิดนึก)ที่เป็นอสัปปายะ

(คำว่าอสัปปายะ ในที่นี้หมายถึงไม่เอื้อ ไม่สนับสนุน ไม่เกื้อกูลต่อจิตใจที่น้อมไปในนิพพาน การเห็นรูป การฟังเสียง การดมกลิ่น การลิ้มรส การได้สัมผัส การนึกคิดที่เป็นอสัปปายะเป็นโทษเป็นพิษแก่จิตใจที่น้อมไปในนิพพาน)

ตรัสต่อไปว่า

เมื่อภิกษุหมกมุ่นอยู่กับอารมณ์อันเป็นอสัปปายะเช่นนั้น ราคะก็จะตามกำจัดจิต เมื่อเธอมีจิตถูกราคะตามกำจัดแล้ว ก็พึงตายหรือทุกข์ปางตาย(ตายคือหลุดไปจากพระศาสนา หมายถึงลาสิกขา ทุกข์ปางตายคือต้องอาบัติต่างๆ)

ทรงอุปมาว่า เหมือนคนถูกลูกศรอาบยาพิษมา มิตรสหายญาติสาโลหิตพาไปให้หมอผ่าตัดรักษา หมอก็ใช้มีดเปิดปากแผล

ใช้เครื่องตรวจค้นหาลูกศรและถอนลูกศรออก จัดการล้างพิษที่ตกค้างอยู่จนแน่ใจว่าไม่มีเชื้อพิษหลงเหลืออยู่ เสร็จแล้วก็บอกให้สบายใจว่าปลอดภัยจากพิษร้ายแล้ว ให้กินอาหารตามสบาย ถ้าเป็นอาหารที่แสลงก็ระวังอย่าให้แผลกำเริบ ให้ชะแผล-ทายาที่ปากแผลตามเวลา อย่าให้เกิดน้ำเหลืองและเลือดคั่งอยู่ที่ปากแผลได้ อย่าเดินตากลมตากแดดบ่อยๆ ถ้าเดินก็อย่าให้ฝุนละอองของสกปรกตกต้องที่ปากแผล ขอให้คอยรักษาแผลจนกว่าแผลจะประสานสนิท คนเจ็บเมื่อเห็นว่าตนพ้นอันตรายแล้วกลับไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของหมอ เขากินอาหารแสลง ไม่ชะแผล ไม่ทายาตามเวลาที่หมอสั่ง เกิดน้ำเหลืองและเลือดคั่งที่แผล เขาเดินตากลมตากแดดอยู่บ่อยๆ ปล่อยให้ละอองของสกปรกตกต้องปากแผล แผลประสานกันไม่ได้ เกิดอาการบวมเพราะสิ่งสกปรกและพิษซึ่งเกิดจากเชื้อเหลือตกค้างอยู่ แล้วเขาก็ต้องตายหรือทุกข์ปางตาย.... ฉันใดก็ฉันนั้น

"สุนักขัตตะ! ความตายนี้ ในอริยวินัยหมายถึงภิกษุบอกลาสิกขาเวียนกลับสู่เพศต่ำ(หีนเพศ) ส่วนทุกข์ปางตายนี้หมายถึงการที่ภิกษุต้องอาบัติมัวหมอง(สงฺกิลิฏฺ)อย่างใดอย่างหนึ่ง"

ป้องกันกิเลสได้ด้วยการสำรวมอายตนะ 6

(77-79) หลังจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่สุนักขัตตะในเรื่องนี้โดยนัยอันตรงกันข้าม แล้วตรัสถึงพระวาจาที่ทรงแสดงโดยการอุปมานั้นว่า

"สุนักขัตตะ! เราอุปมาดังนี้ ก็เพื่อให้รู้ความหมายว่า คำว่า

แผลหมายถึงอายตนะภายใน พิษของแผลหมายถึงตัณหา เครื่องมือตรวจค้นแผลหมายถึงสติ มีด(สำหรับผ่าตัดแผล)หมายถึงปัญญาของพระอริยะ หมอผ่าตัดหมายถึงตถาคตผู้ไกลจากกิเลสตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว

"สุนักขัตตะ! การที่ภิกษุนั้นสำรวมในอายตนะอันเป็นแหล่งสัมผัส(ผัสสายตนะ)ทั้ง 6 รู้ว่าอุปธิ(กิเลส)เป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ จึงเป็นผู้ปราศจากอุปธิ หลุดพ้นเด็ดขาดในธรรมอันเป็นที่ดับสิ้นอุปธิ จักปล่อยกายปล่อยจิตไปในอุปธิ เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เปรียบเหมือนภาชนะที่มีน้ำดื่มอยู่เต็มเปี่ยม สี กลิ่นและรส(ของน้ำ)มีอยู่พร้อม แต่น้ำนั้นมียาพิษ คนรักตัวกลัวตายรักสุขเกลียดทุกข์มาเจอเข้า เธอจะคิดอย่างไร เขาจะดื่มน้ำนั้นทั้งๆ ที่รู้ว่าดื่มแล้วต้องตายหรือทุกข์ปางตายหรือไม่?"

สุนักขัตตะกราบทูลว่า เป็นไปไม่ได้ที่เขาคนนั้นจะดื่มน้ำนั้น

ทรงอุปมาในทำนองเดียวกันว่า อุปธิเปรียบเหมือนงูพิษ คนรักตัวกลัวตายมาเจอเข้า เป็นไปไม่ได้ที่เขาจะยื่นมือหรือแหย่หัวแม่มือให้งูพิษ ในเมื่อรู้ว่าถ้าถูกงูกัดเขาต้องตายแน่ๆ

ตรัสย้ำว่า ภิกษุสำรวมในอายตนะ 6 โดยรู้ว่าอุปธิเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ เป็นไปไม่ได้ที่เธอจักปล่อยกายปล่อยใจให้แก่อุปธิ

สุนักขัตตะ ลิจฉวิบุตร ฟังพระดำรัสเรื่องนี้ด้วยความเข้าใจซาบซึ้งเป็นอย่างดี

อาเนญชสัปปายสูตร

กามเป็นอันตรายสำหรับอริยสาวก

(80-81) ครั้งหนึ่ง ที่นิคมกัมมาสธัมมะในแคว้นกุรุ พระพุทธองค์ได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! กามเป็นของไม่เที่ยง(อนิจฺจา) เป็นของว่างเปล่า(ตุจฺฉา-ไร้แก่นสาร) เป็นของไม่แท้ไม่จริง(มุสา) เป็นของที่จะต้องเลือนหาย(โมสธมฺมา) ลักษณะของกามดังนี้ได้ทำการล่อลวง เป็นที่พร่ำเพ้อของคนโง่ ไม่ว่าจะเป็นกามในชีวิตปัจจุบันหรือในภพหน้า ไม่ว่าจะเป็นความนึกหมายในกาม(กาม

สัญญา) ทั้งในภพนี้หรือภพหน้า ล้วนแต่เป็นป่วงของมาร เป็นถิ่นของมาร เป็นเหยื่อล่อของมาร เป็นที่หากิน(โคจร)ของมาร บาปอกุศลทางใจไม่ว่าจะเป็นอภิชฌา(ความรักความโลภ) พยาบาท (ความเกลียดชัง) หรือสารัมภะ(ความขันแข่งแย่งชิง) ล้วนแต่เป็นไปในกามนี้เอง กามนั่นเองคืออันตรายสำหรับอริยสาวกผู้มุ่งฝึกฝนดนในธรรมวินัยนี้"

อาเนญชสัปปายะ-วิธีปฏิบัติที่อาศัยฌานเกื้อหนุน

อาเนญชสัปปายะ

เนื้อหาในพระสูตรนี้ ยังเป็นเรื่องของอาเนญชสมาบัติอยู่ แต่เป็นอาเนญชสมาบัติของอริยสาวก ซึ่งก็คือฌานของอริยสาวก และได้คำตอบชัดเจนว่า อาเนญชสมาบัติของอริยสาวกก็คือวิโมกข์ หรือวิธีปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นนั่นเอง

ภาวะสงบนิ่งไม่หวั่นไหว คืออาเนญชะ ซึ่งได้แก่ภาวะในฌาน แต่ในฌานทั่วไป(สำหรับปุถุชน) ยังอาจเป็นไปเพื่อกุศลและอกุศลได้ ส่วนอาเนญชะ เป็นไปแต่ในทางกุศล เพราะเป็นฌานของอริยสาวก ปรุงแต่งด้วยกุศล กล่าวได้ว่า อาเนญชสมาบัติคือโลกุตรสมาบัติ เป็นสมาบัติเพื่ออรหัตตมรรค

คำว่าอาเนญชสัปปายะ(ในคำว่า อาเนญชสปฺปายา ปฏิปทา) หมายถึงวิธีปฏิบัติที่อาศัยอาเนญชสมาบัติเกื้อหนุน คือเกื้อหนุนให้บรรลุอรหัตตมรรค การที่จะบรรลุอรหัตตมรรคโดยมีอาเนญชสมาบัติเกื้อหนุนได้นั้น ผู้ปฏิบัติก็จะต้องน้อมใจสู่ปัญญา(วิปัสสนา) ถ้ากระทำไม่สำเร็จ จิตก็จะเข้าสู่ภาวะแห่งอาเนญชะต่อไป โดยสงบนิ่งไม่หวั่นไหวอยู่ในฌานขั้นต่อไป(อาเนญชะสุดท้ายคือวิญญาณัญจายตนะ) อริยสาวกผู้ได้อาเนญชสมาบัติ หากไม่บรรลุอรหัตตมรรคเป็นพระอรหันต์ในชาติปัจจุบัน ตายไปก็จะไปเกิดในอรูปภพตามกำลังของสมาบัตินั้นๆ โดยที่จิตยังมั่นอยู่ในกุศลไม่เปลี่ยนแปลง (จิตที่ปรุงแต่งด้วยอาเนญชสมาบัติเป็นกุศลจิต)

การน้อมจิตไปเพื่อปัญญาหรือวิปัสสนานั้น เป็นลักษณะจิตของอริยสาวกขณะอยู่ในฌาน เมื่อกระทำไม่สำเร็จ(คือไม่สามารถบรรลุอรหัตตมรรคได้) จิตของท่านก็จะเข้าสู่ภาวะแห่งอาเนญชะขั้นต่อไป คือจากฌานขั้นหนึ่งสู่ฌานอีกขั้นหนึ่ง ลักษณะความไม่สำเร็จเช่นนี้ อรรถกถาเรียกว่า โอสักกนา แปลว่าความถดถอย เป็นความถดถอยทางสมาบัติและวิปัสสนา ไม่ใช่ถดถอยในความเป็นอริยสาวก ท่านอุปมาว่า เหมือนคนเข้าป่าเพื่อล่าควายป่า แต่ล่าไม่สำเร็จ ล่าได้แต่สัตว์

เล็กสัตว์น้อยเช่นกระต่ายกลับมา จะเห็นได้ว่าเป้าหมายสูงสุดในการเข้าฌานของอริยสาวกอยู่ที่การเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลุอรหัตตมรรค เมื่อกระทำไม่สำเร็จในการบรรลุอรหัตตมรรค ก็ถือว่าเป็นความถดถอยทั้งๆ ที่ประสบความสำเร็จในการเข้าฌาน

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาได้พิจารณาไตร่ตรองเรื่องวิธีปฏิบัติที่อาศัยอาเนญชสมาบัติเกื้อหนุน ว่าเป็นอะไรแน่ หรือเป็นไปอย่างไรแน่ ขอแปลพระพุทธดำรัสตามพระบาลีในตอนนี้(ข้อ 82-89) ให้เห็นชัดๆ

(82) "ภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นในเรื่องกามนั้นดังนี้ว่า กามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า ทั้งสองอย่างนี้เป็นบ่วงแห่งมาร เป็นวิสัยแห่งมาร เป็นเหยื่อล่อแห่งมาร เป็นโคจรแห่งมาร บาปอกุศลทางใจเหล่านี้ คือ อภิชฌา พยาบาท หรือสารัมภะ เป็นไปอยู่ในกามนี้ กามนั่นเองย่อมเป็นอันตรายแก่อริยสาวกผู้มุ่งศึกษา(ฝึกฝนตน) อยู่ในธรรมวินัยนี้ เราน่าจะได้มีจิตเป็นมหัคคตะ(คือได้ฌาน) อย่างไพบูลย์ ตั้งจิตครอบโลก(อยู่เหนือโลก)อยู่ เพราะเมื่อเรามีจิตเช่นนั้น บาปอกุศลทางใจ ไม่ว่าจะเป็นอภิชฌา หรือพยาบาท หรือสารัมภะ ก็จักไม่มี เมื่อละอกุศลเหล่านั้นได้ จิตของเราที่ไม่เป็นกามาวจรนั่นแหละจักกลายเป็นจิตหาประมาณมิได้(คือเป็นรูปาวจรจิตหรือ

อรูปาวจรจิต)ซึ่งเราอบรมดีแล้ว เมื่ออริยสาวกปฏิบัติอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ(ในเหตุ-คือในวิปัสสนา ในอรหัตตมรรค หรือในฌาน) เมื่อ(จิต)มีความผ่องใส ก็จะเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ หรือจะน้อมไปในปัญญา(ปญฺญาย อธิมุจฺจติ-ทำอรหัตตมรรคให้เกิด)ในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณซึ่งเป็นไปพร้อม พึงเป็นวิญญาณเกิดในสภาพไม่หวั่นไหว(อาเนญฺชูปคํ-เกิดในภพตามกำลังของอาเนญชสมาบัติก่อนตาย) ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่าปฏิปทามีอาเนญชสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 1"

(ตามคำอธิบายในอรรถกถา สรุปความได้ว่า เมื่อจิตละกามได้ ก็พ้นจากความเป็นกามาวจรจิต คือเป็นมหัคคตจิต(ได้ฌาน) จิตชนิดนี้เองจะกลายเป็นอัปปมาณจิต(จิตหาประมาณมิได้) ซึ่งได้แก่รูปาวจรจิต(จิตในรูปฌาน)และอรูปาวจรจิต(จิตในอรูปฌาน) และเมื่อเจริญให้มากในรูปฌานหรืออรูปฌาน จิตก็จะเข้าสู่สภาพไม่หวั่นไหวที่เรียกว่าอาเนญชสมาบัติ เห็นได้ชัดว่าทั้งรูปฌานและอรูปฌาน เมื่อเจริญให้มาก ย่อมพาเข้าถึงอาเนญชสมาบัติในที่สุด เว้นแต่ได้บรรลุอรหัตตมรรคก่อน)

(83) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นเช่นนี้ ซึ่งกามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า ซึ่งรูปบางชนิดและรูปทั้งหมด คือมหาภูตรูป 4 และอุปาทายรูป 4 เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใส ก็จะเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ

หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณซึ่งเป็นไปพร้อม พึงเป็นวิญญาณเกิดในสภาพไม่หวั่นไหว ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่าปฏิปทามีอาเนญชสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 2"

(อรรถกถาอธิบายว่า การปฏิบัติมาถึงขั้นนี้(หมายถึงในข้อ (82) เป็นการเข้าถึงจตุตถฌาน ถ้ามีปัญญาพิจารณา(เพียรเพ่ง)มากขึ้นไปอีก คือพิจารณาทั้งกาม ทั้งกามสัญญา ทั้งรูป ก็จะละได้ทั้งกามและรูป เข้าสู่อาเนญชสมาบัติขั้นต่อไป นั่นคืออากาสานัญจายตนฌาน เว้นแต่ได้บรรลุอรหัตตมรรคก่อน)

(84) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกพิจารณาเห็นว่า กามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า รูปทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และรูปสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า ล้วนเป็นของไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นไม่ควรยินดี ไม่ควรเพ้อหา ไม่ควรติดใจ เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใสก็จะเข้าถึงอาเนญชสมาบัติ(คือวิญญาณัญจายตนฌาน) หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณซึ่งเป็นไปพร้อมในภพนั้นๆ พึงเป็นวิญญาณเกิดในสภาพไม่หวั่นไหว ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่าปฏิปทามีอาเนญชสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 3"

(ความในข้อ (82)-(83)-(84) มีคำว่ากามสัญญาและรูปสัญญา กามสัญญาแปลว่าความกำหนดหมายในกาม เช่น น่ารัก

น่าเกลียด น่าพอใจ ไม่น่าพอใจ เป็นต้น รูปสัญญาแปลว่าความกำหนดหมายในรูป เช่น ดำ ขาว แดง เขียว เป็นต้น

ทั้งหมดใน 3 ข้อที่กล่าวมานี้ คืออาเนญชสัปปายปฏิปทาข้อปฏิบัติซึ่งมีอาเนญชสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน อรรถกถาระบุชัดเจนว่าหมายถึงจตุตถฌาน อากาสานัญจายตนฌาน และวิญญาณัญจายตนฌาน ในข้อต่อจากนี้ไม่เรียกว่าอาเนญชสมาบัติ แต่ระบุชื่อฌานโดยตรงว่าเป็นเครื่องเกื้อหนุน)

(85) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นว่า กามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า รูปทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และรูปสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และอาเนญชสัญญา ทั้งหมดนี้ย่อมดับไม่มีเหลือในที่ใด ที่นั้นคืออากิญจัญญายตนะอันสงบประณีต(เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ) เมื่ออริยสาวกปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใส ก็จะเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณอันจะเป็นไปในภพนั้นๆ พึงเป็นวิญญาณเกิดในอากิญจัญญายตนภพ ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปทามีอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 1"

(86) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกอยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า สิ่งที่ว่างเปล่าจากตนหรือจากความเป็นของของตน เมื่อ

อริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใสก็จะเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น) เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณอันจะเป็นไปในภพนั้นๆ พึงเป็นวิญญาณเกิดในอากิญจัญญายตนภพ ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปทามีอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 2"

(87) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ณ ที่ไหนๆ ก็ไม่มีเรา สิ่งน้อยนิดของใครๆ ก็ไม่มีในเรา และ ณ ที่ไหนๆ ก็ไม่มีสิ่งน้อยนิดของเรา ในใครๆ ก็ไม่มีสิ่งน้อยนิดเลย (คือเพียรเพ่งในความไม่มีอะไรๆ ในโลกทั้งปวง) เมื่ออริยสาวกนั้นปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยปฏิปทานั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใสก็จะเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณอันจะเป็นไปในภพนั้นๆ พึงเป็นวิญญาณเกิดในอากิญจัญญายตนภพ ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปทามีอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุนประการที่ 3"

(โปรดสังเกตว่า จิตที่จะดิ่งเข้าสู่อากิญจัญญายตนสมาบัติ มี 3 ลักษณะ คือ

1. อาเนญชสัญญาดับ (ตามข้อ (85)
2. เพียรเพ่งในความไม่มีตน-ไม่มีความเป็นของของตน
3. เพียรเพ่งในความไม่มีอะไรๆ ในโลกทั้งปวง

จิตที่เพียรเพ่งจนดิ่งอยู่ในสภาวะดังกล่าวนี้ จะน้อมเข้าสู่อากิญจัญญายตนสมาบัติก็ได้ จะน้อมไปเพื่อบรรลุอรหัตตมรรคก็ได้ ถ้าตายไปในขณะที่จิตดิ่งอยู่ในสภาวะเช่นนี้ ก็จะไปเกิดในอากิญจัญญายตนภพ (คืออรูปภพหรืออรูปพรหมอีกชั้นหนึ่ง)

(88) "ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า รูปทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และรูปสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และอาเนญชสัญญา อากิญจัญญายตนสัญญา สัญญาทั้งหมดนี้ดับไม่มีเหลือ ณ ที่ใด ที่นั่นคือเนวสัญญานาสัญญายตนะอันสงบประณีต เมื่ออริยสาวกปฏิบัติแล้วอย่างนี้ มากด้วยการปฏิบัตินั้นอยู่ จิตย่อมผ่องใสในอายตนะ เมื่อ(จิต)มีความผ่องใสก็จะเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ หรือจะน้อมไปในปัญญาในปัจจุบันก็ได้ (ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น)เมื่อตายไปก็เป็นไปได้ที่วิญญาณอันจะเป็นไปในภพนั้นๆ พึงเป็นวิญญาณเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภพ ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า ปฏิปทามีเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน"

(ข้อนี้ทำให้เห็นชัดว่า สภาวะในเนวสัญญานาสัญญายตนะเป็นอย่างไร นั่นก็คือเป็นที่ดับสัญญาทุกอย่าง จิตที่พร้อมจะดิ่งสู่เนวสัญญานาสัญญายตนะ ก็คือจิตที่อยู่ในอากิญจัญญายตนะ เป็นจิตที่พร้อมจะเข้าสู่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ และพร้อมที่จะบรรลุอรหัตตมรรค แต่ถ้าอริยสาวกนั้นตายก่อน ก็จะไปเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภพ(คืออรูปภพหรืออรูปพรหม

อีกชั้นหนึ่ง)

สรุปความจากข้อ (82) ถึงข้อ (88) เป็นการอธิบายสมาบัติ 3 ประเภท คือ

1. อาเนญชสมาบัติ (ซึ่งได้แก่รูปฌาน 4 จนถึง(อรูปฌาน)วิญญาณัญจายตนฌาน)

2. อากิญจัญญายตนสมาบัติ

3. เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ

สำหรับอริยสาวก เมื่อจิตพร้อมที่จะดิ่งสู่สมาบัติทั้ง 3 ประเภทนี้(สมาบัติใดสมาบัติหนึ่ง) ย่อมเป็นไปได้ที่จะบรรลุอรหัตตมรรคในชาติปัจจุบันขณะที่อยู่ในฌาน ถ้าบรรลุไม่ได้ก็ดิ่งเข้าสู่สมาบัตินั้นๆ หรือถ้าสิ้นชีวิตเสียก่อนก็จะไปเกิดในภพที่มีสภาวะตรงกับฌานนั้นๆ)

กรณีอริยสาวกไปเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภพ

(89-91) เมื่อได้ฟังพระพุทธดำรัสอธิบายดังนี้ พระอานนท์ก็กราบทูลถามว่า เมื่อภิกษุปฏิบัติถึงขั้นนี้ก็ย่อมเกิดอุเบกขา(จิตดิ่งตรง มีความคิดปล่อยวาง)ว่า ไม่มีอะไรที่ต้องมีหรือจักมีอะไรที่(คิดว่า)กำลังมีอยู่หรือ(คิดว่า)เคยมี ก็จะละทิ้งเสีย ภิกษุนั้นจะปรินิพพานหรือไม่ (หมายถึงอริยสาวกที่พร้อมจะเข้าสู่เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติซึ่งมีจิตปล่อยวางขนาดนั้น จะบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์(ปรินิพพาน)ได้หรือไม่)?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"อานนท์! ภิกษุ(เช่นนั้น)บางรูปก็ปรินิพพานในชาตินี้ได้ บางรูปก็ปรินิพพานในชาตินี้ไม่ได้"

ทูลถามว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เป็นอย่างนั้น?

ตรัสตอบว่า

"อานนท์! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ปฏิบัติแล้วอย่างนี้ ย่อมเกิดอุเบกขา(จิตปล่อยวาง)ว่า สิ่งที่ไม่มีก็ไม่พึงมีแก่เราและจักไม่มีแก่เรา เราจักละสิ่งที่กำลังมีอยู่และมีมาแล้วนั้นๆ เสีย เธอยินดี ถวิลหา ดิดใจอุเบกขา(จิตที่ปล่อยวาง)นั้น เมื่อยินดี ถวิลหา ดิดใจอุเบกขานั้นอยู่ วิญญาณย่อมเป็นอันอาศัยอุเบกขานั้น ยึดมั่นอุเบกขานั้น อานนท์! ภิกษุผู้มีความยึดมั่นอยู่ ย่อมปรินิพพานไม่ได้ (สอุปาทาโน อานนฺท ภิกฺขุ น ปรินิพฺพายติ)"

(หมายความว่า ยึดติดในความปล่อยวางอย่างนั้นก็บรรลุเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ความปล่อยวางหรืออุเบกขาในที่นี้คือวิปัสสนา การยึดติดยินดีในวิปัสสนาก็ยังเป็นอุปาทานอย่างหนึ่ง ทำให้อริยสาวกบรรลุเป็นพระอรหันต์ไม่ได้)

เมื่อพระอานนท์กราบทูลถามอีกว่า ภิกษุเช่นนั้น เมื่อจะต้องไปเกิดในภพใหม่อีก(อุปาทิยมาโน) เธอจะไปเกิดที่ไหน?

ตรัสตอบว่า ภิกษุเช่นนั้นย่อมไปเกิดในเนวสัญญานาสัญญายตนภพ(ตามกำลังของฌาน) ซึ่งจัดว่าเป็นภพอันประเสริฐสุดที่ภิกษุนั้นพึงไปเกิดได้ แล้วตรัสย้ำว่า ภิกษุผู้ไม่ยึดติดในอุเบกขา(วิปัสสนา) วิญญาณของเธอก็เป็นอันไม่มีที่อาศัย นั่นคือไม่มีอุปาทาน เธอย่อมปรินิพพานได้

วิโมกข์(ทางหลุดพ้น)ของอริยบุคคล

พระอานนท์แสดงความอัศจรรย์ใจในคำสอนเรื่องนี้เป็น

อย่างยิ่ง ถือว่าพระพุทธองค์ทรงชี้แนวทางปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากกิเลส แล้วกราบทูลถามว่า วิโมกข์ของพระอริยะเป็นอย่างไร?

(92) พระพุทธองค์ตรัสดังนี้

"อานนท์! อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังกล่าวมานี้ ซึ่งกามทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และกามสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า ซึ่งรูปทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า และรูปสัญญาทั้งที่มีในภพนี้ทั้งที่มีในภพหน้า ซึ่งอาเนญชสัญญา ซึ่งอากิญจัญญายตนสัญญา ซึ่งสักกายะ (อัตภาพที่เวียนว่ายตายเกิด) ซึ่งอมตะคือความหลุดพ้นแห่งจิตเพราะไม่มีอุปาทาน

"อานนท์! อย่างนี้แหละ เป็นอันว่าเราได้กล่าวถึงการปฏิบัติที่มีอาเนญชสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน การปฏิบัติที่มีอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน การปฏิบัติที่มีเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน อาศัยเหตุดังกล่าวนี้ เป็นอันว่าเราได้กล่าวถึงการปฏิบัติเพื่อข้ามพ้นโอฆะ (กิเลส) อันได้แก่วิโมกข์ของอริยะแล้ว

"อานนท์! หน้าที่ซึ่งศาสดามุ่งประโยชน์เกื้อกูล พึงทำแก่สาวกด้วยใจอนุเคราะห์ เราได้ทำแล้วแก่พวกเธอ

"อานนท์! นั่นโคนไม้ นั่นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพียรเพ่ง(ฌายถ) อย่าประมาท อย่าได้เดือดร้อน(เสียใจ)ภายหลัง นี้คือคำพร่ำสอนของเราสำหรับพวกเธอ"

พระอานนท์ดื่มด่ำในพระโอวาทครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

คณกโมคคัลลานสูตร

การปฏิบัติธรรมดำเนินไปตามลำดับ

(93-100) มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อคณกโมคคัลลานะ วันหนึ่งเขาเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ขณะประทับอยู่ที่มิคารมาตุปราสาทในวัดบุพพาราม ณ กรุงสาวัตถี เรื่องที่เขายกขึ้นทูลถามในวันนั้นว่าด้วยขั้นตอนการปฏิบัติธรรม(อนุปุพฺพสิกฺขา-อนุปุพฺพกิริยา-อนุปุพฺพปฏิปทา) โดยอยากจะรู้ว่าทรงสอนภิกษุทั้งหลายอย่างไร เพราะเขาเห็นว่าไม่ว่าจะทำอะไร ก็จะต้องมีขั้นตอนปฏิบัติตามลำดับ เช่น มิคารมาตุปราสาทก็ต้องมีขั้นตอน

ตามลำดับในการสร้าง นักรบมีขั้นตอนตามลำดับในการฝึกใช้อาวุธ พวกเขาเองซึ่งเป็นนักคิดเลข เมื่อสอนลูกศิษย์ก็ต้องเริ่มจากให้นับหนึ่ง-สอง-สาม... จนถึงร้อย

พระพุทธองค์ตรัสตอบในเรื่องนี้ดังนี้

ทรงจัดลำดับการปฏิบัติธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเช่นกัน ไม่ต่างอะไรกับคนฝึกม้า ซึ่งเมื่อได้ม้าอาชาไนยลักษณะดีมาแล้วก็จะต้องเริ่มต้นการฝึกตั้งแต่ให้ม้าอยู่ในบังเหียน ต่อไปก็ให้ม้าทำอะไรต่อมิอะไรยิ่งๆ ขึ้นไปตามลำดับ

สำหรับการปฏิบัติธรรมของภิกษุ เมื่อทรงเห็นว่าเป็นบุคคลที่สามารถจะปฏิบัติตามได้(ปุริสทมฺม) ก็จะทรงให้ขั้นตอนการปฏิบัติธรรมไปตามลำดับ คือ

1. ให้มีศีล สำรวมด้วยปาติโมกขสังวร(ไม่ละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติห้ามไว้) เพียบพร้อมด้วยอาจาระ (กิริยามารยาท, ความประพฤติ) และโคจร(การอยู่การฉัน, การไปการมา) ให้เห็นภัยในความผิดแม้ในเรื่องเล็กน้อย ตั้งใจฝึกฝนตนตามสิกขาบท
2. ให้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย(อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร) เช่น เมื่อตาเห็นรูปก็ให้ระวังอย่าให้บาปอกุศลครอบงำจิตได้ คือไม่ให้เกิดความรักความชังในรูปที่เห็น เป็นต้น
3. ให้รู้จักประมาณในการฉัน คือพิจารณาให้ดีในการฉัน ไม่ฉันเพื่อเล่นเพื่อมัวเมา... แต่ฉันพอให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ พอไม่ให้ลำบาก พอให้เอื้อต่อการประพฤติ

พรหมจรรย์...

4. ให้ตื่นตัวอยู่เสมอ (ชาคริยं อนุยุตฺโต-ไม่เห็นแก่หลับนอน, ไม่ชื่มเชาเฉื่อยชา) ทำจิตให้บริสุทธิ์จากกิเลสขวางกั้น(อาวรณียธรรม)โดยการเดินจงกรมและนั่งในตอนกลางวัน-ในปฐมยามตอนกลางคืน(หมายถึงยามที่หนึ่งใน 3 ยาม) เมื่อนอนก็นอนแบบสีหไสยา วางเท้าตะแคงซ้อนกัน(ปาเทน ปาทं อจฺจาธาย) กำหนดสติก่อนนอนในมัชฌิมยามว่าจะลุกขึ้น ทำใจให้บริสุทธิ์จากลิเลสขวางกั้นโดยการเดินจงกรมและนั่งจนตลอดปัจฉิมยาม
5. ให้มีสติสัมปชัญญะ คือทำความรู้สึกตัวในเวลาก้าวและถอย ในเวลาแลดูและเหลียวดู ในเวลางอแขนและเหยียดแขน ในเวลาทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ในเวลาฉัน ดื่ม เคี้ยวและลิ้มรส ในเวลาถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ในเวลาเดิน ยืน นั่ง นอนหลับ (สุตฺเต) ตื่น พูดและนิ่ง
6. ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่กลางแจ้ง(อพฺโภกาสं) และลอมฟาง(ปลาลปุญฺชं) ครั้นกลับจากบิณฑบาตฉันเสร็จแล้ว ก็นั่งขัดสมาธิตั้งกายตรง จ่อสติไว้ตรงหน้า (ปริมุขं สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา-having made mindfulness rise up in front of him หมายถึงเอาสติมุ่งต่อกรรมฐาน เช่นกำหนดอยู่ที่ลมหายใจ เป็นต้น)

ละวางทั้งความชอบและความชัง(อภิชฌา-พยาบาท) ความง่วงซึม ความฟุ้งซ่านรำคาญ ความลังเลสงสัย (คือละนิวรณ์ทั้ง 5)

7. เมื่อจิตปราศจากนิวรณ์ทั้ง 5 แล้ว ก็สงัด(โปร่งโล่ง) จากกาม จากอกุศลธรรม แล้วเข้าฌานตามลำดับตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน

ถึงตอนนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่พราหมณ์ว่า

"พราหมณ์! สำหรับภิกษุที่ยังเป็นเสขะ ยังไม่บรรลุอรหัตตมรรค ยังปรารถนาธรรมที่ปลอดพ้นจากโยคะ(กิเลส)อันยิ่งยวดอยู่นั้น เรามีคำพร่ำสอนปานฉะนี้ ส่วนสำหรับภิกษุผู้เป็นพระอรหันตขีณาสพอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่จะต้องทำเสร็จสิ้นแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้วตามลำดับ สิ้นสัญโญชน์ในภพ(ไม่มีการเกิดอีก)แล้ว หลุดพ้นเด็ดขาดแล้ว เพราะรู้โดยชอบนั้น ธรรมเหล่านี้ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่สบายในชีวิตปัจจุบันและเพื่อสติสัมปชัญญะ"

มีพระสาวกส่วนน้อยที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

(101) เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนี้แล้ว พราหมณ์คณกโมคคัลลานะก็ทูลขึ้นว่า สาวกของพระองค์ซึ่งทรงสั่งสอนอยู่อย่างนี้ได้บรรลุนิพพานทุกรูปหรือ หรือว่าบางพวกก็ไม่บรรลุ?

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบว่ามีเพียงส่วนน้อยที่ได้บรรลุนิพพาน(เป็นพระอรหันต์) พราหมณ์จึงทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เป็นอย่างนั้น ในเมื่อนิพพานก็มีอยู่ ทางเพื่อบรรลุ

นิพพานก็มีอยู่ ท่านพระโคดมผู้ชี้ชวนก็มีอยู่?

(102-103) พระพุทธองค์ทรงตอบเรื่องนี้ด้วยการย้อนถามพราหมณ์ โดยเปรียบกับการเดินทางจากกรุงสาวัตถีไปยังกรุงราชคฤห์ซึ่งเขามีความชำนาญอยู่แล้วว่า ถ้ามีคนมาหาและขอให้ช่วยบอกทางที่จะไปยังกรุงราชคฤห์ ท่านก็จะต้องแนะนำเส้นทางว่า เดินทางไปสักระยะหนึ่งก็จะเห็นหมู่บ้านชื่อโน้น ไปอีกระยะหนึ่งก็จะเห็นนิคมชื่อโน้น ไปอีกระยะหนึ่งก็จะเห็นสวนอันน่ารื่นรมย์ของกรุงราชคฤห์ แต่ปรากฏว่าเขาคนนั้นจับทางผิด ไพล่เดินไปทางตรงกันข้าม เขาก็ไปไม่ถึงกรุงราชคฤห์ตามคำบอก อีกคนหนึ่ง มาขอให้ชี้บอกทางอย่างเดียวกันและเขาก็เดินไปตามทางที่ชี้บอกอย่างถูกต้อง ในที่สุดคนหลังนี้ก็ไปถึงกรุงราชคฤห์ด้วยดี

ตรัสถามพราหมณ์ว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ในเมื่อกรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ทางไปกรุงราชคฤห์ก็มีอยู่ ท่านผู้ชี้บอกทางก็มีอยู่ แต่คนที่ท่านชี้บอกทาง คนหนึ่งจับทางผิด เดินไปทางตรงกันข้าม อีกคนหนึ่งเดินทางถึงกรุงราชคฤห์โดยสวัสดี

พราหมณ์ทูลว่า เรื่องนี้ข้าพระองค์ก็ช่วยไม่ได้ เพราะข้าพระองค์เป็นแต่เพียงผู้ชี้บอกทาง

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"พราหมณ์! ฉันใดก็ฉันนั้น ในเมื่อนิพพานก็มีอยู่ ทางไปนิพพานก็มีอยู่ เราผู้ชี้ชวนก็มีอยู่ แต่สาวกของเราซึ่งเราสั่งสอนอยู่อย่างนี้ มีเพียงส่วนน้อยที่ได้บรรลุนิพพานอันเป็นความสำเร็จสูงสุด บางพวกก็ไม่บรรลุ พราหมณ์! เรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้บอกทาง(มคฺคกฺขายี ตถาคโต)"

(104) พราหมณ์คณกโมคคัลลานะฟังพระดำรัสเรื่องนี้ด้วยความประทับใจเป็นอย่างยิ่ง เขากราบทูลยกย่องพระพุทธองค์ว่าทรงอยู่แต่กับเหล่าบุคคลผู้ออกบวชด้วยศรัทธา ไม่โอ้อวด ไม่มายาเจ้าเล่ห์...(ล้วนแต่เป็นบุคคลผู้มุ่งปฏิบัติธรรมและประพฤติตามคำสั่งสอน)

"ข้าแต่ท่านโคดม ประหนึ่งว่า ในบรรดาไม้รากหอม เขายกให้กฤษณาเป็นเลิศ ในบรรดาไม้แก่นหอม เขายกให้จันทน์แดงเป็นเลิศ ในบรรดาไม้ดอกหอม เขายกให้มะลิ(วสฺสิกำ)เป็นเลิศ พระโอวาทของท่านโคดมก็เหมือนกัน บัณฑิตย่อมกล่าวได้ว่าเป็นเลิศกว่าบรรดาธรรมของพวกครูแพะที่ว่าเยี่ยม(ปรมชฺชธมฺเมสุ-หมายถึงคำสอนของครูทั้ง ๖ มีนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นต้น)...

แล้วพราหมณ์ก็ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

โคปกโมคคัลลานสูตร

โคปกโมคคัลลานสูตร เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังพุทธปรินิพพาน อรรถกถากล่าวว่า เหตุการณ์ในพระสูตรนี้มีขึ้นหลังจากเสร็จสิ้นการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองกุสินาราแล้ว เสร็จจากงานนั้นพระอานนท์ก็เดินทางสู่กรุงราชคฤห์เพื่อทำการสังคายนา เข้าพำนักที่วัดเวฬุวัน

พระเจ้าปัชโชตตามที่กล่าวถึงในพระสูตรนี้ หมายถึงพระเจ้าจัณฑปัชโชตแห่งกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี ซึ่งเป็นพระสหายของพระเจ้าพิมพิสาร-พระชนกของพระเจ้าอชาตศัตรู มิตรภาพ

ระหว่างสองพระองค์นั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเมื่อพระเจ้าพิมพิสารส่งหมอชีวกไปปรุงมาสัชถวาย(ดูเล่ม 3 หน้า 206) การที่พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารและจะขึ้นครองราชย์นั้นทำให้พระเจ้าปัชโชตทรงเจ็บแค้นแทนพระสหายถึงกับทรงปรารภในที่ประชุม เรื่องนี้ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดความระแวงว่าจะเกิดศึกรุกรานได้ จึงปรับปรุงซ่อมแซมพระนครให้อยู่ในสภาพเตรียมพร้อม

ไม่มีพระสาวกทัดเทียมพระพุทธองค์โดยธรรม

(105-106) หลังจากพระบรมศาสดาทรงปรินิพพานแล้วไม่นาน พระอานนท์พำนักอยู่ที่วัดเวฬุวันกรุงราชคฤห์ เวลานั้นพระเจ้าอชาตศัตรูทรงระแวงพระเจ้าปัชโชต จึงมีพระบัญชาให้ปรับปรุงซ่อมแซม(ปฏิสงฺขาราเปติ)กรุงราชคฤห์

วันหนึ่ง พระอานนท์เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ เห็นว่ายังเช้าเกินไป ท่านจึงแวะไปหาพราหมณ์โคปกโมคคัลลานะยังที่ทำงาน พราหมณ์เห็นแต่ไกลก็ออกไปนิมนต์ด้วยความดีใจ เพราะพระอานนท์ไม่ได้แวะเวียนมานานแล้ว พอนั่งกันเรียบร้อย พราหมณ์ก็ยกข้อสงสัยถามขึ้นว่า มีภิกษุสักรูปไหมที่เพียบพร้อมด้วยธรรมทุกข้อทุกประการที่พระพุทธองค์ทรงมี

พระอานนท์ตอบคำถามว่า ไม่มีเลยแม้แต่รูปเดียว เหตุที่ว่าไม่มีเพราะพระพุทธองค์ทรงยังอริยมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิด ทรงสอนอริยมรรคที่ยังไม่มีใครสอน ทรงทราบทรงรู้และทรงปราดเปรื่องในอริยมรรค ส่วนพระสาวกทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติ

ตามอริยมรรคที่ทรงสอน มีอริยมรรคภายหลัง
การสนทนาระหว่างพระอานนท์กับพราหมณ์ค้างอยู่ตรงนี้

ไม่มีการแต่งตั้งประมุขสงฆ์แทนพระพุทธองค์

(107-109) ในเวลาเดียวกันนั้น มหาอำมาตย์วัสสการพราหมณ์แห่งแคว้นมคธกำลังเดินตรวจงานในกรุงราชคฤห์ ได้เข้าไปยังที่ทำงานของโคปกโมคคัลลานะซึ่งมีพระอานนท์นั่งอยู่ด้วย หลังจากได้ทักทายกันตามธรรมเนียมและนั่งลงแล้ว วัสสการพราหมณ์ได้นมัสการถามพระอานนท์ว่ากำลังสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ซึ่งพระอานนท์ก็ได้เล่าให้ฟังในเรื่องที่พูดคุยกับโคปกโมคคัลลานะนั้น จากนั้นวัสสการพราหมณ์ก็ถามขึ้นว่า มีภิกษุสักรูปไหมที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นที่พึ่ง(ปฏิสรณ์)ของสงฆ์เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว

พระอานนท์ตอบว่า ไม่มีเลยแม้แต่รูปเดียว

วัสสการพราหมณ์ถามอีกว่า มีภิกษุสักรูปไหมที่หมู่สงฆ์แต่งตั้งให้เป็นที่พึ่งแทนพระพุทธองค์เมื่อทรงล่วงลับไป

พระอานนท์ก็ตอบเหมือนเดิมว่าไม่มีเลย

"เมื่อสงฆ์ไม่มีที่พึ่งอย่างนี้ อะไรเล่าจะช่วยให้สงฆ์เกิดความสามัคคีกันได้ด้วยดี?" วัสสการพราหมณ์ถามด้วยความสงสัย

พระอานนท์ตอบว่า

"ท่านพราหมณ์! ไม่ใช่ว่าพวกอาตมภาพไม่มีที่พึ่งเลย ที่พึ่งของพวกอาตมภาพคือธรรม เรามีธรรมเป็นที่พึ่ง(ธมฺมปฏิสรณา)"

อริยสงฆ์เคารพนับถือกันโดยธรรม

(110-115) วัสสการพราหมณ์ได้ฟังก็แสดงความไม่เข้าใจ พระอานนท์จึงขยายความ ดังนี้

"ท่านพราหมณ์! เป็นความจริงที่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธะ ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลาย ทุกๆ วันอุโบสถพวกอาตมภาพเท่าที่อยู่อาศัยคามเขต(ท้องถิ่น, พื้นที่)เดียวกันทุกรูปจะประชุมร่วมกัน แล้วนิมนต์ภิกษุรูปที่สวดปาติโมกข์ได้ให้เป็นผู้สวด ระหว่างที่สวดปาติโมกข์อยู่ หากปรากฏภิกษุมีอาบัติและความผิดที่ล่วงละเมิด พวกอาตมภาพก็จะให้เธอทำให้ถูกตามพระดำรัสสั่งสอน ฉะนั้น ก็เท่ากับว่าไม่มีพระคุณท่านรูปใดสั่งสอนให้พวกอาตมภาพกระทำธรรมต่างหากพาให้พวกอาตมภาพกระทำ"

วัสสการพราหมณ์ยังมิวายอยากจะรู้ว่า มีภิกษุสักรูปไหมที่หมู่สงฆ์สักการะเคารพนับถือบูชาและยกขึ้นเป็นที่พึ่ง(เป็นประธานสงฆ์)

พระอานนท์ตอบว่ามีอยู่รูปหนึ่ง ท่านรูปนั้นเป็นภิกษุซึ่งมีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส(ปสาทนียธรรม) 10 ประการตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ คือ

1. เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยปาติโมกขสังวร เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยแม้ในความผิดเล็กๆ น้อยๆ ถือปฏิบัติในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูต ศึกษาและจดจำธรรมไว้มาก และเข้าใจ

แจ่มแจ้งในธรรมทั้งหลาย

3. สันโดษด้วยปัจจัย 4

4. ได้รูปฌาน 4 สำหรับอยู่สบายในชีวิตปัจจุบันในทันทีที่ต้องการ

5. มีอิทธิปาฏิหาริย์แสดงได้หลากหลาย

6. ได้ทิพยโสต สามารถฟังทั้งเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์เกินวิสัยมนุษย์ทั่วไป

7. ได้เจโตปริยญาณ-กำหนดรู้จิตของผู้อื่นได้

8. ได้ปุพเพนิวาสานุสติญาณ-ระลึกชาติได้

9. ได้จุตูปปาตญาณ-หยั่งรู้การตายการเกิดของหมู่สัตว์ได้

10. บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ เป็นพระอรหันต์

(โปรดสังเกตว่า พระอานนท์ไม่ได้ระบุชื่อพระเถระรูปใดรูปหนึ่งแม้กระทั่งพระมหากัสสปะ และในธรรม 10 ประการนี้ก็ไม่มีคุณสมบัติว่าด้วยอายุพรรษาด้วย เท่ากับบอกว่า ภิกษุผู้นำจะต้องมีความน่าเลื่อมใสเป็นสำคัญ)

ฌานที่ดีก็มี ฌานที่ไม่ดีก็มี

(114-116) เมื่อพระอานนท์กล่าวจบ วัสสการพราหมณ์ก็เรียกเสนาบดีชื่ออุปนันทะมาพูดให้เข้าใจอีกว่า การที่ภิกษุทั้งหลายยกย่อง(สักการะ)ธรรม หนักในธรรม(ครุกโรนฺติ-เคารพธรรม) นับถือธรรม บูชาธรรมกันอย่างนี้ ก็หมายความว่า นอกจากธรรมก็ไม่มีอะไรอย่างอื่นที่จะให้ภิกษุทั้งหลายสักการะเคารพนับถือบูชาเป็นที่พึ่งได้

กล่าวแล้วก็หันไปถามพระอานนท์ว่า เวลานี้พระคุณท่านพำนักอยู่ที่ไหน เมื่อพระอานนท์ตอบว่าพำนักอยู่ที่วัดเวฬุวัน วัสสการพราหมณ์ก็ถามถึงสภาพของวัดเวฬุวันว่ายังเป็นที่ร่มรื่นสงบเงียบลมเย็นโชย เป็นที่หย่อนใจ เหมาะแก่การหลีกเร้น(บำเพ็ญฌาน)อยู่หรือ? พระอานนท์ตอบว่า วัดเวฬุวันอยู่ในบรรยากาศที่ดีทุกอย่าง ทั้งนี้ก็เพราะมีผู้ดูแลคุ้มครองอย่างท่านพราหมณ์นั่นเอง

วัสสการพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นก็กล่าวว่า ความจริงที่วัดเวฬุวันสงบร่มรื่นอย่างนั้น...ก็เพราะมีพระคุณเจ้าทั้งหลายบำเพ็ญฌานและได้ฌานอยู่เป็นปกติด่างหาก แล้วเล่าถวายเรื่องที่เขาประสบมาด้วยตัวเองที่กูฏาคารศาลาป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ว่าครั้งหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่นั่น พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนเรื่องฌานได้อย่างวิจิตรพิสดาร ทรงเป็นทั้งผู้เพ่งฌานและมีฌานเป็นปกติ (ฌายี-ฌานสีโล) และทรงยกย่องฌานทุกประเภท

(117-119) พระอานนท์กล่าวชี้แจงในเรื่องนี้ว่า ฌานที่ยังเกาะเกี่ยวอยู่กับนิวรณ์ 5 คือ กามราคะ พยาบาท ถีนมิทธะ(ความง่วงซึมหมกมุ่น) อุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่านรำคาญ) และวิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) พระพุทธองค์ไม่ทรงยกย่อง ฌานที่ทรงยกย่องคือการที่ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม(ละนิวรณ์ 5 ได้) เข้าปฐมฌาน...ทุติยฌาน...ตติยฌาน...จตุตถฌาน เป็นฌานที่ทรงยกย่อง

วันนั้น วัสสการพราหมณ์จากลาไปด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องฌานตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ ให้หลังไม่นานพราหมณ์โคปกโมคคัลลานะก็กล่าวกะพระอานนท์ว่าตนยังไม่ได้

รับคำตอบในเรื่องที่ถามว่า มีไหมภิกษุสักรูปหนึ่งที่เพียบพร้อมด้วยธรรมทุกข้อทุกประการอย่างที่พระพุทธองค์ทรงมี

พระอานนท์ต้องทบทวนคำตอบที่ตอบไปแล้วอีกครั้งหนึ่ง

มหาปุณณมสูตร

ฉันทะ(ตัณหา) คือที่เกิดของอุปาทานขันธ์

(120-122) ณ คืนจันทร์เพ็ญ 15 ค่ำวันหนึ่งที่บริเวณมิคารมาตุปราสาทในวัดบุพพาราม กรุงสาวัตถี ขณะที่พระพุทธองค์ประทับนั่งอยู่ที่กลางแจ้งท่ามกลางภิกษุสงฆ์ มีภิกษุรูปหนึ่งลุกจากอาสนะห่มจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่งประนมมือไปทางที่ประทับแล้วกราบทูลขอโอกาสถามปัญหา พระพุทธองค์ทรงให้นั่งลงก่อนแล้วค่อยถาม

ภิกษุรูปนั้นทูลถามในเรื่องอุปาทานขันธ์ 5 ว่าอุปาทาน

ขันธ์มีเพียงห้าเท่านั้นหรือ? ตรัสตอบว่าอุปาทานขันธ์มีเพียง 5 เท่านั้น คือรูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทานขันธ์ สัญญูปาทานขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์

ภิกษุรูปนั้นทูลถามอีกว่า อุปาทานขันธ์ทั้ง 5 นั้น มีอะไรเป็นบ่อเกิด(มูล) ตรัสตอบว่า อุปาทานขันธ์มีฉันทะ(ตัณหา)เป็นบ่อเกิด ทูลถามต่อไปว่าอุปาทานกับอุปาทานขันธ์เป็นอันเดียวกันหรือเป็นคนละอย่าง?

ตรัสตอบว่า

"ภิกษุ! อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ 5 นั้น เป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่ อุปาทานเป็นคนละอย่างกับอุปาทานขันธ์ก็ไม่ใช่ ฉันทราคะ(ความยินดีติดใจ)ในอุปาทานขันธ์ 5 นั่นเองเป็นตัวอุปาทานในอุปาทานขันธ์ 5 นั้น"

เมื่อภิกษุรูปนั้นทูลถามว่ามีความแตกต่างกันหรือไม่ในฉันทราคะ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ภิกษุ! ฉันทราคะมีความแตกต่างกัน บุคคลบางคนในโลกนี้มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า ขอเราพึงมีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ มีสัญญาอย่างนี้ มีสังขารอย่างนี้ มีวิญญาณอย่างนี้ในภายภาคหน้าเถิด ภิกษุ! อย่างนี้แหละคือความแตกต่างแห่งฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ 5"

(ความปรารถนาที่อยากให้อะไรเป็นอะไรนั้น เป็นไปได้เฉพาะในเรื่องที่ยังไม่เกิดไม่มี อะไรที่เกิดแล้วมีแล้วหรือกำลังเกิดอยู่มีอยู่ จะปรารถนาให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้ ฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ 5 จึงต่างกันที่ความปรารถนาในอุปาทานขันธ์ที่ยังไม่เกิดไม่มี

ซึ่งหมายถึงอุปาทานขันธ์ในอนาคต)

ทรงแจกแจงความหมายของขันธ์ 5

(123) ภิกษุรูปนั้นทูลถามต่อไปว่า เหตุใดจึงเรียกว่าขันธ์ (ขันธ์แต่ละอย่างมีลักษณะอย่างไร จึงเป็นเหตุให้เรียกว่าขันธ์)?

ตรัสตอบว่า ไม่ว่าจะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร หรือ วิญญาณ ประเภทใดก็ตาม ทั้งที่มีอยู่ภายในทั้งที่มีอยู่ภายนอก (คือรูปในกายตัวเองและรูปภายนอกทั่วไป) ทั้งที่หยาบและละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่อยู่ไกลทั้งที่อยู่ใกล้ จัดว่าเป็นขันธ์นั้นๆ ทั้งสิ้น

(124) ทูลถามอีกว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดเป็นรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์

ตรัสตอบว่า

- มหาภูตรูป ๔(ธาตุดิน-ธาตุน้ำ-ธาตุไฟ-ธาตุลม)เป็นเหตุเป็นปัจจัยของรูปขันธ์ (ไม่มีธาตุทั้ง๔ ก็ไม่มีรูป)
- ผัสสะ(ความกระทบ, ความถึงกัน เช่น ตาเห็นรูป-เห็นคือผัสสะระหว่างตากับรูป)เป็นเหตุเป็นปัจจัยของนามขันธ์ทั้ง ๓ คือเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์(ผัสสะทำให้รู้สึก ทำให้กำหนดหมาย ทำให้คิดนึก)
- นามรูปเป็นเหตุเป็นปัจจัยของวิญญาณขันธ์(คำว่าวิญญาณ ในที่นี้อรรถกถากล่าวว่า หมายถึงทั้งปฏิสนธิวิญญาณและวิญญาณที่เกิดจากความรู้ทางอายตนะ)

ปัญหาเรื่องสักกายทิฐิ-ความเห็นว่ามีตัวตน

(125-126) ภิกษุรูปนั้น ยกเรื่องสักกายทิฐิขึ้นทูลถามว่า สักกายทิฐิมีขึ้นได้อย่างไร?

ตรัสตอบว่า ปุถุชนผู้ไม่รู้ไม่เข้าใจในธรรมของพระอริยะ ย่อมพิจารณาเห็น(สมนุปสฺสติ)รูปว่ามีตัวตน(อัตตา)บ้าง เห็นตัวตนว่ามีรูปบ้าง เห็นรูปในตัวตนบ้าง เห็นตัวตนในรูปบ้าง (ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน) ความเห็นอย่างนี้เป็นสักกายทิฐิ-เห็นว่ามีตัวตน

ทูลถามต่อไปว่า สักกายทิฐิจะไม่มีได้อย่างไร?

ตรัสตอบว่า อริยสาวกไม่มีความคิดเห็นอย่างปุถุชนนั้น จึงไม่มีสักกายทิฐิ

คุณและโทษของขันธ์ 5

(127) ปัญหาข้อต่อไปที่ภิกษุรูปนั้นทูลถามคือ อะไรเป็นคุณเป็นโทษและเป็นทางสลัดออกสำหรับรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ?

มีพระดำรัสตอบดังนี้

– สุขโสมนัสที่เกิดจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นคุณ(อัสสาทะ-ส่วนที่น่ายินดีพอใจ)

– อาการที่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นโทษ(อาทีนวะ-ให้ทุกข์ ให้โทษ ให้ความผิดหวัง)

– อาการที่กำจัดฉันทราคะ(ความยินดีติดใจ)ในรูป เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาณได้ เป็นทางสลัดออก(นิสสรณะ-ทางหลุดพ้น, ทางกำจัดให้หมดไป)

เห็นอย่างไรจึงจะไม่ยึดถือในตัวตน(มานานุสัย)

(128) ทูลถามอีกว่า รู้อย่างไร เห็นอย่างไรจึงจะไม่มีอนุสัยคือความยึดถือว่าเป็นเราว่าเป็นของของเรา ในกายที่มีวิญญาณ(สวิญญาณเก)นี้?

ตรัสตอบว่า เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่ว่าชนิดใดก็ตาม ทั้งที่มีในอดีตทั้งที่มีในอนาคตทั้งที่มีในปัจจุบัน ทั้งที่มีอยู่ภายใน(ตน) ทั้งที่มีอยู่ภายนอก ไม่ว่าหยาบหรือละเอียดเลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ไกลหรือใกล้ก็ตาม ว่าทั้งหมดนั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่อัตตาของเรา เป็นการเห็นด้วยสัมมาปัญญาตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็นอย่างนี้จึงจะไม่มีกิเลสนอนเนื่องประเภทความยึดถือตัวตน(มานานุสัย)ในกายอันมีวิญญาณนี้

ไม่มีตัวตนแล้วใครจะรับผลกรรม?

กรรมกับอนัตตา

ความคิดของภิกษุรูปหนึ่งที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นตัวแทนของความสงสัยที่คนทั่วไปมีอยู่ คือสงสัยว่า เมื่อตัวตนหรืออัตตาไม่มี ที่เรียกว่าอนัตตา แล้วกรรม

ที่ทำแล้วจะมีอะไรรองรับ อะไรจะเป็นผู้รับผลของกรรม เพราะมีพระพุทธวจนะว่า "กรรมดีหรือชั่วทุกอย่างที่คนสั่งสมไว้ ย่อมมีผล ขึ้นชื่อว่ากรรมแม้จะนิดหน่อยที่จะว่างเปล่าไปเลยย่อมไม่มี" (ขุ.ชา. 27/2054/413) และว่า "กรรมไม่ว่าดีหรือชั่ว ย่อมไม่สูญเปล่าเลย" (ขุ.ชา.28/864/306)

เรื่องนี้จึงควรทำความเข้าใจให้ดีเป็นพื้นก่อน

แต่ไหนแต่ไรมา ไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน มีความเข้าใจในเรื่องผลของกรรมที่เข้าข่ายเป็นมิจฉาทิฐิอยู่ 3 ลักษณะคือ 1. เข้าใจว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะกรรมเก่า(บุพเพกตวาท) 2. เข้าใจว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเป็นเพราะเทพเจ้าบันดาลให้(อิศวรกรณวาท หรืออิศวรนิรมิตวาท) 3. เข้าใจว่าสุขทุกข์ทั้งปวงไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย เกิดขึ้นเอง แล้วแต่โชคหรือจังหวะ(อเหตุวาท)

ในสมัยพุทธกาล คำสอนเรื่องกรรมของลัทธินิครนถ์อยู่ในประเภทที่ 1 คือเชื่อว่าสุขทุกข์ทั้งปวงเกิดจากกรรมเก่า เป็นคำสอนที่คนเป็นอันมากเชื่ออย่างนั้นและเป็นเหตุให้เชื่อต่อไปว่า มีอัตตา(ตัวตน)เป็นผู้รับผลของกรรมอยู่ตลอดไป เมื่อพระพุทธศาสนาสอนว่าไม่มีตัวตน(คืออนัตตา) จึงเกิดคำถามว่า แล้วใครจะเป็นผู้รับผลของกรรม ในเมื่อพระพุทธศาสนาก็สอนว่า

ผลกรรมต้องมี หลักเรื่องกรรมกับอนัตตาจะไม่ขัดกันหรือ?

คำตอบก็คือไม่ขัดกัน ตรงกันข้าม อนัตตาสนับสนุนกรรมเพราะอนัตตาคือสภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย กรรมก็เป็นกระแสของเหตุปัจจัย(ตามแนวปฏิจจสมุปบาท) สิ่งทั้งหลายเมื่อดำเนินไปตามเหตุปัจจัยผลย่อมเกิดขึ้นทันทีในตัวมันเอง ไม่จำเป็นต้องมี(อัตตา)ผู้มารับผล ความเข้าใจที่ว่ามีอัตตาจึงมีผู้รับผลกรรม มีความขัดแย้งอยู่ในตัวเอง เพราะอัตตาในความหมายนั้นเป็นสภาวะดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แล้วกรรมจะไปมีผลอะไรต่ออัตตาเพราะจะทำให้อัตตาดีหรือเลวก็ไม่ได้ ให้อัตตาสุขหรือทุกข์ก็ไม่ได้ ในเมื่ออัตตาเป็นอมตะไม่มีอะไรไปเปลี่ยนแปลงได้ กลายเป็นว่าอัตตากับกรรมเหมือนน้ำกับน้ำมันที่ไม่อาจจะสัมพันธ์กันได้ การทำดีทำชั่วและการประพฤติพรหมจรรย์เพื่อดับกิเลสดับทุกข์ก็เป็นไปไม่ได้ เพราะจะไม่มีผลไปเปลี่ยนแปลงอัตตาให้เป็นอย่างอื่นได้เลย

ความเข้าใจในเรื่องกรรมด้วยสัมมาทิฐิ ต้องยึดหลักว่า ทั้งกรรมทั้งผลของกรรมทั้งผู้รับผลของกรรมล้วนแต่เป็นกระบวนธรรมซึ่งเป็นไปด้วยเหตุปัจจัย อย่างที่คัมภีร์วิสุทธิมัคค์กล่าวว่า “ผู้ทำกรรมไม่มี ผู้

เสวยผลก็ไม่มี มีแต่ธรรมล้วนๆ เป็นไป ความเห็นอย่างนี้คือสัมมาทัศนะ" (วิสุทธิ. 3/226)

(129) ระหว่างนั้น มีภิกษุรูปหนึ่งคิดอยู่ในใจว่าเท่าที่ได้ฟังอยู่นี้ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา แล้วอย่างนี้กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำจะถูกต้องตัวได้อย่างไร?

พระพุทธองค์ทรงหยั่งทราบความคิดของภิกษุรูปนั้นด้วยพระหฤทัย จึงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เป็นไปได้ที่โมฆบุรุษ(คนโง่เขลา)บางคนในธรรมวินัยนี้ไม่รู้ มีใจตกอยู่ในอวิชชา ถูกตัณหาครอบงำ อาจคิดไปว่าคำสอนของพระศาสดาเป็นสิ่งที่พึงคิดเตลิดไปไกลว่าได้ฟังว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา เมื่อเป็นดังนี้กรรมทั้งหลายที่อนัตตาทำ จักถูกต้องตัวได้อย่างไร?

"ภิกษุทั้งหลาย! เราขอทวนถาม พวกเธอจะคิดเห็นกันอย่างไรในธรรมทั้งหลายบรรดาที่เราเคยแนะนำไว้แล้ว"

ทรงตั้งคำถามให้ภิกษุทั้งหลายตอบตามลำดับดังนี้

พระพุทธองค์ : รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

ภิกษุ : ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือสุข?

ภิกษุ : เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน(เปลี่ยนแปลง)เป็นธรรมดา

ควรหรือที่จะมองเห็นสิ่งนั้นว่านั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นตัวตน(อตฺตา) ของเรา?

ภิกษุ : ไม่ควรมองเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ เพราะฉะนั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม...ก็เป็นแค่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่ใช่เรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา เธอทั้งหลายพึงมองเห็นตามที่มันเป็น (ตามความเป็นจริง)ด้วยสัมมาปัญญาอย่างนี้ อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้มองเห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด...จิตย่อมหลุดพ้น...รู้ชัดว่าไม่มีการเกิดอีก อยู่จบพรหมจรรย์...

คำสอนเรื่องนี้ ทำให้ภิกษุจำนวน ๖๐ รูป ณ ที่นั้นได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

จูฬปุณณมสูตร

ลักษณะคนชั่ว(อสัตบุรุษ)และคนดี(สัตบุรุษ)

(130-132) ใต้แสงจันทร์วันเพ็ญ 15 ค่ำ ณ ที่กลางแจ้ง บริเวณมิคารมาตุปราสาทในวัดบุพพาราม คืนนั้นพระพุทธองค์ทรงเหลียวดูหมู่สงฆ์ เห็นนั่งสงบนิ่งอยู่ทั่วหน้าจึงมีพระดำรัสถามให้ภิกษุตอบตามลำดับ ดังนี้

พระพุทธองค์ : คนชั่วจะรู้จักคนชั่วด้วยกันไหมว่า เขาเป็นคนชั่ว?

ภิกษุ : ไม่รู้ได้หรอก พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : ถูกแล้ว เป็นไปไม่ได้ที่คนชั่วจะรู้จักคนชั่วว่าเขาเป็นคนชั่ว แล้วคนชั่วจะรู้จักคนดีไหมว่าเขาเป็นคนดี?

ภิกษุ รู้ไม่ได้เช่นกัน พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : ถูกแล้ว เป็นไปไม่ได้ที่คนชั่วจะรู้จักคนดีว่าเขาเป็นคนดี ภิกษุทั้งหลาย! คนชั่วย่อมประกอบด้วยธรรมของคนชั่ว ภักดี(คบหา)แต่คนชั่ว มีความคิดอย่างคนชั่ว มีความรู้อย่างคนชั่ว มีคำพูดอย่างคนชั่ว มีการกระทำอย่างคนชั่ว มีความเห็นอย่างคนชั่ว ย่อมให้ทานอย่างคนชั่ว

(133-141) ทรงแจกแจงลักษณะของคนชั่ว(อสัตบุรุษ) ดังนี้

- ประกอบด้วยธรรมของคนชั่วคือ 1. ไม่มีศรัทธา 2. ไม่มีหิริ 3. ไม่มีโอตตัปปะ 4. ไม่มีการศึกษา(อปฺปสฺสุโต-มีสุตะน้อย, ไม่สนใจฟังธรรม) 5. เกียจคร้าน 6. สติฟั่นเฟือน 7. ปัญญาทราม(มีความรู้ในทางที่ผิด)
- ภักดี(คบหา)แต่คนชั่วด้วยกัน คือคบหาแต่สมณพราหมณ์ที่ประกอบด้วยธรรมของคนชั่ว 7 อย่างนั้น
- มีความคิดอย่างคนชั่ว คือคิดเบียดเบียนตนเองบ้าง คิดเบียดเบียนคนอื่นบ้าง คิดเบียดเบียนทั้งตนเอง

และคนอื่นบ้าง

- มีความรู้อย่างคนชั่ว คือรู้เพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง รู้เพื่อเบียดเบียนคนอื่นบ้าง รู้เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและคนอื่นบ้าง
- ใช้ถ้อยคำอย่างคนชั่ว คือมักพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ
- มีการกระทำอย่างคนชั่ว คือมักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
- มีความเห็นอย่างคนชั่ว คือเห็นว่าการให้ทาน-การทำบุญเลี้ยงพระ(ยัญ)-การบูชาเซ่นสรวงที่ทำไปแล้วไม่มีผล, ผลของกรรมดี-กรรมชั่วไม่มี, โลกนี้โลกอื่นไม่มี, คุณของมารดาบิดาไม่มี, สัตว์นรก-เทวดา-พรหม(อุปปาติกะ)ไม่มี, สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีประพฤติชอบเป็นพระอรหันต์ไม่มีจริง
- ให้ทานอย่างคนชั่วคือ
  1. ให้ทานโดยไม่เคารพ(อสกฺกจฺจํ ทานํ เทติ)
  2. ให้ทานโดยไม่ให้ด้วยมือตน(อสหตฺถา. ทานํ เทติ)
  3. ให้ทานอย่างไม่อ่อนน้อม(อจิตฺตึ กตฺวา ทานํ เทติ)
  4. ให้ทานแบบส่งๆ(อปวิฏฺฐํ ทานํ เทติ)
  5. ให้ทานโดยที่ตัวเองไม่เชื่อว่าทานมีผล(อนาคมนทิฏฺฐิโก ทานํ เทติ)

ตรัสว่า คนที่ประกอบด้วยธรรมของคนชั่วดังกล่าวนี้ย่อมบังเกิดในคติของคนชั่ว คือนรก หรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

(142-152) ต่อจากนั้นตรัสถึงคนดี(สัปปุรุษหรือสัตบุรุษ) ซึ่งมีนัยตรงกันข้ามกับคนชั่วดังกล่าวแล้ว และตรัสว่า คนดีย่อมบังเกิดในคติของคนดี คือความเป็นใหญ่ในเทวโลก(เทวมหตฺตตา) หรือความเป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์(มนุสฺสมหตฺตตา)

จบเทวทหวรรคแห่งมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

อนุปทวรรค

อนุปทสูตร

พระสูตรนี้ให้คำตอบที่สำคัญใน 2 เรื่องใหญ่ๆ คือ 1.เรื่องการบรรลุธรรมของพระสาริบุตร ซึ่งก้าวไปตามลำดับ (อนุบท)จากปฐมฌานจนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด 2. เรื่ององค์ฌานในแต่ละฌาน ซึ่งแจกแจงให้เห็นละเอียดยิ่งขึ้นว่า ในแต่ละฌานมีอะไรปรากฏในจิตบ้าง ซึ่งต่างจากที่เคยรู้ว่าฌานมีองค์ธรรมหลักๆ อะไร

บ้าง

เพื่อให้เห็นความหมายขององค์ฌานและเจตสิกธรรมที่เกิดขึ้นในฌานแต่ละอย่าง การเรียบเรียงพระสูตรนี้ ขอรวบข้อความที่เป็นการยกย่องพระสาริบุตรในต้นพระสูตรและท้ายพระสูตรไว้ด้วยกัน ต่อจากนั้นเป็นการแจกแจงเรื่ององค์ฌานล้วนๆ จนจบ

ทรงยกย่องพระสาริบุตรว่าเลิศทางปัญญา

(153-154) ที่วัดเชตวันครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาเข้าเฝ้า เรื่องที่ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นมีดังนี้

ตรัสยกย่องพระสาริบุตรว่าเป็นบัณฑิต มากด้วยปัญญา มีปัญญากว้างไกล มีปัญญาร่าเริง(หาสปญฺโญ-มีปัญญาเปี่ยมด้วยความยินดี, ปราโมทย์) มีปัญญาว่องไว มีปัญญาแหลมคม สามารถตรัสรู้ธรรม(เป็นพระอรหันต์)ด้วยสมถะและวิปัสสนาตามลำดับภายในเวลาครึ่งเดือน

(164-165) ตรัสถึงพระสาริบุตรอีกว่า การกล่าวชมพระสาริบุตรให้ถูกต้องพึงกล่าวว่า ท่านบรรลุถึงความชำนาญ ถึงฝั่ง(แห่งความสำเร็จ)ในอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ และพึงกล่าวว่าท่านคือพุทธชิโนรส เกิดจากพระพุทธโอษฐ์ เกิดจากธรรม เนรมิตขึ้นโดยธรรม เป็นธรรมทายาท มิใช่อามิสทายาท

"ภิกษุทั้งหลาย! สาริบุตรประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่ตถาคตขับเคลื่อนแล้ว(ให้หมุน)ไปตามลำดับได้อย่างดียิ่ง"

องค์ฌานและเจตสิกธรรมในฌาน

สภาพจิตในฌาน

ในพระพุทธดำรัสที่ตรัสถึงฌานแต่ละขั้นซึ่งพระสาริบุตรกำหนดรู้ได้นั้น เป็นการอธิบายภาวะของฌานแต่ละฌานซึ่งแยกได้เป็น 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นองค์ฌาน(ฌานงฺค) และส่วนที่เป็นเจตสิกธรรม

องค์ฌาน คือลักษณะเฉพาะของแต่ละฌาน ซึ่งได้แก่สภาวธรรมหรือเจตสิกธรรมที่เกิดขึ้นในจิตของผู้เข้าฌาน(คำว่าเข้าฌาน บาลีใช้คำว่า ฌานำ อุปสมฺปชฺช วิหรติ) เจตสิกธรรมที่เป็นองค์ฌานปรากฏแตกต่างกันในฌาน จึงทำให้ฌานแต่ละฌานแตกต่างกัน

แท้จริงแล้ว ในฌานไม่ได้มีแต่สภาวธรรมที่เป็นองค์ฌานเท่านั้น ยังมีเจตสิกธรรมอื่นๆ เกิดขึ้นได้มากมาย เจตสิกธรรมทุกชนิดที่พระสาริบุตรกำหนดรู้ได้ พระพุทธองค์ตรัสดังนี้

"สาริบุตรกำหนดได้แล้วตามลำดับ(อนุปทววตฺถิตา) ธรรมเหล่านั้นที่สาริบุตรรู้แจ้งแล้ว ทั้งที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป เธอรู้ชัดอย่างนี้ว่า เจตสิกธรรมที่ยังไม่เกิดมีแก่เราย่อมเกิดมี ที่มีแล้วย่อมเสื่อมหายไป เธอไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่ถูกตัณหาทิฐิอาศัย ไม่ติดใจในเจตสิกธรรมเหล่านั้น พ้นไปได้ จากไปได้ มีใจที่ถูก

ทำให้ไร้พรมแดนอยู่(ไม่ถูกจำกัดด้วยกิเลสและอารมณ์) เธอรู้ชัดว่าคุณวิเศษที่จะช่วยให้หลุดพ้นไป(จากภพ)ยิ่งขึ้นไปอีกยังมีอยู่ เธอยังตระหนักต่อไปว่า ธรรมที่จะช่วยให้หลุดพ้นยิ่งขึ้นยังมีอยู่โดยการเพียรเพ่ง(กำหนดรู้)ให้มากขึ้น"

หมายความว่า พระสาริบุตรสามารถกำหนดรู้ได้ว่า ในฌานนั้นๆ มีเจตสิกธรรมอะไรบ้างเกิดขึ้นในจิต รู้ทั้งขณะที่มันกำลังเกิดขึ้น ทั้งขณะที่มันดำรงอยู่ ทั้งขณะที่มันดับหายไปจากจิต และเมื่อรู้แล้วท่านก็ไม่ได้หยุดอยู่แค่นั้น ยังเพียรเพ่งต่อไปอีกไม่หยุดหย่อน

เป็นอันได้ข้อสรุปว่า ฌานแต่ละขั้นมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนกัน เรียกว่าองค์ฌาน และในแต่ละฌานก็มีเจตสิกธรรมที่อาจเกิดได้อีกมากมาย ขึ้นอยู่กับความละเอียดประณีตของฌานนั้นๆ ประเภทของเจตสิกธรรมทั้งหมดที่กล่าวถึงในปฐมฌานที่พระสาริบุตรกำหนดรู้ได้ตามลำดับมี 16 อย่าง คือ

1. *วิตก* นิยมแปลว่าตริ(initial application) คือยกจิตขึ้นจรดกับอารมณ์(กรรมฐาน) เช่น ลมหายใจ เป็นต้น
2. *วิจาร* นิยมแปลว่าตรอง(sustained application) คือเอาจิตเคล้า(ผูก, พัน) อยู่กับอารมณ์นั้น

3.	*ปีติ*	เอิบอิ่มใจ(joy: interest)-รู้สึกซาบซ่านทั้งกาย
4.	*สุข*	ชื่นใจ, คล่องใจ(ปราศจากอาการถูกบีบคั้นรบกวนpleasure: happiness)
5.	*เอกัคคตา*	จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว(one-pointedness:concentration) หมายถึงตัวสมาธิ-จิตดิ่งเป็นสมาธิ
6.	*ผัสสะ*	มีการถูกต้อง,มีการกระทบ(contact;sense-impression; impingement)
7.	*เวทนา*	มีความรู้สึก(feeling)
8.	*สัญญา*	จำได้,หมายรู้ได้(perception)
9.	*เจตนา*	ความจงใจ,ความตั้งใจต่ออารมณ์(volition;will)
10.	*วิญญาณ*	ความรู้แจ้งในอารมณ์(act of consciousness)
11.	*ฉันทะ*	มีความพอใจในอารมณ์(conation;zeal)
12.	*อธิโมกข์*	มีความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์(determination;

resolution)
13. *วิริยะ* มีความเพียร(effort:energy)
14. *สติ* มีความระลึกได้(mindfulness)
15. *อุเบกขา* มีใจเป็นกลาง-วางเฉยต่ออารมณ์(equanimity)
16. *มนสิการ* มีการทำอารมณ์ไว้ในใจ,ใส่ใจ(attention)

ขอให้สังเกตความแตกต่างระหว่างองค์ฌานกับเจตสิกธรรมในฌานแต่ละขั้น ความหมายของเจตสิกธรรมที่ให้ไว้แล้วจะไม่กล่าวซ้ำอีก

1. ปฐมฌาน

องค์ฌาน : มีวิตก, มีวิจาร, มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก(สงัดจากอกุศลธรรม-นิวรณ์ 5)

เจตสิกธรรม : วิตก, วิจาร, ปีติ, สุข, เอกัคคตา, ผัสสะ, เวทนา, สัญญา, เจตนา, วิญญาณ, ฉันทะ, อธิโมกข์, วิริยะ, สติ, อุเบกขา, มนสิการ (รวม 16 อย่าง)

2. ทุติยฌาน

องค์ฌาน : มีความผ่องใส(สมฺปสาทน์)ผุดเด่นขึ้นในจิตเพราะไม่มีวิตกและวิจาร, มี

ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ

เจตสิกธรรม : สัมปสาทะ(ศรัทธา), ปีติ, สุข, เอกัคคตา, ผัสสะ, เวทนา, สัญญา, เจตนา, วิญญาณ, ฉันทะ, อธิโมกข์, วิริยะ, สติ, อุเบกขา, มนสิการ (รวม 15 อย่าง)

3. ตติยฌาน

องค์ฌาน : มีใจวางเฉยเพราะคลายจากปีติ, มีสติ, มีสัมปชัญญะ, มีสุขด้วยนามกายซึ่งพระอริยเจ้าเรียกว่าเป็นผู้มีใจวางเฉย มีสติอยู่เป็นสุข

เจตสิกธรรม : อุเบกขา, สุข, สติ, สัมปชัญญะ, เอกัคคตา, ผัสสะ, เวทนา, สัญญา, เจตนา, วิญญาณ, ฉันทะ, อธิโมกข์, วิริยะ, สติ, อุเบกขา, มนสิการ (รวม 16 อย่าง โปรดสังเกตว่าอุเบกขาและสติ ปรากฏ 2 ครั้ง)

4. จตุตถฌาน

องค์ฌาน : ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข(ทางกาย), ดับโสมนัสโทมนัส(สุขทุกข์ทางใจ), มีสติหมดจดเพราะอุเบกขา

เจตสิกธรรม : อุเบกขา, อทุกขมสุขเวทนา(ไม่รู้สึกทุกข์และสุข), ไม่มีการคิดคำนึง

เพราะจิตบริสุทธิ์หมดจดแล้ว(ปริสุทฺธตฺตา เจตโส อนาโภโค). สติบริสุทธิ์, เอกัคคตา, ผัสสะ, เวทนา, สัญญา, เจตนา, วิญญาณ, ฉันทะ, อธิโมกข์, วิริยะ, สติ, อุเบกขา, มนสิการ (รวม 16 อย่าง)

5. อากาสานัญจายตนฌาน

องค์ฌาน : น้อมนึกในใจ(มนสิการ)ว่าอากาส(ช่องว่าง)ไม่มีที่สุด โดยเลิกกำหนดหมายในรูป(รูปสัญญา)โดยสิ้นเชิง ไม่กำหนดหมายในการกระทบ-ติดขัด(ปฏิฆสัญญา) และในความแตกต่าง(นานัตตสัญญา)

เจตสิกธรรม : อากาสานัญจายตนสัญญา(ความกำหนดหมายว่าอากาส(ช่องว่าง)เวิ้งว้างไม่มีที่สุด, เอกัคคตา, ผัสสะ, เวทนา, สัญญา, เจตนา, วิญญาณ, ฉันทะ, อธิโมกข์, วิริยะ, สติ, อุเบกขา, มนสิการ (รวม 13 อย่าง)

6. วิญญาณัญจายตนฌาน

องค์ฌาน : ก้าวล่วงอากาสานัญจายตนฌานโดยสิ้นเชิง, น้อมนึกในใจว่าวิญญาณไม่มีที่สุด

เจตสิกธรรม : วิญญาณัญจายตนสัญญา(กำหนดหมายว่าวิญญาณไม่มีที่สุด). เอกัคคตา. ผัสสะ. เวทนา. สัญญา. เจตนา. วิญญาณ. ฉันทะ. อธิโมกข์. วิริยะ. สติ. อุเบกขา. มนสิการ (รวม 13 อย่าง)

7. อากิญจัญญายตนฌาน

องค์ฌาน ก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยสิ้นเชิง. น้อมนึกในใจว่าไม่มีอะไรเลยแม้แต่นิดเดียว

เจตสิกธรรม : อากิญจัญญายตนสัญญา(กำหนดหมายในความไม่มีอะไรเลย). เอกัคคตา. ผัสสะ. เวทนา. สัญญา. เจตนา. วิญญาณ. ฉันทะ. อธิโมกข์. วิริยะ. สติ. อุเบกขา. มนสิการ (รวม 13 อย่าง)

8. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

องค์ฌาน : ก้าวล่วงอากิญจัญญายตนฌานโดยสิ้นเชิง เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

เจตสิกธรรม : มีเพียงสติอย่างเดียว (สำหรับออกจากฌานนี้เพื่อใช้ปัญญาพิจารณา)

9. สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

องค์ฌาน ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยสิ้นเชิงแล้วเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

เจตสิกธรรม : มีเพียงสติอย่างเดียว(สำหรับออกจากสมาบัตินี้เพื่อใช้ปัญญาพิจารณา)

(บาลีตอนที่กล่าวถึงสัญญาเวทยิตนิโรธมีว่า "ก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยสิ้นเชิงแล้วเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ อาสวะทั้งหลายของเธอเป็นอันสิ้นไปแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา เธอมีสติออกจากสมาบัตินั้น" ชวนให้เข้าใจว่า เมื่อเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในนั้นได้ แต่ความจริง พิจารณาได้เป็น 2 ทาง คือ 1. เป็นกล่าวถึงพระสาริบุตรว่าได้เข้า-ออกในสมาบัติทั้ง 9 อย่างชำนาญ และในที่สุดก็ได้ใช้กำลังสมาธิเป็นบาทฐานเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุอาสวักขยญาณ(เป็นพระอรหันต์) 2. เป็นการกล่าวถึงภาวะของนิพพานที่สัมผัสได้ในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ(ทิฏฐธัมมนิพพาน) แต่ภาวะนั้นไม่ใช่อาสวักขยญาณอย่างพระอรหันต์ ในกรณีที่ผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติยังเป็นอนาคามีอยู่ซึ่งยังต้องออกจากสมาบัตินี้เพื่อเจริญวิปัสสนาจนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์

หลักฐานที่ชัดเจนในเรื่องนี้คือ ในทีฆนขสูตรระบุว่าพระสาริบุตรได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ตรัสแก่ทีฆนขปริพาชก ซึ่งหมายความว่า ท่านได้เจริญวิปัสสนาจึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ไม่ใช่สำเร็จเป็นพระ

อรหันต์ในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ สอดคล้องกับมติหนึ่งที่อรรถกถาอ้างถึงว่า "พระสาริบุตรเจริญสมถะและวิปัสสนาเข้าคู่กันมา บรรลุอนาคามิผลแล้วเข้านิโรธสมาบัติ ครั้นออกจากนิโรธสมาบัติแล้วจึงได้บรรลุอรหัตตผล" (ม.อ. 3/499-500 โปรดศึกษาการวิเคราะห์เรื่องนี้อีกใน พุ.ธ. หน้า 333-342)

ฉวิโสธนสูตร

ชื่อพระสูตรนี้ อรรถกถาเรียกว่าฉัพพิโสธนสูตร(พระไตรปิฎกของสมาคมบาลีปกรณ์ก็เรียกว่าฉัพพิโสธนสูตร) คำว่าฉัพพิโสธนะ หมายถึงความบริสุทธิ์หมดจด(ความถูกต้อง)ของธรรม 6 หมวด ธรรม 6 หมวดนี้เรียกว่าฉัพพิโสธนิยธรรม คือ 1. โวหาร(4) 2. ขันธ์(5) 3. ธาตุ(6) 4. อายตนะภายในและอายตนะภายนอก(6) 5. กายที่มีวิญญาณของตน(1) 6. กายที่มีวิญญาณของคนอื่น(1) เมื่อมีใครบอกว่าตนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระพุทธองค์ทรงให้หาคำตอบโดยการซักไซ้ด้วยธรรม 6 หมวดนี้ ก็จะรู้ว่าจริง

หรือไม่จริง

อย่าด่วนเชื่อด่วนค้านความเป็นพระอรหันต์

(166-177) วันหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องที่มีภิกษุกล่าวอ้างว่าตนเป็นพระอรหันต์ โดยทรงแนะนำไม่ให้ชื่นชมและไม่ให้คัดค้านในทันที แต่ให้ตั้งปัญหาถามเธอก่อน(เพื่อพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องจริงหรือไม่จริง)

ข้อปัญหาที่ทรงแนะนำให้ยกขึ้นถามมี 6 หมวด

1. โวหาร(ภาษาพูด) 4 อย่างคือ 1. การกล่าวว่าได้เห็นในสิ่งที่เห็น 2. การกล่าวว่าได้ยินในสิ่งที่ได้ยิน 3. การกล่าวว่าได้ทราบ(มุตวาทิตา)ในสิ่งที่ทราบ 4. การกล่าวว่าได้รู้(วิญญาตวาทิตา)ในสิ่งที่รู้

ทรงให้ถามภิกษุรูปนั้นว่าจิตของท่านรู้อย่างไรเห็นอย่างไรจึงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในโวหารทั้ง 4 นี้?

ถ้าภิกษุนั้นมีคำตอบว่าเธอไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่ถูกตัณหาและทิฐิแฝงจิต ไม่ติดใจ(อปฺปฏิพทฺโธ-ไม่มีใจผูกพัน)ในสิ่งที่บุคคลกล่าวว่าได้เห็น ได้ยิน ได้ทราบ ได้รู้ (ทั้งหมดนี้หมายถึงอารมณ์ที่มากระทบตาหูจมูกลิ้นกายใจ) จิตหลุดพ้นแล้ว แยกขาดออกมาแล้ว เธอมีจิตไร้พรมแดนแล้ว(ไม่มีทั้งกิเลสและอารมณ์เป็นขอบเขตจำกัดของจิต) สรุปว่าเธอไม่ยึดมั่นในโวหารทั้ง 4 นั้น ก็เป็นอันชื่นชมอนุโมทนาได้

2. อุปาทานขันธ์ 5 (คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่บุคคลยึดมั่นถือมั่น)

ทรงให้ตั้งคำถามเป็นเรื่องต่อไปว่า ท่านรู้เห็นอย่างไรจิตจึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ์ทั้ง 5 นั้น?

ถ้าภิกษุรูปนั้นมีคำตอบว่าเธอรู้แจ้งชัดในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าล้วนแต่ไม่จีรังยั่งยืน(อพลำ) ไม่มีอะไรให้น่ารักน่าพอใจ จึงได้แน่ใจว่าจิตของตนหลุดพ้นแล้วเพราะละวางอุปาทานขันธ์ทั้งหมดนั้นได้ ก็เป็นอันชื่นชมอนุโมทนาได้

3. ธาตุ 6 (ดิน-น้ำ-ไฟ-ลม-อากาส-วิญญาณ)

ทรงให้ตั้งคำถามเป็นเรื่องต่อไปว่า ท่านรู้เห็นอย่างไรจิตจึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นในธาตุทั้ง 6 นั้น?

ถ้าภิกษุรูปนั้นมีคำตอบว่าเธอเห็นว่าธาตุทั้ง 6 นั้นเป็นอนัตตา ไม่ได้ยึดถือว่าเป็นอัตตา จิตหลุดพ้นเพราะละวางอุปาทานขันธ์ที่แอบอิงอยู่กับธาตุทั้ง 6 นั้น...ก็เป็นอันชื่นชมอนุโมทนาได้

4. อายตนะภายใน-อายตนะภายนอก 6 คู่ (ตา-รูป, หู-เสียง, จมูก-กลิ่น, ลิ้น-รส, กาย-โผฏฐัพพะ, ใจ-ธัมมารมณ์)

ทรงให้ตั้งคำถามเป็นเรื่องต่อไปว่า ท่านรู้เห็นอย่างไรจิตจึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะเหล่านี้?

ถ้าภิกษุรูปนั้นมีคำตอบว่า เธอได้ละวางความยินดีเพลินใจกับอุปาทานขันธ์และกิเลสแอบแฝงจิต(อนุสัย)ในจักษุ ในรูป ในจักขุวิญญาณ และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยจักขุวิญญาณ...ในโสตะ(หู) ในเสียง ในโสตวิญญาณ และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยโสตวิญญาณ...ในฆานะ(จมูก) ในกลิ่น ในฆานวิญญาณ และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยฆานวิญญาณ...ในชิวหา(ลิ้น) ในรส ในชิวหาวิญญาณ

และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยชิวหาวิญญาณ...ในกาย ในโผฏฐัพพะ(สิ่งที่ได้สัมผัส) ในกายวิญญาณ และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยกายวิญญาณ...ในมโน(ใจ) ในธัมมารมณ์(เรื่องที่นึกคิด) ในมโนวิญญาณ และในสิ่งที่ทราบได้ด้วยมโนวิญญาณ...ก็เป็นอันชื่นชมอนุโมทนาได้

5.-6. อหังการ-มมังการ(ความยึดถือว่าเป็นตัวเรา-ของเรา) ซึ่งเป็นกิเลสนอนเนื่องอยู่ในจิต คือเป็นกิเลสประเภทมานานุสัย(อรรถกถากล่าวว่า อหังการ-ความยึดถือว่าเป็นตัวเรา เป็นตัวมานะ(ความถือตัว) ส่วนมมังการ-ความยึดถือว่าเป็นของเรา เป็นตัณหา

ทรงให้ตั้งคำถามเป็นเรื่องต่อไปว่า ท่านรู้เห็นอย่างไรจึงถอนกิเลสนอนเนื่องในจิตคืออหังการ-มมังการในกายอันมีวิญญาณนี้และในนิมิต(สิ่งภายนอกทั่วไป)ทั้งปวงได้ด้วยดี?

ถ้าเธอกล่าวตอบด้วยการลำดับชีวิตของตัวเองให้ฟัง จำเดิมแต่เมื่อยังเป็นมราวาส ได้ฟังธรรมเกิดศรัทธาแล้วออกบวช ประพฤติตามศีลสิกขาบท โดยไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีใจเอื้อเอ็นดูเกื้อกูลต่อชีวิตทั้งปวง ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติละเมิดพรหมจรรย์ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ ไม่พรากต้นไม้ใบหญ้า ฉันอาหารหนเดียว(ก่อนเที่ยงวัน) เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้อง...จากการตกแต่งกาย...จากการนั่งนอนบนที่นอนสูงใหญ่...จากการรับทองและเงิน ไม่รับข้าวเปลือกดิบ เนื้อสด สตรีและเด็กสาว ทาสหญิงทาสชาย ไก่ สุกร ช้าง โค ม้าและลา ไร่นาและที่ดิน ไม่ทำงานส่งข่าวสาร(ทูตกรรม)และการรับใช้ ไม่ทำการซื้อขาย ไม่คดโกง-รับสินบน-ล่อลวงตลบตะแลง-ขู่เข็ญ

คุณความ ให้ชีวิตเสียสละด้วยความจริงและบริสุทธิ์ ซึ่งไปไหนก็นำติดตัวไปได้เหมือนนกมีแต่ปีกกับกาย...ตลอดถึงมีศีลที่เป็นอริยศีล สำรวมอินทรีย์ ดูแลอาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าชัฏ(ป่ารกทึบ) ที่กลางแจ้ง และลอมฟาง เพียรเพ่งได้ฌานตามลำดับจนถึงจตุตถฌาน แล้วน้อมจิตไปเพื่อบรรลุอาสวักขยญาณเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าได้ฟังคำตอบดังกล่าวมานี้ ก็ควรกล่าวชื่นชมอนุโมทนาต่อภิกษุรูปนั้นว่าเป็นลาภเป็นโชคดี(สุลทธ์)ของพวกกระผมยิ่งแล้วที่ได้พบเจอเพื่อนพรหมจรรย์เช่นท่าน

สัปปุริสสูตร

พระสูตรนี้อรรถกถาเรียกว่าสัปปุริสธัมมสูตร ส่วนพระไตรปิฎกฉบับของสมาคมบาลีปกรณ์เรียกว่าสัปปุริสสูตร(ตรงกับฉบับบาลี)

ลักษณะของภิกษุประเภทอสัตบุรุษและสัตบุรุษ

(โดยทั่วไปคำว่าอสัตบุรุษ(อสัปปุรุษ) แปลได้ว่าคนชั่ว และสัตบุรุษ(สัปปุรุษ)แปลได้ว่าคนดี แต่ในพระสูตรนี้กล่าวถึงลักษณะของภิกษุประเภทที่ดีและไม่ดีในแง่ของระดับจิตที่ยังไม่ถึง

ขั้นอริยะ ไม่ใช่ประเภทมีศีลและทุศีล จึงขอทับศัพท์ว่าอสัตบุรุษ-สัตบุรุษตามบาลี ซึ่งหมายถึงภิกษุที่ไม่ดีและภิกษุที่ดี เพราะเหตุว่าแม้ได้ฌาน ภิกษุก็ยังเป็นอสัตบุรุษ-สัตบุรุษได้)

(178-190) ครั้งหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ทรงยกเรื่องอสัตบุรุษ-สัตบุรุษ(ซึ่งเป็นลักษณะของภิกษุในพระธรรมวินัยนี้)เป็นธรรมสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย โดยชี้ไปที่ลักษณะการยกตนข่มท่าน(อตฺตานุกฺกเสติ ปรं วมฺเภติ)ในเรื่องต่างๆ ดังนี้

- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองมาจากตระกูลสูง(อุจฺจากุลา-หมายถึงตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์) มาจากตระกูลใหญ่(มหากุลา-หมายถึงตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ และตระกูลแพศย์) มาจากตระกูลคนรวย(มหาโภคกุลา) มาจากตระกูลคนมีรสนิยม(อุฬารโภคกุลา-พวกฐานะดีใช้สอยแต่ของชั้นดี สองตระกูลหลังนี้มีทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร)
- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองเป็นคนเด่นคนดังมียศ(คนยกย่องสรรเสริญ)กว่าคนอื่น
- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองมีจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและยารักษาโรคอุดมสมบูรณ์กว่าคนอื่น
- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองเป็นพหูสูต
- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองเป็นพระวินัยธรหรือเป็นพระธรรมกถึก
- อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองเป็นพระธุดงค์

(ถือเคร่งต่างๆ ตามลักษณะการปฏิบัติในธุดงค์ 13 อย่าง มีถืออยู่ป่าเป็นต้น)

ภิกษุประเภทดังกล่าวมานี้ ต่างจากภิกษุประเภทสัตบุรุษซึ่งไม่ยกตนข่มท่านอย่างนี้ แต่จะสำนึกว่า โลภะ โทสะ โมหะ ไม่ได้หมดสิ้นไปเพราะความมีความเป็นอย่างนั้นเลย ถึงไม่ได้มีไม่ได้เป็นอย่างนั้น ก็ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้ และคนทั้งหลายก็บูชาสรรเสริญได้

ไม่มีอสัตบุรุษในขั้นนิโรธสมาบัติขึ้นไป

(191-196) พระพุทธองค์ทรงแจกแจงลักษณะของอสัตบุรุษและสัตบุรุษต่อไปว่า

– อสัตบุรุษย่อมยกตนข่มท่านว่าตัวเองได้รูปฌาน คือ ปฐมฌาน...ทุติยฌาน...ตติยฌาน...จตุตถฌาน...ได้อรูปฌาน คือ อากาสานัญจายตนฌาน...วิญญาณัญจายตนฌาน...อากิญจัญญายตนฌาน...เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ส่วนสัตบุรุษพิจารณาเห็นว่า แม้ปฐมฌาน(จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน)พระพุทธองค์ก็ตรัสว่าต้องเป็นการปฏิบัติที่ไม่มีตัณหา จึงไม่ยกตนข่มท่านด้วยการได้ฌานนั้นๆ (คำว่าการปฏิบัติที่ไม่มีตัณหาบาลีใช้คำว่าอคมฺมยตา-ฉบับของพม่าและยุโรปเป็นอคมฺมยตา)

(197) แล้วตรัสในที่สุดว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! อีกประการหนึ่ง สัตบุรุษก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยสิ้นเชิงแล้วเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ อาสวะทั้งหลายของเธอดับสิ้นหมดแล้วเพราะเห็น

ด้วยปัญญา ภิกษุเช่นนี้ย่อมไม่สำคัญตนในเรื่องอะไร ไม่สำคัญตนในที่ไหนๆ และไม่สำคัญตนด้วยเหตุใดๆ เลย"

(ความสำคัญตนหรือความคิดนึกในทางยกตนข่มท่าน เป็นกิเลสชั้นอนุสัยคือมานะ อริยบุคคลที่ละได้คืออนาคามีและพระอรหันต์ พระสูตรนี้บอกเป็นนัยว่า ตราบใดที่ยังไม่บรรลุธรรมเป็นอนาคามีและพระอรหันต์ คนเราก็อาจเป็นได้ทั้งสัตบุรุษและอสัตบุรุษ)

เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร

ธรรมที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพ

(198-199) ที่วัดเชตวันอีกครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย (มีพระสาริบุตรเข้าเฝ้าฟังธรรมอยู่ด้วย) โดยทรงยกเรื่องธรรมที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพ (เสวิตพฺพ-อเสวิตพฺพ หมายถึงสิ่งที่ควรเกี่ยวข้องและไม่ควรเกี่ยวข้อง)เป็นพระธรรมเทศนา

ตรัสว่า ธรรมที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพมี 7 อย่าง คือ

1. กายสมาจาร(ความประพฤติทางกาย)
2. วจีสมาจาร(ความประพฤติทางวาจา)
3. มโนสมาจาร(ความประพฤติทางใจ)
4. จิตตุปบาท(ความคิด)
5. สัญญาปฏิลาภะ(ความมีสัญญา-จำได้, หมายรู้)
6. ทิฏฐิปฏิลาภะ(ความมีทิฐิ-ความเห็น)
7. อัตตภาวปฏิลาภะ(การได้อัตภาพ-การเกิดในภพใดภพหนึ่ง)

ทรงกล่าวแต่โดยย่อว่า แต่ละอย่างมีทั้งที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพ

พระสารีบุตรอธิบายเสวิตัพพธรรม

(200-226) เมื่อได้ฟังธรรมเรื่องนี้ซึ่งตรัสถึงแต่หัวข้อธรรม พระสารีบุตรก็กราบทูลถึงความเข้าใจของตนในธรรมแต่ละข้อนั้นตามลำดับ ดังนี้

1. **กายสมาจาร** มี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

กายสมาจารที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ 1. ฆ่าสัตว์ 2. ลักทรัพย์ 3. ประพฤติผิดในกาม (กายสมาจารอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

2. **วจีสมาจาร** มี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้อง

เสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

วจีสมาจารที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลง ได้แก่ 1. พูดเท็จ 2. พูดส่อเสียด 3. พูดคำหยาบ 4. พูดเพ้อเจ้อ (วจีสมาจารอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

3. มโนสมาจาร มี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

มโนสมาจารที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ 1. โลภอยากได้ของของคนอื่น(อภิชฺฌาลุ) 2. มีจิตพยาบาท(พยาปนฺนจิตฺโต) (มโนสมาจารอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

4. จิตตุปบาท(ความคิด) มี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

จิตตุปบาทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ 1. มีใจคิดอยากได้ของของคนอื่น(อภิชฌา) 2. มีใจคิดเคียดแค้นต่อบุคคลอื่น(พยาบาท) 3. มีใจคิดเบียดเบียนคนอื่น(วิเหสา) (จิตตุปบาทอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

5. สัญญาปฏิลาภะ(ความจำได้, หมายรู้) มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

สัญญาปฏิลาภะที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ 1. จำได้หมายรู้ด้วยความโลภ 2. จำได้หมายรู้ด้วยใจพยาบาท (สัญญาปฏิลาภะอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

๖. **ทิฏฐิปฏิลาภะ(มีความเห็น)** มี 2 ประเภทคือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

ทิฏฐิปฏิลาภะที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ 1. เห็นว่าทานไม่มีผล 2. เห็นว่ายัญ(offering-การทำบุญเลี้ยงพระ)ไม่มีผล 3. (เห็นว่าการเซ่นสรวงบูชา(หุตं-sacrifice)ไม่มีผล 4. เห็นว่าผลกรรมไม่มี 5. เห็นว่าโลกนี้ไม่มี 6. เห็นว่าโลกหน้าไม่มี 7. เห็นว่าคุณของมารดาไม่มี 8. เห็นว่าคุณของบิดาไม่มี 9. เห็นว่าโอปปาติกะ(สัตว์นรก, เทวดา, พรหม)ไม่มี 10. เห็นว่าสมณพราหมณ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตรัสรู้ธรรมไม่มี (ทิฏฐิปฏิลาภะอีกประเภทหนึ่งมีนัยตรงกันข้าม)

๗. **อัตตภาวปฏิลาภะ(การได้อัตภาพ–เกิดอีก)** มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงอย่างหนึ่ง ประเภทที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นอย่างหนึ่ง

อัตตภาวปฏิลาภะที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมลงได้แก่ การที่บุคคลยังเกิดมีอัตภาพที่เป็นทุกข์ไม่สิ้นสุด ส่วนอัตตภาวปฏิลาภะที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลง

กุศลธรรมเจริญขึ้น ได้แก่การที่บุคคลได้อัตภาพที่ไม่เป็นทุกข์ที่จะไม่ต้องเกิดอีก(สิ้นภพ)

(บุคคลที่ได้ชื่อว่ามีอัตภาพที่เป็นทุกข์(ทุกข์ยังเบียดเบียนได้) คือปุถุชนและอริยบุคคล 3 ประเภทแรกคือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรรถกถากล่าวว่า แม้อนาคามีจะได้บังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสเป็นภพสุดท้าย ก็ยังมีทุกข์เบียดเบียนได้ เวลาแลดูต้นกัลปพฤกษ์ในสวนสวรรค์ก็จะรำพึงว่าสุขหนอ-สุขหนอ นั่นคือลักษณะของตัณหาในภพ-พอใจกับการมีอัตภาพอย่างหนึ่ง)

คำอธิบายตามความเข้าใจของพระสาริบุตรดังกล่าวนี้ พระพุทธองค์ตรัสรับรองว่าเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องทุกประการ

สิ่งที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพอีกส่วนหนึ่ง

(227-232) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงสิ่งที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพอีกส่วนหนึ่ง โดยไม่มีคำอธิบายเช่นกัน นั่นคือ 1. รูปที่ตาเห็น 2. เสียงที่หูได้ยิน 3. กลิ่นที่จมูกได้สูดดม 4. รสที่ลิ้นได้ลิ้ม 5. โผฏฐัพพะที่กายได้สัมผัส 6. ธัมมารมณ์ที่ใจได้คิดนึก

7. จีวร 8. บิณฑบาต 9. เสนาสนะ 10. หมู่บ้าน(คามˆ-a village) 11. นิคม(เมืองระดับอำเภอมีการค้าขาย-a market town) 12. นคร(เมืองใหญ่ระดับจังหวัด-a town) 13. ชนบท(ท้องถิ่นหนึ่งๆ -a country district) 14. บุคคล

ทั้งหมดนี้ พระสาริบุตรก็ได้อธิบายตามที่ท่านเข้าใจ ซึ่งสรุปได้ว่าสิ่งใดที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อม

ลงก็ไม่ควรส้องเสพ สิ่งใดที่ส้องเสพแล้วอกุศลธรรมเสื่อมลงกุศลธรรมเจริญขึ้นก็ควรส้องเสพ

พระพุทธองค์ทรงรับรองว่าความเข้าใจดังกล่าวนั้นถูกต้องทุกอย่าง

รู้สิ่งที่ควรส้องเสพ-ไม่ควรส้องเสพ มีแต่ประโยชน์เกื้อกูล

(233) แล้วตรัสกะพระสาริบุตรว่า ไม่เลือกว่าจะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดถึงเทวดา มาร พรหม หรือสมณพราหมณ์ ถ้ารู้ถึงความหมายในเรื่องว่าอะไรควรส้องเสพ-ไม่ควรส้องเสพเป็นอย่างดีแล้ว มีแต่จะเกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุขไปชั่วกาลนาน (คำว่า "รู้ทั่วถึง" หมายความว่ารู้แล้วปฏิบัติตามความรู้ความเข้าใจนั้น)

พหุธาตุกสูตร

ความแตกต่างระหว่างคนโง่กับบัณฑิต

(อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ให้ความหมายแก่คำว่า คนพาล, ภัย, อุปัทวะ และอุปสรรค ดังนี้ : คนพาลหมายถึงคนโง่, คนไม่ฉลาด(ไม่ได้หมายถึงคนอันธพาลเกเรอย่างในภาษาไทย), ภัยหมายถึงความกลัว, ความหวาดสะดุ้ง, อุปัทวะหมายถึงความกระวนกระวาย(อาการที่จิตไม่นิ่งสงบ), อุปสรรคหมายถึงความติดขัดทุกข์ท้อ)

(234-235) วันหนึ่งที่วัดเชตวัน พระพุทธองค์ทรงแสดง

ธรรมโปรดภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องคนพาลและบัณฑิต เริ่มด้วยพระดำรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภัยไม่ว่าชนิดใดๆ ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้น ล้วนเกิดขึ้นจากคนพาล ไม่ใช่เกิดจากบัณฑิต อุปัทวะ...และอุปสรรค(ก็เหมือนกัน)ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้น ล้วนเกิดขึ้นจากคนพาลไม่ใช่เกิดจากบัณฑิต

"ภิกษุทั้งหลาย! เปรียบเสมือนไฟลุกลามจากเรือนไม้อ้อหรือเรือนหญ้า ย่อมกระพือเผาได้ถึงเรือนยอดโบกปูนซึ่งปิดประตูหน้าต่างไว้อย่างดี...

"ภิกษุทั้งหลาย! ด้วยเหตุฉะนี้ คนพาลจึงเป็นภัย เป็นอุปัทวะ เป็นอุปสรรคอยู่ตรงหน้า(ได้ทุกเมื่อ) ภัย อุปัทวะ อุปสรรคจากบัณฑิตไม่มี เพราะฉะนั้นเธอทั้งหลายพึงตระหนักไว้อย่างนี้เถิดว่าพวกเราจักเป็นบัณฑิต"

(236) เมื่อได้ฟังพระดำรัสดังนี้ พระอานนท์จึงกราบทูลถามว่ามีเหตุอะไรบ้างที่ภิกษุควรได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีวิจารณปัญญา

ตรัสตอบว่า ภิกษุจะเรียกได้ว่าเป็นบัณฑิตมีปัญญาพิจารณาก็เพราะเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาทและสิ่งที่เป็นไปได้-เป็นไปไม่ได้(ฐานะ-อฐานะ)

ทรงแจกแจงธาตุ-อายตนะ-ปฏิจจสมุปบาท

(237-244) เมื่อพระอานนท์กราบทูลถามต่อไปว่า เพียงใดจึงเรียกว่ารอบรู้ในธาตุ พระพุทธองค์จึงทรงแจกแจงเรื่องธาตุประเภทต่างๆ ตามลำดับดังนี้

- **ธาตุ 18** ได้แก่ 1. จักขุธาตุ 2. รูปธาตุ 3. จักขุวิญญาณธาตุ: 4. โสตธาตุ 5. สัททธาตุ 6. โสตวิญญาณธาตุ: 7. ฆานธาตุ 8. คันธธาตุ 9. ฆานวิญญาณธาตุ: 10. ชิวหาธาตุ 11. รสธาตุ 12. ชิวหาวิญญาณธาตุ: 13. กายธาตุ 14. โผฏฐัพพธาตุ 15. กายวิญญาณธาตุ: 16. มโนธาตุ 17. ธัมมธาตุ(ธัมมารมณ์) 18. มโนวิญญาณธาตุ

(คำว่าธาตุ ในภาษาธรรมหมายถึงสิ่งที่มีสภาวะหรือลักษณะเฉพาะตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นส่วนสำคัญแต่ละอย่างที่รวมกันอยู่ในกายและจิต(ไม่ใช่ธาตุในภาษาวิทยาศาสตร์ซึ่งได้แก่ สารเนื้อเดียวล้วน ที่ประกอบด้วยบรรดาอะตอมที่มีโปรตอนจำนวนเดียวกันในนิวเคลียส) พระพุทธองค์ทรงแจกแจงธาตุไว้หลายหมวดหมู่ดังต่อไปนี้

- **ธาตุ 6** ได้แก่ 1. ปฐวีธาตุ 2. อาโปธาตุ 3. เตโชธาตุ 4. วาโยธาตุ 5. อากาสธาตุ 6. วิญญาณธาตุ
- **ธาตุ 6** (อีกประเภทหนึ่ง) ได้แก่ 1. กามธาตุ 2. เนกขัมมธาตุ 3. พยาบาทธาตุ 4. อัพยาบาทธาตุ 5. วิหิงสาธาตุ(ความเบียดเบียน) 6. อวิหิงสาธาตุ
- **ธาตุ 6** (อีกประเภทหนึ่ง) ได้แก่ 1. สุขธาตุ 2. ทุกขธาตุ 3. โสมนัสสธาตุ 4. โทมนัสสธาตุ 5. อุเบกขาธาตุ 6. อวิชชาธาตุ

- **ธาตุ 3** ได้แก่ 1. กามธาตุ(ขันธ์ที่เป็นกามาวจร) 2. รูปธาตุ(ขันธ์ที่เป็นรูปาวจร) 3. อรูปธาตุ(ขันธ์ที่เป็นอรูปาวจร)
- **ธาตุ 2** ได้แก่ 1. สังขตธาตุ(หมายถึงขันธ์ 5 ซึ่งมีปัจจัยปรุงแต่ง) 2. อสังขตธาตุ(หมายถึงนิพพาน)

ต่อจากนั้นทรงแจกแจงอายตนะภายใน-อายตนะภายนอก(อย่างละ 6) และปฏิจจสมุปบาทตามลำดับ

เรื่องที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ 28 กรณี

(245) พระพุทธองค์ทรงตอบคำทูลถามของพระอานนท์ในเรื่องฐานะ(สิ่งที่เป็นไปได้) และ อฐานะ(สิ่งที่เป็นไปไม่ได้) ดังนี้

1. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบัน(ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน) จะเห็นว่าสังขารเป็นของเที่ยง แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะเห็นว่าสังขารเป็นของเที่ยง(นิจฺจโต)

2. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะเห็นว่าสังขารเป็นสุข แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะเห็นว่าสังขารเป็นสุข

3. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะเห็นว่าธรรม(สิ่งทั้งหลายทั้งปวง)เป็นอัตตา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะเห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอัตตา

4.-5. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะฆ่ามารดาบิดา แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะฆ่ามารดาบิดา

6. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะฆ่าพระอรหันต์ แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะฆ่าพระอรหันต์ได้

7. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะมีจิตคิดประทุษร้ายทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ห้อ แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะทำอย่างนั้นได้

8. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะทำลายสงฆ์(ให้แตกกัน) แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะทำลายสงฆ์ได้

9. เป็นไปไม่ได้ที่โสดาบันจะหันไปนับถือ(อุทิเสยย)ศาสดาอื่น แต่เป็นไปได้ที่ปุถุชนจะหันไปนับถือศาสดาอื่นได้

10.-11. เป็นไปไม่ได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า 2 พระองค์-พระเจ้าจักรพรรดิ 2 พระองค์จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกธาตุเดียวกันในยุคสมัยเดียวกัน(อปุพฺพ อจริม-ไม่ก่อนไม่หลังกัน) แต่เป็นไปได้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว-พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์เดียวจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกธาตุเดียวกัน

12.-13. เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า-พระเจ้าจักรพรรดิ แต่เป็นไปได้ที่บุรุษจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า-พระเจ้าจักรพรรดิ

14. เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นท้าวสักกะได้ แต่เป็นไปได้ที่บุรุษจะเป็นท้าวสักกะได้

15. เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นมาร(มารตฺตํ กเรยฺย-หมายถึงเกิดเป็นวสวัตดีมารในสวรรค์ระดับกามาวจรชั้นสูงสุดคือปรนิมมิตวสวัตดี) แต่เป็นไปได้ที่บุรุษจะเป็นมาร

16. เป็นไปไม่ได้ที่สตรีจะเป็นพรหม(หมายถึงท้าวมหาพรหม) แต่เป็นไปได้ที่บุรุษจะเป็นพรหม

17.-18.-19. เป็นไปไม่ได้ที่ผล(วิบาก)ของกายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริตจะเป็นที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่พอใจ แต่เป็น

ไปได้ที่ผลของกายทุจริตจะเป็นที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่ารักใคร่พอใจ

20.-21.-22. เป็นได้ไม่ได้ที่ผล(วิบาก)ของกายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริตจะเป็นที่ไม่น่าปรารถนาน่ารักใคร่พอใจ แต่เป็นไปได้ที่ผลของกายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริตจะเป็นที่น่าปรารถนาน่ารักใคร่พอใจ

23.-24.-25. เป็นไปไม่ได้ที่ผู้พรั่งพร้อมด้วยกายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในสุคติโลกสวรรค์เพราะกายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริตนั้นเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่ผู้พรั่งพร้อมด้วยกายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในอบายทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายทุจริต-วจีทุจริต-มโนทุจริตนั้นเป็นปัจจัย

26.-27.-28. เป็นไปไม่ได้ที่ผู้พรั่งพร้อมด้วยกายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริตนั้นเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่ผู้พรั่งพร้อมด้วยกายสุจริต-วจีสุจริต-มโนสุจริต เมื่อตายไปจะเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(246) พระอานนท์เมื่อได้ฟังพระดำรัสแจกแจงธาตุ-อายตนะ-ปฏิจจสมุปบาทและสิ่งที่เป็นไปได้-เป็นไปไม่ได้ดังนี้แล้วก็กราบทูลว่าเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ใจ ทูลถามว่าควรจะเรียกชื่อธรรมบรรยายนี้ว่าอะไร

พระพุทธองค์ได้ประทานชื่อเรียกธรรมชุดนี้ว่า พหุธาตุกสูตร(พระสูตรประมวลเรื่องธาตุหลายประเภท) จตุปริวัฏฏสูตร(พระสูตร 4 วงรอบ) ธัมมาทาสสูตร(พระสูตรส่องธรรม)

อมตทุนทุภีสูตร(พระสูตรบันลืออมฤตธรรม) หรืออนุตรสังคาม วิชัยสูตร(พระสูตรสงครามวิชัยอันยอดเยี่ยม)

อิสิคิลิสูตร

เบญจคีรี-ภูเขา 5 ลูก ณ กรุงราชคฤห์

(247-248) ครั้งหนึ่งขณะประทับอยู่ที่ภูเขาอิสิคิลิ กรุงราชคฤห์ พระพุทธองค์มีรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายเข้าเฝ้า ตรัสถึงภูเขา 5 ลูก คือ 1. ภูเขาเวภาระ 2. ภูเขาปัณฑวะ 3 ภูเขาเวปุลละ 4. ภูเขาคิชฌกูฏ 5. ภูเขาอิสิคิลิ ว่าภูเขา 4 ลูกแรกนั้นแต่เดิมมีชื่อเรียก(สมัญญา)อย่างหนึ่ง ต่อมาคนตั้งชื่อเรียก(ปญฺญตฺติ)อีกอย่างหนึ่ง(คือมีชื่อที่เปลี่ยนไป) ส่วนภูเขาอิสิคิลินี้ ชื่อไม่เปลี่ยนแปลง

ภูเขาอิสิคิลิเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้าในอดีต

(249-250) แล้วทรงเล่าถึงที่มาของชื่อภูเขาอิสิคิลิว่า ในอดีตกาลเคยมีพระปัจเจกพุทธเจ้า 500 องค์เข้าอยู่อาศัยในภูเขานี้มายาวนาน(หลายสมัยหลายคราว) คนทั้งหลายเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นเข้าไป แต่ไม่เคยเห็นท่านออกมาเลย จึงพูดกันว่าภูเขาลูกนี้กลืนกินฤาษีเหล่านั้นองค์แล้วองค์เล่า (อิสิแปลว่าฤาษี คิลิแปลว่ากลืน) ภูเขาลูกนี้ก็เลยได้ชื่อว่า อิสิคิลิ

ทรงไล่เรียงรายชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์สำคัญๆ ให้ภิกษุทั้งหลายฟังดังนี้

พระปัจเจกพุทธเจ้า 13 องค์แรก คือ

1. พระอริฏฐะ 2. พระอุปริฏฐะ 3. พระตครสิขี 4. พระยสัสสี 5. พระสุทัสสนะ 6. พระปิยทัสสี 7. พระคันธาระ 8. พระปิณโฑละ 9. พระอุปาสภะ 10. พระนิถะ 11. พระตถะ 12. พระสุตวา 13. พระภาวิตัตตะ

แล้วตรัสเป็นพระคาถารวบรวมรายชื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมด เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายระลึกนบไหว้สืบไป

พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมดนั้นคือ

1. ถึง 13. ตรงกับรายชื่อที่กล่าวมาแล้ว ที่เหลือได้แก่ พระสุมภะ, พระสุภะ, พระเมฬุละ, พระอัฏฐมะ, พระอัสสุเมฆะ, พระอนิฆะ, พระสุทาฐะ, พระหิงคู, พระหิงคะ, พระชาลี, พระอัฏฐกะ, พระโกสัลละ, พระอถะ, พระสุพาหุ, พระอุปเนมิสะ, พระเนมิสะ, พระสันตจิตตะ, พระสัจจะ, พระตถะ, พระวิรชะ, พระปัณฑิตะ, พระกาฬะ, พระอุปกาฬะ, พระวิชิตะ, พระชิตะ,

พระอังคะ, พระปังคะ, พระคุติจฉิตะ, พระปัสสี, พระอปราชิตะ, พระสัตถา, พระปวัตตา, พระสรภังคะ, พระโลมหังสะ, พระอุจจังคมายะ, พระอสิตะ, พระอนาสวะ, พระมโนมยะ, พระพันธุมา, พระตทาธิมุตะ, พระวิมละ, พระเกตุมา, พระเกตุมพราคะ, พระมาตังคะ, พระอริยะ, พระอัจจุตะ, พระอัจจุตคามพยามกะ, พระสุมังคลละ, พระทัพพิละ, พระสุปติฏฐิตะ, พระอสัยหะ, พระเขมาภิรตะ, พระโสรตะ, พระทุรันนยะ, พระสังฆะ, พระอุชชยะ, พระสัยหะ, พระอานันทะ, พระนันทะ, พระอุปนันทะ, (จำนวน 12 องค์), พระภารทวาชะ, พระโพธิ, พระมหานามะ, พระอุตตระ, พระเกสี, พระสิขี, พระสุนทระ, พระภารทวาชะ, พระติสสะ, พระอุปติสสะ, พระอุปสีทรี, พระสีทรี, พระมังคละ, พระอุสภะ, พระอุปนีตะ, พระอุโปสถะ, พระสุนทระ, พระสัจจนามะ, พระเชตะ, พระชยันตะ, พระปทุมะ, พระอุปปละ, พระปทุมุตตระ, พระรักขิตะ, พระปัพพตะ, พระมานัตถัทธะ, พระโสภิตะ, พระวีตราคะ, พระกัณหะ

ตอนท้ายในพระคาถานี้ตรัสว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีอานุภาพมากเหล่านี้และเหล่าอื่นทั้งหมด สิ้นตัณหาที่จะนำไปเกิดอีกแล้ว เธอทั้งหลายจงไหว้พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น...ผู้ปรินิพพานแล้วเถิด

ภาคผนวก

เรื่ององคุลิมาลในอรรถกถา
ดรรชนี
นามานุกรม

เรื่ององคุลิมาลในอรรถกถา

อรรถกถาแห่งอังคุลิมาลสูตร (คัมภีร์ปปัญจสูทนี แต่งโดยพระพุทธโฆส) เล่าเรื่องในลักษณะขยายความเกี่ยวกับองคุลิมาล มีหลายแง่หลายประเด็นที่ช่วยอธิบายเป็นความรู้เพิ่มเติม ดังนี้

บุตรพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าเสนทิโกศล

องคุลิมาล (เป็นสมญานามที่คนเรียก) เป็นบุตรของนางพราหมณีชื่อมันตานี ซึ่งเป็นภริยาของปุโรหิตในพระเจ้าปเสนทิโกศล คลอดในเวลากลางคืน ในเวลาที่คลอดนั้น อาวุธทั้งหลายในกรุงสาวัตถีเกิดประกายแสงไปทั่วโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระแสงมงคลรวมถึงฝักดาบของพระเจ้าปเสนทิโกศลก็เกิดแสงวูบวาบ พราหมณ์ผู้เป็นบิดาได้ลุกออกไปแหงนดูดวงดาว(นักษัตร)

ก็รู้ว่าบุตรเกิดภายใต้ดาวโจร ได้เข้าเฝ้าทูลถามว่าทรงบรรทมสบายดีหรือ

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสตอบว่าหลับไม่ลง เพราะได้เห็นพระแสงเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าว เกรงว่าจะเกิดอาเพศแก่บ้านเมืองหรือแก่ชีวิต ท่านปุโรหิตพยายามทูลให้คลายวิตก กราบทูลว่า ลูกน้อยของตนคลอดแล้วในคืนนี้ แต่ไม่ใช่ว่าอาวุธเกิดแสงเพราะเด็ก เมื่อพระราชาตรัสถามว่าจะเกิดเหตุอะไร ปุโรหิตก็ทูลว่า เด็กจักเป็นโจร แต่ก็ไม่ใช่โจรคิดร้ายต่อราชบัลลังก์ เป็นโจรธรรมดาคนเดียว และเพื่อจะให้พระราชามั่นพระทัยก็จึงทูลว่า ฆ่าเด็กเสียก็ได้

ชื่อเดิมขององคุลิมาล คืออหิงสกะ

พระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อได้ทรงสดับว่าเป็นแค่โจรธรรมดาคนเดียวก็ทรงคลายกังวล ทรงเห็นเหมือนข้าวสาลีรวงเดียวในผืนนาพันกรีส (พื้นที่ 1 กรีสเท่ากับ 125 ตารางศอก ทำนาข้าวได้ประมาณ 44 ทะนาน) จึงรับสั่งกะปุโรหิตว่าเขาทำอะไรไม่ได้หรอก เลี้ยงดูเขาไว้เถิด

ในการตั้งชื่อให้เด็กน้อย ถือนิมิตที่ฝักดาบมงคลของพระราชาบนที่นอน, ลูกศรที่มุมห้อง, มีดน้อยสำหรับตัดขั้วตาลที่วางไว้ในปุยฝ้าย ต่างเกิดประกายแสง แต่ก็ไม่มีการเบียดเบียนกระทบกระทั่งกัน จึงตั้งชื่อให้เด็กว่า อสิงสกะ (แปลว่า ผู้ไม่เบียดเบียน)

เป็นศิษย์อุปัฏฐากอาจารย์ทิศาปาโมกข์แห่งตักสิลา

เมื่อเจริญวัยเป็นหนุ่ม อหิงสกะถูกส่งไปเรียนวิชากับอาจารย์ทิศา-ปาโมกข์แห่งเมืองตักสิลา ได้เป็นศิษย์รับใช้แลกวิชาความรู้กับอาจารย์ (เรียกว่า ธัมมันเตวาสิก-ศิษย์อุปัฏฐาก) เขาเป็นคนมีความประพฤติดี

เฝ้าปรนนิบัติเป็นที่พอใจของอาจารย์ พูดจาไพเราะ ขณะที่ศิษย์ร่วมรุ่นคนอื่นๆ อยู่นอกสำนัก จ่ายค่าเล่าเรียน (เรียกว่าพาหิรันเตวาสิก)

สักระยะหนึ่งต่อมา ความดีพร้อมของอหิงสกะปรากฏเด่นเหนือเพื่อนๆ เป็นที่ริษยา พวกนั้นปรึกษากันว่า ตั้งแต่อหิงสกะมาร่วมสำนัก อาจารย์มองไม่เห็นพวกเราเลย จะทำอย่างไรดี จะหาเหตุว่ามันเป็นคนโง่ก็ไม่ได้ เพราะมันเรียนเก่งกว่าทุกคน จะจับผิดที่ความประพฤติก็ไม่ได้ เพราะมันประพฤติดีทุกอย่าง จะเอาข้อด้อยทางชาติตระกูลก็ไม่ได้ เพราะมันมาจากตระกูลพราหมณ์ปุโรหิตของพระเจ้าแผ่นดิน

มีคนหนึ่งคิดแผนได้ว่า แบ่งคนก่อการเป็น ๓ พวก เข้าไปยุยงทางอาจารย์ ตามแผนที่เริ่มทันทีคือ พวกแรกเข้าไปกระซิบอาจารย์ว่า ได้ข่าวจากภายในว่าอหิงสกะจะทำร้ายอาจารย์. ถูกอาจารย์ไล่ตะเพิดออกมา หาว่าเป็นการบ่อนทำลายระหว่างอาจารย์กับศิษย์ ต่อจากนั้น พวกที่สองที่สามก็เรียงหน้าเข้าไปกระซิบอาจารย์ด้วยคำพูดอย่างเดียวกัน และซ่อนปมให้อาจารย์อดคิดไม่ได้ เพราะทิ้งคำพูดไว้ว่า เชื่อหรือไม่เชื่อ อาจารย์ลองคิดดู. ในที่สุดอาจารย์ก็หวาดระแวงอหิงสกะ เห็นว่าลูกศิษย์พวกนั้นมีความห่วงใยในตน จึงเริ่มคิดว่า ต้องกำจัดอหิงสกะเสียก่อน

ที่มาของสมญานาม “องคุลิมาล”

แต่การที่จะฆ่าลูกศิษย์ตัวเอง ไม่ใช่เรื่องเล็ก ใครรู้เข้า สำนักก็จะเสียหายไม่มีใครมาเล่าเรียนอีก อาจารย์จึงกำหนดแผนอันแยบยล อ้างบทเรียนสุดท้ายก่อนจบหลักสูตรว่าจะต้องฆ่าคนให้ได้หนึ่งพันคน จึงจะเป็นอันจบวิชาที่เรียน และต้องเป็นการลงมือฆ่าด้วยตัวเองเพียงคนเดียว (ด้วยแผนนี้ อาจารย์คาดหวังอยู่ในใจว่า กว่าจะฆ่าคนได้ครบพันคน

อหิงสกะก็ต้องถูกฆ่าแน่) ที่สำคัญคือ การฆ่าคนได้ครบหนึ่งพันคน จะเป็นค่าบูชาครูแทนค่าเล่าเรียนทั้งหมดด้วย

อหิงสกะบอกกับอาจารย์ว่า ตนเกิดในตระกูลที่ไม่เบียดเบียนใคร คงทำไม่ได้หรอก

แต่เมื่ออาจารย์พูดหนักแน่นว่า ทำไม่ได้ ก็เรียนไม่จบ และถือว่าไม่ให้ค่าบูชาครูที่เรียนมา

อหิงสกะไม่มีทางเลือก ต้องติดอาวุธประจำกาย 5 อย่าง ลาอาจารย์ไปเริ่มงานฆ่าคนให้ได้พันคน เขาใช้วิธีไปดักซุ่มฆ่าคนที่ปากทางเข้าดงบ้าง ที่กลางดงบ้าง ที่ทางออกจากดงบ้าง ฆ่าคนได้มากมาย แต่ก็ไม่ได้เก็บผ้านุ่งหรือผ้าโพกศีรษะของเหยื่อเพื่อนับจำนวน ได้แต่กำหนดนับไว้ในใจ แต่แล้วก็ลืมหมด ทั้งๆ ที่เป็นคนมีสติปัญญาเป็นเลิศ การฆ่าคนทำให้จิตใจของเขาเลอะเลือนไม่เป็นปกติ แม้แต่จะลำดับจำนวน 1-2-3 ก็สับสนไปหมด

เขาคิดวิธีใหม่ขึ้นมา คือ ฆ่าคนได้คนหนึ่ง ก็ตัดนิ้วหนึ่งเก็บไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง ปรากฏว่า นิ้วที่เก็บไว้ก็เสียหายอีก (เน่าเสีย ถูกสัตว์อื่นแทะหรือคาบไปกิน) ในที่สุดต้องร้อยเป็นมาลัยคล้องไว้ที่คอตัวเอง นี่คือที่มาของชื่อ"องคุลิมาล" (องคุลี = นิ้วมือ, มาล = มาลาหรือมาลัย)

ขุนโจรองคุลิมาลตระเวนฆ่าคนไปทุกป่า จนไม่มีคนออกไปหาฟืนตกกลางคืนเข้าหมู่บ้านเอาเท้าพังประตูเข้าไปฆ่าผู้คนที่กำลังหลับ ฆ่า 1 คน เพื่อ 1 นิ้วเรื่อยไป หมู่บ้าน(คาม)ต้องถอยร่นไปอยู่ในอำเภอ(นิคม) อำเภอก็ต้องไปรวมอยู่กับจังหวัด(ชนบท) ในที่สุดชาวแคว้นโกศลในรัศมี 3 โยชน์ก็เข้ากรุงสาวัตถี ตั้งค่ายชุมนุมอยู่อาศัยที่พระลานหลวง ร้องทุกข์เรื่องขุนโจรองคุลิมาลเป็นเสียงเดียวกันหมด

แม่อาสาออกไปยับยั้งองคุลิมาล

ฝ่ายปุโรหิตผู้บิดา เมื่อได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับองคุลิมาลก็แน่ใจทันทีว่าเป็นอหิงสกะบุตรชายนั่นเอง ปรึกษากับภริยาว่า พระเจ้าอยู่หัวกำลังจะเสด็จออกไปปราบปราม จะทำอย่างไรดี ภริยาขอให้สามีออกไปช่วยลูก พราหมณ์ไม่กล้าไป ถือคำโบราณที่เตือนว่า คน 4 ประเภทไม่ควรวางใจคือ 1. โจรที่เคยเป็นเพื่อนเก่า 2. เพื่อนฝูงที่เคยผูกสมัครรักใคร่กัน 3. พระราชาแม้จะทรงโปรดปราน 4. สตรีแม้เป็นเครือญาติกัน

แต่แม่นั้นมีจิตใจที่อ่อนโยนต่อลูก นางพราหมณ์จึงบอกแก่สามีว่า ฉันจะไปรับลูกของฉันมาเอง แล้วนางก็ออกเดินทางทันที

พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดองคุลิมาล

และในเวลาเดียวกันนั้น พระพุทธองค์ทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นองคุลิมาล (ด้วยพุทธจักษุ) มีพระดำริว่า องคุลิมาลโดดเดี่ยวอยู่ในป่า ถ้าเราไปหา เธอก็จะปลอดภัย เมื่อได้ฟังคำสอนเรื่องอริยสัจ 4 และออกบวช เธอก็จะได้บรรลุอภิญญา 6 ถ้าเราไม่ไป เธอก็จะทำบาปต่อมารดา ถึงเวลานั้นใครก็จะช่วยเธอไม่ได้ เราจะไปช่วยเหลือเธอไว้

เช้าวันนั้นหลังจากเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีและเสวยเสร็จแล้ว พระพุทธองค์เสด็จออกจากวัดเชตะวัน บ่ายพระพักตร์ไปทางป่าที่องคุลิมาลดักซุ่มอยู่

ในการเสด็จไปครั้งนี้ อรรถกถาเล่าว่า คนทั้งหลายเห็นพระพุทธองค์เสด็จไปเพียงลำพัง แต่จำไม่ได้ เพราะทรงจำแลงกายเสด็จไป

ด้านโจรองคุลิมาล เวลานั้นกำลังงุ่นง่านหงุดหงิดอย่างหนัก เพราะแทบไม่มีอะไรจะกิน การอยู่หลับนอนก็ลำบากมาเป็นเวลานาน เขาคิดว่า

ได้ฆ่าอีกคนเดียวก็จะครบพัน เห็นใครก็จะต้องฆ่า จะได้จบสิ้นค่าบูชาครู เสร็จงานชิ้นนี้แล้วก็จะโกนผมและหนวด ผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งกลับไปหาพ่อแม่เสียที แล้วก็ออกมาจากกลางดง ยืนดักซุ่มอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง จนกระทั่งได้เห็นสมณะองค์หนึ่งกำลังมุ่งหน้ามาทางนั้น

อิทธิฤทธิ์แห่งอิทธาภิสังขาร

อิทธาภิสังขาร แปลว่า"การบันดาลฤทธิ์" ซึ่งได้แก่การแสดงอิทธิ-ปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งนั่นเอง อรรถกถาเล่าในตอนนี้ว่า พระพุทธองค์ทรงบันดาลให้แผ่นดินเป็นคลื่นสูง ประทับยืนอยู่อีกด้านหนึ่ง แผ่นดินตรงนั้นเป็นเกลียวคลื่นหมุนอยู่ (องคุลิมาลวิ่งสุดแรงอย่างไร ก็เท่ากับวิ่งอยู่กับที่) อีกขณะหนึ่งก็ทรงบันดาลแผ่นดินเป็นเนินใหญ่ พระองค์ประทับยืนอยู่กลางเนิน องคุลิมาลอยู่สุดปลายเนิน และอีกครู่หนึ่งพระองค์ทรงยืนอยู่ที่ปลายเนิน องคุลิมาลวิ่งอยู่ที่กลางเนิน เขาออกแรงวิ่งสุดฝีเท้าเหมือนรอมร่อว่าจะจับได้ไล่ทัน แต่ก็พบคลองและคูน้ำขวางทางจนได้ ระยะทางที่องคุลิมาลไล่กวดพระพุทธองค์ประมาณ 3 โยชน์ องคุลิมาลเหนื่อยหอบจนน้ำลายแห้งปาก เหงื่อเต็มรักแร้ เขาบอกกับตัวเองว่าเหลือเชื่ออะไรจะปานนั้น

ประเด็นต่างๆ ที่อรรถกถายกขึ้นอธิบาย

- การอุปสมบทขององคุลิมาล เกิดขึ้นโดยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ด้วยพระวาจาว่า "เอหิ ภิกฺขุ สฺวากฺขาโต ธมฺโม จร พฺรหฺมจริยํ สมฺมาทุกฺขสฺสอนฺตกิริยาย-เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวไว้ดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด" ก่อนจะทรงบวชให้

พระพุทธองค์ทรงตรวจดูกรรมขององคุลิมาลก่อน ทรงพบว่า เขาเคยถวายบริขาร 8 แก่ผู้ทรงศีลในชาติก่อน ขณะที่ทรงเปล่งพระวาจาให้อุปสมบทนั้น ทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาไปยังองคุลิมาล สิ้นสุดพระวาจา เพศคฤหัสถ์ขององคุลิมาลก็กลายเป็นสมณเพศ มีอัฐบริขารพร้อม

- ขณะที่องคุลิมาลอยู่แทบพระบาทพระพุทธองค์นั้น มารดาอยู่ห่างจากที่นั่นราว 8 อุสภะ (1 อุสภะเท่ากับ 1 เส้น 15 วา) มองไม่เห็นกัน ได้แต่ร้องเรียกหาลูกว่าพ่ออหิงสกะอยู่ไหน ทำไมไม่พูดกับแม่... นางเดินหาจนได้พบกันที่นั่น (ไม่ใช่พบขณะองคุลิมาลวิ่งเงื้อดาบวิ่งไล่พระพุทธองค์)

- พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์คราวนั้น ทรงยกพลไปด้วยเพื่อจะไปปราบองคุลิมาล เหตุใดจึงทรงแวะเข้าเฝ้าก่อน ก็เพราะว่า แท้จริงทรงประหวั่นพรั่นพรึงในความโหดเหี้ยมขององคุลิมาล ไม่ประสงค์จะไปด้วยพระองค์เอง แต่ก็ทรงเกรงครหา การเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ก่อน ก็ด้วยหวังว่า เมื่อทรงถามก็จะทูลปรึกษาเรื่องนี้ ถ้าจะเป็นฝ่ายมีชัย พระพุทธองค์ก็จะทรงนิ่งเฉย ถ้าเสียท่าแก่โจร ก็จะทรงปรามมิให้เสด็จ คนก็จะรู้ว่าได้ทรงทำหน้าที่ไปจับโจรแล้วแต่ถูกพระพุทธองค์ห้ามไว้ และขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลอยู่ในวัดเชตวัน ก็มีเสียงร่ำลือไปทั่วว่า พระเจ้าแผ่นดินอยู่ในมือโจรแล้ว ผู้คนต่างกรูหนีเข้าไปในพระราชวัง ปิดประตูเมืองขึ้นไปยืนมองอยู่บนป้อมด้วยความกลัวตาย

- เมื่อมีพระดำรัสกล่าวปวารณาที่จะอุปัฏฐากพระองคุลิมาลด้วยปัจจัย 4 นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เปลื้องผ้าสาฎกที่เอววางไว้ที่เท้าของพระองคุลิมาลเพื่อถวายเป็นจีวรด้วย แต่พระองคุลิมาลไม่รับ เพราะถือ

ธุดงค์ 4 ข้อ คือ 1. อยู่แต่ในป่า 2. ฉันแต่อาหารบิณฑบาต (ไม่รับนิมนต์ฉัน) 3. ใช้ผ้าเพียง 3 ผืน (คือไตรจีวร) 4. ใช้แต่ไตรจีวรที่เป็นผ้าบังสุกุล (ไม่ใช้ผ้าที่เขาถวาย) แต่ความจริงพระองคุลิมาลสมาทานธุดงค์ทั้ง 13 ข้อ

- นับแต่บวชเป็นภิกษุแล้ว พระองคุลิมาลก็ออกบิณฑบาตทุกวันรอบๆ ตัวเมือง แต่ไม่เคยได้อาหาร เพราะใครเห็นเข้า รู้ว่าเป็นองคุลิมาล เขาก็วิ่งหนีเข้าบ้านปิดประตู หรือไม่ก็หนีเตลิดเข้าป่าไป ที่จวนตัวเต็มทีก็จะยืนทันหลังให้ เมื่อบิณฑบาตอยู่รอบนอกไม่มีใครตักบาตร ท่านจึงลองเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี แต่พอเดินเข้าประตูเมือง คนเป็นร้อยเป็นพันก็แตกตื่น ร้องบอกกันว่า องคุลิมาลมาแล้ว! องคุลิมาลมาแล้ว!

- วันที่ไปกล่าวสัจจวาจาแก่หญิงใกล้คลอดนางนั้น พระองคุลิมาลนั่งบนตั่งกล่าวอยู่นอกม่านกั้นขณะที่การทำคลอดอยู่ภายในห้อง ทันทีที่สิ้นสุดสัจจวาจา ทารกก็คลอดออกมาอย่างง่ายดาย ทั้งแม่และลูกปลอดภัย ที่ที่พระองคุลิมาลนั่งกล่าวสัจจวาจานั้นกลายเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวเมืองตั้งแท่นไว้(ถาวร) แม้แต่สัตว์เลี้ยงจะตกลูก เขาก็เอามาวางบนแท่นนั้น ที่นำมาไม่ได้ก็เอาน้ำล้างแท่นไปพรมที่ศีรษะให้ นอกจากเกิดปาฏิหาริย์คลอดสะดวกปลอดภัยแล้ว โรคอื่นๆ ก็หายไปด้วย อรรถกถากล่าวอีกว่า มหาปริตต์นี้มีปาฏิหาริย์จนชั่วกัป (ไม่ได้บอกว่าเป็นกัประยะกาลเท่าใด)

- มีคำถามว่า การที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้พระองคุลิมาลกล่าวสัจจวาจาเพื่อช่วยให้หญิงนั้นคลอดง่ายอย่างนั้น จะไม่เข้าข่ายให้ทำเวชกรรมซึ่งผิดพระวินัยบัญญัติหรือ? อรรถกถาตอบคำถามนี้ว่า ไม่ถือว่าเป็นการให้ทำเวชกรรม แต่ทรงมุ่งอนุเคราะห์พระองคุลิมาลเป็นสำคัญ

เพราะเมื่อได้เห็นปาฏิหาริย์แห่งการกล่าวสัจจวาจาเช่นนั้น คนทั้งหลายก็หันมาเลื่อมใสพระองคุลิมาล ไม่ตื่นกลัวเหมือนแต่ก่อน ตั้งแต่นั้นมาท่านก็ไม่ลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต การบำเพ็ญสมณธรรมก็เป็นไปได้ด้วยดี ฉะนั้น สัจจกิริยาจึงไม่ใช่เวชกรรม

- พระองคุลิมาลเคยเป็นโจรร้ายฆ่าคน จิตใจย่อมจะเต็มไปด้วยภาพหลอนในอดีตมากมาย ภาพของคนกลัวตายก่อนจะถูกฆ่าย่อมจะผุดขึ้นมารบกวนในขณะที่เจริญกรรมฐานอยู่ ภาพในอดีตเหล่านี้เรียกว่า "มาสูคลองแห่งมโนทวาราวัชชนะ" คือจิตรับเอาเป็นอารมณ์ ทำให้ไม่สามารถนั่งเจริญกรรมฐานได้ พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้พระองคุลิมาลทำสัจจกิริยาว่าไม่เคยฆ่าสัตว์ตัดชีวิตใดๆ ในอริยชาติ คือตั้งแต่บวชมา. ก็เพื่อให้การทำบาปในชีวิตก่อนบวชเป็น"อัพโพหาริกก่อน" คือมีก็เท่ากับไม่มี ทำก็เท่ากับไม่ทำ สัจจกิริยาที่คมชัดมีพลัง ทำให้พระอลคุลิมาลเอาชนะภาพแห่งบาปในอดีตได้

อธิบายกรรมของพระองคุลิมาล

กรรม 12

ก่อนเข้าสู่การอธิบายกรรมของพระองคุลิมาล(โดยอรรถกถา) ขอแสดงการจำแนกกรรมตามแนวของอรรถกถาและฎีกา เพื่อปูพื้นความเข้าใจเรื่องกรรมไว้ก่อน ซึ่งเป็นการอธิบายกรรมในเชิงวิชาการ เป็นที่รู้กันทั่วไปว่า หมายถึงกรรม 12

กรรม 12 ไม่ได้แจกแจงไว้ในชั้นพระบาลีโดยตรง แต่เป็นการขยายความหรือตีความพระพุทธดำรัสในพระบาลีที่ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! วิบากแห่งกรรมทั้งหลายเป็นอย่างไร? เรากล่าวว่า วิบากกรรมมี 3 อย่างคือ ในปัจจุบัน(ทิฏเฐวธมฺเม), ในที่ที่เกิด(อุปปชฺเช วา), หรือในลำดับต่อๆ ไป (อปเรวา ปริยาเย)" (องฺ ฉกฺก. 22/334/465)

"ภิกษุทั้งหลาย! เหตุให้เกิดกรรมทั้งหลายมี 3 อย่าง คือ โลภะ...โทสะ...โมหะ...กรรมที่กระทำด้วยโลภะ เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นสมุทัย...กรรมที่กระทำด้วยโทสะ... กรรมที่กระทำด้วยโมหะ... ย่อมให้ผลในที่ที่อัตภาพเขาบังเกิด กรรมนั้นให้ผล ณ ที่ใด เขาย่อมเสวยวิบากกรรมนั้น ณ ที่นั้น ในปัจจุบันหรือในที่ที่เกิด หรือในลำดับต่อๆ ไป" (องฺ.ติก. 20/476/171)

อรรถกถา (โดยพระพุทธโฆส) จำแนกประเภทของกรรมดังนี้

1. *จัดประเภทตามกาลที่ให้ผล (คือ "ปากกาล"-อ่านว่าปากะกาน) มีกรรม 4 อย่าง คือ*

1) **ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม** (อ่านว่าทิด-ถะ-ทัมมะ-เวทะนียะกรรม) กรรมให้ผลในภพปัจจุบัน เป็นกรรมที่กระทำในขณะแห่งชวนจิตดวงแรก(ในชวนจิต 7 ดวง) กล่าวคือ กรรมที่กระทำในชวนจิตที่ 1 ให้ผลในชาตินี้

เท่านั้น ถ้าไม่ทันให้ผลก็กลายเป็นอโหสิกรรม คือไม่มีผลต่อไป เหตุที่ให้ผลเฉพาะในชาตินี้เพราะเป็นเจตนาดวงแรก ยังไม่มีกรรมอื่นเข้าแทรก มีความรุนแรงคือให้ผลเร็ว แต่ก็เป็นผลเล็กน้อย ที่ไม่มีผลสืบต่อถึงชาติต่อๆ ไปก็เพราะไม่มีการเสพคุ้น อุปมาเหมือนนายพรานเห็นกวางก็ยิงศรทันที ถ้ายิงถูก กวางก็ตาย ถ้าพลาด กวางก็รอดไป

2) **อุปปัชชเวทนียกรรม** (อ่านว่าอุปะ-ปัดชะ-เวทะนียะกัม) กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด(คือในชาติหน้า) เป็นกรรมที่กระทำในขณะแห่งชวนจิตดวงสุดท้าย(ในชวนจิต 7 ดวง) ให้ผลเฉพาะในชาติที่จะไปเกิดต่อจากชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่ทันให้ผลก็กลายเป็นอโหสิกรรม เหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเป็นเจตนา (กรรม) สุดท้ายของชวนวิถี ได้ทำกรรมจนสำเร็จสมความประสงค์ และมีการเสพคุ้นจากชวนเจตนาก่อนๆ มาแล้ว แต่ผลของกรรมนี้ก็ไม่มีกำลังแรง เพราะเป็นขณะจิตสุดท้ายของชวนวิถี จึงตามให้ผลได้เพียงชาติต่อไปชาติเดียว

3) **อปราปริยเวทนียกรรม** (อ่านว่าอะปะรา-ปะริยะ-เวทะนียะกัม) หรือปราปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพต่อๆ ไป เป็นกรรมที่กระทำในขณะแห่งชวนจิตที่ 2-3-4-5-6 พร้อมที่จะให้ผลในภพต่อๆ ไป คือได้โอกาสเมื่อใดก็ให้ผลเมื่อนั้น ไม่มีการเป็นอโหสิกรรม อุปมา

เหมือนสุนัขไล่เนื้อ ไล่ทันเมื่อไรก็กัดเมื่อนั้น

4) **อโหสิกรรม** อรรถกถาให้ความหมายของอโหสิกรรมไว้ดังนี้

- ผลกรรมไม่มีอีกแล้ว (นาโหสิ กมฺมวิปาโก)
- ผลกรรมข้างหน้าก็ไม่มี (น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโก)
- ไม่มีผลกรรมเลย (นตฺถิ กมฺมวิปาโก)

สรุปว่า มีกรรมแต่ไม่มีวิบาก เพราะผลของกรรมไม่ได้โอกาสหรือไม่มีโอกาสที่จะเกิดขึ้น เนื่องจากล่วงเลยกาลที่จะให้ผล คือยังไม่ทันจะให้ผลก็หมดเวลาเสียก่อน ไม่ใช่มีอะไรอย่างอื่นมาทำให้เลิกให้ผล และไม่ใช่ว่ากรรมได้ให้ผลแล้ว (ตามที่เข้าใจกันในภาษาไทย)

2. *จัดประเภทตามกิจหรือตามหน้าที่ของกรรม มีกรรม 4 อย่าง คือ*

5) **ชนกกรรม** (อ่านว่าชะนะกะ-กัม) กรรมแต่งให้เกิด คือทำให้เกิดขันธ์(ตามผลของกรรม). ทำหน้าที่ทั้งขณะปฏิสนธิและขณะมีชีวิต(ปวัตติกาล)

6) **อุปัตถัมภกกรรม** (อ่านว่าอุ-ปัด-ถัมพะกะ-กัม) ทำหน้าที่ส่งเสริมหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม ไม่ว่าทุกข์หรือสุขที่เกิดจากการตกแต่งของชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรมจะเข้าไปหนุนให้ทุกข์หรือสุขนั้นยาวนานหรือรุนแรงยิ่งขึ้น

7) **อุปปีฬกกรรม** (อ่านว่าอุปะ-ปีละกะ-กัม) กรรมขัดขวางการทำหน้าที่ของชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม ไม่ให้เป็นไปหรือให้เป็นไปได้อย่างเต็มที่ ทุกข์หรือสุขที่เกิดขึ้นแก่ขันธ์โดยชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรม จะถูกอุปปีฬกกรรมขวางกั้นไว้-บีบคั้นไว้ให้เป็นไปในทางตรงกันข้าม

8) **อุปฆาตกกรรม** (อ่านว่าอุปะ-คาตะกะ-กัม) กรรมตัดรอน, กรรมเข้าไปจัด เป็นกรรมที่มีกำลังแรงสามารถสกัดหรือทำลายผลของกรรมที่ไม่มีกำลัง แล้วตนเองให้ผลแทน เช่น กุศลกรรมของพระเจ้าอชาตศัตรูที่เกิดขึ้นภายหลังปิตุฆาตกรรม(ปลงพระชนม์พระราชบิดา) เป็นกรรมหนัก มีกำลังมากกว่ากุศลกรรมในเวลาต่อมา ผลก็คือ ปิตุฆาตกรรมกลายเป็นอุปฆาตกกรรม แย่งให้ผลได้ก่อน

3. จัดประเภทตามระดับความแรงของผลกรรม (เรียกว่า ปากทานปริยายะ-อ่านว่า ปากะ-ทานะ-ปะริยายะ) มีกรรม 4 อย่าง คือ

9) **ครุกกรรม** (อ่านว่าคะรุกะ-กัม) กรรมหนัก (มีกำลังแรงมาก) ฝ่ายกุศลได้แก่สมาบัติ 8 ฝ่ายอกุศลได้แก่อนันตริยกรรม มีฆ่ามารดาเป็นต้น ย่อมให้ผลก่อนกรรมอื่นทั้งหมด อุปมาเหมือนห้วงน้ำใหญ่หลากล้นมาท่วมห้วงน้ำเล็ก

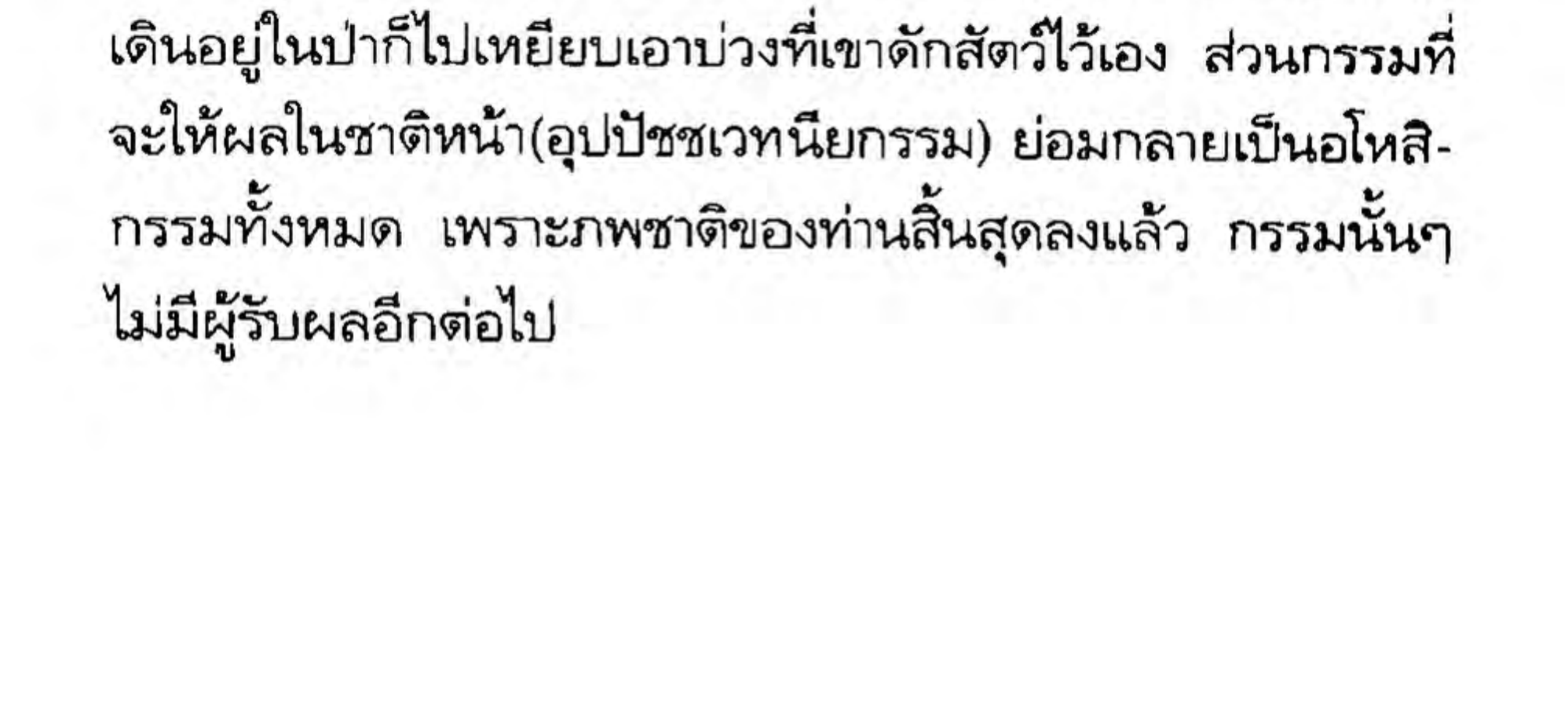
10) **พหุลกรรม** (อ่านว่าพะหุละ-กัม) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "อาจิณณกรรม" (อาจิน-นะ-กัม) คือกรรมที่ทำเป็นอาจิณ ทำจนเคยชิน สามารถที่จะมีแรงให้ผล ก่อนกรรมที่อ่อนแรงกว่า ถ้าไม่มีครุกกรรม) กรรมนี้จะให้ผลก่อน (ความแรงนั้น อ่อนกว่าครุกกรรม)

11) **อาสันนกรรม** (อ่านว่าอาสัน-นะ-กัม) กรรมเมื่อใกล้จะตาย หมายถึงเจตนาหรือความคิดนึกก่อนจะสิ้นใจ ถ้าไม่มีครุกกรรมและพหุลกรรมให้ผล กรรมนี้ก็จะให้ผลก่อน (คัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีกล่าวชัดว่า อาสันนกรรมให้ผลก่อนอาจิณณกรรม)

12) **กตัตตากรรม** (อ่านว่ากะตัดตา-กัม) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "กตัตตาวาปนกรรม" (กะตัดตา-วาปะนะ-กัม) คือ กรรมสักแต่ทำ มีเจตนาที่อ่อน หรือมีเจตนาที่ไม่เจาะจงจะทำอย่างนั้น อย่างที่พูดว่าไม่มีเจตนา เป็นกรรมเบามาก ถ้าไม่มีครุกกรรม, พหุลกรรม, หรืออาสันนกรรมให้ผล กรรมนี้จึงจะส่งผล (แม้แต่กรรมที่กระทำโดยแทบจะไม่มีเจตนาก็มีผล กรรม 12 ประเภทนี้คัมภีร์มโนรถปูรณีซึ่งเป็นอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย แต่งโดยพระพุทธโฆส ได้อธิบายไว้ละเอียดกว่าที่อื่น แต่ท่านนับจำนวนเป็นกรรม 11 ไม่นับอโหสิกรรมว่าเป็นกรรมที่ให้ผลในตัวเอง โดยถือเป็นคำอธิบายถึงกรรมอื่นๆ ที่ไม่ให้ผลเท่านั้น

อรรถกถาอธิบายเรื่องกรรมของพระองคุลิมาลภายหลังที่ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์แล้ว โดยให้พิจารณาที่กรรม 3 ประเภทแรก คือ ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม, อุปปัชชเวทนียกรรม, และอปราปริยเวทนียกรรม

พระองคุลิมาลยังต้องรับผลกรรมที่เป็นทิฏฐธัมมเวทนียกรรมที่ยังให้ผลทันภายในชาตินี้ ดังนั้น เมื่อเดินบิณฑบาต ท่านจึงถูกก้อนดิน ก้อนหิน ท่อนไม้ ตกต้องให้ได้รับบาดเจ็บเดินอยู่ในป่าก็ไปเหยียบเอาบ่วงที่เขาดักสัตว์ไว้เอง ส่วนกรรมที่จะให้ผลในชาติหน้า(อุปปัชชเวทนียกรรม) ย่อมกลายเป็นอโหสิกรรมทั้งหมด เพราะภพชาติของท่านสิ้นสุดลงแล้ว กรรมนั้นๆ ไม่มีผู้รับผลอีกต่อไป

ทัศนียภาพอดีตถิ่มมาตุภูมิขององคุลิมาล

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

กตัตตากรรม 276
กษัตริย์ 68, 97, 244, 252,
  กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร 28, 73,
  กษัตริย์และพราหมณ์เป็นวรรณะสูงกว่าเขา 73
กสิกรรม 120
กรรม 133, 155, 218, 219, 220, 221, 272, 274, 277, กรรมกร 120, กรรมกับอนัตตา 218, 220, กรรมเก่า 152, 153, 158, 219, กรรมเก่าแบบนิครนถ์ 151, 155, กรรมของพระองคุลิมาล 271, กรรมชั่ว 225, กรรมฐาน 271, กรรมดี 225, กรรมตัดรอน 275, กรรมเมื่อใกล้จะตาย 276, กรรมสักแต่ทำ 276, กรรมสูงสุดของพรหม 133, กรรมหนัก 275, กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด 273, กรรมให้ผลในภพปัจจุบัน 272
กระท่อมมุงใบไม้ 99
กระแอมและเคาะประตูพระวิหาร 64
กรีส 264
กลมกล่อม (วินฑุ) 86
กล่องยา 13
กลาปี 120
กล่าวเท็จทั้งที่รู้ 43
กลิ่นที่จมูกได้สูดดม 251, กลิ่นที่เป็นอสัปปายะ 187
กลืนกินฤาษี 260
กวางไพรไม่หลงติดบ่วง 14
กัณณกัตถลสูตร 2
กันทรกสูตร 101, 104
กัมมวาที 107
กัลบก 21, 22
กัลยาณวัตร 20, 21, 22, 23, 24, 25
กาม 32, 168, 169, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 205, กามคุณ 139, 140, 183, 184, 185, กามธาตุ 255, 256, กามราคะ 107, 213, กามสังโยชน์ (กามสัญโญชน์) 168, 169, กามสัญญา 193, 195, 196, 198, 201
กามาวจร 193, กามาวจรจิต 194, กามาวจรชั้นสูงสุด 257
กายกรรม 180, กายที่มีวิญญาณ 218, กายที่มีวิญญาณของคนอื่น 238, กายที่มีวิญญาณของตน 238, กายทุจริต 257, 258, กายธาตุ 255, กายวิญญาณ 241, กายวิญญาณธาตุ 255, กายสมาจาร 55, 112,

248. กายส่วนบนไม่สาย 84. กายสัมผัส 170. กายสุจริต 258
กาเยน ปรมตฺถสจฺจํ สจฺฉิกโรติ 113
ก้าวเดินไม่เร็วไม่ช้า 83. ก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน 83. ก้าวล่วงสัมผัสทั้ง 6 170
กำเนิดเดรัจฉาน 126
กำหนดรู้จิตของผู้อื่น 212. กำหนดอาชีพให้วรรณะทั้ง 4 120
กินติสูตร 150. 172
กิริยาวาที 107
กิเลสขวางกั้น 204. กิเลสนอนเนื่อง 218
กุณฑล 13. 103
กุมภกาโร 3
กุมมาส 11
กุศลกรรม 152. 157. 158. 248. 249. 250. 251. 252. 275. กุศลธรรมที่จะให้พ้นทุกข์ 135
เก็บนิ้วร้อยเป็นพวง 38. เก็บเสนาสนะ 38. เก็บหนังสือไว้ในห่อพก 60
เกวลกปฺปี นลาฏมณฺฑลํ ชิวฺหาย ฉาเทสิ 81
เกศาหงอกขาว 21
เกิดจากพระพุทธโอษฐ์ 228. เกิดในภพที่มีสภาวะตรงกับฌานนั้นๆ 199. เกิดภายใต้ดาวโจร 264. เกิดมาจากพระบาทของพรหม 116
เกียจคร้าน 224
แก่นจันทน์ 52
แก้วมณี 13. 103
โกกนุทํ ปาสาทํ โอทาเตหิ ทุสฺเสหิ สนฺถราเปตฺวา ยาว ปจฺฉิมโสปาณกเวฬา 31

ข

ขนตกราบ 67
ขวนขวายน้อย 67
ข้อพระบาทไม่กระทบกัน 83
ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองมธุรา 27. ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองมิถิลา 19
ขัดสมาธิ 86
ขั้นตอนการปฏิบัติธรรม 202
ขันธ์ 161. 171. 216. 239. 256. 275. ขันธ์ที่เป็นกามาวจร 256. ขันธ์ที่เป็นรูปาวจร 256. ขันธ์ที่เป็นอรูปาวจร 256. ขันธ์ในภพหน้า 161. ขันธ์ในอนาคต 165.
ข้าวปลายเกรียน 62. ข้าวเปลือกดิบ 241. ข้าวสาลีพันธุ์ดินเหลือง 8. ข้าวสุก 85
ขึงเป็นเพดาน 57
ขี้นช้างถือขอ 34. 35
ขุดเตา 91
ขุยดินที่รูหนู 6
เข้าใจในความเกิดความดับอย่างอริยะ 74. เข้าใจผิดว่าฌานเป็นภาวะแห่งนิพพาน 161
เข้าฌาน 229. เข้าถึงสัจจะ 114. 116. เข้าไปนั่งใกล้ 115. เข้าไปหา 113. 115

ค

คณกโมคคัลลานสูตร 150. 202
คติ 80. คติของคนชั่ว 225. คติของคนดี 226. คติภพ 89
คน 4 ประเภทไม่ควรวางใจ 267. คนกวาดถนน 97. คนเก็บขยะ 121. คนขายเนื้อ 120. คนโง่ 253. คนจะดีหรือเลว 119. คนจักสาน 97. คนใช้ 120. 132. คนใช้แรงงาน 120. คนตาบอดเกาะหลังกันเดิน 110. 137. 138. คนถากไม้ 47. คนถือทัพพี 100. คนทดน้ำ 47. คนฝึกม้า 203. คนพาล 253. 254. คนเลี้ยงโค

38. คนเลี้ยงปศุสัตว์ 38.
คนโอ้อวดเจ้าเล่ห์ 74
คบหา 115
ครุกกรรม 275, 276
ครุกโรนติ 212
ครูแพะ 207
คฤหัสถ์ 135, 136
ความพอใจที่จะปฏิบัติ 114
ความหมายของขันธ์ 5 216.
ความหมายเดิมของคำว่า
อภิธรรม 173
คันธธาตุ 255
ค้าขาย 136, 137
คาถารวบรวมรายชื่อพระ
ปัจเจกพุทธเจ้า 260
คามวรี 56
คำสอนที่จูงใจให้ออกบวช 15
คิดทบทวนเทียบเคียง 113.
คิดอย่างคนชั่ว 224
คุณของบิดา 250. คุณของ
มารดา 250. คุณของ
มารดาบิดาไม่มี 225.
คุณและโทษของขันธ์ 5
217
คุ้มครองทวารในอินทรีย์ 203
คุยทฐาน 81
คู้บัลลังก์ 86
เคราะห์กรรม 155, 158
เครื่องชัดสีตัว 3, 121
เครื่องมือตรวจค้นแผลหมาย
ถึงสติ 189
เคารพธรรม 212
เคียว 120
เคี้ยวคำข้าว 2-3 ครั้งแล้ว
กลืน 85
โคจร 203, 211. โคจรแห่ง
มาร 193
โคนไม้ 196, 201, 204, 242
โคปกโมคคัลลานสูตร 150,
206
โคมัยสด (มูลโค) 12

ฆ
ฆฏิการสูตร 2
ฆานธาตุ 255. ฆานวิญญาณ
240. ฆานวิญญาณธาตุ
255. ฆานสัมผัส 170.
ฆานะ 240
ฆ่าพระอรหันต์ 256. ฆ่า
มารดา 275. ฆ่ามารดา
บิดา 256. ฆ่าสัตว์ 28.
225, 248
โฆฏมุขสูตร 79, 101

ง
งดเว้นจากเมถุนธรรม 133
งานของบรรพชิต 137. งาน
ครองเรือน 136. งานส่ง
ข่าวสาร 241
งูพิษ 189
เงินเบี้ยเลี้ยงประจำ 104
เงี่ยโสต 113, 115

จ
จงกรม 64, 102, 204
จดจำใส่ใจ 113
จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย
184
จตุตถฌาน 33, 168, 169,
184, 195, 196, 205,
213, 233, 242, 245
จตุปริวัฏฏสูตร 258
จ่อสติไว้ตรงหน้า 204
จักขุธาตุ 255. จักขุวิญญาณ
240. จักขุวิญญาณธาตุ
255. จักขุสัมผัส 170
จักรพรรดิ 81, 93, 257
จักรวาล 167
จักษุ 240
จังกีสูตร 79, 105
จัณฑาล 97, 121
จันทร์เป็นจอมแห่งดารา 94
จาคะ 120, 137, 140, 141,
142
จาตุมหาราช 127
จิตของพระอรหันต์ 184. จิต
ของสัพพัญญู 73. จิต
คิดร้ายต่อหมู่พราหมณ์
107. จิตใจที่น้อมไปใน
นิพพาน 187. จิตต่าง
ระดับ 183. จิตตุปบาท
248, 248. จิตที่จะดิ่งเข้า
สู่อากิญจัญญายตน-
สมาบัติ 197. จิตที่ปรุง
แต่งด้วยอาเนญชสมาบัติ

เป็นกุศลจิต 192, จิตในรูปฌาน 194, จิตในอรูปฌาน 194, จิตเป็นมหัคคตะ 193, จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว 231, จิตไร้พรมแดน 239, จิตหาประมาณมิได้ 193
จุติ 163
จุตูปปาตญาณ 33, 212
จุมพิตและทรงนวดที่พระยุคลบาท 65
จูฬปุณณมสูตร 150, 223
เจ็ดตำนาน 44, 45
เจตนา 231, 232, 233, 234, 235, เจตนาดวงแรก 273, เจตนาที่จะทำลายชีวิต 44, เจตนาในรูปฌาน 185, เจตนาในอรูปฌาน 185
เจตสา เจโต ปริจจ มนสา-กาสิ 10
เจตสิกธรรม 228, 230, 233, 234, 235, 236, เจตสิกธรรมในฌาน 229, 232
เจตโส อนาโภโค 234
เจโตปริยญาณ 212, เจโต-วิมุตติ 142, 212
เจริญวิปัสสนา 193, 236, เจริญสมาธิ 33, 168, 169
เจ้า (อยโย) 96, เจ้าแผ่นดิน 2 แคว้น 62, เจ้าพิธี (ยาซโก) 132, เจ้าเลห์ (มายาวี) 179, 34, 35, เจ้าแห่งแม่น้ำ 94, เจ้าแห่งสัตว์ 71
โจทอาบัติ 174
โจร 132, 267
ใจมีทุกข์ก็จุติมาเกิดในโลก 78

ฉ
ฉนฺโท ชายติ 113
ฉวิโสธนสูตร 238
ฉัททันตปริตต์ 45
ฉันทราคะ 187, 215, 217, ฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ 215, ฉันท์ร่ายนำ 94
ฉันทะ 113, 114, 116, 231, 232, 233, 234, 235, ฉันทะ (ตัณหา) 214, 215
ฉันอาหารหนเดียว 241
ฉัพพิโสธนสูตร 238, ฉัพพิโสธนะ 238, ฉัพพิโสธนิยธรรม 238

ช
ชฎิล 90, 93
ชนกกรรม 274, 275
ชนบท 251, 266
ชนมายุ 80 พรรษาเท่ากัน 68, ชนมายุย่าง 80 พรรษา 58
ชวนจิต 272, ชวนจิตดวงสุดท้าย 273, ชวนเจตนา 273, ชวนวิถี 273, ชวนให้อยากมอง 67
ชาคริย อนุยุตโต 204
ช่างไม้ 68, ช่างรถ 97, 121, ช่างศร 47, ช่างสาน 121, ช่างหม้อ 3
ช้างแก้ว 56
ชาติกำเนิด 121, 156, 159, ชาติกำเนิดของมนุษย์กับสัตว์ 131, ชาติพันธุ์ 131, 132, ชาติหน้า 154, 273
ชานุ (เข่า) ไม่เบียดกัน 83
ชาวนา 132, 133
ชิวหา 81, 92, 240, ชิวหาธาตุ 255, ชิวหาปิดบริเวณพระนลาฏ 80, ชิวหาวิญญาณ 240, 241, ชิวหาวิญญาณธาตุ 255, ชิวหาสัมผัส 170
ชี้ขาดไปทางเดียว 135
ชื่อแห่งนามและโคตรที่กำหนดตั้งขึ้น 133
เชิงตะกอน 17
เชื่อในเรื่องกรรม 107, เชื่อว่าดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เกิดจากฤทธิ์หรือเป็นเทพ 140
ใช้ภาษาชาวเมือง 107

ช

ชบศีรษะลงจุมพิตที่พระยุคลบาท 88

ชอกเขา 204, 242

ชักไช้ด้วยธรรม 6 หมวด 238

ชื้อขาย 241

เชนสรวงเทวดา 125, เชนสรวงบูชา 250

ฌ

ฌาน 104, 142, 168, 169, 183, 184, 191, 192, 193, 194, 196, 199, 200, 205, 213, 227, 228, 229, 230, 242, 244, ฌาน์ อุป สมฺปชฺชวิหรติ 229 ฌานของอริยสาวก 191, 193, ฌานที่ดี 212, ฌานที่ทรงยกย่อง 213, ฌานที่ไม่ดี 212, ฌานที่ยังเกาะเกี่ยวอยู่กับนิวรณ์ 213, ฌานสีโล 213

ฌานงฺคี 229

ฌายี 213

ญ

ญาณทัสสนะ 73, 84, ญาณทัสสนวิเศษ 138, 139

ญาณประจักษ์จิตอันบริสุทธิ์ 167

ญายธรรม 135

ฐ

ฐานโส โข ปเนตๆ ภารทวา ชวิทิตๆ ยทิทๆ อตฺถิ เทวา 146

ฐานะ 254, 256

ฐิโต อหๆ องคุลิมาล ตวญจ ติฏฺฐ 39, ฐิโตหๆ ตุวมฏฺฐิโต 40

ด

ด่วนเชื่อด่วนค้านความเป็นพระอรหันต์ 239

ดัดลูกศร 158

ดับทุกข์อย่างอริยะ 35

ดำเนินเชิดพระอุรุ 84

ดินเชาะพังตามตลิ่ง 6

เด็กศีรษะโล้น 95

เดชอันเกิดจากความเพียร 75

เดรัจฉาน 225

ต

ต้อนพราหมณ์หนุ่มเข้ามุมอับ 96

ตกแต่งกาย 241

ตติยฌาน 33, 169, 184, 213, 233, 245

ตถาคตเป็นแต่ผู้ชี้บอกทาง 206

ตันไม้ 131

ตบะ 133, 137, 141, 152, 153, 155, 156

ตมหิ สทฺธๆ นิเวเสติ 113

ตรอง (suslained application) 230, ตรองตามเหตุผล (อาการปริวิตักกะ) 110, 112

ตระกูลคนมีรสนิยม 244, ตระกูลคนรวย 244, ตระกูลสูง 244, ตระกูลใหญ่ 244

ตระหนี่ (มจฉรี) 179

ตรัสรู้ในธรรมซึ่งไม่เคยฟังจากใคร 145, ตรัสรู้สัจจะ 116

ตริ (Initial application) 230

ตั๊กแตน 131

ตั้งจิตครอบโลก (อยู่เหนือโลก) 193, ตั้งใจจดจ่อ 115, ตั้งใจฟัง 113

ตัณหา 186, 187, 221, 239, 241, 245, ตัณหาทิฐิ 229, ตัณหาในภพ 251

ตัวตน (อตตา) 222

ตามรักษาสัจจะ 111, 112

ตายคือหลุดไปจากพระศาสนา 187, ตายหรือทุกข์ปางตาย 187

ตีเสมอ (ปฟาสี) 179
ตื่นตัวอยู่เสมอ 204
ตุจฉา-ไร้แก่นสาร 190
ตุลนา 114, 116
ตุเลติ-ทบทวนข้อปฏิบัติให้แน่ใจว่าไม่ผิด 113
เตโชธาตุ 255
ไตรเพท 80, 87, 91, 96, 106, 109, 131, 144, 145
ไตร่ตรองเนื้อหา 113

ถ

ถดถอยทางสมาบัติและวิปัสสนา 192
ถ้ำ 204, ถ้ำในภูเขา 242
ถิ่นของมาร 191
ถีนมิทธะ 213
ถือรั้นไม่เลิกรา 179
ถูกใจ (รุจิ) 112

ท

ทบทวนเทียบเคียง 116
ทพฺพิคาโท 100
ทมะ 133
ทรงจำธรรม 115
ทรมานตนอย่างนิครนถ์ 156
ทรัพย์ประจำตัวของกษัตริย์ 120, ทรัพย์ประจำตัวของพราหมณ์ 120, ทรัพย์ประจำตัวของแพศย์ 120, ทรัพย์ประจำตัวของศูทร 120, ทรัพย์ประจำวรรณะ 120
ทวิชาวิปากธรรม 110
ทหาร 132, 133
ทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก 84
ทะเลาะกันด้วยเรื่องมัคคปฏิปทา 178
ทักขิณาคิรีชนบท 123, 124
ทักษิณา 57
ทัพพีคั่วใบไม้ 100
ทางไปเกิดในพรหมโลก 127, 142, ทางไปนิพพาน 206, ทางสลัดออก 218
ทาน 225, 250
ทานอาหารมื้อเดียว 6
ทาส 96, ทาสของตัณหา 15, ทาสหญิงทาสชาย 241,
ทาสี 59
ทำนา 136
ทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งด้วยนามกาย 113
ทำผิดหน้าที่ 120, ทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ห้อ 257, ทำให้มาก 114, ทำอย่างคนชั่ว 224, 225
ทำลายสงฆ์ (ให้แตกกัน) 257
ทิฏฐธัมมนิพพาน 165, 236, ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม 272, 277, ทิฏฐธมฺมนิพฺพานํ 161,
ทิฏฐธมฺมูปกฺกมเหตุ 156
ทิฏฐินิชฌานักขันติ 110, 112, 153, 167
ทิฏฐิปฏิลาภะ 248, 250,
ทิฏฐิสามัญญตา 181,
ทิฏฐุปาทาน 167, ทิฐิ 167, 176, 239
ทิฏฐิสมปนฺโน 256
ทิพยโสต 212
ทีฆนขสูตร 236
ทีฆนิกาย 134, 135
ที่นอนสูงใหญ่ 241 ที่ปรึกษา (ขตฺต) 106, ที่ปรึกษาในราชสำนัก 130, ที่ฟัง (ปฏิสรณ์) ของสงฆ์ 210, ที่มาของคัมภีร์พราหมณ์ 108, ที่หากิน (โคจร) ของมาร 191, ที่กลางแจ้ง 204, 242
ทุกขธาตุ 255
ทุกข์ 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 167, 189, 221, 233, 251, 274, 275, ทุกข์ปางตาย 188, ทุกข์ปางตายคือต้องอาบัติ 187,
ทุกขเวทนา 154, 155, 156
ทุกรกิริยา 33
ทุติยฌาน 33, 140, 168, 169, 184, 213, 232, 245

ทุ่มกังวาน (นินนาที) 86
ทุ่มเทจิตใจปฏิบัติ 113
ทุศีล 98, 244
ทูตกรรม 241
เทพเจ้าบันดาล 155, 158, 219
เทวดา 78, 107, 126, 225, 250, 252, เทวดาชั้นจาตุมหาราช 126, เทวดามีจริงหรือไม่ 146, เทวดาและพรหมกลับมาเกิดในโลก 75
เทวทหวรรค 148, 149, 150, 151, เทวทหสูตร 150, 151
เทวทูต 22, เทวมหตตตา 226, เทวโลก 76, 77, 226
เทวานุภาพ 24
โทมนัส 168, 233, โทมนัสสธาตุ 255
โทษ (อาทีนว) 171, โทษในกาม 18
โทสะ 272

ธ
ธนัญชานิสูตร 79, 123
ธนุกลาป์ 120
ธมฺมธารณา 115, ธมฺมนิชฌานกฺขนฺติ 115, ธมฺมปฏิสรณา 210, ธมฺมสฺสวน์ 115
ธมฺม ธาเรติ 113, ธมฺม์ สุณาติ 113
ธรณีประตู 60
ธรรม 5 อย่างที่เกิดผลได้ 2 ด้าน 153, ธรรมกถึก 244, ธรรมของคนชั่ว 224, ธรรมคุณ 36, ธรรมจักร 93, 228, ธรรมเจดีย์ 69, ธรรมชาติของจิต 73, ธรรมทายาท 228, ธรรมที่ควรส้องเสพและไม่ควรส้องเสพ 247, ธรรมที่ทนต่อการเพ่งพินิจ 115, ธรรมที่ทรงแสดงเพื่อการตรัสรู้ 173, ธรรมที่มีผล 2 ด้าน 110 ธรรมที่มีอุปการะมาก 114, ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน 180, ธรรมราชา 93, ธรรมหนุนส่งกันจน ให้เข้าถึงสัจจะ 114, ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเข้าไปนั่งใกล้ 115, ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเข้าไปหา 115, ธรรมหนุนส่งให้เกิดการเงี่ยโสต 115, ธรรมหนุนส่งให้เกิดการทรงจำธรรม 115, ธรรมหนุนส่งให้เกิดการฟังธรรม 115, ธรรมหนุนส่งให้เกิดปัญญาไตร่ตรอง 115, ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส 211
ธัมมเจติยสูตร 2, 58, 59
ธัมมธาตุ 255, ธัมมนิชฌานักขันติ 116, ธัมมวาที 96
ธัมมันเตวาสิก 264
ธัมมาทาสสูตร 258
ธัมมารมณ์ 241, 255, ธัมมารมณ์ (ความคิดนึก) ที่เป็นอสัปปายะ 187, ธัมมารมณ์ที่ใจได้คิดนึก 251
ธัมมุเทส 15, 16
ธาตุ 238, 240, 254, 255, 256, 258, ธาตุในภาษาวิทยาศาสตร์ 255
ธุดงค์ 42, 244, 245, 270, ธุดงควัตร 133

น
น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโก 274
นกมีแต่ปีกโบยบิน 242
นคร 251
นตฺถิ กมฺมวิปาโก 274, นตฺถิ ธมฺมิโก ปริพฺพโช 102
นรก 46, 123, 125, 126, 225
นวดคลึงที่พระยุคลบาท 88
นอนหันศีรษะ 68, นอน

เหยียดเท้า 68
น้อมนึกในใจ 234
นักคิด 145, นักคิดเลข 203, นักเทศน์ 96, นักรบ 120, 203
นักษัตร 264
นั่งขัดสมาธิ 204, นั่งอยู่ใกล้ 113
นับถือธรรม 212
นางฟ้า 12
นานตฺตสญฺญี 162, 166, นานัตตสัญญา 165, 234
น้านาง 32
น่าฟัง (สวนีโย) 86
นามขันธ์ 216, นามรูป 171, 216
น่ายินดีสมชื่อ 78
นาโหสิ กมฺมวิปาโก 274
น้ำกับน้ำนม 66, 220, น้ำล้างตั่งรองนั่ง 45, น้ำล้างบาตร 84
นิคม 59, 63, 151, 251, 266
นิครนถ์ 93, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 176, 219
นิจจโต 256
นิจจภิกขา 101, 104
นิตยภัต 101
นิพพาน 24, 138, 161, 162, 163, 164, 170, 171, 179, 184, 187, 205, 206, 256, นิพพานที่สัมผัสได้ในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 236, นิพพานในปัจจุบัน 165
นิพพิทา 24
นิพฺพุโตหมสฺมิ 169
นิรยบาล 125
นิรามิสสุข 168, 169, นิรามิสสุขในตติยฌาน 170
นิโรธสมาบัติ 245
นิวรณ์ 89, 139, 184, 205, 213, 232
นิสสรณะ 218
นุ่มห่มจีวรไม่รั้งสูงไม่เลื้อยต่ำ 86
เนกขัมมธาตุ 255
เนรมิตขึ้นโดยธรรม 228
เนวรูปี นารูปี วา 162, เนวสญฺญี นาสญฺญี อตฺตา 161, เนวสัญญา นาสัญญายตนฌาน 227, 235, 236, 245, เนวสัญญา นาสัญญายตน ภพ 20, 198, 199, เนวสัญญา นาสัญญายตนสมาบัติ 184, 186, 199, 201, เนวสัญญานาสัญญายตนะ 164, 198, เนวสัญญีนาสัญญี 163
เนื้อสด 241

ป
บทขัดตำนาน 45, บทขัดอังคุลิมาลปริตต์ 44, บทสวดในคัมภีร์พราหมณ์ 109, บทสวดอนุโมทนา 94
บรมสารีริกธาตุ 20, 208
บรรพชิต 102, 103, 121, 135, 136, 141
บรรลุธรรมเกิดขึ้นได้ในชั่ววันชั่วคืน 35, บรรลุสัจจะ 114, 115
บริขารของจิต 141, 142, 143
บ่วงของมาร 191, 193,
บวชเพราะขรา 14, บวชเพราะฐานะตกต่ำ 15, บวชเพราะโรคภัยไข้เจ็บ 14, บวชเพราะสิ้นไร้ญาติมิตร 15, บวชให้ลูกที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต 9
บังเทียน 203
บัญญัติ 5 ข้อ เพื่อบุญกุศลของพราหมณ์ 137, 142, บัญญัติทรัพย์ประจำวรรณะ 120, บัญญัติธนูกับแล่ง 120, บัญญัติในสิ่งที่ไม่มีใครยอมรับ 119
บัณฑิต 47, 253, 254, บัณฑิตมีวิจารณปัญญา 254

บันดาลด้วยฤทธิ์ 39
บัว 3 เหล่า 33
บากบั่น 114
บาตรดิน 46
บาทบริจาริกา 70
บ้านส่วย 22, 56
บำเพ็ญตบะเข้มงวด 32, บำเพ็ญเพียรทางจิต 33
บิณฑบาต 251
บุคคล 251, บุคคล 4 ประเภท 101, 102
บุพเพกตวาท 219
บุรุษ 257
บูชาเซ่นสรวง 225, บูชาธรรม 212, บูชาไฟ 94
บูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ 109, 137
เบญจขันธ์ 15, เบญจคีรี 259
เบี้ยเลี้ยงประจำ 101

ป

ปชาบดี 70, 71
ปญญาย อธิมุจจติ 194
ปญญตติ 259
ปฏิฆสัญญา 234
ปฏิจจสมุปบาท 133, 220, 254, 256, 258
ปฏิบัติตามธรรมเนียม 53
ปฏิปทา 178, ปฏิปทามีเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน 198, ปฏิปทามีอากิญจัญญายตนสมาบัติเป็นเครื่องเกื้อหนุน 196, 197, ปฏิปทามีอาเนญชสมาบัติ เป็นเครื่องเกื้อหนุน 194, 195
ปฏิสนธิวิญญาณ 216
ปฐมฌาน 33, 140, 168, 169, 184, 205, 213, 227, 230, 232, 245, ปฐมฌานที่ใกล้รุ่มหว้า 33, ปฐมยาม 204
ปฐวีธาตุ 255
ปณณกฏิ 99
ปทหติ 113
ปธาน 114
ปธานะ 116
ปธานิยังคะ 35, 75
ปยิรุปาสติ-คบหา 113, ปยิรุปาสนา 115
ปรทาวุตตา 67
ปรนเปรอ 117
ปรนิมมิตวสวัตตี 127, 257
ปรมุชชธมุมสุ 207
ปรมัตถสัจจะ 113
ประกาศตนเป็นอุบาสก 135
ประชาบดี 71
ประชุมตรวจทานความถูกต้องของมนต์ 130
ประทับอยู่ในบ้านเรือนก็เท่ากับอยู่ในที่วิเวก 84
ประพฤติผิดธรรม 125, ประพฤติผิดในกาม 225, 248
ประมาท 124
ประมุขสงฆ์แทนพระพุทธองค์ 210
ประโยชน์ปัจจุบัน 88, ประโยชน์ภายภาคหน้า 88
ปรารถนาชั่วร้าย (ปาปิจโฉ) 179
ปริตต์ 44, 45
ปริตตสญญี 162, 166
ปรินิพพาน 199, 200, 261
ปริพาชก 93
ปริมุข์ สตี อุปฏฐเปตวา 204
ปริวาส 93
ปริสุทธตตา 234
ปลอมตัวเป็นโจร 59
ปลีกกายออกจากกาม 32
ปวัตติกาล 274
ปสาทนียธรรม 211
ปหิตตโต 113
ปหูตชิโวห 80, 81
ปักใจในอารมณ์ 231
ปัจจันตชนบท 96
ปัจเจกพุทธเจ้า 260, 261
ปัจฉาสมณะ 40
ปัจฉิมยาม 204
ปัญจัตตยสูตร 150, 160
ปัญญา 74, 113, 120, 138, 192, 194, 195, 196,

197, 198, 228, 235, 236, 246, ปัญญ่ากว้างไกล 228, ปัญญาไตร่ตรองเนื้อหาของธรรม 115, ปัญญาทราม 224, ปัญญาร่าเริง 228, ปัญญาว่องไว 228, ปัญญาวิมุตติ 212, ปัญญาสำหรับพิจารณา 114, ปัญญาแหลมคม 228
ปัณณาสก์ 149
ปากกาล 272, ปากทาน ปริยายะ 275
ปาจารย์ 107, 109
ปา 196, 204, 242, ปาชัฏ 172, 204, 242, ปาชัา 204, 242
ปาฏิกสูตร 182
ปาติโมกข์ 211, ปาติโมกข-สังวร 203, 211, ปาติโมกข์ อันยิ่ง 178, 179
ปาปาภิชาติกา 156
ปาริจริยา 117
ปาสาทิกสูตร 177
ปิตติวิสัย 126
ปิตุฆาตกรรม 275
ปิยชาติกสูตร 2, 49
ปิยชาติกา โสกปริเทวทุกขโท มนสฺสุปายาสา ปิยป-ปภูติกา 52
ปีติ 140, 168, 169, 231, 232, 233, ปีติเพราะละกามได้ 139, ปีติอันเกิดแต่วิเวก 169, ปีติอาศัยกาม 139
ปุญญาภิสังขาร 185
ปุฏฐน 217, 251, 256, 257
ปุพเพนิวาสานุสติญาณ 33, 212
ปุพฺพนฺตกปฺปิกา 166
ปุพฺเพ กตเหตุ 152
ปุริสทมฺมา 203
ปุโรหิต 42, 130, 132, 133, 263, 264, 265, 267
ปูผ้าขาว 31
เป็นอุบาสตั้งแต่อยู่ในพระครรภ์ 36
เปลี่ยนกันเป็นเจ้าเป็นทาส 96
เป้าหมายของการปฏิบัติธรรม 157
โปริยา วาจาย สมฺนนาคโต 107

ผ

ผงหินบด 3
ผลกรรม 154, 218, 219, 220, 250, 274, ผลของกายทุจริต 258
ผลุนผลันเสด็จ 85
ผัสสะ 170, 216, 231, 232, 233, 234, 235
ผัสสายตนะ 170, 171
ผ่าฟืน 91
ผีเสื้อ 131
ผืนนาพันกรีส 264
ผูกโกรธ (อุปนาหี) 179
ผูกสอดแล่งธนู 38
ผู้คุมนรก 125, ผู้เจริญ 132
แผ่พระชิวหาปิดบริเวณพระนลาฏ 81
แผลหมายถึงอายตนะภายใน 189
โผฏฐัพพธาตุ 255
โผฏฐัพพะ 241, โผฏฐัพพะที่กายได้สัมผัส 251

ฝ

ฝังศรัทธาลงในท่าน 113
ฝั่งแห่งธรรม 88
ฝึกอินทรีย์ทั้ง 6 133

พ

พหุปาทปจฺจา 116, พหุโรโค-โรคพันธุกรรม 67
พยัญชนะ 174
พยาบาท 187, 191, 193, 205, 213, 249, 250, พยาบาทธาตุ 255
พยาปนฺนจิตฺโต 249
พรหม 78, 96, 99, 107, 133, 225, 250, 252, 257, พรหมจรรย์ 13, 65, 68, 69, 74, 76,

88, 93, 99, 122, 133, 137, 141, 142, 204, 220, 222, 241, 268.
พรหมจำพวกมาร 71.
พรหมชาลสูตร 161.
พรหมไทย 105, พรหมโลก 22, 126, 127, 142, 251, พรหมโลกชั้นต่ำ 127, 128, พรหมวิหารธรรม 22, 23, 127, 142
พรหมายุสูตร 20, 79
พราน 97, 121, พรานวางบ่วงดัก 13
พราหมณ์ 46, 68, 90, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 118, 120, 121, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 141, 244, 252.
พราหมณ์เด็กศีรษะยังโล้น 108, พราหมณ์เด็กหนุ่ม 95, พราหมณ์ที่บัญญัติเรื่องการรับใช้ 119, พราหมณ์ที่เป็นนักบวช 160, พราหมณ์ที่มนุษย์แต่งตั้งกันขึ้น 133, พราหมณ์ผู้จบเวทไตรวิชชา 3 88, พราหมณ์มหาศาล 129, 130, 145, พราหมณ์ฤาษี 99, พราหมณวรรค 79, พราหมณ์ใหญ่ 129, พราหมณี 96, 97, 144, 263, 267
พละ 173
พหุการธรรม 114, 115
พหุธาตุกสูตร 253, 258
พหุลกรรม 276
พหูสูต 211, 244
พ่อค้า 132, พ่อค้าที่หวังผลกำไร 165, พ่อค้า นักธุรกิจนายทุน 120,
พอใจกับการมีอัตภาพ 251
พาหิติยสูตร 2
พาหิรันตวาสิก 265
พิธีเจริญพระพุทธมนต์ 44, พิธีบูชายัญ 98
พิพากษาคดีในศาล 67
พิษของแผลหมายถึงตัณหา 189
พุทธกิจ 21, พุทธคุณ 36, 107, พุทธจักษุ 33, 267, พุทธชิโนรส 228, พุทธปฏิปทาภายหลังเสวย 85, พุทธประวัติ 27, 30, พุทธสถานในอดีต 2
พุทธะ 88, 91, 91, 92
พูดคำหยาบ 225, 241, 249, พูดต่างกันในอภิธรรม 173, พูดเท็จ 225, 241, 249, พูดอย่างคนชั่ว 224
พยาบงคิ-ไม้คาน 120
พฺรหฺมาน์ สหพฺยตาย มคโค 127
เพริศพริ้งด้วยบาดแผล 13
เพศต่ำ (หีนเพศ) 188
เพ้อเจ้อ 225, 241, 249
เพียร 114, เพียรชอบ 74, เพียรเพ่งในความไม่มีอะไรๆ ในโลก 197, เพียรเพื่อดับทุกข์ 156, เพียรอย่างจริงจัง 133
เพื่อนฝูง 267, เพื่อนพรหมจรรย์ 180, 181, 242
เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ 172
แพศย์ 244, 252
โพชฌงค์ 173, โพชฌงค์ปริตต์ 45
โพธิปักขิยธรรม 172, 173, 178, โพธิราชกุมารสูตร 2, 30, โพธิสัตว์ 32
ไพเราะ (มญชุ) 86

ฟ

ฟ้อนรำขับร้อง 241
ฟังเข้าใจชัด (วิญเญยโย) 86, ฟังต่อๆ กันมา 110, ฟังตามกันมา 145, ฟังธรรม 113, 115, ฟังธรรมก่อนตาย 126
ไฟที่ได้ชื่อตามเชื้อไฟ 121, ไฟที่ไม่ต้องอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อ 139

ภ

ภคินี 13

ภพ 171, 193, 195, 196, 198, 200, 201, 230, 251

ภวาภวเหตุ 172

ภักดี (คบหา) แต่คนชั่ว 224

ภัย 253, 254

ภาวนา 114

ภาวะของความเป็นเทวดา 76, ภาวะไม่มีสัญญา 163, 164

ภาษาชาวโลก 139, ภาษาพูดในโลก 133, ภาษาสละสลวย (วิสสฏโฐ) 86

ภิกขาจาร 120

ภิกษุประเภทอสัตบุรุษและสัตบุรุษ 243, ภิกษุผู้ว่าง่ายสอนง่าย 173, 174, 176

ภิกษุณี 20

ภูเขา 204, 242, 259, 260

ภูมิเปรต 126

โภวาที 132

ม

ม ธาตี องฺเกน ปายิตฺวา 36

มคฺคกฺขายี ตถาคโต 206

มฆเทวสูตร (มขาเทวสูตร) 2, 19, 20, 21

มดดำมดแดง 131

มธุรสูตร 2, 25

มนต์ทำนายมหาบุรุษลักษณะ 92

มนสิการ 232, 233, 234, 235

มนุษย์ดีกว่าภูมิเปรต 126

มนุสฺสมหตฺตตา 226

มโน 241, มโนทวาราวัชชนะ 271, มโนทุจริต 257, 258, มโนธาตุ 255, มโนวิญญาณ 241, มโนวิญญาณธาตุ 255, มโนสมจาร 55, 248, 249, มโนสัมผัส 170, มโนสุจริต 258

มมังการ 241

มรรค 178

มหัคคตจิต 194

มหากุลา 244, มหาโภคกุลา 244, มหาชนบท 25, มหานิทานสูตร 161, มหาบุรุษลักษณะ 79, 80, 81, 82, 87, 88, 92, มหาบุรุษลักษณะเร้นลับ 81, มหาปชาบดี 71, มหาปริตต์ 270, มหาปุณณมสูตร 150, 214, มหาภูตรูป 194, 216, มหายัญ 91, 92, 140, มหาสมุทร 94, มหาสีหนาทสูตร 182

มเหสี 71

มักโกรช (โกธโน) 175, 179

มัชฌิมนิกาย 2, 63, 79, 149, 150, 151, 227, มัชฌิมปัณณาสก์ 2, 79, 134, 150, มัชฌิมยาม 204

ม้าแก้ว 56

มาณพ 300 คน 82, มาณพ 95, 130, 141

ม้าตัวเมียผสมพันธุ์กับลาตัวผู้ 98

มานะ 241, 246, มานานุสัย 218, 241

มาร 252, 257

มารดาเลี้ยง 32

มารตฺตํ กเรยฺย 257

มิจฉาทิฐิ 161, 165, 219, มิจฺฉาทิฏฐิ 179

มีด (สำหรับผ่าตัดแผล) หมายถึงปัญญา 189

มีธรรมเป็นที่พึ่ง 210

มุตวาทิตา 239

มุนี 88

มูลปัณณาสก์ 150

มูลเหตุแห่งการวิวาท 180, มูลเหตุให้เกิดความวิวาทในหมู่สงฆ์ 179

เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา 22, 127, เมตตากายกรรม 180, เมตตาจิต 97, 121, เมตตามโนกรรม 181,

เมตตาวจีกรรม 180
เมืองนกยูง 26
แม่นม 36. แม่เลี้ยงนางนม 71
โมฆบุรุษ 183, 221
โมสธมมา 190
โมหะ 272
ไม่แท้ไม่จริง (มุสา) 190
ไม้แก่นหอม 207. ไม้ข่า 158. ไม้คาน 120. ไม้ดอกหอม 207. ไม้มีค่า 121. ไม้ไม่มีค่า 121. ไม้รากหอม 207. ไม้สดชุ่มยาง 32. ไม้แห้งและอยู่บนบกไกลน้ำ 32

ย

ยกจิตขึ้นจรดกับอารมณ์ (กรรมฐาน) 230. ยกฉัตร 61, 63. ยกตนข่มท่าน 244, 245, 246. ยกพราหมณ์สูงกว่าทุกวรรณะ 117. ยกย่อง (สักการะ) ธรรม 212. ยกวรรณะพราหมณ์ข่มวรรณะอื่น 27. ยกเศวตฉัตร 105
ยอดของฉันท์ 94
ยัญ 225, 250
ยานทิพย์ 23
ยึดติดในความปล่อยวาง 200. ยึดติดยินดีในวิปัสสนาก็ยังเป็นอุปาทาน 200. ยึดถือความเห็นของตัวเอง 179. ยึดถือในตัวตน 218. ยึดมั่นในธาตุ 240. ยึดมั่นในโวหาร 239. ยึดมั่นในอายตนะ 240. ยึดมั่นในอุปาทานขันธ์ 240
ยุคมฤต 84
แยกประเด็นกล่าว 135
แย้มพระโอษฐ์ 2, 3, 21
โยกพระอุรุ 84
โยคะ 205
โยนิโสมนสิการ 115
โยมอุปัฏฐากชั้นยอด 3

ร

รถเทียมม้าสีขาวล้วน 143. รถม้าอาชาไนย 23.
ร่มเงากับแดด 168, 169
รสที่เป็นอสัปปายะ 187. รสที่ลิ้นได้ลิ้ม 251.
รสธาตุ 255
รอบรู้ในธาตุ 254
ระดมเพียร 35
ระบบย่อยอาหาร 74
ระยะก้าวไม่ยาวไม่สั้น 83
ระลึกชาติได้ 33, 88, 212
รักษาสัจจะ 111, รักษาอุโบสถ 21, 23, 24
รัฏฐปาลสูตร 2, 8
รับใช้ 117, 119, 241, รับใช้กษัตริย์ 117, รับใช้พราหมณ์ 117, รับใช้แพศย์ 118, รับใช้ศูทร 118,
รับทองและเงิน 241
ราคะ 88, 187
ราชวรรค 2
ราชสีห์ 92
ราชา 132, 133, 267, ราชาเป็นประมุขของมนุษย์ 94
ริษยา (อิสสุกี) 179
รีดนมโค 124
รุจิ 110, 153, 167
รู้ความเกิดความดับ 35
รูป 162, 163, 164, 194, 195, 196, 198, 201, 215, 216, 217, 218, 221, 222, 239, 240, รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ 163, รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ 183. รูปขันธ์ 216. รูปฌาน 142, 184, 194, 199, 212, 245, รูปที่ตาเห็น 251. รูปที่เป็นอสัปปายะ 187. รูปธาตุ 255, 256. รูปพรหม 142. รูปพระโพธิสัตว์ 26. รูปสัญญา 195, 196, 198, 201, 234

รูปาวจรจิต 193, 194
รูปี จ อรูปี จ 162
รูปูปาทานขันธ์ 215
รู้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างในขณะจิตเดียว 73, รู้อย่างคนชั่ว 225, รู้จักประมาณในการฉัน 203, รู้ทั่วถึง 252
เร้นมิดชิดอยู่ในฝัก 81
เราหยุดแล้ว 39
เริ่มความเพียร 157
เรียนต่อๆ กันมา (อนุสวะ) 112, เรียนมนต์ 137
เรือนผมถักเป็นแปดลอน 13
เรือนยอดโบกปูน 254, เรือนว่าง 196, 201, เรือนหญ้า 254
โรคตามเผ่าพันธุ์ 67
โรงปะรำ 91

ฤ
ฤๅษี 100, 109, 137

ล
ลงมือทำความเพียร 113, 116, ลงมือปฏิบัติ 113
ลบหลู่ (มกขี) 179
ลมหายใจ 204, 230
ลอมฟาง 204, 242
ละความเกิดความตาย 88
ละแวกบ้าน 84
ลักขณสูตร 80
ลักทรัพย์ 28, 225, 248
ลักษณะของอสัตบุรุษและสัตบุรุษ 245, ลักษณะพระชิวหา 79
ลาสิกขา 182, 187, 188
ลำดับการปฏิบัติธรรม 203
ลิ้นยาวไม่ใช่มหาบุรุษลักษณะ 80, ลิ้นใหญ่และยาว 80
ลิ่มสลักรถที่กำลังวิ่ง 133
ลึกซึ้ง (คมภีโร) 86
ลุกขึ้นห่มผ้าเฉวียงบ่า 87
ลูกจ้าง 120
เล่าเรียนโดยการสืบทอด 110
เลิศทางปัญญา 228
เลี้ยงโค 120
แล่ง 120
แลบพระชิวหาถึงช่องพระกรรณ 80, แลบพระชิวหาถึงช่องพระกรรณและช่องพระนาสิก 81
โลก 15, 166, 167, 225, 250, โลกถูกชราไล่ต้อน 15, โลกธาตุ 257, โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ 15, โลกไม่มีใครป้องกันได้ 15, โลกไม่มีอะไรเป็นของตน 15
โลกามิส 183, 184, 185, 186
โลกายตมหาปุริสลกฺขเณสุอนวโย 80, โลกายตะ 80
โลกุตรธรรมอันเป็นอริยะ 120, โลกุตรสมาบัติ 191
โลภอยากได้ของของคนอื่น 249, โลภะ 272, โลภะ โทสะ โมหะ 245

ว
วจีกรรม 180, วจีทุจริต 257, 258, วจีสมาจาร 55, 112, 248, 249, วจีสุจริต 258
วนสณฺเฑ 172
วรรณคดีบาลี 20
วรรณะ 27, 73, 95, 96, 99, 100, วรรณะขาว 27, วรรณะดำ 27, วรรณะใหญ่ 119
วสวัตดีมาร 257
วัฒนธรรมของผู้สำนึกผิด 53
วันอุโบสถ 23, 211
วางเท้าตะแคงซ้อนกัน (ปาเทน ปาทำ อจฺจาธาย) 204
ว่าง่ายสอนง่ายกว่า 174
วาจาเทิดทูนธรรม 69
วาโยธาตุ 255
วาเสฏฐสูตร 79, 129
วิจาร 230, 232
วิจิกิจฉา 213
วิชชา 133
วิญญาณ 164, 196, 197, 198, 200, 215, 216, 217, 218, 221, 222,

231. 323. 233. 234.
235. 239. 240.
วิญญาณเกิดในสภาพไม่หวั่นไหว 194. 195.
วิญญาณซึ่งเป็นไปพร้อม 194. 195. วิญญาณที่เกิดจากความรู้ทางอายตนะ 216.
วิญญาณธาตุ 255
วิญญาณัญจายตนฌาน 195. 196. 199. 234. 235. 245. วิญญาณัญจายตนสัญญา 235. วิญญาณัญจายตนะ 184. 192
วิญญาณูปาทานขันธ์ 215
วิญญาตวาทิตา 239
วิตก 230. 232
วิธีคิดก่อนโจทอาบัติ 174. วิธีปฏิบัติที่อาศัยฌานเกื้อหนุน 191. วิธีระงับการวิวาทบาดหมาง 176. วิธีระงับอธิกรณ์ 180. วิธีสลัดทิ้ง (นิสสรณ) 171
วินัยธร 244
วิบาก 274. วิบากของกรรม 133. 272
วิปัสสนา 192. 194. 200. 228. 236
วิภาชวาท 136. วิภาชวาโท 135
วิภังควรรค 148. 149
วิมุตติกับวิมุตติของวรรณะ ทั้ง 4 74
วิโมกข์ 191. 200. วิโมกข์ของพระอริยะ 201
วิราคะ 24. 157
วิริยะ 232. 233. 234. 235
วิวาท 174. 177. 178. 180. วิวาทด้วยเรื่องมรรค 179. วิวาทด้วยเรื่องอริยมรรคเป็นเรื่องของปุถุชน 178. วิวาทมูล 179
วิเวก 168
วิสัยแห่งมาร 193
วิหิงสาธาตุ 255
วิเหสา 249
เวชกรรม 270, 271
เวทนา 151. 152. 153. 154. 164. 169. 215. 216. 217. 218. 221. 222. 231. 232. 233. 234. 235. 239. 240. เวทนาขันธ์ 216. เวทนาที่เกิดจากกรรมในปัจจุบัน 154. เวทนาไม่ทุกข์ไม่สุขในจตุตถฌาน 170
เวทนูปาทานขันธ์ 215
โวหาร 238. 239

ศ

ศรลนไฟ 158, ศรอาบยาพิษ 152. 187
ศรัทธา 37. 74. 110. 111. 113. 115. 120. 153. 167. 224. 233. ศรัทธาในพระศาสดา 35
ศิลปิน 132. 133
ศิษย์อุปัฏฐาก 264
ศีล 120. 133. 203. 211. 244
ศูทร 244. 252

ส

สกทาคามี 251
สภา 50
สกิเทว สพฺพ์ ญสฺสติ สพฺพ์ ทกฺขติ เนต์ ฐานั์ วิชฺชติ 73
สกุลสูง 119
สคารวสูตร 79. 144
สงฆ์เป็นใหญ่สุดสำหรับผู้หวังในบุญ 94
สงขต์-มีปัจจัยสร้างสรรค์ 162
สงฺคติภาวเหตุ 155
สตรี 257. 267. สตรีและเด็กสาว 241
สติ 232. 233. 234. 235. 236. สติปัฏฐาน 173. 178. สติฟั่นเฟือน 224. สติมุ่งต่อกรรมฐาน 204. สติสัมปชัญญะ 204. 205
สนทนาธรรมกันทั้งคืน 68
สนม 70

สนโตหมสมิ 169
สนทิฏฐิปรามาสี 179
สพยาปชฌา 75,
สพยาปชโฌ 55
สภาพจิตในฌาน 229
สภาวะในนวสัญญา
นาสัญญายตนะ 198
สมณพราหมณ์ 160, 165,
252, สมณพราหมณ์ 3
ประเภท 145, สมณ
พราหมณ์ที่ปฏิบัติดี
ปฏิบัติชอบ 250
สมณเพศ 269
สมณะ 28, 68, 102, 103,
160, สมณะโล้น 3, 11,
145, สมณะโล้นสาย
เลือดคฤทบดี 116
สมถชันธกะ 180, สมถะ
228, 237
สมนุปสสติ 217
สมัญญา 259
สมาจาร 55
สมาธิ 231, 236
สมาบัติ 184, 199, 236,
275, สมาบัติเพื่อ
อรหัตตมรรค 191
สมุปสาทน์ 232
สละทรัพย์สินเงินทองทั้งใน
แผ่นดินและในอากาศ
107
สวดปาติโมกข์ 211
สวนมะม่วง 21, 102, 145
ส่วนเสริมของจิต 141
สสสโต 166, 167
สหชนบท 20
สฬายตนวรรค 148, 149
ส้องเสพ 247, 248, 249,
250, 251, 252
ส่อเสียด 225, 241, 249
สอุปาทาโน อานนท ภิกขุ
น ปรินิพพายติ 200
สักกะ 257
สักกายทิฐิ 217, สักกายะ
165, 201
สังขตธาตุ 256
สังขาร 164, 171, 215,
216, 217, 218, 221,
222, 239, 240, 256,
สังขารขันธ์ 216
สังขารูปาทานขันธ์ 215
สังคายนา 130, 208
สังฆคุณ 36
สังฆาฏิพับ 4 ชั้น 3
สัจจกิริยา 271, สัจจวาจา
43, 44, 45, 46, 270
สัจจะ 111, 114, 137, 141
สัจจานุบัติ 114, สัจจานุ-
ปัตติ 114, 116, สัจจา-
นุโพธ 112, สัจจานุรักษ์
111, สัจจานุรักษณ์ 111,
112
สัญญมะ 133
สัญญา 161, 162, 163,
164, 165, 166, 198,
215, 216, 217, 218,
221, 222, 231, 232,
233, 234, 235, 239,
240, สัญญาขันธ์ 216,
สัญญาน้อยนิด 162,
สัญญาปฏิลาภะ 248,
249, 250, สัญญาไม่มี
ขอบเขตจำกัด 166,
สัญญาไร้ขนาดจำกัด
162, สัญญาเล็กน้อย
166, สัญญาเวทยิต-
นิโรธสมาบัติ 235, 236,
237, 245, สัญญา
เหมือนหัวฝี 163,
สัญญาอันจำกัด 166
สัญญีวาทะ 164
สัญญูปาทานขันธ์ 215
สัญโญชน์ในภพ 205
สัตบุรุษ 223, 226, 243,
244, 245, 246
สัตว์นรก 225, 250
สัททธาตุ 255
สันโดษด้วยจีวรและ
บิณฑบาต 242, สันโดษ
ด้วยปัจจัย 4 212
สันถวรบท 171
สันนิบาต 130
สัปปุริสธัมมสูตร (สัปปุริส-
สูตร) 243
สัปปุรุษ 226, 243
สัพพัญญู 71, 72, 73, 78,
153

สัมปรายภพ 74,
สัมปรายิกัตถะ 88
สัมปสาทะ 233
สัมผัส (โผฏฐัพพะ) ที่เป็นอสัปปายะ 187
สัมมัปปธาน 74, 173
สัมมาทัศนะ 220, สัมมาทิฐิ 122, 220, สัมมานิพพาน 187, สัมมาปัญญา 218, 222, สัมมาสัมพุทธเจ้า 81, 257
สาคร 94
สาธยายพระเวท 94, สาธยายมนต์ 137, 141
สาธารณโภคี 181
สามคามสูตร 150, 177
สามญเญว มณฑลมาฬปฏิยาเทติ 91
สามัคคี 173
สารัมภะ 191, 193
สาราณียธรรม 180, 181
สาวกทัดเทียมพระพุทธองค์ 209
สาวิตรีฉันท์ (สาวิตติ) 94
สำคัญว่าตนได้บรรลุ 183
สำรวมอายตนะ 188, สำรวมอินทรีย์ 242
สิกขา 179, สิกขาบท 178, 203, 211, 241
สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง 162, 163, 164, 165, 168, 169, 170, สิ่งที่เป็นไปได้ 256, สิ่งที่เป็นไปได้-เป็นไปไม่ได้ 254, 258, สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ 256, สิ่งอันเป็นที่รัก 50, 51, 52
สิบสองตำนาน 44, 45
สีลสามัญญตา 181
สีหไสยา 204
สุข 154, 155, 156, 158, 159, 167, 168, 221, 231, 233, 256, 274, 275, สุขด้วยนามกาย 233, สุขทุกข์ทางใจ 233, สุขทุกขี 167, สุขธาตุ 255, สุขในฌานติยฌาน 168, สุขปราศจากอามิส 168, สุขไม่อิงกามคุณ 168, 170, สุขเวทนา 158, สุขหนอ-สุขหนอ 251, สุขอันเกิดจากวิเวก 232,
สุขุมาลชาติ 62
สุคติโลกสวรรค์ 28, 97, 258
สุญญตวรรค 148, 149
สุดยอดของยัญ 94
สุตะ 120, 224
สุนักขัตตสูตร 150, 182
สุนัขที่เขาล่ามไว้กับหลัก 165, สุนัขไล่เนื้อ 274
สุภสูตร 79, 134
สุรเสียงประกอบด้วยลักษณะ 8 ประการ 86, สุรเสียงไม่ดังออกไปนอกเขต 86
สุลทุธ์ 242
สุวจฺตโร 174
เสขะ 205
เสนาสนะ 251, เสนาสนะอันสงัด 204
เสพคุ้น 114, 273
เสลสูตร 79, 90
เสวยอาหารด้วยอาการ 8 อย่าง 85
เสวิตพุทธ์ 247, เสวิตัพพธรรม 248, เสวิตัพพาเสวิตัพพสูตร 247
เสียงทิพย์ 212, เสียงที่เป็นอสัปปายะ 187, เสียงที่ทูได้ยิน 251, เสียงมนุษย์ 212, เสียงไม่แตกพร่า (อวิสารี) 86, เสียงไอเสียงจาม 67
แสงขรรค์ 64
แสร้งตั้งปัญหาถาม 183
โสดาบัน 251, 256, 257
โสต โอทหติ 113
โสตธาตุ 255, โสตวิญญาณ 240, โสตวิญญาณธาตุ 255, โสตสัมผัส 170
โสตะ 240
โสตาวธาน 115
โสพมา ปปาเต นรเก มนวกาสิ 40
โสมนัส 233, โสมนัสสธาตุ

255
โสฬสพราหมณ์ 82
ใส่พานกางฉัตรมาประทาน 56

ห
หญ้า 131
หญิงใกล้คลอด 270
หนักในธรรม 212
หม้อเนยใส 60
หมอผ่าตัดหมายถึงตถาคต 189
หมู่บ้าน 251. หมู่บ้านพรหมไทย 22. 106
หยั่งรู้การดายการเกิด 33. หยั่งรู้ใจ 10. หยั่งรู้สัจจะ 111. 112. 113
หลบหน้าผู้คน 67
หลวงจีน 26
หลีกเร้น 213
หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร 239. หลุดพ้นด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น 171
หอฉัน 101. 104
หันไปนับถือ (อุทิศเสยย) ศาสดาอื่น 257
หาสปญโญ 228
หิริ 224
หีนพรหมโลก 127
เหตุเกิด (สมุทย) 171
เห็นแก่ผู้เกิดภายหลัง 31. เห็นชอบด้วยธรรมที่เพ่งพินิจ 116. เห็นชอบตามที่เพ่งพินิจ 113. เห็นตัวตนในรูป 217. เห็นตัวตนว่ามีรูป 217. เห็นผิดเรื่องอัตตาก่อนเกิด 165. เห็นรูปในตัวตน 217. เห็นว่าตายแล้วสูญ 165. เห็นสวรรค์และอบาย 88. เห็นอย่างคนชั่ว 224. 225
เหยื่อล่อของมาร 191. 193. เหยื่อล่อของโลก 183.
เหวลึกโกรกชัน 40
แหล่งสัมผัส (ผัสสายตนะ) 189
ให้ทานด้วยใจอนุเคราะห์ 141. ให้ทานแบบส่งๆ 225. ให้ทานอย่างคนชั่ว 224. 225

อ
อกิจจการี 120
อกุศลกรรม 152. 157. 158. 205. 232. 248. 249. 250. 252
อคมุมยตา (อตมุมยตา) 245
อคฺคิหุตฺตํ 94
องค์กำเนิด 81. 82. 92. องค์ฌาน 227. 228. 229. 230. 232. 233. 234. 235. 236. องค์ธรรมแห่งความเพียร 35. องค์แห่งความเพียร 74
องคุลีนฺ มาล์ ธาเวติ 38
อจิตฺตึ กตฺวา ทานฺ เทติ 225
อชฌาชีเว 178
อฐานะ 254. 256
อดีตของเมืองมิถิลา 21
อตาโณ โลโก อนภิสฺสโร 15
อติวิชฺฌ ปสฺสติ 113
อตฺตานุกฺกํเสติ ปรฺ วมฺภติ 244
อตฺถ์ อุปปริกฺขติ 113
อตฺถงฺคมฺ 171
อตฺถุปปริกขา 115
อทุกขมสุข 169. อทุกขมสุขเวทนา 233. อทุกขมสุขี 167
อธิกรณ์ 136. อธิกรณสมถะ 180
อธิกรณ์ 180
อธิบายภาวะนิพพาน 171
อธิปาติโมกข์ 179. อธิปาติโมกฺเข 178
อธิโมกข์ 231. 232. 233. 234. 235
อนนฺตวา 166
อนัตตา 218. 219. 220. 221. 240
อนันตริยกรรม 275
อนาคมนทิฏฐิโก ทานฺ เทติ

225
อนาคามี 6. 88. 89. 236.
246. 251
อนุกมุปชาติกๆ ทานๆ 141
อนุตรสังคามวิชัยสูตร 259
อนุบท 227
อนุบุพพีกถา 89
อนุปทวรรค 148. 149. 227.
อนุปทวัตถิตา 229.
อนุปทสูตร 227
อนุปาทาโนทมสมิ 169.
อนุปาทาวิโมกฺโข 171
อนุปุพฺพกิริยา 202.
อนุปุพฺพปฏิปทา 202.
อนุปุพฺพสิกฺขา 202
อนุโมทนา 85. 94
อนุสวะ 110. 153. 167.
อนุสฺสวๆ 110
อนุสัย 218. 240. 246
อนุตวา 166
อเนญชาภิสังขาร 185
อบาย ทุคติ วินิบาต นรก
27. 96. 258
อปรันตกปุปิกา 161
อปราปริยเวทนียกรรม 273.
277
อปวิฏฐๆ ทานๆ เทติ 225
อปาปปุเรกฺขาโร
พฺรหฺมญฺญาย ปชาย
107
อปุพฺพ อจริมๆ 257
อปฺปฏิพทฺโธ-ไม่มีใจผูกพัน
239
อปฺปมาณสญฺญี 162. 166
อปฺปสฺสุโต 224
อพฺยาปชฺฌา 75
อภิชฌา 191. 193. 205.
249. อภิชฺฌาลุ 249
อภิชาต 156
อภิญญา 267.
อภิญญาเทสิตธรรม 178
อภิธรรม 172. 173
อภิรม มหาราช เทเวสุ
เทวานุภาเวน 24
อมตทุนทุภีสูตร 259
อมตะคือความหลุดพ้นแห่ง
จิต 201. อมตะนิรันดร์
161. 166
อมายาวี 35
อย่างคนซื่อ 224
อยู่จบพรหมจรรย์ 205. อยู่
เหมือนพรหม 103. 104
อรรถ 174
อรหัตตผล 183. 237.
อรหัตตมรรค 192. 193.
194. 195. 198. 199.
205
อรหันต์ 68. 88. 182. 246.
อรหันต์ก็ยังต้องรับผล
กรรม 46. อรหันต์เทียม
182
อริย์...โลกุตตรๆ ธมฺมๆ ปุริสสฺส
สทฺธนๆ ปญฺญเปมิ 121
อริยชาติ 44. 271. อริย-
บุคคล 246. 251. อริย-
ปัญญา 228. อริยมรรค
24. 25. 145. 173. 178.
209. 210. อริยวินัย
188. อริยวิมุตติ 228.
อริยศีล 107. 228. 242.
อริยสงฆ์ 94. 211.
อริยสมาธิ 228. อริยสัจ
6. 89. 173. 267.
อริยสาวก 191. 193.
194. 195. 196. 197.
198. 199. 200. 201.
217. 222
อรูปฌาน 32. 142. 184.
185. 194. 199. 245.
อรูปธาตุ 256.
อรูปพรหม 142. 198.
อรูปภพ 192. 198
อรูปาวจรจิต 194
อโรโค 161
อวิชชา 154. 187. 221.
อวิชชาธาตุ 255
อวิหิงสาธาตุ 255
อสโฐ 35
อสกฺกจฺจๆ ทานๆ เทติ 225
อสปฺปายานิ 187
อสหตฺถา ทานๆ เทติ 225
อสังขตธาตุ 256
อสัญญีวาทะ 163. 164.
อสัญญีสัตว์ 164
อสัตบุรุษ 223. 224. 243.
244. 245. 246

อสัปปายะ 187
อสัปปุรุษ 243
อสิติ-เดียว 120
อสิมาวุธ์ 40
อสุสโก โลโก สพฺพ์ ปหาย คมนีย์ 15
อสุสสุสโต 166, 167
อสุสาทำ 171
อเสวิตพฺพ์ 247
อหังการ 241
อเหตุวาท 219
อโหสิกรรม 273, 274, 276, 277
อังคุตตรนิกาย 276
อังคุลิมาลปริตต์ 44, 45, อังคุลิมาลสูตร 2, 37, 263
อัญญาราธนา 116
อัฐบริขาร 269
อัตตภาวปฏิลาภะ 248, 250
อัตตา 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 217, 218, 219, 220, 240, 256, อัตตามีสัญญาต่างกัน 165, อัตตามีสัญญาเป็นอันเดียวกัน 165, อัตตาและโลก 167, อัตตาหลังตาย 162, 163, 169
อัตภาพ 121, 152, 161, 163, 165, 167, 248, 250, 251, 272, อัตภาพที่เวียนว่ายตายเกิด 201,
อัตภาพส่วนอดีต 166
อันตรายสำหรับอริยสาวก 190
อัปปนาสมาธิ 142
อัปปมาณจิต 194
อัพโพหาริก 271
อัพยาบาทธาตุ 255
อัสตร 98
อัสสลายนสูตร 79, 95
อัสสาทะ 217
อาการปริวตักกะ 110, 153, 167
อากาส 234, 240, อากาสธาตุ 255
อากาสานัญจายตนฌาน 195, 196, 234, 245, อากาสานัญจายตนสัญญา 234, อากาสานัญจายตนะ 184
อากิญจัญญายตนฌาน 235, 245, อากิญจัญญายตนภพ 196, 197, 198, อากิญจัญญายตนสมาบัติ 184, 186, 198, 199, 201, อากิญจัญญายตนสัญญา 198, 201, 235, อากิญจัญญายตนะ 196, 197, 168
อาจมหิพิธี 53
อาจารย์ของอาจารย์ 107, 109, 137
อาจาระ 203, 211
อาจิณณกรรม 276
อาชาไนย 203
อาชีวะอันยิ่ง 178
อาทิตย์เป็นที่สุดของความร้อน 94
อาทิพรหมจรรย์ 69, 144, 145
อาทีนวะ 217
อาธานคาหี ทุปปฏินิสสคคี 179
อานนทรูโป วต โภ 78
อาเนญชสมาบัติ 183, 184, 185, 186, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 201, อาเนญชสัญญา 196, 197, 198, 201, อาเนญชสัปปายปฏิปทา 196, อาเนญชสัปปายสูตร 150, 190, อาเนญชสัปปายะ 191, 192, อาเนญชะ 184, 195, 191, 192, อาเนญชสปปายาปฏิปทา 192, อาเนญชูปค 194
อาบัติ 174, 175, 211, อาบัติม้วหมอง (สงกิลิฏฐ์) 188
อาโปธาตุ 255
อาพาธน้อย 35
อามิสทายาท 228
อายตนะ 164, 165, 167,

189, 194, 195, 196, 197, 195, 254, 258, อายตนะภายนอก 238, 240, 256, อายตนะภายใน 238, 240, 256
อารมณ์ 230, 231, 232, 239
อาวรณียธรรม 204
อาวาห-วิวาหมงคล 91
อาศรม 91
อาสวะ 236, 240, 245
อาสวักขยญาณ 33, 236, 242
อาสันนกรรม 276
อาเสวนะ 114
อิทธาภิสังขาร 38, 81, 87, 92, 268
อิทธิบาท 173
อิทธิปาฏิหาริย์ 37, 212, 268
อินทรีย์ 173
อินทริเยสุ คุตฺตทฺวาโร 203
อิศวรกรณวาท 219, อิศวรนิรมิตวาท 219
อิสิคิลิสูตร 259
อิสฺสรนิมฺมานเหตุ 155
อุจจากุลา 244
อุณหิส 64
อุตสาหะ 113, 114, 116
อุทธัจจกุกกุจจะ 213
อุทฺธนานิ ขนนฺติ 91
อุบัติ 163
อุเบกขา 157, 169, 170, 176, 199, 200, 232, 233, 234, 235, อุเบกขาธาตุ 255, อุเบกขาในจตุตถฌาน 169
อุปฆาตกกรรม 275
อุปฏฐานสาลา 104
อุปธิ 189, อุปธิเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ 189
อุปนียติ โลโก อทฺธุโว 15
อุปปัชชเวทนียกรรม 273, 277
อุปปาติกะ 6, 89, 225
อุปปีฬกกรรม 275
อุปริปัณณาสก์ 149, 150, 151
อุปสงฺกมติ 113, อุปสงฺกมน์ 115
อุปสรรค 253, 254, อุปสรรคของใจที่น้อมไปในนิพพาน 186
อุปัตถัมภกกรรม 274, 275
อุปัทวะ 253, 254
อุปาทาน 167, 169, 170, 200, 201, อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ 215, อุปาทานขันธ์ 214, 215, 239, 240, อุปาทานขันธ์ในอนาคต 215
อุปาทายรูป 194
อุปาทิยมาโน 200
อุเปกฺขา นาติมญฺญิตพฺพา 176
อุสภะ 269
อุสสาทะ-บากบั่น 116
อุสฺสหติ 113
อุฬารโภคกุลา 244, อุฬารวรรณะ 119
อูโน โลโก อติตฺโต ตณฺหาทาโส 15
เอกตฺตสญฺญี 162, 166
เอกนฺตทุกฺขี 167, เอกนฺตสุขี 167
เอกมาตฺติโก 6
เอกัสวาโท 135
เอกัคคตา 231, 232, 233, 234, 235
เอกัตตสัญญา 165
เอสุการีสูตร 79, 117
เอหิภิกขุอุปสัมปทา 40, 93, 268
แอกเทียมม้า 84
โอฆะ 201
โอตตัปปะ 224
โอปปาติกะ 250
โอสักกนา 192
โอ้อวด (สโฐ) 34, 35, 179 73

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กฤษณา 207
กฬารชนกะ 24
กัณณกัตถลมิคทายวัน 71
กัณหโคตร 116
กัณหะ 261
กัมโพชะ 96
กัมมาสธัมมะ 190
กัลกัตตา 19
กัลปพฤกษ์ 251
กัสสปะ 3, 4, 5, 6, 7
กาปทิกะ 108, 109, 110, 111, 112, 114
กาสี 52
กาฬะ 260
กิกิ 5, 6, 7, 8
กุรุ 8, 16, 190
กุสินารา 172, 208
กูฏาคารศาลา 182, 213
เกณิยะ 90, 91, 92, 93
เกตุมพราคะ 261
เกตุมา 261
เกสี 261
โกกนท 31
โกนาคมนะ 21
โกรัพยะ 11, 14, 15, 16
โกศล 2, 38, 52, 56, 62, 63, 68, 70, 106, 129, 130, 139, 144, 145, 266
โกสัมพี 26, 36
โกสัลละ 260

ข

เขมาภิรตะ 260
เขมิยอัมพวัน 102

ค

คงคา 12, 118
คณกโมคคัลลานะ 202, 205, 207
คัคคมันตานีบุตร 42
คัคคะ 42
คันธกุฏี 57, 61, 69
คันธาระ 260
คิชฌกูฏ 259
คุติจฉิตะ 261
คุนทาวัน (คุนธาวัน) 27
คุปตะ 26
โคตรมี 32, 71,
โคปกโมคคัลลานะ 209, 210, 213

ฆ

ฆฏิการะ 3, 4, 6, 7, 8
โฆฏมุขะ 102, 104 โฆฏมุขี 105
โฆสิตาราม 36

จ

จังกี 106, 107, 109, 129, 130, 139
จัณฑปัชโชต 208
จันทน์ 121, จันทน์แดง 207
จัมปา 20
จุนทะ 177, 178

ช

ชนกปุร 20
ชมพูทวีป 93
ชยันตะ 261

ชาณุสโสณี 129, 130, 139, 143
ชาลี 260
ชิตะ 260
ชีวก 209
เชตวัน 10, 38, 41, 49, 54, 95, 117, 134, 135, 143, 161, 228, 239, 244, 247, 253, 267, 269
เชตะ 261
โชติปาละ 3, 4, 8

ด
ดาวดึงส์ 23, 24, 77

ต
ตครสิขี 260
ตถะ 260
ตทาธิมุตะ 261
ตักสิลา 264
ตัณหุลปาละ 123
ตารุกขะ 129, 130, 131, 139
ติสสะ 261
ตุฑิ 145
โตเทยยะ 129, 130, 134, 135, 139, 145

ถ
ถุลลโกฏฐิตะ 8, 9, 10, 11

ท
ทับทิม 121
ทัพพิลละ 261
ทารภังคะ 20
ทิศาปาโมกข์ 264
ทีฆการายนะ 61, 64
ทีฆนขปริพาชก 236
ทุรันนยะ 261
เทพวัน 106
เทวทหะ 151

ธ
ธนัญชานี 123, 124, 125, 126, 127, 128,
ธนัญชานี 144, 145
ธัมมปทัฏฐกถา 63,
ธัมมรุจิ 63
ธัมเมกขสถูป 5

น
นครกะ 59, 61, 64
นฬการะ 142
นันทะ 261
นาคเสน 81, 82
นาฬิชังฆะ 50, 51
นิครนถ์ นาฏบุตร 153, 177, 178, 207
นิถะ 260
นิมิ 22, 23, 24
เนปาล 20
เนมิสะ 260

บ
บุณฑรีกะ 54
บุพพาราม 54, 202, 214, 223

ป
ปทุมะ 261
ปทุมุตตระ 21, 261
ปปัญจสูทนี 63, 150, 263
ปวัตตา 261
ปเสนทิโกศล 5, 38, 40, 41, 42, 43, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 106, 108, 129, 143, 263, 264, 269
ปังคะ 261
ปัจจลกัปปะ 144, 145
ปัชโชต (จัณฑปัชโชต) 208, 209
ปัญจวัคคีย์ 30, 33
ปัณฑวะ 259
ปัณฑิตะ 260
ปัณฑุมุทิกสาลี 8
ปัพพตะ 261
ปัสสี 261
ปาตลิบุตร 26, 102, 104
ปาวา 177, 178
ปิณโฑละ 260

ปิยทัสสี 260
ปุณณะ 100
ปุณณิกา 138
ปุราณะ 68
โปกขรสาติ (โอปมัญญโคตร) 108, 129, 130, 131, 138, 139

พ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 71
พม่า 245
พรหมายุ 80, 82, 87, 88, 89, 92
พระพุทธเจ้า-เอกบุรุษ
ผู้งามพร้อม (ชื่อหนังสือ) 66, 83
พราหมณ์ 210
พันธุมา 261
พันธุละ 59, 60, 61
พาราณสี 5, 6, 102,
พาวรี 82
พาหิติกา 56, 57
พิมพิสาร 41, 91, 107, 208, 209
พุทธโฆส 63, 150, 263, 272, 276
พุทธวงส์ 20, 21
โพธิ 261
โพธิราชกุมาร 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37

ฟ

ฟาเหียน 26

ภ

ภัคคะ 30, 31
ภารทวาชโคตร 144,
ภารทวาชะ 109, 110, 111, 112, 114, 130, 131, 146, 261
ภาวิตัตตะ 260
ภาสกฟามิคทายวัน 31, 36

ม

มคธ 56, 58, 59, 91, 106, 210
มฆเทวะ (มขาเทวะ) 20, 21, 22, 24
มฆเทวัมพวัน 21, 87
มธุระ 27, 28, 29, มธุรา 25, 26, 27
มโนมยะ 261
มโนรถปูรณี 276
มหากัจจานะ 26, 27, 28, 29
มหากัสสปะ 212
มหาโควินท์ 20
มหานามะ 261
มหาพรหม 257
มหามกุฏราชวิทยาลัย 63
มหาวัน 183, 213
มหุรา 26
มโหลิ 26
มะเดื่อ 75
มะเตาโล 26
มะม่วง 75
มะลิ 207
มังคละ 261
มัจฉะ (มัตสยะ) 25
มันตานี 42, 263
มัลลิกา 50, 51, 52, 53, 60, 63
มาตลิ 23, 24
มาตังคะ 261
มานัตถัทธะ 261
มิควะ 14
มิคาจีระ 11
มิคารมาตุปราสาท 54, 202, 214, 223,
มิถิลา 19, 20, 21, 22, 80, 82, 87
มิลินท์ 81, 82
มุชาฟฟารปูร 20
เมฆละ 260
เมทฬุปะ 61, 63, 64
โมฑุโล 26

ย

ยมุนา 25
ยสัสสี 260
ยุโรป 21, 27, 70, 245
โยนก 96

ร

รักขิตะ 261

รัฏฐปาละ 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15
รางย้อมผ้า, รางสุกร, รางสุนัข (ชื่อต้นไม้) 121
ราชคฤห์ 58, 59, 62, 123, 124, 206, 209, 210, 259

ล
ละหุ่ง 121
ลังกา 21
ลิจฉวี 41
ลุมพินีวัน 151
โลมหังสะ 261

ว
วชิรี 52
วัชชี 20
วัสสการพราหมณ์ 210, 211, 212, 213
วามกะ 109
วาสภขัตติยา 52, 59, 61
วาสิฏฐี 20
วาเสฏฐะ 130, 131, 133
วิชิตะ 260
วิฑูฑภะ 52, 61, 63, 72, 76, 77, 78
วิเทหะ 20, 23, 80, 82, 89
วิมละ 261
วิรชะ 260
วิสุทธิมัคค์ 220
วีตราคะ 261
เวเทหิ 59
เวปุลละ 259
เวภฬิคะ 3, 5, 7
เวภาระ 259
เวสาลี 183, 213
เวฬุวัน 123, 124, 209, 213

ศ
ศากยบุตร 39, ศากยวงศ์ 90, ศากยะ 59, 151

ส
สกุลา 70, 71
สคารวะ 144, 146
สน 121
สมาคมบาลีปกรณ์ 238, 243
สรภังคะ 261
สหัมบดี 33
สัก 121
สักกะ 23, 24, 59, 64, 133, 151, 177, 178
สังกัสสะ 26
สังฆะ 261
สัจจนามะ 261
สัจจะ 260
สัญชัย อากาสโคตต์ 72, 78
สัญชิกาบุตร 31, 36
สัตถา 261
สันตจิตตะ 260
สัยหะ 261
สามคาม 177, 178
สารนาถ 5
สาริบุตร 63, 93, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 227, 228, 229, 230, 236, 237, 247, 248, 251, 252
สาละ 75, 106
สาลี 264
สาวัตถี 10, 26, 38, 41, 40, 42, 43, 46, 51, 58, 60, 61, 62, 95, 117, 134, 135, 142, 143, 202, 206, 214, 263, 266, 267, 270
สิขี 261
สิงหล 70
สีทรี 261
สุงสุมารคิระ 30, 31, 36
สุดวา 260
สุทธาวาส 251
สุทัสสนะ 260
สุทาฐะ 260
สุธัมมา 23
สุนทระ 261
สุนักขัตตะ 182, 183, 185, 186, 188, 189
สุปติฏฐิตะ 261
สุพาหุ 260
สุภควัน 138
สุภมาณพ 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145

สุภะ 260
สุมภะ 260
สุมังคละ 261
สุรเสนะ 25
สุวัฑฒะ 54
เสลพราหมณ์ 82, 91, 92, 93, 94
โสภิตะ 261
โสมา 70, 71
โสรตะ 261

ห
หิงคะ 260
หิงคู 260

อ
องคุลิมาล 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 277
อจิรวดี 54, 57
อชาตศัตรู 56, 59, 62, 208, 209, 275
อถะ 260
อถัสสุมมะ 260
อนาสวะ 261
อนิฆะ 260
อปราชิตะ 261
อภัยคีรีวิหาร 63
อภิธัมมัตถวิภาวินี 276
อริฏฐะ 260
อริยะ 261
อวันตี 27, 208
อสัยหะ 261
อสิตะ เทวัล ๙๑, 100, 261
อหิงสกะ 47, 264, 265, 266, 269
อ้อ 254
อัคระ 25
อังคะ 20, 90, 91, 261,
อังคุตตราปะ 90, 91
อัจจุตตามพยามกะ 261
อัจจุตะ 261
อัฏฐกะ 109, 137, 260,
อัสสลายนะ 95, 96, 98, 100
อานนท์ 3, 4, 8, 21, 23, 24, 25, 31, 54, 55, 56, 57, 76, 77, 78, 134, 135, 177, 178, 179, 180, 181, 199, 200, 201, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 254, 256, 258
อานันทะ 261
อาปณะ 90, 92
อาฬารดาบส 32
อิจฉานังคละ 129, 130, 131
อินเดีย 19
อิสิคิลิ 259, 260
อิสิทันตะ 68
อิสิปตนมฤคทายวัน 4, 5, 34
อุกกัฏฐา 129, 130
อุจจังคมายะ 261
อุชชยะ 261
อุชเชนี 208
อุชุญญา 70 (อุทัญญา 70, 71, อุรุญญา 70)
อุตรประเทศ 25, อุตระ 80, 81, 82, 85, 87, 261
อุทกดาบส 32
อุเทนะ 101, 102, 103, 104
อุปกาฬะ 260
อุปติสสะ 261
อุปนันทะ 212, 261
อุปนีตะ 261
อุปเนมิสะ 260
อุปปละ 261
อุปริฏฐะ 260
อุปสีทรี 261
อุปาสภะ 260
อุโปสถะ 261
อุรุเวลา 32
อุสภะ 261
เอสุการี 117, 119, 120, 121, 122
โอปาสาทะ 106, 108

ฮ
เฮี่ยนจัง 26

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	จำนวน ๔ เล่ม
พระสุตตันตปิฎก	จำนวน ๑๒ เล่ม
พระอภิธรรมปิฎก	จำนวน ๒ เล่ม

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346